

«جۇڭگو مەدەنىيەت زۆرۈرلەر سېپى» دىكى ئەڭ ئىشەنچلىك نەشرىياتچى
 «شىنجاڭ زۆرۈرلەر مۇسابىقىسى» غا تەييارلىنىدىغان نەشرىياتچى
 «شىنجاڭ زۆرۈرلەر مۇسابىقىسى» غا تەييارلىنىدىغان نەشرىياتچى
 «شىنجاڭ زۆرۈرلەر مۇسابىقىسى» غا تەييارلىنىدىغان نەشرىياتچى

XINJIANG CIVILIZATION • CHIRIYACHKA KULTURA • شىنجاڭ مەدەنىيەت زۆرۈرلەر مۇسابىقىسى

ئۇيغۇر بۈگۈنكى دەۋر تىياتىر
 سەنئىتىنىڭ مۇنەۋۋەر ۋە كىلىپىدىن:
 ئاتاقلىق ئوپېرا- تىياتىر
 سەنئەتكارى، تىياتىر نەزەرىيەچىسى
 ۋە سەنئەت مائارىپچىسى، خۇش
 ئاۋاز ناخشىچى، شائىر، ئەدەبىي
 تەرجىمان، ئەدەبىيات- سەنئەت
 تەشكىلاتچىسى ھېيتەم ھۈسەين
 ئەپەندى

1

شىنجاڭ مەدەنىيەت زۆرۈرلەر مۇسابىقىسى
 新疆文化

ISSN 1008-6498
 9 771008 649003 01

2006

تالانتلىق ئوپېرا - تىياتىر ئارتىسى، خوش ئاۋاز ناخشىچى، سەنئەت تەشكىلاتچىسى

ئابلىكىم روزى ئەپەندى

● شوئارىمىز: خەلقچىللىق، ئىلمىيلىك، ئاممىبايلىق، ئوقۇشچانلىق ●

بۇ ساندا

تەبرىك سەھىپە

ئۇيغۇر مۇقام سەنئىتى ب د ت تەرىپىدىن «ئىنسانىيەتنىڭ ئاغزاكى ۋە غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرىنىڭ ۋەكىللىك ئەسەرلىرى» قاتارىغا كىرگۈزۈلدى 2
ئاپتونوم رايونىمىز ئۇيغۇر مۇقام سەنئىتىنىڭ «ئىنسانىيەتنىڭ ئاغزاكى ۋە غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرىنىڭ ۋەكىللىك ئەسەرلىرى» قاتارىغا كىرگۈزۈلگەنلىكىنى تەبرىكلەش سۆھبەت يىغىنى ئاچتى ئالىيە قادىر 3
ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى دۇنياغا يۈزلەنمەكتە ئابلىلىم ئەزىز، ئالىيە قادىر 4

تىلغا ئېتىبار - ئەلگە ئېتىبار

ئانا تىلىمىزنى ئۆگەيلىمەيلى شەمشۇر ئىبراھىم 7

ئالىملىرىمىزدىن سۆز

كىيىم مەدەنىيىتىمىزنىڭ ئىككىلەمچى فۇنكسىيىسى ھەققىدە ئىزتىراپلىق خىياللار ئابدۇكېرىم رەھمان 9

تەپەككۈر كۆزى

تەپەككۈر مېۋىلىرى مەھمۇتجان تۇرسۇن قاتارلىقلار 13

ئەل - يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگىروھىڭ سامان بولماس

مەدەنىيەتتە مۇقەددەس جاي تۇرپان ئادىل مۇھەممەت تۇران 30

بىز ياشاۋاتقان دۇنيا

ئۈچۈر ئىمپىرىيىسى دۇچ كەلگەن بوھران ئابدۇلباست ئابدۇرەھمان 47
ئائىلە يېرىم ۋەتەن ئادىل ئابدۇقادىر 50

شېئىرىيەت مۇنبىرى

ئاياللار قىسى روشەنگۈل ئەلى 56

قىرتاق پاراڭلار

رەھىمىز رېئاللىق ئەزىز تۇردى ئاقھون تەرجىمىسى 57
ئاجايىپ كەچۈرمىش مەمتىن مامۇت تەرجىمىسى 58
ساپان سۆرەيدىغان كالا ئابباس ئۆمەر ئەلقۇت تەرجىمىسى 58
قەغەز قوراللار دەۋرى ئابلىز ساقى بەزىلەت شاھ تەرجىمىسى 59
تەرەققىياتنىڭ ھارام تۇغۇندىلىرى ت. ئى. تايماش 60
شەھەرلىكلەرگە يېتىشەلمىگۈدەكمىز مەمتىن ئابلىز 64

ئاگاھ ۋە دانا بولۇڭ

ئىناپ قىل «ئاق خالالىق پەرىشتە» ئوسمانجان ئۆمەر 66
«ئاق خالالىق پەرىشتە» لەر قانداق چۈشكۈنلەشتى؟ توك ۋېنيەن، شۇ جېي 68

«ئۆزىنى تونۇش» تىن ئۆرنەك

ئۆكۈنمەك تولىمۇ ئېسىل مىللىي بەزىلەتتۇر توختى باقى ئارتىشى تەرجىمىسى 70

تەقدىرنىڭ تەدبىرىڭدە

پۇل توزۇتقان خىياللار يۈسۈپجان سەمەت ئەفەيىفى 73
مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى: رسالەت مۇھەممەت

بۇ ساننىڭ ئىجرائىيە مەسئۇل مۇھەررىرى ۋە تېخنىكاكتورى: قۇربان مامۇت

شىنجاڭ

ئىلدىن ئىپتى

(55 - يىل نەشرى)

قوش ئايلىق ئونۋېرسال

ئەدەبىي ژۇرنال

2006 - يىل 1 - سان

(ئومۇمىي 277 - سان)

باش مۇھەررىر:

زۇنۇن باقى (قوشۇمچە)

ش ئۇ ئا ر مەدەنىيەت نا -

زارىتى ئىشخانىسىنىڭ مۇ -

ئاۋىن مۇدىرى

دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل

ئىجرائىيە مۇئاۋىن باش

مۇھەررىر:

قۇربان مامۇت

(ئالىي مۇھەررىر)

مۇئاۋىن باش مۇھەررىر:

رسالەت مۇھەممەت

(كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

«جۇڭگو شىنجاڭ ئۇيغۇر مۇقام سەنئىتى» نىڭ دۇنياۋى شان - شۆھرەتىگە مۇبارەك

ئۇيغۇر مۇقام سەنئىتى ب د ت تەرىپىدىن «ئىنسانىيەتنىڭ ئاغزاكى ۋە غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرىنىڭ ۋەكىللىك ئەسەرلىرى» قاتارىغا كىرگۈزۈلدى

نىيەت مىراسى.
«جۇڭگو شىنجاڭ ئۇيغۇر مۇقام سەنئىتى» شىنجاڭدىكى ئۇيغۇرلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايونلاردا تارالغان ھەر خىل مۇقاملارنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى بولۇپ، ناخشا، ئۇسسۇل، كۆي بىر گەۋدىلەشكەن چوڭ تىپتىكى ئۈنۈپىرسال سەنئەت تۈرى. ئۇ «ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى» نى ۋەكىل قىلغان بولۇپ، «دولان مۇقامى»، «دەرد - داغ مۇقامى» ۋە «قۇمۇل مۇقامى» نى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مۇقام ئوتتۇرا ئاسىيا، جەنۇبىي ئاسىيا، غەربىي ئاسىيا ۋە شىمالىي ئافرىقىدىكى 19 دۆلەت ۋە رايوندا ئومۇملاشقان مۇزىكىلىق سەنئەت شەكلى بولۇپ، جۇڭگو شىنجاڭ بۇ دۆلەت ۋە رايونلارنىڭ ئەڭ شەرقىي چېتىگە جايلاشقان. شەرق بىلەن غەرب ئارىسىدىكى مۇزىكا، ئۇسسۇل، مەدەنىيەت ئالاقىسىنىڭ جەۋھىرى بولۇش سۈپىتى بىلەن، قەدىمىي «يىپەك يولى» نىڭ شەرقىي بۆلىكىدىكى رايونلاردا ئومۇملاشقان ئۇيغۇر مۇقامى ئوخشىمىغان مۇزىكا، ئۇسسۇل سەنئەتلىرى ئارىسىدىكى ئۆزئارا تارقىلىش ۋە قوشۇلۇش تارىخى خاتىرىلەنگەن ۋە دەلىللىگەن. شۇڭا «جۇڭگو شىنجاڭ ئۇيغۇر مۇقام سەنئىتى» كىشىلەر

شىنخۇا ئاخبارات ئاگېنتلىقى، پارىژ، 2005 - يىلى 25 - نويابىر تېلېگراممىسى. ب د ت مائارىپ، ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت تەشكىلاتى 2005 - يىلى 25 - نويابىر پارىژدا «ئىنسانىيەتنىڭ ئاغزاكى ۋە غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرىنىڭ ۋەكىللىك ئەسەرلىرى» (قىسقارتىپ «غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرى» دېيىلىدۇ) نىڭ 3 - تۈركۈمدىكى تىزىملىكىنى ئېلان قىلدى. جۇڭگو ئىلتىماس قىلغان «جۇڭگو شىنجاڭ ئۇيغۇر مۇقام سەنئىتى» ۋە جۇڭگو بىلەن موڭغۇلىيە بىرلىشىپ ئىلتىماس قىلغان «موڭغۇللارنىڭ سوزۇپ ئېيتىلىدىغان خەلق ناخشىلىرى» بۇ تىزىملىككە كىردى. «موڭغۇللارنىڭ سوزۇپ ئېيتىلىدىغان خەلق ناخشىلىرى» دۆلىتىمىز تۇنجى قېتىم چەت ئەل بىلەن بىللە ئىلتىماس قىلغان ھەم ماقۇللانغان غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسى.

تەبىئەت سەنئىتى

موڭغۇللارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇشى ۋە مەنىۋى خاراكتېرىنىڭ نا-
مايەندىسى. موڭغۇللارنىڭ سوزۇپ ئېيتىلىدىغان خەلق ناخشىلىرى چېگرا
ئاتلاپ ئومۇملاشقان سەنئەت تۈرى بولۇپ، جۇڭگونىڭ ئىچكى موڭغۇل
ئاپتونوم رايونى ۋە موڭغۇلىيىدە ئومۇملاشقان. بۇ مەنىۋى مىراسنى تې-
خىمۇ ياخشى قوغداش ئۈچۈن، جۇڭگو بىلەن موڭغۇلىيە موڭغۇللارنىڭ
سوزۇپ ئېيتىلىدىغان خەلق ناخشىلىرىنى بىر تەۋەن مائارىپ، ئىلىم-پەن،
مەدەنىيەت تەشكىلاتىغا بىرلىكتە يوللىغانىدى.

تەرىپىدىن «جۇڭگونىڭ بىباھا گۆھرى»، «يىپەك يولىدىكى نۇرلۇق
مەرۋايىت»، دەپ تەرىپلەنگەن.
«موڭغۇللارنىڭ سوزۇپ ئېيتىلىدىغان خەلق ناخشىلىرى» بىر خىل
قەدىمىي مەدەنىيەت شەكلى بولۇپ، موڭغۇللار شەكىللەنگەن مەزگىللەر-
دىن تارتىپلا مەۋجۇد بولغان. موڭغۇللارنىڭ سوزۇپ ئېيتىلىدىغان خەلق
ناخشىلىرى يايلاق ۋە موڭغۇللارنىڭ كۆچمەن تۇرمۇشى بىلەن زىچ مۇ-
ناسۋەتلىك بولۇپ، موڭغۇللارنىڭ تارىخىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن.

ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرىنى قوغداشنى ئومۇميۈزلۈك ئىلگىرى سۈرەيلى ئاپتونوم رايونىمىز ئۇيغۇر مۇقام سەنئىتىنىڭ «ئىنسانىيەتنىڭ ئاغزاكى ۋە غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرىنىڭ ۋەكىللىك ئەسەرلىرى» قاتارىغا كىرگۈزۈلگەنلىكىنى تەبرىكلەش سۆھبەت يىغىنى ئاچتى

ئالىيە قادىر

49 ئورۇن تەبرىك خېتى ۋە تەبرىك تېلېگراممىسى ئەۋەتتى.
يىغىندا ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مەدەنىيەت - سەنئەت ساھەسىدى-
كى سەككىز نەپەر ئالىم - مۇتەخەسسسى سۆزگە چىقىپ، «جۇڭگو
شىنجاڭ ئۇيغۇر مۇقام سەنئىتى» نى «ئىنسانىيەتنىڭ ئاغزاكى ۋە
غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرىنىڭ ۋەكىللىك ئەسەرلىرى» قا-
تارىغا كىرگۈزۈش ئىلتىماسىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولغانلىقىنى تەب-
رىكلەش بىلەن بىللە، ئىلتىماس قىلىشنىڭ پەقەت بىر ۋاستە ئىكەن-
لىكىنى، بۇنىڭدىن كېيىنكى نىشاننىڭ «جۇڭخۇا ئېلىنىڭ قىممەتلىك
گۆھرى ۋە يىپەك يولىدىكى نۇرلۇق مەرۋايىت» ھېسابلانغان ئۇيغۇر
مۇقامىنى قوغداش، قۇتقۇزۇش، مۇۋاپىق پايدىلىنىش، تەرەققىي قىل-
دۇرۇش ۋە ئۇنىڭغا ۋارىسلىق قىلىشتىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى بىلدۈ-
رۈشتى.

يىغىندا رەئىس ئىسمائىل تىلۋالدى مۇھىم سۆز قىلدى. ئۇ مۇنداق دېدى:
«جۇڭگو شىنجاڭ ئۇيغۇر مۇقام سەنئىتى» نى «ئىنسانىيەتنىڭ ئاغزاكى ۋە غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرىنىڭ ۋەكىللىك ئەسەرلىرى» قاتارىغا كىرگۈزۈش ئىلتىماسىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇشى پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت ئىشلىرىغا سەمىمىي غەمخورلۇق قىلغانلىقى ۋە يۈكسەك ئەھمىيەت بەرگەنلىكىنىڭ نەتىجىسى، مىللەتلەرنىڭ زىچ ئىتتىپاقلىشىپ كۈرەش قىلىپ، ئورتاق گۈللەنگەنلىكى ۋە تەرەققىي قىلغانلىقىنىڭ نەتىجىسى، شۇنداقلا مىللەتلەر سىياسىتىنىڭ ئۇلۇغ غەلىبىسى. 50 نەچچە يىلدىن بۇيان پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىدە، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەر نۆۋەتلىك پارتكومى ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ئۇيغۇر مۇقامىنىڭ تەرەققىياتىغا ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلۈپ، ئۇيغۇر مۇقامىنى قۇتقۇزۇپ قالدىغان، قوغدايدىغان ۋە داۋاملاشتۇرىدىغان كەسپىي قوشۇننى يېتىلدۈرۈپ، زور بىر تۈركۈم مۇۋەپپەقىيەت نەتىجىسىنى يىغىپ توپلاپ، ئىلتىماس قىلىش خىزمىتى ئۈچۈن پۇختا ئاساس سالدى. مەن يولداش ۋاڭ لېچۈەنگە، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومغا، خەلق ھۆكۈمىتىگە ۋە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە ۋا- كالىتەن دۆلەت مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى، ئىلتىماس قىلىش خىزمىتىگە

ئاپتونوم رايونىمىز 2005 - يىلى 4 - دېكابىر چۈشتىن كېيىن شىنجاڭ «خەلق» سارىيىنىڭ ئىلى زالىدا «جۇڭگو شىنجاڭ ئۇيغۇر مۇقام سەنئىتى» نى «ئىنسانىيەتنىڭ ئاغزاكى ۋە غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرىنىڭ ۋەكىللىك ئەسەرلىرى» (قىسقارتىلىپ «غەيد-رىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرى» دېيىلىدۇ) قاتارىغا كىرگۈزۈش ئىلتىماسىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولغانلىقىنى تەبرىكلەش سۆھبەت يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى.

ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ رەئىسى ئىسمائىل تىلۋالدى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى نۇربەكرى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مەدەنىيەت - سەنئەت ساھەسىدىكى 70 كە يېقىن ئالىم - مۇتەخەسسسى بىلەن بىللە تەبرىكلەش سۆھبەت يىغىنىغا قاتناشتى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى لى يى يىغىنىغا رىياسەتچىلىك قىلدى.

يىغىندا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بىۋروسىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ شۇجىسى ۋاڭ لېچۈەن، مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ئىسمائىل ئەھمەد، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ئابلەت ئابدۇرېشىت، مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن باشلىقى تۆمۈر داۋامەت قاتارلىق رەھبەرلەرنىڭ «جۇڭگو شىنجاڭ ئۇيغۇر مۇقام سەنئىتى» نىڭ «ئىنسانىيەتنىڭ ئاغزاكى ۋە غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرىنىڭ ۋەكىللىك ئەسەرلىرى» قاتارىغا كىرگۈزۈلگەنلىكىنى تەبرىكلەپ يازغان بېغىش-لىمىلىرى، تەبرىك تېلېگراممىسى ۋە تەبرىك خەتلىرى ئوقۇپ ئۆتۈلدى. جۇڭگو ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى، مەدەنىيەت مىنىستىرىلىكىنىڭ مىللەتلەر كلاسسىك ئەدەبىيات - سەنئەت تەرەققىيات مەركىزى، جۇڭگو مۇزىكانتارلار جەمئىيىتى، شۇنداقلا مەملىكىتىمىزدىكى 29 ئۆلكە، ئاپتونوم رايون، شەھەرلىك مەدەنىيەت نازارىتى (ئىدارىسى)، 15 ئۆلكە، ئاپتونوم رايون، شەھەرلىك سەنئەت تەتقىقات ئورنى ھەم شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى، شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى قاتارلىق

كۆڭۈل بۆلگەن پېشقەدەم رەھبەرلەر، ئىلتىماس قىلىش گۇرۇپپىسىدىكى خادىملار، كۆپ يىلدىن بۇيان «ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى»نى قۇتقۇزۇش ۋە قوغداشقا تۆھپە قوشقان ھەر مىللەت ئەدەبىيات - سەنئەتچىلىرىگە چىن كۆڭلۈمدىن رەھمەت ئېيتىمەن ۋە سەمىمىي ئېھتىرام بىلدۈرىمەن.

ئىسمائىل تىلىۋالدى مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: ھازىر ئاپتونوم رايونىمىزدا مىللەتلەرنىڭ غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرىنى قوغداش -

ئاپتونوم رايونىمىزدا مىللەتلەرنىڭ غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرىنى قوغداش -

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى دۇنياغا يۈزلەنمەكتە

ئابدۇلئەلىم ئەزىز، ئالىيە قادىر

«شەرق مۇزىكىسىنىڭ گۆھىرى» دېگەن تەرىپ بىلەن جاھاندا شۆھرەت قازانغان ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى ئەمگەكچان ئۇيغۇر خەلقى ئەقىل - پاراستىنىڭ جەۋھىرى، شۇنداقلا ئۇيغۇرلار ھاياتىنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى مۇزىكىلىق تىل بىلەن ئىپادىلەپ بېرىدىغان چوڭ ھەجىمدىكى مۇزىكىلىق بەدىئىي قامۇس. بۇ ئەڭگۈشتە ئەسىرلەردىن بۇيان خەلقىمىزنىڭ مەنئىي دۇنياسى، ئىجتىمائىي ھاياتى، پىسخىكىسىغا سىڭىپ، ئىجتىمائىي تۇرمۇشنى بېيىتىدىغان، سەنئەت ھۈزۈرىنى ئاشۇرىدىغان قۇدرەتلىك مەنئىي ئوزۇق بويىكەلدى. ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى تارىخىنىڭ ئۇزاقلىقى، قۇرۇلمىسىنىڭ مۇكەممەللىكى، ئىپادىلەش ئۇسۇلىنىڭ ئۆزگىچىلىكى بىلەن «ئۇيغۇر مۇزىكىلىرىنىڭ ئانىسى» دەپ تەرىپلىنىپ، جۇڭگو ۋە چەت ئەللەردە داخۇ چىقاردى. ئۇ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئېسىل مەدەنىيەت مىراسى، جۇڭخۇا مىللەتلەردىن بىرىنىڭ پارلاق مەدەنىيەت خەزىنىسىدىكى بىباھا گۆھەر، شۇنداقلا دۇنيا مەدەنىيەت تەرەققىياتى تارىخىدىكى كەمدىن - كەم ئۇچرايدىغان قىممەتلىك بايلىق.

جۇڭگو ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنىڭ دەسلەپكى كۈيلىرى مىلادى 4 - ئەسىردىلا ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك رايونلىرىغا تارالغان بولۇپ، ئۆز زامانىسىدا «غەربىي يۇرت چوڭ نەغمىلىرى» دەپ ئاتالغان. خەن ۋە تاڭ سۇلالىلىرى مەزگىلىدە مەركىزىي ھۆكۈمەت تەرىپىدىن بىر تۇتاش «غەربىي يۇرت كۈيلىرى» دەپ ئاتالغان. 12 - ئەسىردىن كېيىن «غەربىي يۇرت كۈيلىرى» دېگەن بۇ نام تەدرىجىي ئەرەب تىلىدىكى «مۇقام» دېگەن ئاتالغۇ بىلەن ئاتىلىشقا باشلىدى. ئون ئىككى مۇقام 16 - ئەسىردە - سەئىدىيە خانلىقى دەۋرىدە ئاماننىسا خان ۋەكىللىكىدىكى مۇقام پېشوالىرىنىڭ جان كۆيدۈرۈشى بىلەن رەتلىنىپ، رەسەمىي ئون ئىككى مۇقام شەكلىگە كەلدى. داڭلىق مۇقام ئۇستازى تۇردى ئاخۇن ئاكا نەچچە ئەسىرلىك بوران - چاپقۇننى بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ، يوقىلىش گىردابىغا بېرىپ قالغان ئون ئىككى مۇقامنى ئازاد زامانغا يەتكۈزۈپ بەردى. مۇشۇ نەچچە ئەسىردە، ئون ئىككى مۇقام خەلق سەنئەتكارلىرىنىڭ ئورۇندىشى بىلەن ئۇيغۇرلار ئارىسىدا، ئۇيغۇرلار ماكانلاشقان كەڭ زېمىندا ياڭراپ، ئۆزىنىڭ سېھرىي كۈچىنى نامايان قىلىپ كەلدى. مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەردىن شىنجاڭغا كەلگەن ئالىم، سەنئەتكار، ساياھەتچىلەر ئون ئىككى مۇقامنىڭ سېھرىي كۈچىگە قايىل بولۇپ، ئۇنى «ھەقىقەتەن دۇنياۋى بىباھا گۆھەر ئىكەن» دەپ ئېيتىپ قىلدى.

داش دولقۇنى قوزغالدى. بىز چوقۇم بۇ قېتىمقى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئىلاھىي تىماس قىلىشنى يېڭى باشلىنىش نۇقتىسى قىلىپ، ئىلتىماس ئوتتۇرىغا قويۇلغان «ئون يىللىق قۇتقۇزۇش ۋە قوغداش پىلانى»نى ئەستايىدىل ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىغا ۋارىسلىق قىلىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشنى يېڭى بىر پەللىگە كۆتۈرۈشمىز كېرەك.

1996 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق رادىئو - كىنو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولۇپ ئىشلەۋاتقان ئابدۇرېھىم «فەن چاڭجياڭ ئاخبارات مۇكاپاتى»غا ئېرىشتى. جۇڭگو ئاخباراتچىلار جەمئىيىتى بۇ شەرەپكە ئېرىشكەنلەرنى ئامېرىكىغا ئېكسكۇرسىيىگە ئېلىپ چىقتى. شۇ ۋاقىتتا ئابدۇرېھىم ئون ئىككى مۇقامنىڭ 1984 - يىلى نەشر قىلىنغان ئۇنئالغۇ لېنتىلىرىدىن ئون يۈزۈشنى سوۋغاتلىق ئۈچۈن ئېلىۋالدى. ئۇنىڭچە، بۇ لېنتا شىنجاڭغا ۋەكىللىك قىلالايدىغان ئەڭ قىممەتلىك سوۋغا ئىدى. ئەپسۇس، «ئۆيدىكى ھېساب بازىرىغا توغرا كەلمىدى». ئامېرىكىدىكى ئېكسكۇرسىيە سەپىرىدە ئابدۇرېھىم ئاران ئۈچ يۈزۈش لېنتىسىنى «قولدىن چىقىرىۋالدى». سوۋغاتلىق لېنتىنى قوبۇل قىلغانلارمۇ «ئابدۇرېھىمنىڭ قولىنى قايتۇرمايلى» دېگەندەك قىلىپ، ئەدەب يۈزىدىنلا قوبۇل قىلغانىدى. بۇ ھال ئابدۇرېھىمنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلدى. ئۇلار بۇ قىممەتلىك گۆھەرنى تونۇمامدىغاندۇ؟ ياق، ئۇنداق ئەمەس! ئەمەس ئۇلار نېمىشقا بۇ «گۆھەر»نى تالىشىپ ئالمايدۇ؟ ئابدۇرېھىم يول بويى ئويلىنىدى، ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن بۇنىڭغا جاۋاب تاپتى. ئەسلىدە بۇ چاغلاردا ئامېرىكىدا ئۇنئالغۇ زامانىنىڭ كەينىدە قالغان بولۇپ، VCD، CD ئاپپاراتى ئومۇملىشىپ كەتكەنىكەن. شۇنداق بولغاچقا، ئۇنئالغۇ لېنتىسىنى قوبۇل قىلغان ئادەم ئۈچۈن ئۇنى قوبۇل ئاڭلاش بىر ئاۋازىگەرچىلىك ئىكەن. بۇ ئىش ئابدۇرېھىمنى ئويلىاندۇرۇپ قويدى: «ئون ئىككى مۇقامنى جۇڭگونىڭ مەدەنىيەت مىراسى، دۇنياۋى بىباھا گۆھەر دەۋاتىمىز. لېكىن بىزنىڭ شىنجاڭ مۇقام ئانسامبلىمىزىدىكى ئارتىستلار كېچە - كۈندۈزۈلەپ ئىشلىسىمۇ، مۇقام ئورۇنداشنى بىلىدىغان ھەممە ئەلنەغمىچىنى ھەرىكەتكە كەلتۈرسەكمۇ جاھان ئەھلىگە مۇقامنى ئاڭلىتىپ بولالمايمىز. ئۇنئالغۇ لېنتىسى زامانىنىڭ كەينىدە قاپتۇ. شۇڭا ئون ئىككى مۇقامنى دۇنياغا تونۇتۇش دەيدىكەنمىز، زامانغا لايىق ۋاسىتىلەر ئارقىلىق ئۇنى ھەممە ئادەم بەھرىمۇندالايدىغان قىلىپ ئىشلىسەك بولغۇدەك».

دەرۋەقە، ئازادلىقتىن كېيىن دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايونىمىز ئون ئىككى مۇقامدىن ئىبارەت قىممەتلىك تارىخىي مىراسنى قۇتقۇزۇشقا يۈكسەك ئەھمىيەت بەردى. مۇقام ئۇستازى تۇردى ئاخۇن ئاكا ۋە مۇزىكىشۇناس ۋەن تۇڭشۇ قاتارلىق كىشىلەرنى تەشكىللەپ، ئۇنئالغۇ ئارقىلىق ئون ئىككى مۇقامنىڭ مۇتلەپ كۆپ قىسىم غەزەل ۋە

ئورۇندىدى. مەركىزىي خەلق رادىئو ئىستانسىسى بۇ ئىككى مۇقامنى ئۈنگە ئېلىشقا ھەقسىز ياردەم بەردى. ئۈچ ئاي جاپالىق ئىشلىش ئارقىلىق بۇ ئىككى مۇقام سۈپەتلىك ھالدا ئۈنگە ئېلىنىپ بولدى. قالغان ئون مۇقام 2001 - يىلى ئۆكتەبىردىن باشلاپ شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ ئۈنگە ئېلىش زالىدا ئۈنگە ئېلىندى. بۇ ئون مۇقامنى شىنجاڭ مۇقام ئانسامبلى ئارتىسلىرى ئورۇندىدى. شىنجاڭ مۇقام ئانسامبلىنىڭ باشلىقى مەمتىن مەمتىلى شۇ چاغدىكى مۇقامنى ئۈنگە ئېلىش ئەھۋالىنى ئەسلىپ مۇنداق دېدى: «ئۆمىكىمىزدىكى 30 دىن ئارتۇق سەنئەتچى ئۈنگە ئېلىشقا قاتناشتى. ئۈنگە ئېلىشتا ئەڭ ياخشى مۇقامچى، ئەڭ ياخشى سازەندىلەرنى تاللىدۇق. رەسمىي ئۈنگە ئېلىشتىن ئاۋۋال ئون مۇقامنى باشتىن - ئاخىر رەتلەپ قىلىپ تەييار - لىدۇق. ئىلگىرى ئۇنئالغۇ لېنتىسىغا ئالغان چاغدا ئوقۇغان مۇقام تې - كىستىلىرى بىلەن ھازىرقى تېكىستلەردە خېلى پەرق بار ئىكەن. ئار - تىسلارنىڭ كۆپرەك ۋاقتى تېكىستلارنى يادلاشقا كەتتى، يەنە يېڭى قوشۇلغان «ئابى چەشمە»، «مۇستەھزات» ئاھاڭلىرىنى ئۆگىنىش ۋە قايتىدىن توغرىلاشقا توغرا كەلدى. سازەندىلەر بىلەن ناخشىچىلار ئۈنگە ئېلىش زالىغا نۆۋەت بىلەن كىرىپ، بىر ناخشىنى ئۈچ - تۆت قېتىمدىن ئوقىدى. بۇ چاغدا ۋاقت ئىنتايىن قىس بولغاچقا، ئارتىسلار رېمىز كۈنىگە 13 - 14 سائەتلەپ مۇقام ئېيتتى. بىرلا ئىشكى بار، ھېچقانداق دېرىزىسى يوق كىچىككەن ئۈنگە ئېلىش ئۆيىنىڭ يازدا قانچىلىك دېمىق بوپكىتىدىغانلىقىنى ئويلاپ كۆرۈڭ! ئەنە شۇنداق تىنچىق ئۆيگە بىرلا ۋاقىتتا 10 - 20 ئادەم كىرىۋالسا، ئۈنىڭ ئىچى گويا ھورداققا ئايلىنىدۇ. مانا شۇنداق يەردە ئارتىسلىرىمىز چېپ - چېپ تەرلەپ تۇرۇپ، كۈن - كۈنلەپ مۇقام ئېيتىپ چىقىدى. ئۈچ ئاي دەم ئالماي ئىشلىدى».

ئون ئىككى مۇقام ئۈنگە ئېلىنىپ بولغان چاغدا، ئۇلارغا كىرىش - تۈرۈلىدىغان كۆرۈنۈشلەرنىڭ سېنارىيىلىرىمۇ تەييار بولغانىدى. شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە مەز - زىرىلەرنى تاشلاپ قويماستىن، ھەرقايسى يۇرتلاردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ تۇرمۇش، ئۆرپ - ئادەت ئۆزگىچىلىكلىرىنى تولۇق ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىش ئۈچۈن، ئون ئىككى مۇقامغا كىرىشتۈرۈلىدىغان كۆرۈنۈشلەر 12 ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەردىن ئېلىندى...

ھازىر شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ نازىرى، شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى بولۇپ ئىشلەۋاتقان ئابلىز ئابدۇرېھىم مۇنداق دېدى: «ئون ئىككى مۇقامنىڭ DVD, VCD پىلاستىنكىلىرىغا ھەر بىر مۇقامنىڭ ئەڭ سەرخىل - نادىر قىسمى ئېلىنىپ، MTV شەكلىدە 70 - 75 مىنۇتلۇق فىلىم قىلىپ ئىشلەندى. فىلىملارنى ئىشلەشكە 7000 ئا - دەم قاتناشتى. بەزى كۆرۈنۈشلەرگە، ئەڭ كۆپ بولغاندا 3000 ئادەم قاتناشتى. ئىقتىسادىي شارائىتنىڭ چەكلىمىسى تۈپەيلىدىن ئون ئىككى مۇقامنى ئون - سىنغا ئېلىش گۇرۇپپىلىرى ئاۋۋال ئىش باشلاپ، ئاندىن مەبلەغ سەپلەش ئۇسۇلىنى قوللاندى. بەزى سۈرەتكە ئېلىش گۇرۇپ - پىلىرى مەبلەغ بولمىغانلىقتىن ۋاقتىدا ئىش باشلىيالمىدىغان، بەزىدە ئارتىسلار بىر كۈندە بىر ۋاقىتتا تاماق يېيەلمىدىغان ئەھۋاللار كۆرۈلۈپ تۇردى. ھېچكىم كۆپ ئىشلەپ كەتكىنىدىن زارلانمىدى، پايدا - زىيان بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرمىدى. ئەكسىچە، نۇرغۇن كىشى ئۆزىنىڭ ئىككى مۇقامنىڭ DVD, VCD, CD پىلاستىنكىلىرىنى ئىشلەش، نەشر

تېكىستلىرىنى لېنتىغا ۋە ئوتغا ئالدۇردى. ھەر تەرەپلىمە بوشاشماي تىرىشىش ئارقىلىق 1960 - يىلى ئىككى توملۇق ئوتتا كىتابى - «ئون ئىككى مۇقام» رەسمىي نەشر قىلىندى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەز - كىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن، بولۇپمۇ ئىسلاھات - ئېچى - ۋېتىشتىن بۇيان، ئون ئىككى مۇقامنى قېزىش، رەتلەش، تەتقىق قى - لىش تېخىمۇ ئېتىبارغا ئېرىشتى. مۇقام ئۇستازلىرى، مۇقامشۇناسلار، مۇزىكانتلار كۆپ يىل تىرىشىپ، يېڭىدىن بايقىغان، ئون ئىككى مۇ - قامنىڭ تەركىبىي قىسمى بولغان «ئابى چەشمە»، «مۇستەھزات» نەغمىلىرى تولۇقلىنىپ، ئون ئىككى مۇقامنىڭ مۇكەممەل نۇسخىسى بارلىققا كەلتۈرۈلدى. 1997 - يىلى «ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى» نىڭ 13 قىسىملىق بىر يۈرۈش ئۇيغۇر يېزىقىدىكى كىتابى نەشر قىلىندى. كەينىدىنلا خەنزۇ، ئىنگلىز، ئەرەب تىللىرىغا تەرجىمە قىلىندى. ئون ئىككى مۇقامنى قوغداش، رەتلەش يولىدىكى بۇ نەتىجىلەر ئون ئىككى مۇقامنى ئىلمىي پوزىتسىيە بىلەن تەتقىق قىلىشقا ئازادە شارائىت يا - رىتىپ بەردى. شۇنداق بولسىمۇ، مۇقام دېگەن بىر خىل سىستېمىلىق مۇزىكا، ئۇنىڭدىن ئەڭ ياخشى ھۈزۈرلىنىش، ئۇنى ئەڭ ياخشى چۈ - شىنىش ئۈچۈن يەنىلا مۇقامنى ئاڭلاش كېرەك.

مۇقام توغرىسىدىكى يازمىلارنى ھەرقانچە ئوقۇغان بىلەنمۇ، ئۇنى ئاڭلىغانچىلىك سېزىم بولمايدۇ - دە! شۇڭا، مۇقامنى ئىلمىي تەتقىقات دائىرىسىدىن ھالقىتىپ، تېخىمۇ كۆپ ئادەمگە تونۇشتۇرۇش ئۈچۈن يەنىلا زامانغا لايىق ئاڭلاش، كۆرۈش ۋاسىتىلىرىگە تايىنىش كېرەك، يەنى مۇقامنىڭ DVD, VCD, CD پىلاستىنكىلىرىنى ئىشلەپ چىقىش كېرەك. بۇ، ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامنى دۇنياغا بالدۇرراق يۈزلەند - دۈرۈشكە ئالدىراۋاتقان تالاي كىشىنىڭ ئارزۇسى ئىدى.

لېكىن، ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامنىڭ DVD, VCD, CD پىلا - ستىنكىلىرىنى ئىشلەش، يەنە كېلىپ ئۇنى دۇنيادىكى ھەرقايسى ئەل خەلقلرى ئاڭلاپ ھۈزۈرلىنالايدىغان قىلىپ ئىشلەش ئۈچۈن ئوڭاي ئىش ئەمەس، بىرەر تېلېۋىزىيە تىياتىرنىڭ سېنارىيىسىنى سۈرەتكە ئېلىپ ئىشلەپ قويىدىغان ئىشۇمۇ ئەمەس، بەلكى ناھايىتى زور سىستېمىلىق مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ئىدى. ئون ئىككى مۇقام - نىڭ DVD, VCD, CD پىلاستىنكىلىرىنى ئىشلەش ئاپتونوم رايون رەھبەرلىرىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشتى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە، 1999 - يىلى ئىيۇندا ئاپتونوم را - يوننىڭ ئون ئىككى مۇقامنىڭ DVD, VCD, CD پىلاستىنكىلىرىنى ئىشلەش، نەشر قىلىشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن ئون ئىككى مۇقامنىڭ DVD, VCD, CD پىلاستىنكىلى - رىنى ئىشلەش رەسمىي ئەمەلىي خىزمەت باسقۇچىغا قەدەم قويدى. رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ئىشخانىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق رادىئو - كىنو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى، شىنجاڭ مۇقام ئانسامبلى، شىن - جاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسى، شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى، شىن - جاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتىدىكى مۇناسىۋەتلىك خادىملار ۋە ئالىم - مۇ - تەخەسسسلەر، مۇقامچىلار، سەنئەتكارلار قاتناشقان مۇقام مۇھاكىمىسى ھەم سۆھبەتلەرنى ئۆتكۈزۈپ، ئون ئىككى مۇقامنىڭ DVD, VCD, CD پىلاستىنكىلىرىنى ئىشلەش - نەشر قىلىش مەشغۇلات ئۆلچىمىنى تۈزۈپ بېكىتتى. تەييارلىق پۈتكەندىن كېيىن، 2000 - يىلى ئاپرېلدىن باشلاپ «راك» ۋە «پەنجىگاھ» مۇقامى بېيجىڭدا ئۈنگە ئېلىندى. بۇ ئىككى مۇقامنى شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتى مۇقام سىنىپىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى

قىلىشقا قاتناشقانلىقىنى نەچچە ئەۋلاد ئىچىدە ئاران ئۇچرايدىغان پۇرسەت، ھاياتىدىكى پەخىرلىك ئىش، دەپ قارىدى. دۆلەت رادىئو - كىنو - تېلېۋىزىيە باش ئىدارىسى، مەركىزىي خەلق رادىئو ئىستانسىسى، مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى ۋە شىنجاڭدىكى مەدەنىيەت - سەنئەت رادىئو - تېلېۋىزىيە ئورۇنلىرى ھەم جايلاردىكى ھەر دەرىجىلىك پارتىيە - ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى سۈرەتكە ئېلىش خىزمىتىگە يېقىندىن كۆڭۈل بۆلدى. ئون ئىككى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر ئون ئىككى مۇقامنىڭ DVD, VCD, CD پلاستىنكىلىرىنى ئىشلەشنى ئۆزلىرىنىڭ بۇرچى دەپ قاراپ، ئادەم لازىم بولسا ئادەم، ماددىي ئەشيا، ئۈسكۈنە لازىم بولسا، ماددىي ئەشيا، ئۈسكۈنە بەردى، مەيدان لازىم بولسا، مەيدان تەييارلاپ بەردى. تۇرمۇش ۋە باشقا جەھەتلەردە ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئوڭايلىق تۇغدۇرۇپ بەردى. ئەنە شۇلارنىڭ خالىس ياردىمى ۋە مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار، سۈرەتكە ئېلىش گۇرۇپپىلىرى، رېژىسسور، ئوپېراتور، سەنئەتچى، مۇقامچى ۋە ئاممىۋى ئارتىستلارنىڭ ھەمكار - لىشى ئىشلەش روھى بولمىغان بولسا، ئون ئىككى مۇقامنىڭ DVD, VCD, CD پلاستىنكىلىرىنى ھەققەتەن ئىشلەپ چىقالمايتتۇق».

2002 - يىلى 18 - دېكابىردا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى بىلەن بىرلىكتە، بېيجىڭ «خەلق» سارىيىدا «جۇڭگو ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى CD, VCD پلاستىنكىلىرىنىڭ تۇنجى تارقىتىلغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن ئاخبارات ئېلان قىلىش يىغىنى» ئېچىپ، ئون ئىككى مۇقامنىڭ 24 سائەتلىك CD پلاستىنكىلىرى بىلەن 12 سائەتلىك VCD پلاستىنكىلىرىنى تەڭلا دۆلەت ئىچى بازارلىرىغا سالغانلىقىنى جاكارلىدى.

شۇنىڭدىن ئۈچ يىل ئۆتكەندىن كېيىن، ئاپتونوم رايون رەھبەرلىكى 2005 - يىلى 10 - نويابىر ئۈرۈمچىدە «جۇڭگو ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامنىڭ DVD پلاستىنكىلىرىنى تۇنجى تارقىتىش يىغىنى» ئېچىپ، جۇڭگو ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامنىڭ DVD پلاستىنكىلىرىنىڭ رەسمىي تارقىتىلغانلىقىنى جاكارلىدى. بىز «ئون ئىككى مۇقامنىڭ DVD پلاستىنكىلىرى نېمە ئۈچۈن شۇنچە كېچىكىپ تارقىتىلدى؟» دېگەن سوئالغا جاۋاب ئىزدەپ ئابلىز ئابدۇرېھىمنى يەنە ئىزدەپ باردۇق.

- ئون ئىككى مۇقامنىڭ VCD پلاستىنكىلىرىنى چىقارغاندا ۋاقت قىس بولغاچقا تېكىستلىرى ۋە چۈشەندۈرۈشلىرىنى ئۇيغۇر ۋە خەنزۇ تىللىرىدىلا كىرگۈزەلگەندۇق. ئىنگلىز ۋە ئەرەب تىللىرىدىكى چۈشەندۈرۈشلىرى بولمىسا، ئۇنى دۇنياغا ھەقىقىي يۈزلەندۈرگىلى بولمايتتى، - دېدى مەدەنىيەت نازىرى ئابلىز ئابدۇرېھىم ئىزاھات بېرىپ، - ئون ئىككى مۇقامنىڭ DVD پلاستىنكىلىرىنى ئۇيغۇر، خەنزۇ، ئىنگلىز، ئەرەب يېزىقلىرى بىلەن چىقىرىمىز دەپ كېچىكتۈرۈپ قويدۇق. ئىشنى سۈپەتلىك قىلىش ئۈچۈن ناھايىتى ئىنچىكە ئىشلىدۇق. 12 مۇقامنىڭ تېكىستلىرى بىلەن چۈشەندۈرۈشلىرىنى جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىدىكى تەرجىمانلار ئىنگلىز، ئەرەب تىللىرىغا تەرجىمە قىلدى. ئۇلار خەنزۇ تىلىدىكى تېكىستلەرگە ئاساسەن تەرجىمە قىلغاچقا، بەزى يەر - جاي ناملارنى ۋە ئاتالغۇلار ئۆزگىرىپ كېتىپ قالدى. بۇلارنى بىردىن - بىردىن توغرىلىدۇق، ئاندىن تەرجىمىنى جۇڭگو خەلقئارا رادىئو ئىستانسىسىدىكى ئىنگلىز، ئەرەب تىللىرى مۇھەررىرلىرىگە ئاپىرىپ تەھرىرلەتتۇق. تەرجىمە پىششىقلاشقاندىن كېيىن چۈشەندۈرۈش سۆزىنى جۇڭگو مەركىزىي خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ ئىنگلىز، ئەرەب

تىللىرى دىكتورلىرى ئوقۇپ بەردى. خەنزۇچە، ئۇيغۇرچىسىنىمۇ مەركىزىي خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ دىكتورلىرىغا باشقىدىن ئو- قۇتتۇق. مۇقاملارنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرى بىلەن تېكىستلىرى تۆت خىل تىل ۋە يېزىقتا بولغاچقا، DVD پلاستىنكىلىرىنى تۆت ئاۋاز يولى بويىچە ئىشلەشكە توغرا كەلدى. تۆت خىل يېزىقتىكى تېكىستلارنى بىردەك ئېيتىلىۋاتقان مۇقاملارغا ئۇدۇللاشتۇرۇپ، بىر يەرگە توغرىلاش ئۈچۈنمۇ يەنە ئىنگلىز، ئەرەب تىللىرىنى ئوقۇدى. خانلارنى چاقىرىپ كېلىپ، بىللە ئولتۇرۇپ ئىشلىدۇق. ئون ئىككى مۇقام 12 پلاستىنكا بولدى. ھەر 12 پلاستىنكا بىر قاپ بولدى. چەت ئەللىكلەرنىڭ ئون ئىككى مۇقامنى ئوبدانراق چۈشىنىشى ئۈچۈن، يەنە تۆت خىل يېزىقتىكى چۈشەندۈرۈش كىتابچىسىنى، ئاندىن ئا- مانىساخاننىڭ كىچىك ھەيكىلىنى قاچا سالدۇق».

ئون ئىككى مۇقامنىڭ DVD پلاستىنكىلىرىنىڭ پۈتۈشى بىلەن سەككىز يىلغا سوزۇلغان جۇڭگو ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامنىڭ CD, DVD, VCD پلاستىنكىلىرىنى ئىشلەش، نەشر قىلىش خىزمىتى ئاياغ- لاشتى. ئاپتونوم رايوننىڭ رەئىسى ئىسمائىل تىلىۋالدى بۇ خىزمەتنىڭ نەتىجىلىك بولغانلىقىغا يۇقىرى باھا بېرىپ مۇنداق دېدى: «ئون ئىككى مۇقامنىڭ DVD, VCD, CD پلاستىنكىلىرىنىڭ ئىشلىنىپ، نەشر قىلىن- غانلىقى، ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى تەتقىقاتى تارىخىدىكى بىر مۇھىم نامايەندە. بۇ مەسىلىسىز كاتتا ئىش شۇنى ئىسپاتلايدۇكى، ئېغىز، قۇلاق ئارقىلىق تارقالغان بىر خىل قەدىمكى سەنئەتنىڭ ئۆز ھاياتى كۈچى ۋە بەدىئىي سېھرىي كۈچىنى نەچچە يۈز يىلدىن كېيىن دۇنيا مېياسىدا تې- خىمۇ كەڭ كۆلەمدە قايتىدىن نامايان قىلالشى، پارتىيىمىزنىڭ مىللەتلەر سىياسىتىنىڭ ئۇلۇغ غەلبىسى، سوتسىيالىستىك تۈزۈمنىڭ ئەۋزەللىك- نىڭ كونكرېت ئىپادىسى، شۇنداقلا ئاپتونوم رايونىمىزدا مىللەتلەر مە- دەنىيىتى گۈللەنگەنلىكى ۋە راۋاجلانغانلىقىنىڭ كۈچلۈك دەلىلى».

ھەققەتەن سوتسىيالىستىك ئۇلۇغ ۋەتىنىمىز بولمىغان بولسا، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى بولمىغان بولسا، ئون ئىككى مۇقام- نىڭ DVD, VCD, CD پلاستىنكىلىرىنىڭ بۈگۈنكى كۈندە ئىشلىنىپ چىقىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئون ئىككى مۇقامنىڭ VCD, CD, DVD پلاستىنكىلىرىنى ئىشلەش تەكلىپى ئوتتۇرىغا قويۇلغاندىن باشلاپلا دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايون رەھبەرلىرى ئۇنى قىزغىن قوللاپ كەلدى. ئابلىز ئابدۇرېھىم مۇنداق دېدى: «ئون ئىككى مۇقامنىڭ CD, DVD, VCD پلاستىنكىلىرىنىڭ ئىشلىنىپ تارقىتىلىشى، بولۇپمۇ DVD پلاستىنكىلىرىنىڭ تۆت خىل يېزىقتا ئىشلىنىشى بىلەن ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنى دۇنياغا يۈزلەندۈرۈشكە تولۇق شارائىت يار- رىتىلدى. مۇشۇ مەنۇتلاردا بىز شۇنداق ئېيتالايمىزكى، مۇقامنىڭ 16 - ئەسىردە - سەئىدىيە خانلىقى دەۋرىدە رەتلەنگەنلىكى بىلەن تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ ئون ئىككى مۇقامى ئازاد زامانغا يەتكۈزۈپ بەرگەنلىكى مۇقام تارىخىدىكى ئىككى نامايەندە بولسا، مۇقام- نىڭ DVD, VCD, CD پلاستىنكىلىرىنىڭ ئىشلىنىپ تارقىتىلغانلىقى مۇقام تارىخىدىكى ئۈچىنچى نامايەندە ھېسابلىنىدۇ. ئون نەچچە ئەسىردىن بۇيان ئۇيغۇرلارغا تەۋە بۈيۈكلىگەن ئون ئىككى مۇ- قامدىن ئىبارەت مەنئىي بايلىق مانا ئەمدى پۈتكۈل دۇنيا خەلق- نىڭ ئون ئىككى مۇقامى - مەنئىي بايلىقىغا ئايلاندى».

ئاپتونورلار: «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ مۇخبىرلىرى

ئازا تىلىنىڭ ئىسمىنى تۈزگەن ياشلىرى

شەمشۇر ئىبراھىم

ياسداق، ئازادە يىغىن زالىنىڭ ئۇ يەر - بۇ يېرىدە غۇجمەك - غۇجمەك بولۇشۇپ قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كەتكەن، 100 گىمۇ يەتمەيدىغان ئوقۇتقۇچىغا قاراپ سەل خۇرسىنىپ قالدىم. بەش - ئون مىنۇتلۇق تەشكىللەشتىن كېيىن زال ئىچى تىنچ-ئالدى. دەرسنى رەسمىي باشلىۋەتتىم. دەرس مەزمۇنى سۆزلىنىپ بىرەر سائەتكىچە ئىنتىزام ياخشى بولدى. ئەمما كىرىپ - چىقىۋاتقانلارنىڭ كۆپلۈكىدىنمۇ ياكى مۇنۇ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ مەدەنىيەتسىزلىكىدىنمۇ، ھەر قىسما قىلىقلار چىققىلى تۇردى: ئوتتۇرا ياشقا بېرىپ قالغان بىر قىسىم ئەر ئوقۇتقۇچىلار ئەتراپىدىكى شۇنچ كۆپ ئايال - مۇئەللىمەلەرنى پار قىرىتىپ قويۇپ تاماكا تۇتاشتۇرۇشقا، يەنە بەزد-لىرى يانفونلىرىنى چىقىرىپ ئۇنلۇك ئاۋازدا سۆزلىشىشكە باشلىدى. ئۇلارنىڭ بۇ قىلىقلىرىنى كۆرۈپ ياش ئوقۇتقۇچىلارغا بولۇپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن گازىر، سېغىز كەمپۈتلەرنىڭ قارىسىداشلىرى، ئاران بىر كۆرۈشكەنلەرنىڭ ھال - مۇڭ ئېيتىشىلىرى، پىخىلداپ كۈلۈشلىرى، يانفونلارنىڭ بەسلىشىپ سايىراشلىرى، ئېگىز ياشلىق ئاياللارنىڭ تاقىلداپ مېڭىشلىرى زال ئىچىنى بىر ئالدى. قايتا - قايتا تەشكىللەش ۋە بارلىق دىققىتى بىلەن دەرس ئاڭلاپ خاتىرە قالدۇرۇۋاتقانلارنىڭ مەنىلىك قاراشلىرى نەتىجىسىدە تۆت سائەتلىك دەرسنى سۈپەتلىك ئۆتۈۋالدىم. ئارىدىن بەش كۈن ئۆتۈپ سىناق ئېلىش باشلاندى. سىناقنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاد-تونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل - يېزىق خىزمىتى كومىتېتى بىلەن ئىلى قازاق ئاد-تونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل - يېزىق خىزمىتى كومىتېتى بىلەن ئىلى قازاق ئاد-تونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل - يېزىق خىزمىتى كومىتېتى يېزىقچە، ئېغىزچە شەكىلدە ئېلىشنى ئورۇنلاشتۇرغان بولۇپ، ئىمتىھان تۈزۈمى قاتتىقراق بولدى. ئىمتىھان مەيدانلىرىنى ئارىلاپ يۈرۈپ، بۇ قېتىملىق تەربىيەلەش ۋە سىناقنى كۆزگە ئىلمىغان بىر قىسىم ئوقۇتقۇچىلارنى كۆزىتىپ باقتىم: ئۇلار ئىمتىھان قەغەزىنى ئوڭ - تەتۈر ئۆرۈپ، ھاڭگۇقىپ ئولتۇراتتى. ئالدى - كەينىگە قاراپ باشقىلاردىن ياردەم سورايتتى، ئوغرى مۇشۇكتەك مارىلايتتى. ئىمتىھان نازارەتچىلىرى بىلەن تاكالىشىشتى. ئوقۇش تارىخىنى، خىزمەت ستازىنى، كەسپى تېخنىكا ئۇنۋانىنى، ئۆز مەكتىپىدىكى مەنسەپ - دەرىجىلىرىنى پەش قىلىشتى. ئۇلارنىڭ بۇ قىلىقلىرىغا قاراپ ئۇلارغا ئىچىم ئاغرىپ قالدى. چۈنكى ئۇلار ئەپلاتۇن ئېيتقان «باي بولۇپ تۇرۇقلۇق كەمبەغەلگە ئايلانغان كىشىلەرگە، ئۇلۇغ بولۇپ تۇرۇقلۇق خارغا ئايلانغان كىشىلەرگە، ئالىم بولۇپ تۇرۇقلۇق نادانلار سۆھبىتىگە قاتناشقان

- جاۋبەنشى (ئوقۇتۇش تەتقىقات ئىشخانىسى)دىكىلەرنىڭ پۇل تاپقۇسى كېپىلغان گەپ! بولمىسا، مۇشۇ زاماندا ئۇيغۇر تىل - يېزىقىنى قېلىپلاشتۇرغاننىڭ نېمە پايدىسى دەيمەن؟
- شۇنى دەيمەن، مانا بىر ئوبدان سۆزلىسەلەيمىز، بىر ئوبدان يازالايمىز.
- بىز يا قاشقالىق، يا خوتەنلىك بولمىساق خاتا گەپ قىلىدىغان ...
- 135 سومنى بىكاردىن بىكارلا ئېلىۋالدىغان بولدى. قېقىزىل زىيان - دە، زىيان.

- ئاز كەم ئون كىلو گۆش كېلەتتى!
- يىغىلىپ ئولتۇرغان بولساقمۇ راۋۇرۇس بىر سورۇننىڭ پۇلى دېگىنە!
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل - يېزىق خىزمىتى كومىتېتى، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق مىللەتلەر تىل - يېزىق خىزمىتى كومىتېتىنىڭ ئا-لاقدار ھۆججەتلىرى (ئوبلاستلىق تىلكوم [2005] 12 - نومۇرلۇق) نىڭ روھىغا ئاساسەن غۇلجا ناھىيە ئوقۇتۇش تەتقىقات مەركىزىنىڭ بىر تۇتاش پىلانلىشى ۋە ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن ئۇيغۇر تىل - يېزىقىنى قېلىپلاشتۇرۇش بويىچە تەربىيە-لىش، سىناق ئېلىش خىزمىتىنىڭ تۇنجى قېتىم غۇلجا ناھىيىسىدە ئېلىپ بېرىلىشى، مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى ئاجىز، ئانا تىلغا بولغان مېھىر - مۇھەببىتى سۇس بىر قىسىم ئوقۇتقۇچىلار ئارىسىدا ئەنە شۇنداق ئىنكاسلارنى پەيدا قىلغاچقا، ئۇلار ئۇچرىغان يەردە ئەنە شۇنداق سۆزلەپ، ئۆز ئانا تىلىنى ھاقارەتلەپ يۈردى.

20 - مارت (يەكشەنبە) چۈشتىن كېيىن دەرس ئۆتۈش نۆۋىتى ماڭا كەلدى. بۇ قېتىم تەربىيىلىنىپ سىناققا قاتنىشىدىغانلار ناھىيىمىز تەۋەسىدىكى ئوتتۇرا، باش-لانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ تىل - ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىلىرى بولغاچقا، دەرس تەييار-لىقىغا خېلى كۈچ چىقاردىم ۋە نۇرغۇن ماتېرىيال كۆرۈپ ئەتراپلىق تەييارلىق قىلدىم. ئەمما ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 300 دىن كۆپ ئادەم سىغىدىغان

ئىلىم ئېتىبار - ئىلىم ئېتىبار

كشىلەر» گىلا ئوخشاپ قالغانى.

دۇرۇس، «ۋەزىپىمىز ئېغىر، مائاشتىن باشقا كىرىمىمىز يوق، نەچچە يىل بولدى، (ئىككى ئاساسەن) نىڭ دەردىدە شەنبە، يەكشەنبە، تەتلى دېگەنلەرنى كۆ- زىمىزگە سۈرتكىدەك بويىكەتتۇق. باش تاتلىغۇدەك ۋاقىتىمىز يوق تۇرسا ئۇيغۇر تىل - يېزىقىدىن ئىمتىھان بېرىپ نېمە كەپتۇ؟!» بىز ئاشۇ خىل ھېس - تۇيغۇدا بولۇۋاتقىنىمىزدا، بىزنىڭ مۇبارەك قولىمىزدا بەش - ئالتە يىل ھەتتا يەتتە - سەككىز يىل ئوقۇپمۇ تۈزۈكرەك ساۋاتى چىقماي «دۆت - كالۋا» ئاتىلىپ، جەم - ئىيەتكە چىقىپ كەتكەن ئۇيغۇر بالىلىرىنىڭ قايسى تىل، قايسى يېزىقتا ساۋاتى چىقمىغانلىقىنى، نېمە ئۈچۈن ساۋاتسىز بوپقالغانلىقىنى، مەسىلىنىڭ زادى كىمدە ئىكەنلىكىنى ئەتراپلىق ئويلىشىپ باقتۇقمۇ؟ پەرزەنتلىرىمىز خەنزۇ مەكتەپلەردە ئىككى - ئۈچ يىل ئوقۇپلا ساۋاتىنى چىقارايدۇ - يۇ، نېمە ئۈچۈن ئۆز ئانا تىل - مېزىدىن چالا ساۋات قالىدۇ؟ بىزنىڭ تىلىمىز يا ئاشۇنداق ئۆگىنىش تەس، مۇرەك - كەپ تىلمۇ؟ قىممىتى ۋە ھاياتى كۈچى يوق، ئۆگىنىش، يېڭىلاش، بېيىتىش، تە - رەققى قىلدۇرۇش، كەلگۈسىگە يۈزلەندۈرۈشنىڭ ھېچقانداق زۆرۈرىيىتى يوق تىلمۇ؟ بۇ ھەقتە ئويلىشىپ باقتۇقمۇ؟!

ھەممىگە ئايان بولغىنىدەك، بىزنىڭ تىلىمىز قەدىمىي، باي، پاساھەتلىك، گۈ - زەل تىل. ئۇنى خالىغانچە پەس كۆرۈشكە، ھاقارەتلەشكە، ئۆگەيلەشكە، ئۇنىڭ بۈيۈك ئوبرازىغا قارا سۈركەشكە ھەرگىز بولمايدۇ. گەرچە بۈگۈنكى كۈندە دەۋرنىڭ تەلىپى ۋە ئېھتىياجى بىلەن خەنزۇ تىلىنى ئۆگىنىش، ئىنگلىز تىلىنى ئۆ - گىنىش چىڭ تۇتۇلۇۋاتقان بولسىمۇ، ئۆز ئانا تىلىمىزنىڭ قىممىتى ۋە ھاياتى كۈچى تېخى يوقالغىنى يوق. ئۇنى داۋاملىق كۈچەيتىش، يېڭىلاش، كەلگۈسىگە، دۇنياغا يۈزلەندۈرۈشتە ھازىرقى زامان دىئالېكت ۋە شېۋىلىرىدىكى پەرقىنى تۈگىتىش، خەنزۇ تىلى ۋە باشقا تىللارغا ئوخشاش قېلىپلاشتۇرۇشتا بىز ئوقۇتقۇچىلارنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مەسئۇلىيىتىمىز ۋە مەجبۇرىيىتىمىز بار!

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئىشخانىسىنىڭ قوشۇلۇ - شى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل - يېزىق خىزمىتى كومىتېتى، مائارىپ نازارىتى، كادىرلار نازارىتى، رادىئو - كىنو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى، مەدە - نىيەت نازارىتى قاتارلىق فۇنكسىيەلىك تارماقلارنىڭ زىچ ھەمكارلىشىشى بىلەن «ئاز سانلىق مىللەتلەر تىللىرى بويىچە ئىملا ۋە تەلەپپۇز سەۋىيىسىدىن سىناق ئېلىش» خىزمىتىنىڭ رەسمىي باشلىنىپ، ئاپتونوم رايونىمىز تەۋەسىدە، جۈملىدىن ئۇيغۇرلار بىر قەدەر كۆپ غۇلجا ناھىيىسىدە تۇنجى قېتىم يولغا قويۇلۇشى ئەسلىدە پەخىرلىنىشكە تېگىشلىك مۇھىم ئىشلارنىڭ بىرى ئىدى. ئەگەر ئۇ مۇھىم خىزمەتلەر قاتارىغا كىرگۈزۈلمىگەن بولسا، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل - يېزىق خىزمىتى كومىتېتى 2002 - يىلىدىن باشلاپ تۆت قارار كۇرس ئېچىپ، مۇشۇ تۈردىلا 170 نەپەر خادىمى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك سىناق ئالغۇچىلىققا تەربىيىلىمىگەن ۋە تەيىنلىمىگەن بولاتتى. ئالاقىدار ئورۇنلارمۇ بۇ ئىشقا نىسبەتەن ئادەم كۈچى ۋە ماددىي كۈچ ئاجراتمىغان بولاتتى. «ئوقۇتقۇچىلارغا قارىتا 2005 - يىلىدىن باشلاپ (دەرىجە گۇۋاھنامىسى) بىلەن ئىشقا چىقىش يولغا قويۇ - لىدۇ» غانلىقى ھەققىدە مەخسۇس قارار چىقارمىغان بولاتتى. شۇڭا مەن بەزى كە - سىپداشلارنىڭ بۇ قېتىملىق تەربىيىلەش ۋە سىناققا ئۆز قىزغىنلىقى، ئىختىيارلىقى ۋە ۋىجدانى بىلەن تولۇق قاتنىشىپ، «بويىنىنى باغلىغان ئىتنىڭ ئوۋغا يارمايدى - گان» لىقىدەك ھەقىقەتنى يەنە بىر قېتىم ئوبدانراق ئويلىشىپ بېقىشىنى ئۈمىد قى - لىش بىلەن بىرگە يەنە، تىل - يېزىقنى قېلىپلاشتۇرۇش خىزمىتىگە قارىتا توغرا تونۇش ۋە پوزىتسىيىدە بولمايۋاتقان، تىلىمىزنى ھاقارەتلىگەن، تىلىمىزغا خىيانەت قىلغان، تىلىمىزنى بىلىپ - بىلمەي خاتا ئىشلەتكەن ۋە ئىشلىتىشكە يول قويغان، سۈكۈت قىلغان، بېپەرۋالىق قىلغان ئوقۇتقۇچىلار ۋە باشقا كىشىلەرگە تۆۋەندىكى بايانلارنى ھەدىيە قىلىشنى لايىق كۆردۈم:

«رېۋايەت قىلىنىشىچە، قەدىمكى زاماندا ئاقىل بىر ئادەمنىڭ گۈزەل قىزى بولغانىكەن. شۇ دىل بەرگە ئىككى پەرىشتىنىڭ ئىشىقى چۈشۈپتۇ. قىز ئۇلارنىڭ قايد - سىبىرىگە كۆڭۈل بېرىشىنى بىلمەي قاپتۇ. پەرىشتىلەر قىزنىڭ ۋىسالىغا ئېرىشىش ئۈمىدلىدە ئۆزلىرىنى كۆرسىتىشكە باشلاپتۇ. لېكىن قىز ئۇلارغا شۇنداق دەپتۇ:

- مەن يۇرت پەرزەنتى بولالايدىغان ئوغۇلغا ئانا بولۇشنى خالايمەن. شۇڭا سىلەرنىڭ ئۇنى قانداق تەربىيىلەيدىغانلىقىڭلارنى بىلىشىم كېرەك. ئەنە شۇنىڭغا قاراپ، سىز لەرگە قارارمىنى ئېيتىمەن.

- بۇ ئىش پەقەت مېنىڭ قولۇمدىنلا كېلىدۇ. مەن ئۇنىڭغا ئىلىم ئۆگىتىمەن. ما - تېماتىكا ۋە ئاسترونومىيىدىن دەرس ئالىدۇ. سىياسەت بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئەجەبىي تىللارنى ئىگىلەيدۇ، دۇنياغا ئۆز نامىنى تارقىتىدۇ، - دەپتۇ بىرىنچى پەرىشتە.

نۆۋەت ئىككىنچىسىگە كەلگەندە، ئۇ دەپتۇ:

- ئىنسان ئۈچۈن ئەۋلادتىن ئەۋلادقا مېراس قالىدىغان بايلىق - تىل. ئانا تىل بولىدىكەن، ۋەتەن، خەلق بولىدۇ. خەلقنىڭ ئۆمۈر ئۆلچىمىنى ئۇنىڭ تىلى بەلگىلەيدۇ. دۇنيادىكى ھەممە گۈزەللىك ۋە سېھرىي كۈچ تىلدا بولىدۇ. ئىنسان ئانا ئەللىنى تۇنجى بولۇپ ئەنە شۇ ئانا تىلدا ئاڭلايدۇ. مەن ئوغۇلۇمنى تىلغا خىيانەت قىلماسلىققا ئۆگىتىمەن. مەن ئۇنىڭغا ناخشا، چۆچەك ۋە داستانلارنى ئېيتىپ بېرىپ، سېنىڭ لاتاپىتىڭگە لاتاپەت قوشۇپ تۇرغان ئانا تىلىمىز ئۈچۈن ئۆز جېنىنى قۇربان قىلىشقا ئۆگىتىمەن.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان ئالىم پەرىشتە قاقاھلاپ كۈلۈپ، رەقىبىنى ئەقلى كەملىكتە ئەيىبلەپتۇ. ئوتتۇرىدىكى تالاش - تارتىش ئاخىر جالغالغا ئايلىنىپتۇ. - جېدەللەشمەڭلار، - دەپتۇ قىز، - يۇرتىمىزدا بىر ئۇلۇغ دانىشمەن بار، ئۇنىڭ يېنىغا بارىمىز، ھەممە نەرسە شۇ يەردە ھەل بولىدۇ. ئۇنىڭ ھۆكۈمى مەن ئۈچۈن قانۇن.

ئۇلار ھېلىقى دانىشمەننىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. ئۇ ئارىدا بولۇپ ئۆتكەن ھەممە گەپ - سۆزنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن، ھېلىقى «كەم ئەقىل» پەرىشتىگە دەپتۇ: - قىز سېنى ياخشى كۆرەمدۇ - يوق، بىلمەيمەن. ئەمما ئاتىلىق شەرىپىگە سەن لايىقسەن. («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1992 - يىل 1 - سان، «تىل ۋە تەرجىمە» ژۇرنىلى 2003 - يىل 1 - ساندىن).

دەر ھەقىقەت، ئانا تىلىمىزنىڭ قىممىتى ۋە ھاياتى كۈچى بۈگۈنمۇ يوقال - مىنى يوق. شۇڭا بىز دىن مائارىپ، ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت تەشكىلاتى 21 - ئەسىردىكى ئىختىساس ئىگىلىرىگە ھۇنداق ئۈچ تەلەپ قويۇشنى قاتتىق تە - كىتىلگەن: بۇلار - بىرىنچى، ئانا تىل قابىلىيىتى؛ ئىككىنچى، چەت ئەل تىللىرى قابىلىيىتى؛ ئۈچىنچى، ئۇچۇر قابىلىيىتى.

دېمەك، دۇنيا تەرەققىي قىلىپ ئاخباراتچىلىق، رادىئو - تېلېۋىزىيە، ئىن - تېرنېت دېگەنلەر كەڭ ئومۇملىشىپ، تەرەققىيات ناھايىتى تېز بولۇۋاتقان بۇ - گۈنكى كۈندە خەنزۇ تىلى بىلەن چەت ئەل تىللىرىنى ئۆگەنمەي بولمايدۇ. ئەمما ئاشۇ تىللارنى ئۆگىنىشتە ئۆزىگە خاس تەپەككۈر يولى بىلەن تەمىنلە - گۈچى، يېڭىلىققا، ئىجادىيەتكە يېتەكلىگۈچى ئاچقۇچنىڭ بىزنى تۇغقان، بىز بىلەن تەڭ يارىلىپ، تەڭ تەرەققىي قىلىپ ۋە بېيىپ بۈگۈنگە كەلگەن بىر زا - مانلاردا بىزنى پۈتكۈل دۇنياغا تونۇتقان نەرسىنىڭ باشقا نەرسە ئەمەس، دەل بىزنىڭ سۆيۈملۈك ئانا تىلىمىز ئىكەنلىكىنى ھەرگىز ئۇنتۇپ قالمايلى!

ھەر خىل تىل ئۆتكەللىرىدە ئۆزىمىزنىڭكىنى جۇلالاندۇرالمىي، باشقىلار - نىڭكىگە يېتەلمەي، ئوتتۇرىدا گاڭگىراپ قالمايلىق ئۈچۈن «قوش تىل» ئۆ - گىنىشى چىڭ تۇتۇش بىلەن بىرگە، ئۆز تىلىمىزنىڭ شان - شەرىپى، ساپلىقىنى قوغداش يولىدا ئورتاق كۈچ چىقىرايلى!

2005 - يىل مارت، غۇلجا

ئاپتور: غۇلجا ناھىيە ئوقۇتۇش تەتقىقات مەركىزىدە

كىيىم بىلەن ئىنساننىڭ ئىككىرى ئىنساننىڭ ئىككىسىنىڭ ئىككىسى ئىنساننىڭ ئىككىسىنىڭ ئىككىسى

— شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە
ئىنستىتۇتى فولكلور مەركىزى بىلەن «ئىل-
چى» كىيىم - كېچەك مەركىزى بىرلىشىپ
چاقىرغان «ئۇيغۇر كىيىم - كېچەك مەدە-
نىيىتى بويىچە 2 - قېتىملىق ئىلىم مۇھاكە-
مىسى يىغىنى» دا سۆزلەنگەن نۇتۇق

ئابدۇكېرىم رەھمان

ئىنسانىيەت تارىخىدىن مەلۇمكى، ناھايىتى ئۇزاق مەزگىل داۋاملاش-
قان ئىپتىدائىي جامائە تۈزۈمىدىكى ياۋايىلىق - ۋارۋارلىق باسقۇچىدا
ئىنسانلار مۇھاپىزاتلاردا كىيىمىز ياشىغان، كىيىنچىرەك ئىنسانىي
ئادىتىنىڭ غەدىقلىشى بىلەن ئەۋرەتلىرىنىلا دەرەخ يوپۇرماقلىرى بىلەن
يوشۇرىدىغان ھالەتكە كۆچكەن. لېكىن بۇمۇ ئەخلاقى مېزاندېكى كى-
يىم - كېچەكنىڭ رولىنى ئوينىيالمىتى. بۇنداق بىئوتۇغىملىق، ئوتلاپ
يۈرگەن بىر توپ ئارىلاش جىنس ھايۋاناتىنىڭ بىر - بىرىگە پەرۋاسىز
مۇئامىلە قىلغىنىدەك، ھايۋانىي شەھۋەتنى قوزغاپ، ئاتا - ئانا بىلەن با-
لا - چاقا، ئاچا - سىڭىل بىلەن ئاكا - ئۇكا... ئوتتۇرىسىدىمۇ ھېچقانداق
شەرم - ھايى چەكلىمىسى قويۇلمايدىغان «توپ نىكاھلىنىش» قاتىمىنى
روياپقا چىقارغان. ئىنساننىڭ گۆدەكلىك باسقۇچىدىكى بۇنداق تراگېدى-
يىلىك كومېدىيىگە سەۋەب بولغان ئامىل يەنىلا ئىنسانىيەتنىڭ ھەقىقىي
مەنىدىكى كىيىم مەدەنىيىتى چەمبىرىگە كىرىمىگەنلىكى ئىدى. ئىنسانىيەت
ئالىمىنىڭ تەدرىجىي تەرەققىياتى، ئۇلارنىڭ ئەقلىي تەپەككۈرىنى قاناتلا-
ندۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ئىنسانلىق ماھىيىتىنى تېپىش يولىدا ئۆزلۈكسىز
ئىزدىنىش ئىستىكىنى قوزغىدى. ئاخىر ئىنسان ئويلىغانلىرىغا ئېرىشىپ،
كىيىنىشمۇ خۇددى يېمەك - ئىچمەككە ئوخشاش ئىنساننىڭ روھىيىتى ۋە
جىسمانىيىتىنى قۇۋۋەتلەيدىغان، ھايۋانىي ھېس - تۇيغۇدىن پەرقلىنىدۇ-
رىدىغان زۆرۈر ۋاستە ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتتى. بۇنىڭ بىلەن مەرىپەت

بىز ئەنئەنىۋى فولكلور شۇناسلىق نۇقتىسىدىن كىيىم مەدەنىيىتىنىڭ
پەيدا بولۇشىنى بەدەننى مۇھاپىزەت قىلىشتىن ئىبارەت بىئولوگىيىلىك
ئېھتىياج بىلەن، ئۆزىنى زىننەتلەشتىن ئىبارەت ئېستېتىك ئېھتىياجغا باغلاپ
چۈشەندۈرگەندۇق. بۇ، كىيىم مەدەنىيىتىنىڭ بىرلەمچى فۇنكسىيىسى
بولۇپ، ئۇنىڭدا ھەم ماددىي ھەم مەنىۋى تەلەپ ئەكس ئەتكەن. بىز پەن
ئەھلىلىرى ئاللىقاچان ئېتراپ قىلغان بۇ ئىككى ئامىلنىڭ پوتېنسىئال
(ئىچكى) كۈچىنى قايتا شەرھىلەپ ئولتۇرمايمىز. پەقەت ساغلام روھىي
مەدەنىيەت تەقەززاسىدىن تۇغۇلغان يېڭى ئىزدەنمە قاراش سۈپىتىدە،
كىيىم مەدەنىيىتىنىڭ ئىككىلەمچى فۇنكسىيىسى (ئىقتىدارى) ھەققىدە ئو-
قۇرمەنلەر بىلەن ئورتاقلاشماقچى.

1. كىيىم ئەخلاق - ھايى سۈيى بىلەن سۇغۇ-
رۇلغان مۇھەببەتلىك ۋە مۇرۇۋۋەتلىك نىكاھ -
ئائىلە بىرلىكىنى ۋۇجۇدقا چىقارغان ئىككىلەمچى
ۋاستىدۇر.

ئالدىنقى سۆز

سى ۋە بەدەن ئانتروپولوگىيىسى نۇقتىسىدىن ئۇنىڭ مەنبىئى ۋە ئاقىۋىتىنى ئىزدەپسەك بىر كىتابقا يۈك بولىدۇ. شۇڭا بۇ ھەقتىكى يەشمىلەرنى كېيىنكى سەھىپىمىزگە ئامانەت قويمىز.

دەرۋەقە، كىيىم - كېچەكنىڭ ئىجتىمائىي ئەخلاق قۇرۇلۇشىدىكى فۇنكسىيەلىك رولى بەھەيۋەتتۇر. بۇنىڭدىن شۇبھىلىنىش ھاجەتسىز. يەنە بىر تەرەپتىن قارىغاندا، ئىنسانلار ئارىسىدا يالغۇچلىق تەكرار - لىنىۋەرسە، ئىنسانىي مۇھەببەت، ھەۋەس سېزىمى قاشاڭلىشىپ، ھەممىگە پەرۋاسىز قارايدىغان ھايۋانىي مەخلۇقاتقا ئايلىنىپ قالىدۇ، ئەرلەردىكى جۇشقۇنلۇق، ئاياللاردىكى لاتاپەت، مېھىر، جەزىدارلىق خوراپ تۈگەيدۇ. ئەقەللىي ئادىمىيلىك ھېسسىياتى ئۆلگەن بۇنداق زەئىپ تەندىن ئۇلۇغۋار غايە، ئەخلاقىي قىممەت كۈتكىلى بولمايدۇ. ئەخلاق يىرتىلغان، پەردىشەپ تۈگىگەن يەردە ئىززەت، قىممەت، يېڭىچە گۈزەل تۇيغۇلار قالمايدۇ. كېيىنكى بولغان دۇرۇس ئەقىدە سۇنمىغان جايدا مەدەنىيەت ئۆزىنىڭ مۇقەددەسلىكىنى نامايان قىلىپ، ئىككىلەمچى ئەخلاقىي قىممەت يارىتالايدۇ. ئېتىقادى سۇس، ئەنئەنىدىن يۈز ئۆرىگەن ئائىلە، جەمئىيەتلەردىن ئەخلاقىي بۇزۇقچىلىق ئەڭ كۆپ چىقىدۇ. شەھۋانىي ئوبىيكتلىرى يېپىلغان، يوشۇرۇلغان، غىدىقلىنىش سەزگۈلىرىگە دەخلى - تەرۇز قىلىنمىغان جەمئىيەت، مەدەنىيەتنىڭ مۇھىتى بىر قەدەر ساپ، جۇشقۇن، خاتىرجەم، مەنئىي ھاۋاسى سۈزۈك، ھەر جەھەتتىن ساغلام بولىدۇ. ئاللانىڭ ھېك مەتلىرىدىن قۇۋۋەتلەنگەن روھىمىز تېنىمىزنى ئوراپ تۇرغان سىرتقى يېپىنچا بىلەن پاراللېل تۈز سىزىق بويىچە تەڭپۇڭ بولۇشى كېرەك. تەڭپۇڭلۇق بۇزۇلسا، روھ بىلەن تەن توقۇنۇشۇپ، ئەخلاقىي دۇنيا زىددەت يەتلەر جەڭگاھىغا ئايلىنىپ قالىدۇ، ئەنئەنىۋىي كىيىم مەدەنىيىتىمىز غەرب پىكىر ئېقىمىنىڭ ھارامدىن تۇغۇلغان غەيرىي تىپلىق بالىسىغا سېزىك بولمايدۇ، بۇنىڭ ئاقىۋىتىنى مۆلچەرلەش تەس.

كىيىنىش ئەخلاقىي ئېستېتىكىدىكى ناھايىتى نازۇك تېما. ئۇنىڭ نا. زۇلكلىقنىڭ ئۆزىلا ئىنساننىڭ شەرىپ - ھايالىق بولۇشىنى بەلگىلىگەن. يېپىلغان بەدەن ھەقىقەتەن گۈزەللىككە، سېھرىي كۈچكە ئىگە بولىدۇ. مانا بۇ، كىيىم مەدەنىيىتىنىڭ ئىككىلەمچى فۇنكسىيەسىدىكى بىرىنچى نۇقتا.

2. كىيىم - كېچەك مىللەتنىڭ سىمۋولىك نۇسخىسىدۇر.

ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدە مىللىي گەۋدە شەكىللەنگەندىن بۇيان تەد. رىجىي ھالدا كىيىم - كېچەكلەر مۇمىللىيلىشىپ، شەكىل جەھەتتىن مىللەت. لەرنى بىر - بىرىدىن پەرقلىنىدۇ، ئۇنىڭ روشەن بەلگىسىگە ئايلاندى. ئىقتىساد بىر قۇتۇپلىشىۋاتقان بۇگۈنكى ئېچىۋېتىلگەن دۇنيا كىيىم مەدە. نىيىتىنىڭ كۆپ خىللىشىشى، مىللىي مەۋجۇدلىقنىڭ سەمەرىلىك ئىپادىسى سۈپىتىدە مىللەتلەرنىڭ ئۆزۈلۈك ئېڭىدا تېخىمۇ جۇلالىنىشقا باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن ئىنسانىيەت دۇنياسىدا مىللىي روھقا ماس ئەنئەنىۋىي كىيى. مىش نۇسخىسىغا ئىگە بولمىغان مىللەت، قوۋملارنى ئۇچراتقىلى بولمايد. دىغان ھالەت شەكىللەندى. گەرچە مىللەت ئۇقۇمى بىلەن كىيىم - كېچەك ئوتتۇرىسىغا تەڭلىك (=) بەلگىسى قويۇشقا بولمىسىمۇ، كىيىم ئۆزىنىڭ ئىككىلەمچى فۇنكسىيەسى ئارقىلىق مىللەتنىڭ سىمۋولىك نۇسخىسى بولمايدۇ. ئەنە قاراڭ! كورىيىنىڭ ھەممىمىزنى زېرىكتۈرمەي ئېكران ئال. دىغا رام قىلىۋالغان «يەنە بىر كۆرسەم» (看了又看) ناملىق كۆپ قى. سىملىق تېلېۋىزىيە فىلىمىنى كۆرگەندە ھەممىدىن كۈچلۈك ھاياجانلان. دۇرىدىغان ۋە سۆيۈندۈرىدىغان مەنزىرە، كورىيىلىكلەرنىڭ ئەنئەنىۋىي توي، بايرام مۇراسىم پائالىيەتلىرىگە قاتناشقاندا كىيگەن مىللىي كى. يىملىرىنىڭ ھەيۋەتلىك ۋە سۈلكەتلىك كۆرۈنۈشى بولسا كېرەك.

دەرۋىزىنىڭ دەرۋازىسى ئېچىلىپ، پەردىشەپلىك تەن ۋۇجۇدقا كەلدى. كىيىم بىلەن ئورالغان بەدەن ئۆزىنىڭ پىنھان گۈزەللىكىنى نامايان قى. لىپ، يات جىنسلا ئوتتۇرىسىدا مۇھەببەتلىك ھايات رسالىسىنى تۈز. دى. ئىنسانىي ئىستەك بىلەن يۇغۇرۇلغان بۇ رسالىنىڭ مۇقەددىمىسى نىكاھتىن ئىبارەت ئائىلە مۇقەددەسلىكىگە ئۇلتاش بولدى. نىكاھ مۇ. ناسۋىتىدىن تەشكىللەنگەن ئائىلە جەمئىيەتنىڭ ئەڭ كىچىك ھۈجەيرە. سى سۈپىتىدە، كىشىلەر ئارىسىدىكى مېھىر - مۇھەببەتنى كۈچەيتىپ، كىيىم مەدەنىيىتىمىزنى يۇقىرى قىممەتكە ئىگە قىلدى. شۇڭا دۇنيادىكى بارلىق چوڭ دىنلارنىڭ ئەھكاملىرىدا دىن مۇخلىسلىرى بەدەننىڭ ھەممە يېرىنى، ھەتتا بېشىدىن تاپنىغىچە يېپىپ يۈرۈشىنى ئىمان جۈم. لىسىدىن، دەپ قارىدى. بولۇپمۇ ئىسلام ئەخلاقىدا كىيىنىشنىڭ قائىدىد. لىك ۋە مۇستەھكەم بولۇشى، گۈزەل جەمئىيەت بەرپا قىلىشنىڭ مۇھىم شەرتلىرىدىن بىرى ئىكەنلىكى تەكىتلىنىدۇ، نامەھرەملىك (بەدەننى ئوچۇق قويۇش قىلمىشى)نى ئىمانسىزلىق ھېسابلايدۇ.

بىزدىمۇ «ئاناڭنى ئاتاڭغا پەردازسىز كۆرسەتمە» دەيدىغان نەقىل بار. بۇ سۆزنىڭ ئىچكى مەنىسى كىيىم - ئىنساننىڭ زىننىتى، ھايا - ئە. دەپ - ئەخلاقنىڭ تارازىسى ئىكەنلىكىنى، قىسقىسى پىنھانلىق ئىچىدە گۈزەللىك چاقناپ تۇرىدىغانلىقىنى تەكىتلەشتىن ئىبارەت. دېمەكچىمىزكى، كىيىنىش مەدەنىيىتىنىڭ بارلىققا كېلىشى كىشىلەر. نىڭ گۈزەللىك ئىستىكىدە يېڭى سىلكىنىش پەيدا قىلىپ، ئۇلارنى نە. كاھتىن ئىبارەت بۇ ئۈزۈلمەس ھاياتلىق رىشتىسىگە باغلىدى ۋە ھە. قىقى مەنىدىكى ئىنسانلىق قىممىتىگە ئىگە قىلدى. كىيىم مەدەنىيىت. نىڭ بۇ ئىككىلەمچى فۇنكسىيەسى ئۆزىنىڭ ئەنئەنىۋىي قۇدرىتىنى جا. رى قىلدۇرغان زامان ۋە ماكاندا كىشىلىك ئەخلاق ۋە جەمئىيەت ئەخلاقى نۇرلىنىپ، سىجىل تەرەققىياتىنىڭ ئاساسى بولدى. ئۇنىڭ ئەكسىچە بولغان جايلاردا ئىجتىمائىي ئەخلاق بۇزۇلۇپ، ھاياتلىق قىممىتىمىز ۋە تەقدىر قىممىتىمىز كەسكىن رىقابەت - خىرىسقا دۇچ كەلدى. كىيىم مەدەنىيىتىمىزنىڭ تۈتەكلىشىدىن روياپقا چىققان ئاز. غۇن ئىدىيە، چىركىن قىممەت قاراشلىرى زامانىنىڭ مەپتۇنكار ئېقىمىغا ئايلىنىپ، ئېتىقادىمىزدا تېڭىرقاش تۇيغۇسىنى ھاسىل قىلدى.

قايسىبىر پەيلاسوپ «كىيىم زۆرۈرىيىتى ئەخلاقىي زۆرۈرىيەتنىڭ ماددىيلىشىشى» دېگەن. مەنمۇ بۇ قاراشقا مايىل. كىيىنىش ئەخلاقنىڭ بىر مۇھىم مەزمۇنى سۈپىتىدە، پۈتكۈل مەدەنىيەت قۇرۇلمىسىدا يۈكسەك قىممەتكە ئىگە. دېمىسىمۇ تەننىڭ يالغۇچلىق ياكى يېرىم يالغۇچ ھالەتتە بولۇشى ۋە ياكى كىيىملىرىمىزنىڭ ھەددىدىن زىيادە تارىيىپ، ئۆيەر - بۇيەرنىڭ ئېچىلىپ قېلىشى يات جىنسلىقلار ئارىسىدا فىزىئومىيلىك غى. دىقلىنىش - ھاياجانلىنىشتەك بىنورمال شەھۋانىي ھېسسىياتنى قوزغايدۇ. تەن ئاينىسا، روھمۇ ئاينىدۇ، روھ بۇلغانسا تەنمۇ بۇلغىنىدۇ. مانا بۇ دى. ئالېكتىك قانۇنىيەت. كىيىملەر ئاساسەن دېگۈدەك ئېچىلغان، ئاتا - بالا ئېشەكتەك قىيالىغاچ بىر مۇنچىدا يۇيۇنۇۋېرىدىغان، ھەتتا ئەكسىگە قايتىپ يالغۇچ ياشاشنى تەشەببۇس قىلغان غەرب «ئىسيانكارلىرى» ئا. رىسىدا نىكاھ بوغۇچىنى بىكار قىلىش «شۇئار» نىڭ ھىماتىدا ئىجتىمائىي ئەخلاق كرىزىسىنىڭ كۈچىيىپ كېتىشى، نىكاھسىز جىنسىي زوراۋانلىق ۋە ئەخلاقسىزلىق جىنايەتلىرىنىڭ تىك سىزىق بويىچە ئۆرلەپ كېتىشى مۇشۇ نۇقتىنى چۈشەندۈرىدۇ.

جەمئىيەتكە چوڭقۇر نەزەر سالىساق، كىيىم مەدەنىيىتىمىزنىڭ خىرە. لىشىشى بىلەن روھىمىز ۋە جىسمىمىزنىڭ كۈنسېرى زەئىپلەشكەنلىكىگە دائىر پاجىئەلەرنى ماڭدامدا بىر ئۇچرىتىمىز. مەدەنىيەت ئانتروپولوگىيى.

باشقا مىللىي مۇراسىملاردا كىيىدىغان كىيىملىرىمىز رىم رىۋايەتلىرىدىكى نازىنلار ئىلاھى ۋىناسنىڭ يېرىم يالىڭاچ كىيىم فورمىسىدىن ئېشىپ كەتتى. تېخى ئۇيغۇر ئانىسىنىڭ سۈتى ئاغزىدىن تېمىپ تۇرىدىغان ئوغۇل ئۆزىنىڭ سۈننەت توپىدا غەرب شاھزادىلىرىنىڭ ئۇسلۇبىدا كىيىنىپ، چىركاۋ شاھنى كۆتۈرۈپ دوستلىرى بىلەن بىرلىكتە «Happy Birthday» (تۇ-غۇلغان كۈنىڭىزگە مۇبارەك بولسۇن) «生日快乐» نى ئىنگىلىزچە خور قىلىپ ۋاقىرايدىغان بولدى. ئۇنى ئاز دەپ بالىنىڭ ئانىسى ھۆسن تۈزەش «ساتراشخانىسى» دا بىر كۈن ئۆچرەت ساقلاپ، چاچلىرىنى «ۋوللېۋوت چولپانلىرى» دەك بۇدۇر قىلىپ، غەربنىڭ ئەڭ مودا كىيىملىرىدىن نەچچە قۇر ئالماشتۇرۇپ، مېھمانلارنىڭ كۆزىدىن «ئوت چاقىنىۋېتىدىغان» بولدى. (توۋا، سۈننەت توي ئانىغا مەنسۇپمۇ ياكى بالىغىمۇ؟)

بۇنداق كۈنسىرى غەربچە مودىلىشىپ كېتىۋاتقان يېرىم يالىڭاچ خېنىم - غوجاملار ئۇيغۇر جامائەتچىلىكىنىڭ بىر دەك ئەيىبلەشكە ئۇچراپ، ھەممىمىز كۆڭلىمىزدە «چېكىدىن ئېشىپ كەتتى» دەپ، ئىچىمىزدە ئۇ - لۇغ - كىچىك تىنساقتۇمۇ، ئۇنى تۈزەشكە «داۋا» تاپالماي، ئالدىن «ئىنساپ - تەۋبىق» تىلەۋاتىمىز. بەزى گېزىت - ژۇرناللاردا بۇنداق دورامچى «ئورانگوتان مايمۇن» لارغا نەشتە دەك سانجىلىدىغان ئۆتكۈر مۇلاھىزە ماقالىلىرىمۇ ئېلان قىلىندى. لېكىن كىشىنى تەسلىنىدىغان چوڭقۇر ئويغا سالدىغان بۇ شېئىر «دورا» نىڭ كۈچى فېرىئۇدىزغا مەھلىيا بولغانلارنىڭ ماڭىتىلىشىپ قالغان ۋۇجۇدىغا سىڭىپ كىرەلمىدى. مەن بۇنى يەنىلا قىسمەنلىك، دەپ قارايمەن. چۈنكى ئۇيغۇر جامائەتچىلىكى ئۆز لۇك ئېغىنى قوغداش يولىدا دادىللىق بىلەن چۇقان سالغان «ماتا ساھىب» ① دەك ئەسۋىيەر ئوغلانلىرىنىڭ روھىنى ئۇنتۇپ قالغىنى يوق. تۇرمۇشنىڭ قانۇنىيىتى شۇكى، ئەل كۆڭلىگە ياقىمىغان ئەخلىت - چاۋارلار ھامان سۇپۇرۇپ تاشلىنىپ، دۇردانىلىرى تاللىنىدۇ.

يېقىندا قۇمۇلدا ئېلىپ بارغان قىسقا مۇددەتلىك ئىلىم تەكشۈرۈشى جەريانىدا قۇمۇلنىڭ توي - تۆكۈنلىرى ئەسلىدىكى ئەنئەنىسىگە قايتىپ، تويلاشقۇچى قىز - يىگىتلەر قۇمۇلۇقلارنىڭ ئەنئەنىۋى مىللىي كىيىملىرىنى كىيىپ، ماشىنا بىلەن توي كۆچۈرۈشكە خاتىمە بەرگەنلىكىدىن ھەمدە بۇ ئەكسىگە قايتىش «ئۆزگىرىشى» دىن ئاۋام - خەلق چەكسىز رازى بولغانلىقىدىن خەۋەر تاپتىم. بۇنداق روھى ئۆزگىرىش باشقا رايونلار - دېمۇ تەدرىجىي ئومۇملىشىۋاتقانلىقى مەلۇم. ئۈرۈمچىدە بىر ئۆمۈر كىيىم لايىھىلەش ۋە تىكىش بىلەن مەشغۇل بولغان ئاتاغلىق بىر سەيپۇڭ ئۇس - تامىنىڭ ئوغلنىڭ تويىدا توي ئىگىلىرى ئاتا - ئانىسىدىن مېھمانلىق قىلغان نىلرەڭ بەقەسەم تونلىرىنى كىيىشىپ، تويغا كەلگەن مېھمانلارنى كۈتۈۋالدى. كۆزگە سىڭىشلىق بۇ مىللىي تون ھەقىقەتەن ھەممىمىزنى قىزىق تۇردى، مېھمانلار بىردەك «ئەجەبمۇ يارىشىپتۇ كىيىنەك تون بىلەن دوپپا...» دەپ توي ئىگىلىرىنى مۇبارەكلەشتى ھەمدە شۇنداق سالاپەتلىك تونلارنى تىكىدىغان ۋە ساتىدىغان ئورۇنلارنىڭ كۆپرەك بولۇشىنى تىلەشتى. دېمەك، مىللىي روھقا موھتاج بولغان خەلقىمىز بىر مەزگىللىك گائىگىراشتىن كېيىن ھامان توغرا يولنى تاپالايدۇ. شۇڭا ئومۇملىق ئىچىدىكى قىسمەنلىككە قاراپلا «روھى ئۆچتى» دەپ مىللەتنى ئەيىبلەشنىڭ ھېچقانداق ھاجىتى يوق. بەزىلىرىمىز بۈگۈنكى كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتىمىزنىڭ توساتتىنلا غەربچىلىشىپ كەتكەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى ئىسلاھات - ئېچىۋېتىش ئاساسىدا يولغا قويۇلغان بازار ئىگىلىكىنىڭ «سوۋغەسى» دەپ قارايمىز. دەرۋەقە، «قۇل ئاتقا مىننەت چىقىمىغان دۆڭ قالماپتۇ، دېدەك مونچاق ئاسسا كىرىمگەن ئۆيى» دېگەندەك، ئۇزاق مۇددەت بېكىنىمچىلىك ئىچىدە بۇرۇقۇرما بولغان خەلق روھى جەھەتتىن ھەممە

كۆرىنىملىكلىرىنىڭ مىللىي روھىيىتىنى گەۋدىلەندۈرىدىغان ۋە ئىپتىخارلا - ندۇرىدىغان بۇ مىللىي ئەنئەنىۋى كىيىم - كېچەكلىرى ئارقىلىق بىز ئۆز مەزىنى يىراق تۇرغان بۇ مىللەتنى خېلى چوڭقۇر چۈشىنىش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشتۇق. ھەقىقەتەن، ئۇلار ئۆزىنىڭ ئەنئەنىۋى مىللىي كىيىم - كېچەكلىرىنى مىللىي روھنى قۇۋەتلىگۈچى ئەڭگۈشتەر سۈپىتىدە ئەتىۋارلايدىغانلىقى بىزنى كۈچلۈك ئىلھاملاندۇرىدۇ ۋە تەسىرلەندۈرىدۇ ھەمدە ئۆزىمىز ھەققىدە چوڭقۇر ئويلىنىشقا مەجبۇر قىلىدۇ.

قاراڭلار، ئاسىيا - تىنچ ئوكيان رايونىدىكى دۆلەتلەر باشلىقلىرىنىڭ بىر قىسمى ئۇچرىشىش يىغىنى قايسى دۆلەتتە ئېچىلسا، ئۇنىڭغا ئىشتىراك قىلغان ھەرقايسى دۆلەت باشلىقلىرى ساھىبخان دۆلەتنىڭ مىللىي فورمىسىدا كىيىنىش ئارقىلىق، ئۆزلىرىنىڭ شۇ ئەلگە بولغان ئىززەت - ھۆرمىتى ۋە ئالىي ئېھتىرامىنى ئىپادىلىگەن. بۇ يەردە ئاددىيغىنە بىر يۈرۈش مىللىي كىيىم دۆلەتلەرنىڭ باراۋەرلىكى ۋە دوستلۇقنىڭ سىمۋولىق بەلگىسى بولغانلىقى ھەممىمىزگە ئايان بولسا كېرەك. جۇڭگونىڭ ساياھەتچىلىكىنى ئاساس قىلغان ئۇچىنچى خىل ئىگىلىكى ئەڭ روناق تاپقان يۈننەن ئۆلكىسىدە 38 ئاز سانلىق مىللەت ياشايدۇ. بۇ مىللەتلەرنىڭ بەزىلىرىنىڭ نوپۇسى ھەتتا مىڭدىن ئاشمايدۇ. ئەمما بۇ تاغلىق ئۆلكىنىڭ قايسى كارىدورىغا كىرسىڭىز «غەلتە» كىيىنىۋالغان، ئۆزىڭىزگە ئوخشىمايدىغان خەلق توپىنى ئۇچرىتىسىز. ئۇلار بۇ ئىسسىق بەلباغنىڭ ئۇزاق داۋاملىشىدىغان 30℃ دىن يۇقىرى تېمپېراتۇرىلىق مۇھىتى ئىچىدىمۇ مەرۋايىتىسىمان مارجانلار بىلەن زىننەتلەنگەن گۈمبەز شەكلىدىكى كۆركەم باش كىيىمىدىن تارتىپ بېلى مەھكەم باغلانغان جۇلالىق مىللىي ئۆستۈشلىرىنى رەتلىك كىيىشىپ، ئۆزلىرىنىڭ مىللىي روھىنى گەۋدىلەندۈرۈشكە ئادەتلەنگەن. ئۇلارنىڭ كىيىم ئارقىلىق مىللىي ئەنئەنىنى قەدىرلەش ۋە قوغداش روھى ھەرقانداق كىشىنى ئىلھاملاندۇرىدۇ ۋە سۆيۈندۈرىدۇ. بۇ مىللەتلەرنىڭ مىللىي كىيىم - كېچەكلىرىگە بولغان بۇنداق ھېرىسمەنلىكى زامان بىلەن ھەمئەپەس بولۇپ ئورتاق گۈللىنىشكە قىلچە توسالغۇ بولمىدى، بەلكى دۇنيانى جەلپ قىلىپ، ساياھەتچىلىك ئىگىلىكىنىڭ جانلىنىشىغا تۈرتكە بولدى. دېمەك، ھەرقانداق مىللەت ئۆزىنىڭ ئەنئەنىۋى مىللىي كىيىنىش ئادىتى بىلەن قەدىرلىك ۋە سۆيۈملۈك، مىللىي روھقا ئىگە ھەرقانداق كىشى ئەجدادلىرىنىڭ تەۋرەرۈكىگە ۋارىسلىق قىلالغانلىقى بىلەن پەخىرلىنىشكە ۋە بۇ ئۇدۇمدىن ياتلىشىشنى مۇناپىقلىق دەپ ئەيىبلەشكە ھەقلىق.

ئۇنداقتا، بىزنىڭمۇ باشقا مىللەتلەرگە ئوخشاش مىللەت نۇسخىسىدىكى ئەنئەنىۋى كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتىمىز بولغانمۇ؟ بۇ سوئالغا كەسكىن ھالدا «بولغان» دەپ ئېنىق جاۋاب بېرەلەيمىز. ھالا بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە نېمىشكە بۇ ئەنئەنىۋى ئۇدۇمىمىز دىن ياتلىشىپ، غەربچە كىيىم - كېچەككە مەپتۇنكار بولغاندۇق؟ بۇ ئىز تىراپلىق سوئال بىزنى چوڭقۇر ئويغا سالىدۇ. بالىلىرىمىزنىڭ بۆشۈك تويى، ياش تويى، خەتنە تويى، نىكاھ تويلىرى ھەتتا بوۋاي - مومايلارنىڭ «كۆمۈش تويى»، «ئالتۇن تويى» لىرى ھەشەمەتلىك رېستوران - سارايلاردا داغدۇغىلىق مۇراسىم شەكلىدە ئۆتكۈزۈلۈۋاتىدۇ؛ مىللىي ھېيت - بايراملار بىز تېلېۋىزىيە ئېكرانىدىن تارتىپ يېزا - قىشلاق، شەھەرلەرگىچە ئومۇميۈزلۈك خاتىرىلىنىۋاتىدۇ؛ ھەتتا مىللىي ئادىتىمىزگە يات «روزدېتسوۋو بايرىمى»، «ئاشق - مەشۇقلار بايرىمى»، «ئاي توقاچ بايرىمى»... قاتارلىق بايراملارمۇ تۈر - مۇشەققەت سىڭىپ كىردى. ئىشقىلىپ مىللىي تۈرمۈشەمىزدىكى ئاممىۋى خاتىرىلەش پائالىيەتلىرى كەلكۈندەك يامراپ كەتتى - يۇ، ئۇنىڭدا ئىپادىلىنىدىغان مىللىي روھىمىز قۇمغا سۇ سىڭگەندەك قۇرغاقلىشىشقا يۈز - لەندى. مىللىي خاسلىق ئەڭ روشەن گەۋدىلىنىدىغان توي - تۆكۈن ۋە

نەرسىگە بىر خىل قىزىقىش بىلەن قارايدۇ - دە، پىسخىكىسىدا يات نەرسىلەرگە ئاسانلا «ئەسر» بويىچە ئالدىنقى ھالەت شەكىللىنىدۇ. لېكىن بۇنداق بىر دەملىك قىزىقىشنىڭ سەۋەبىكارى بازار ئىگىلىكى ئەمەس. ئەقلى تەپەككۈرى نورمال كىشىلەر ھېچقاچان ئۇنداق دېمەس. شۇڭا ئۇنىڭ سەۋەبىنى يەنىلا مىللىي روھنىڭ ئىچكى قاتلىمىدىن ئىزدىگەن تۈزۈك. بەرھەققى، شەيئىلەر ئۆزگىرىشىدە ئىچكى سەۋەب بىر لەمچى ئامىل ھېسابلىنىدۇ. ئۇنداق بولسا، بىز بازار ئىگىلىكىنىڭ نىشانى ۋە تەلىپى بويىچە كىيىم مەدەنىيىتىمىزنى قانداق تەرتىپكە سېلىشىمىز كېرەك؟

بۇ، نۆۋەتتە بىزنى تەقەززا قىلىۋاتقان جىددىي مەسىلە بولۇپ، پېقىر تۆۋەندىكى تەكلىپ - پىكىرلىرىنى جامائەتچىلىك بىلەن ئورتاقلاشماقچى.

1. بىز ماددىي بايلىق جەھەتتە ئۆتمۈشكە سېلىشتۇرۇپ بولمايدىغان دەرىجىدە قەد كۆتۈردۈك. ئىلىم - پەن، بولۇپمۇ سانائەت پەنلىرى مۇجىزىلىك تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى. بۇ ماددىي مۇجىزىلەر روھىي مەدەنىيەتنىڭ بىرلىككە كەلگەن ئەخلاقىي قىممەتلىرىنى پارچىلاپ تاشلىدى. بىزدە يېتەرلىك روھىي مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى ئاجىز بولغاچقا، ماددىي تەرەققىيات ئالدىدا ئېسەنگىرەپ، ئەنئەنىدىن ياتلىشىدىغان روھىي ناھەتلىق «كېسىلى» گە گىرىپتار بولدۇق. روھىي قۇۋۋىتىدىن ئايرىلغان مەدەنىيەت خۇددى ئامبىرىكىلىق مەشھۇر پەيلاسوپ جون دىيۇ ئېيتقان - دەك: «ئۆزىنى ئۆزى ۋەيران قىلىپ تاشلايدىغان مەدەنىيەتتۇر» ②. كەسكىن ئېيتالايمىزكى، بىزنىڭ مەدەنىيىتىمىز (كىيىنىش مەدەنىيىتىمىز ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ئۆزىنىڭ روھانىيىتىنى قايتۇرۇپ ئەكەلمەسە، ماددىي تەرەپتىن ئۇزۇن داۋاملىشالايدۇ. مىللىي ئېگىمىزدا بىزگە كەمچىل بولۇۋاتقان نەرسە، ئېسىل ئەنئەنىلەرگە ۋارىسلىق قىلىشتىكى كۈچلۈك ۋە توغرا ئەقىدىدۇر. ئەقىدە بولمىسا، نىجاسەتتىنمۇ پەرقلىنىدۇر مەي مالتە - لايدىغان توڭگۇزغا ئايلىنىپ قالمىز - دە، نەپسىمىز ئۈستىدىن غەلبە قىلالايمىز. بۇ نوقتىدا بىز ئەقلى - ھوشىمىزنى تاپقىدەك دەرىجىدە سىلكىنىشكە موھتاج. روھىي جەھەتتىكى بۇنداق ئىنقىلاب سىرتقى شەك - لىمىزنى ئوراپ تۇرغان كىيىم مەدەنىيىتىمىزنى قېلىپلاشتۇرىدۇ ۋە تەرتىپكە سالمايدۇ. مانا بۇ كىيىم مەدەنىيىتىمىزنىڭ ئىقتىدارىنى جارى قىلدۇرۇشتىكى ئىچكى ئامىل. خۇددى مۇتەپەككۈر ئالىم ئابدۇشۈكۈر مۇھەمەد مەتئىمىن ئېيتقاندا، «ئىنسان جىسمانىي جەھەتتىن بىر ئات، مەنىۋى جەھەتتىن ئاتقا مىنگۈچى. ئەگەر ئاتقا مىنگۈچى دانا بولسا ئاتنى كامالەتكە باشلايدۇ، نادان بولسا ئات ئۇنى ئوقۇرغا باشلايدۇ» ③.

2. مىللىي كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتىمىزنى قوغداش ۋە نۇرلاندۇرۇش جەھەتتە روھىمىزنى قۇۋەتلەشتىن باشقا، يەنە زامانىنىڭ تەلپىگە ماس ھالدا دادىل ئىزدىنىپ، ئەنئەنىلەر بىلەن زامانىۋىلىكنى ماس قەدەمدە بىرلەشتۈرۈش ئاساسىدىكى ئىسلاھات قەدىمىنى تېزلىتىشىمىز زۆرۈر. بۇ ئېيتىشقا ئاسان، ئەمما ئەمەلىيلەشتۈرۈش قىيىن بولغان بىر كۆنكۈپت مەسىلە. بىز ھازىر بىر قەدەر ئومۇملىشىپ قالغان كاستۇم - بۇرۇلكا بىلەن تار يوپىكا - كوپتا... لارنىڭ ئورنىغا «غېرىب - سەنەم» فىلىمىدىكى شاھى ئابباسخانەدەك يو-

غان سەللە، رەڭدار بىزەكلىك شاھانە تونلارنى، ياكى مىللىيلىكنى قوغلا - شىپ، ئاللىقاچان ئىستېمالدىن قالغان تارىخىي تېپىندىلار ئارىسىدىكى كۇلا - جەندىلەرنى كىيىپ يۈرۈشنى تەشەببۇس قىلمايمىز. ئۇنى زامانىۋى ئاڭ فورمىسىدىكى خەلقىمىز مۇ قوبۇل قىلالايدۇ. شۇڭا ئەنئەنىۋى كىيىم مەدەنىيىتىمىز ھەققىدە تەتقىقاتنى چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، ئەخلاقىي زۆرۈر - رىيەتنى ئالدىنقى شەرت قىلغان ئۇيغۇرلارنىڭ ئېستېتىك ئۆلچىمىدىكى زا - مانغا خاس - يېڭىچە مىللىي كىيىم فورمىسىنى تېپىپ چىقىشىمىز كېرەك. بۇنداق مىللىي كىيىم فورمىسىدا ياش پەرقى، جىنس پەرقى، پەسىل پەرقى، مۇراسىملار پەرقى، ئۆي ئىچى كىيىملىرى بىلەن تاللىق كىيىملەر پەرقى... نىسبىي مۇقىملىق ئىچىدە گەۋدىلەندۈرۈلۈشى زۆرۈر. بىزدە بۇ مۇھىم ھالقىلىق مەسىلىنى ھەل قىلىش يولىدا ئۆز لۈكىمىز ئىزدىنىۋاتقان «ئىلچى»، «خاننىش» قاتۇ خىشاش مىللىي كىيىم - كېچەك شىركەتلىرى بارلىققا كەلگەن بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ رىقابەت كۈچى تېخى كۆلەملەشمىدى، ئۆزلىرىگە خاس مىللىي ئۇستىكارلار گۇرۇھى بىلەن تارىخىي ۋە ئېستېتىكا جەھەتلەردىن دەلىللەش ئىقتىدارىغا ئىگە ئىلىم تەتقىقاتى قوشۇنغا ئىگە بولالمىدى، ياكى سەھنە كىيىملىرىنى لايىھىلەش بىلەنلا چەكلىنىپ قېلىپ، كەڭ ئاممىۋى ئىستېمال قىممىتى يارىتالمىدى. ئەمما، ئىقتىسادىي رىقابەت كۈنىسىرى كۈ - چىيۋاتقان بۇ گۈنكى بازار ئىگىلىكى شارائىتىدا ئۇلارنىڭ ۋاقىتلىق مەنبە - ئەتنى قوغلاشماي، مىللىيىتىمىزنىڭ كىيىم - كېچەك جەھەتتىكى خاسلىقىنى گەۋدىلەندۈرۈش يولىدىكى ئىزدىنىش روھىنى قەدىرلەش ۋە قوللاشقا ئەرزىيدۇ. «يول بىر ئۆزىڭ قەدەم ئىزى» بولغىنىدەك، پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى ۋە قوللىشى ئاستىدا بۇ «يول» ھامان كېڭىيىدۇ ۋە ئومۇملىشىدۇ. بىز بىر تەرەپتىن مىللىي كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتىمىزنىڭ قەدىر - قىممىتى ھەققىدە ھەر خىل تەشۋىقات ۋاستىلىرى ئارقىلىق جاما - ئەت پىكىرىنى كۈچەيتىشىمىز، يەنە بىر تەرەپتىن خەلق رايىغا ماس كېلىدۇ - قان، ئەنئەنىلەر بىلەن دەۋر روھى جىپسىلاشقان ئاددىي ئەمما نەپىس، كۆركەم ۋە سىڭىشلىك، سەۋۋول خاراكتېرى كۈچلۈك كىيىم - كېچەكلەرنى كۆپلەپ ئىشلەپچىقىرىشىمىز كېرەك. پەقەت روھىي ئىستېمال بىلەن ماددىي ئىستې - مال ئېڭى بىر گەۋدىلەشكەندىلا ھەممىمىزنىڭ ساندۇقىدا توي - تۆكۈن، ھېيت - بايرام ۋە باشقا مۇراسىم كىيىملىرىمىز ئەتىۋارلىق تەۋەررۈك سۇ - پىتىدە ساقلىنىدىغان ۋە زۆرۈر تېپىلغاندا ئۇچىمىزغا كىيىپ خاسلىقىمىز ۋە مەۋجۇدلىقىمىزنى نامايان قىلىدىغان مەنزىرە بارلىققا كېلىدۇ.

دەرۋەقە، فېرىئۇدچە «ئەركىنلىكىنىلا تەكىتلەيدىغان، چەكلىمە - تو - سقى بولمىغان ئىدىيە - قاراش ھەرگىزمۇ ساغلام ئەمەس. يۈگەنسز تۇل - پارنىڭ ياۋا ئاتتىن پەرقى يوق، ھەتتا جەننەتمۇ قىلچىنىڭ سايسىدا» ④. شۇڭا مىللىي ئەخلاق نورمىسىنى بۇزۇپ، كىيىنىشتە مىللەتنىڭ ئار - نو - مۇسغا دەخلى - تەرۈز يەتكۈزىدىغان قىلقلارغا كەڭ جامائەت پىكىرى ئارقىلىق چەك قويۇش ئەجەبەلەنگىدەك ئىش ئەمەس.

(قىزغىن ئالغىشلار)

2005 - يىل 30 - دېكابىر، شەھىرى ئۈرۈمچى

ئىزاھلار

① ② ③ ④ نەقىللەر نۇر مۇھەممەت ئۆمەر ئۇچقۇننىڭ «شىنجاڭ مەدە - نىيىتى» ژۇرنىلى 2005 - يىل 6 - سانغا بېسىلغان «توپان باسقۇنى راستىنلا ھا - جەنمۇ؟» ناملىق بەدىئىي مۇلاھىزىسىدىن ئېلىندى.

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى، دوكتور ئاسپىرانتلار يېتەك - چىسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى غەربىي شىمال ئاز سانلىق مىللەتلەر تەتقىقاتى مەركىزى (新疆大学西北少数民族研究中心) نىڭ تەتقىقاتچىسى.

① «ماتاسەب» (1978 - 1906) نىڭ ئەسلى ئىسمى موللا مۇھەممەد ئوغۇز ھەمراي بولۇپ، ئۇ قەشقەر كۈنئەھەر ناھىيە ئوبال يېزىسىدىن چىققان ئوقۇ - مۇشۇلۇق ۋە تەنپەرۋەر زانتۇر. ئۇ 1946 - يىلى ئۈرۈمچىدە 3000 دەك ئىلغار پىكىرلىك كىشىنى ئۇيۇشتۇرۇپ، ئەجەبىيلەرنىڭ مىللىي ئىگىلىكىمىزنى ۋەيران قىلىشقا ئۇرۇنۇشتەك مەدەنىيەت باسقۇچلىقىغا قارشى نامايىش ئۆتكۈزگەن. بۇ نامايىش - چىلار ئاق چەكمەن، ئاق چوتادا بىر خىل كاستۇم - بۇرۇلكا، يوللۇق سۈلەمىدا كالىستوك ئاقاپ، بېشىغا بادام دوپپا كىيگەن. شۇنىڭدىن باشلاپ «ماتاسە - ھەب» دېگەن لەقەم ئۇنىڭ ئىسمىغا ئايلىنىپ قالغان.

تاپكۈر

نېزىلىرى

▲ ياراتقۇچى ئەقلىنى ياۋروپالىقلارنىڭ بېشىغا، ئاسىيالىقلارنىڭ قولىغا، ئەرەب - پارسىلارنىڭ تىلىغا بەرگەنمىكىن، دەيمەن.
 ▲ 21 - ئەسىردىكى ئىختىساسلىق كىشىلەر، پۈتكۈل دۇنياغا تەبەككۈر كۆزى بىلەن قارايدىغان كىشىلەردۇر.
 ▲ ھايات بىر چۈشتۈر، تۇرمۇش ئۇنىڭغا بېرىلگەن تەبىر.
 - مەھمۇتجان تۇرسۇن

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى فىلولوگىيە فاكولتېتى
 2002 - يىللىق 3 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى
ھايات ھېكمەتلىرى
 ▲ ئەخلاقىن ئايرىلغان بىلىم، كونتروللۇقتىن ئايرىلغان بومبىغا ئوخشايدۇ.
 ▲ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشنىڭ تەقدىرىگە ئەمەس، تەدبىرگە باغلىق

ئىكەنلىكىنى بىلگەنلەرلا مۇۋەپپەقىيەت قازىنالايدۇ.
 ▲ شېئىر قايناق ھېسسىياتقا، پەلسەپە تۇرمۇشنىڭ تاۋلىشىغا موھتاج.
 ▲ ئاياللارنىڭ ئەرلەرنى ۋەيران قىلغىنىنى كۆپ كۆردۈم، ئەر-لەرنىڭ ئاياللارنى تۈزىگىنىنى ئاز كۆردۈم.
 ▲ زېمىن بىرىنچى ۋەتەن، تىل ئىككىنچى ۋەتەن.
 ▲ ئىگە - چاقىسىز بالىلارنى تاشلىۋېتىلگەنلەر دەپ قالماڭلار، ھەقىقىي تاشلىۋېتىلگەنلەر تەرىپىدىن مەھرۇم قالغانلاردۇر.
 ▲ ۋەتەنگە بولغان مۇھەببەتنى ئانىغا بولغان ۋاپادارلىقتىن باشلا، مىللەتكە بولغان پىداكارلىقنى ئائىلىگە بولغان مەسئۇلىيەتتىن.
 ▲ پەزىلەتلىك ئانىنىڭ تەربىيىسىگە ئېرىشەلمىگەن بالىنىڭ تار-تىدىغان زىيىنى، بوۋاقللىقىدا يېتىم قالغان بالىدىنمۇ ئېغىردۇر.
 ▲ غەيۋەتخورنىڭ ئاغزىنى توسۇش، تاشقىن سۈنى توسۇماقتىنمۇ قىيىن.
 ▲ قېرىندىشىغا مېھرىبان بولمىغان كىشىدىن شەپقەت كۈتۈش، ئاچ بۆرىدىن ئىنساپ كۈتكەنگە باراۋەر.
 ▲ زېرىكىش قىلغىلى ئىش تاپالمىغانلىقتىن ئەمەس، قىلىدىغان ئىشنى بىلمەسلىكتىن كېلىپ چىقىدۇ.

تاپكۈر كۆزى

▲ سېنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك ئۈچۈن چاۋاك چالغانلارنى ئەمەس، مەغلۇبىيەتنىڭ ئۈچۈن ياش تۆككەنلەرنى ئۇنتۇما.

▲ قىساس ئىككى بىسلىق خەنجەرگە ئوخشايدۇ: ئۇ رەقەبىڭنىڭ تېنىنى نابۇت قىلسا، سېنىڭ روھىڭنى نابۇت قىلىدۇ.

▲ قىممەتلىك نەرسەنى قەدىرلىگەن، ئۇنىڭ مۇھىملىقىنى مەھ- رۇم قالغاندا بىلسەن، قايتا ئېرىشمەكچى بولساڭ ھەسسىلەپ بەدەل تۆلەيسەن.

▲ جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتى ياكى چېكىنىشىنى مەلۇم بىر شەخسنىڭ تۆھپە ياكى سەۋەنلىكىگە باغلاپ قويغانلىقى، ھەقىقەتنىڭ ئوبىيېكتىپلىقىنى ئىنكار قىلغانلىقى.

▲ زامان ئىللەتلەرنى ۋە جاھالەتتىن ۋاھىم يېگۈچىلەرنى شىكا- يەتچى دېمەڭلار. ئەنە شۇ كىشىلەر بولغاچقىلا سىلەر نادانلىق ۋە جا- ھالەتتىن يىراق بولدۇڭلار.

▲ ھەرقانداق مىللەت يازما تارىخ قالدۇرمايدىكەن، شۇ مىللەت ئەۋلادلىرى ئەجدادى ھەققىدە توغرا بىلىشنى بارلىققا كەلتۈرەلمەيدۇ. ئۇلارنىڭ يوقاتقىنى تارىخ بولماستىن، ئەجداد روھىدۇر.

- ئەھمەتجان قاسىم

ئاپتور: مەكتەپ ناھىيە 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ تارىخ ئوقۇتقۇچىسى

* * *

▲ سېنىڭ مەلۇم ئىشنى قىلىشقا ۋاقىت چىقارالمىغانلىقىڭ، ئەمە- لىيەتتە شۇ ئىشقا قىزىقمىغانلىقىڭ.

- تۇراقىز توختى

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى ئوقۇتقۇچىسى

مۇنبەر تۇيغۇلىرى

▲ ئىجتىمائىي مەسئۇلىيەتنى ئۇنتۇش، ئۆز - ئۆزىدىن مەھرۇم قىلىشقا ئېلىپ بارىدۇ.

▲ كۆپچىلىكمۇ خاتالىشىدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ خاتالىشىشى، ھە- قىقەتنى كۆرۈدىغان كۆزلىرى تەپەككۈرىدىكى ئادەتلەر تورلىرى بىلەن ئېتىۋېتىلگەنلىكتىن بولىدۇ.

▲ ئالدى بىلەن يۈكسەك مەنۋى ئىگىلىك تىكلىيەلگەن مىللەت- لەرنىڭلا كۈچلۈك ئىجتىمائىي، سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي ئىگىلىكى بولىدۇ. ▲ تېتىپ بېقىش يېگەنگە باراۋەر، گۇناھ مۇشۇنداق پەيدا بول- دۇ.

▲ يېڭىلىق - ئەڭ ياخشى ئەينەكتۇر.

▲ ئەڭ يامان دۈشمەن - ئادەتنىڭ بويۇنتۇرۇقى.

▲ ئىنسان ھامان تۇغما ۋە ئائىلىۋى تەسىرلەرنىڭ ئىسكەنجىسىدە پائالىيەت ئېلىپ بارىدۇ.

▲ تەربىيىدىكى رېئاللاشتۇرۇش ئادەمنى ماشىنىلاشتۇرسا، غايە- ۋىلەشتۈرۈش ئادەملەشتۈرىدۇ. ھەقىقىي تەربىيە بۇ ئىككى خىل مەق- سەتنىڭ مۇۋازىنىتىدە شەكىللىنىدۇ.

- ئابدۇرەھىمجان يۈسۈپ ئۈمىد

ئاپتور: يوپۇرغا ناھىيە 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

* * *

▲ ئادەملەر كۆپىنچە قۇلاقتىن تاياققا، كۆزدىن گۇناھقا، ئېغىزدىن

بالاغا قالدۇ.

▲ ئادەملەر ئۈچ خىل ۋاقىتتا كۆيۈنۈشكە ئەڭ موھتاج بولىدۇ: بىرى، بوۋاق ۋاقتىدا، بىرى، ئازابلانغان ۋاقىتتا، يەنە بىرى، قېرىغان ۋاقىتتا.

- ئابدۇۋەلى ئابلىز

ئاپتور: شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنىستى- تۇتى ئەدەبىيات كەسپى 2003 - يىللىق 5 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

روھ تىنىقلىرى

▲ پىكىر مەيدانىڭنى مۇستەھكەملەي دېسەڭ، «شىنجاڭ مەدە- نىيىتى» ژۇرنىلى مەيدانىغا كىرگەن.

▲ ئاياللارنىڭ ئاجىزلىقى ھىجىيىپ تۇرۇشتا، ئەرلەرنىڭ ئاجىز- لىقى ئېگىلىپ تۇرۇشتا.

▲ خەلقنىڭ ئۆزى ھەقىقەت. گەپ، «خەلق» دېگەن ئۇقۇمنى قايسى نۇقتىدىن تونۇشتا.

▲ ھەسەتخورنىڭ كۈلكىسىگە جۆر بولساڭ كۈلكىگە قالسىەن، ئىشىغا جۆر بولساڭ ئاغرىماي ئۆلسەن.

▲ شۈكۈر - قانائەتچان قوۋم، باشقىلارنىڭ روھىغا مەھكۇم قوۋمدۇر.

▲ ئۆزىنى چۈشەنمىگەن ئادەم دۈشمىنىڭ تاغ كەبى ھاقارىتىگە كۈلۈپ ياشايدۇ، دوستىنىڭ مىسقالچىلىك تەنبىھىگە تەتۈر قارايدۇ.

▲ ھەددىدىن ئاشقان سادىقلىق - قۇللۇق دېمەكتۇر.

▲ ئەڭ قورقۇنچلۇق نەرسە، چۈشەنگەندىن كېيىنكى يىرگىنىش- تۇر.

▲ ھەق گەپ ئۇدۇل ئېيتىلىدۇ، غەزەپلىك؛ يالغان گەپ ياپتا ئېيتىلىدۇ، خۇشامەتلىك.

▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى ئارقىلىق چاقىنغان روھ، نې- مىنىڭ ھەقىقىي ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىلىقى ئىكەنلىكىگە جاۋاب بەردى.

▲ چاڭنىغا چاكار بولساڭ سورۇلۇپ كېتىسەن؛ ھەسەتكە چاكار بولساڭ قورۇلۇپ كېتىسەن.

▲ ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىياتى روھنىڭ ئويغاقلىقى، ئېتىقادنىڭ كا- مىللىقىدىن كېلىدۇ، ئىككىسى ئاجىزلاشسا ئەدەبىيات پۈجەكلەشىدۇ.

▲ خاتالىق بىلمەي سادىر قىلغاننىڭ بىلمەيدۇر، بىلىپ سادىر قىلغاننىڭ گۇناھىدۇر.

▲ ئەدەبىيات، جەمئىيەتنى چۈشىنىدىغان ئادەمنى ئوقۇتقۇچىلىققا تەكلىپ قىلسا، ئىجتىمائىي رولى، تارىخىي ۋەزىپىسىدىن رازى بولاتتى.

▲ ئوقۇتقۇچىلار چۈشكۈنلەشسە، مىللەتنىڭ چىرىغى ئۆچىدۇ. - ئالىم مۇھەممەت

ئاپتور: پىچان ناھىيە 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

تەپەككۈر ئۇنچىلىرى

▲ تونۇشۇش ھادىسە، چۈشىنىش - ماھىيەت.

▲ سىرىڭنى باشقىلارغا ئاشكارىلىغان ۋاقىتلىك، ئەڭ ھاياجانلانغان ياكى ئەڭ ئازابلانغان ۋاقىتلىك.

▲ خۇشامەتتىن ئېرىشكەن ئۇنۋان ساختا پۇلغا ئېرىشكەن بىلەن باراۋەر.

▲ يالغان سۆزلىگەندە جىددىيلىشىپ كەتكەن ئادەملەر، ئەسلىي

سەمىي ئادەملەر بولۇشى مۇمكىن، پەقەت ئۇلار يالغان سۆزلەپ باقمىغاچقا، مۇشۇنداق جىددىيلىشىپ كېتىدۇ.
▲ خىيالچان كىشى - ھېسسىياتنىڭ قولى.
- ئامانگۈل ئابدۇرەشىد

ئاپتور: يېڭىسار ناھىيە 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ 3 - يىللىق 5 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

تەپەككۈر تامچىلىرى

▲ ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت چەمبىرىكى ئىچىدە ئايلىنىۋاتقان مەدە- بۇئات ئەدەبىياتىمىزنى چىنلىقتىن، ئاپتورلارنى خەلقنى ئايرىۋېتىدۇ.
▲ مۇدىر باھالاشتىن ئۆتۈش، ئوقۇتقۇچىلار ئۇنۋان ئېلىش، ئو- قۇغۇچىلار ئىمتىھان بېرىش ئۈچۈنلا تىرىشىدىغان شەكىلۈزلىققا ھە- ققىي خاتىمە بەرگەندىلا، مائارىپىمىز تەرەققىيات ئىزغا چۈشىدۇ.
▲ بالىنىڭ بۇزۇلۇشى - يالغانچىلىقتىن، ئائىلىنىڭ بۇزۇلۇشى - بۇزۇقچىلىقتىن، ھاكىمىيەتنىڭ بۇزۇلۇشى - چىرىكلىكتىن، قانۇننىڭ بۇزۇلۇشى - پارىخورلۇقتىن باشلىنىدۇ.
▲ تەبىئىيلىك بولمىسا، جەلپكارلىق بولمايدۇ.
▲ نەسىردىن ئەپەندى لەتىپىلىرىدىكى «تەڭگىنىڭ ئاۋازى بە- لەن تاماقنىڭ پۇرىقى» رومانىمىز بولسا، «بايلارنىڭ كېكىرىكىدىن نامراتلارنىڭ تويۇنۇشى» رېئالزمىدۇر.

- توختى ناسىر

ئاپتور: قاراقاش ناھىيە كەسپىي - تېخنىكا تولۇق ئوتتۇرا مەكتە- پىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

سۈكۈتتىكى ھېسار

▲ ئادەم تۇرمۇشتا غەلبە قازىنىمەن دەيدىكەن، ئۇنىڭ يىقىلغان قېتىم سانىدىن ئورنىدىن دەس تۇرغان قېتىم سانى كەم بولماسلىقى كېرەك.
▲ دوستۇڭنىڭ يىغلىتىشى تۈزەش ئۈچۈن، دۈشمەننىڭ كۈلدۈ- رۈشى بۇزۇش ئۈچۈن.
▲ مۇھەببەتنىڭ شېرىنلىكىنى باشلانغاندا، ھەسرەتنى ئايرىلغاندا ھېس قىلسەن.

- ياسىنجان ئوسمان (ئوقيا)

ئاپتور: ئاقتو ناھىيە 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 3 - يىللىق 9 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

* * *

▲ روھىيىتىمۇ، مەنىۋىيىتىمۇ نامراتلار، قورسىقىنى ھۆكۈمەتكە، جېنىنى ئاللاغا ئامانەت قويۇۋەتكەنلەردۇر.
▲ پۇرسەت كۈتكەنگە ئەمەس، ئىزدىگەنگە كېلىدۇ.
- نۇرگۈل دابىت

ئاپتور: كۇچا ناھىيە دۆڭقوتان بازىرى يانئېرىق كەنتىدە، دېھقان تەپەككۈر تامچىلىرى
▲ تۇرمۇشنىڭ جەبر - جاپالىرىنى كۆپ كۆرگەن كىشىلەر سەپرا كېلىدۇ.
▲ باشقىلارنىڭ كونتروللۇقىدا ياشىماي دېسەك، مۇستەقىل پىكىر

قىلالايدىغان بول.

▲ بىز تولمۇ مۇرەككەپ، چوڭقۇر ئويلاپ كەتكەن ئىشلار ئا- خىرقى ھېسابتا ئىنتايىن ئاددىي ئىش بولۇپ چىقىشى مۇمكىن.
▲ ئادەمدە ئەقىل بولمىسا، باشقىلارنىڭ بۇيرۇقىنى ئىجرا قىلماي ئامالى يوق.

▲ ئېسىڭدە بولسۇنكى، ئەڭ يېقىن دوستۇڭمۇ ساڭا ھەسەت قە- لىدۇ.

▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى «سوۋغات» قوبۇل قىلماي- دىغان ئادىل ئەمەلدار.

▲ ئەي قىز، بەختىڭنى «ئاكىلار»دىن ئىزدىمىگىن. چۈنكى ئۆز ئائىلىسىنى بەختلىك قىلالمىغان ئادەم، سېنى قانداقمۇ «بەختلىك» قىلالسۇن؟

- بەھرىنسا ئادىل (دەلەفكار)

ئاپتور: شىنجاڭ ئۈنۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتى ئەدەبىيات فاكولتېتى ئۇيغۇر تىل - ئەدەبىياتى 2001 - يىللىق 2 - سىنىپ ئوقۇ- غۇچىسى

* * *

▲ بۇ دۇنيادىكى بىردىنبىر توختىماي سايماھەت قىلىدىغان سايا- ھەتچى - پۇل. پۇل گەرچە ساياھەتچى بولسىمۇ، ئۇنىڭ بۇ دۇنيادا بىرمۇ مۇقىم تۇرالغۇسى يوق.

- ئىمام مەجد خەنجەرىي

ئاپتور: مارالبېشى ناھىيە سېرىقئۆيى بازىرىدا، دېھقان
▲ دوستۇم، جەمئىيىتىمىزدىكى نۇقسانلارغا ھەيرانلىق كۆزۈڭ بە- لەن ئەمەس، بەلكى ئىبرەتلىك كۆزۈڭ بىلەن قارا، شۇندىلا خاتالاشماي- سەن.

- مەرەمىنسا ئابدۇقادىر

ئاپتور: تېكەس ناھىيە 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 3 - يىللىق 2 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

خاتىرەمدىن تەرمىلەر

▲ تەبىئەتنى بويسۇندۇرىمەن، دېگۈچىلەر تەبىئەت تەرىپىدىن بويسۇندۇرۇلىدۇ. بۇ، تەبىئەتنىڭ ئەنئەنىسى.

▲ ئىنسان ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش ئىستىكىدە نۇرغۇن ئۈنۈملۈك دورىنى ئىختىرا قىلىۋاتىدۇ، ئەكسىچە، مۇھىتتىن ئىبارەت ئەڭ شىپا- لىق، ئۈنۈملۈك دورا بىلەن كارى بولمايۋاتىدۇ.

▲ ئاددىي ئىشلارنى چىڭ تۇتقان ئادەمگە،

مۇرەككەپ ئىشلارمۇ ئاسان بولۇر ھەردەمەدە.

- ئىسمائىل كېرەم

ئاپتور: قومۇل شەھەر قارادۆۋە يېزىسىدا، سودىگەر

* * *

▲ باشقىلارغا يول باشلىغۇچىلار - ئۆز مەسئۇلىيىتىنى بىلگۈچى- لەردۇر؛ باشقىلارغا ئەگەشكۈچىلەر - ئۆز تەقدىرىنى دوغا تىككۈچى- لەردۇر؛ باشقىلارغا قاراپ تۇرغانلار - ئۆزىنى يوقاتقانلاردۇر.

- ئابدۇرەھىم ياسىن

ئاپتور: ئىلى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتى

2003 - يىللىق 3 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ خەتنە (سۈننەت) توي بالىلارنىڭ توي بولماستىن، ئاتا - ئانا - نىلارنىڭ ئىككىنچى توي بولماقتا.

- مەھتەم كېرىم

ئاپتور: ئاقتو ناھىيە ئويناغ بازىرىدا

تەپەككۈر تەرەپچىلىرى

▲ بىكارچىلىق - مېڭىگە سېلىنغان كىشەن.

▲ بىزدە ئىزدىنىشتىن باھانە كۆرسىتىش كۆپ، شۇڭا نەتىجە قا-

زىنىش ئورنىغا مەغلۇبىيەت چىقۇۋالدى.

▲ چىداش باتۇرلۇق، كۆنۈش قۇللۇق.

▲ پەرزەنت تەربىيەلەش ماھارىتى - تارىخنى يارىتىش ماھارىتى.

- ئابدۇرەھمان ئابدۇئەزىز

ئاپتور: ئاقسۇ ۋىلايەت 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 2 - يىللىق 9 -

سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

تەپەككۈردىن سارقىندىلار

▲ ئوڭۇشسىزلىق ۋە مەھرۇملۇقتىن كېيىن ئەڭ ياخشى قارارلارنى

چىقارالايسىن.

▲ گۈزەللىكىدىن مەغرۇرلىنىۋاتقان چېغىڭدا، شۇنچە چىرايلىق

ئېچىلغان گۈلنىڭمۇ ھامان بىر كۈنى خازان بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ قوي.

▲ ئادەمنى بىردەمدىلا ئارمانلىرىغا يەتكۈزەلەيدىغان ۋە تېزلا

مەھرۇم قىلالايدىغان بىر نەرسە بار، ئۇ بولسىمۇ خىيال.

▲ باشقىلارغا ۋەدە بەرگىنىڭ، مەنئى جەھەتتىن قەرزدار بول-

غىنىڭ.

▲ ئازابلانغان چېغىڭدا پۇشايمان ۋە ئۈزۈڭنىڭ دۆتلۈكىڭنى ئې-

تىراپ قىلىشتىن باشقا نېمە ئىش قولۇڭدىن كېلەتتى؟!

ئەبجەش پاراڭلار

▲ چېكىدىن ئاشقان ئىشلار ھەر قانچە ياخشى ئىش بولغان تەق-

دىردىمۇ، ئادەمنىڭ بىزارلىقىنى قوزغاپ قويدۇ.

▲ يۈرىكىڭنىڭ چوڭقۇر قېتىدىكى بىر ئېغىز سۆزۈڭنى باشق-

لاردىن ساقلاپ قال.

▲ كۆپىنچە ھالدا سەزگۈرلۈكۈڭ ئارقىلىق ئېرىشكەن نەرسىلەر

رىڭنى گۇمانخورلۇق تۈپەيلىدىن قولدىن بېرىپ قويسەن.

▲ شەكىلۈزلىقنىڭ مەنبەسى - مەجبۇرلۇق.

▲ پەرداز - ئۆز ئەيىبىنى تېخىمۇ ئاشكارىلاپ قويدۇ.

▲ بىراۋنىڭ يامان گېيىنى قىلىۋەرگەنسىمۇ ئۇنىڭ يامان تە-

رەپلىرىنىڭ بارغانسېرى كۆپىيىپ كېتىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلسەن.

▲ «خوش!» دېگەن بۇ سۆز، مېنىڭچە، ئەڭ زور مەھرۇملۇقنىڭ

بېشارىتى بولسا كېرەك.

▲ ئالدىڭدىكى قىزغا نىيىتىڭنىڭ بۇزۇلۇشى، ئۇنى ھەقسىي

ياخشى كۆرمىگەنلىكىڭنىڭ ئىپادىسى.

▲ بىراۋنى قايتا - قايتا سىناۋەرسەڭ، ئاخىرى ئۆزۈڭنى سىناپ

بېرىسەن.

▲ تەلپىڭنى رەت قىلغان كىشىگە قاراپ كۈلۈپ تۇرغىنىڭ بىر

بولسا جاسارىتىڭنى، بىر بولسا ھىيلىگەرلىكىڭنى بىلدۈرىدۇ.

- ئابدۇغەنى ئابدۇرەھمان پەيزى

ئاپتور: ئاقتو ناھىيە 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 3 - يىللىق 9 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

* * *

▲ قۇلقىمىز ئىككى خىل ئەھۋالدا ناھايىتى ئۆتكۈرلىشىپ كېتە-

دۇ: 1. باشقىلار غەيۋىتىمىزنى قىلغاندا؛ 2. بىز باشقىلارنىڭ غەيۋىتىنى قىلغاندا.

▲ ئىككى خىل ئادەم بىزنى بىزار قىلىدۇ: 1. ئەزەلدىن نەسەت

ئالغىلىمايدىغانلار؛ 2. دائىم بىزگە نەسەت قىلىدىغانلار.

▲ پەقەت ئەڭ چوڭقۇر ئويلىيالايدىغانلارلا ئەڭ ئاددىي سۆزلەر

بىلەن بىزنى تەسىرلەندۈرەلەيدۇ.

▲ ئىككى خىل ئادەم ھامىنى مەغلۇب بولىدۇ: 1. ھەرقانداق ئا-

دەمنىڭ گېيىگە كىرىدىغانلار؛ 2. ھېچقانداق ئادەمنىڭ گېيىگە كىر- مەيدىغانلار.

- ئەلھەم ئاۋۇتجان

ئاپتور: كېرىيە ناھىيە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ خەنزۇ تىلى ئو- قۇتقۇچىسى

تەپەككۈر چېقىنلىرى

▲ باشقىلار تەرىپىدىن ئۆز سىرىنىڭ ئاشكارىلىنىپ قالغانلىقىنى

بىلگەن ئادەم خۇددى باسقۇنچىلىققا ئۇچرىغان قىزدەك ئازابلىنىدۇ، چۈنكى كۆڭۈلىنىڭ قىزلىقى سىر.

▲ ھازىرقى ئىنسانلار ئەخلاقىنىڭ بۇزۇلۇپ كېتىشىنىڭ بىر سە-

ۋەبى، ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ ئەسلىي ماھىيىتىدىن كۆپ يىراقلاپ كەتكەنلىكىدە.

▲ مۇھەببەت بىر شاخ - چاتاقلىرى كۆپ دەرەخنىڭ غولى، بۇ

غولدىن ئەر - ئاياللار مۇھەببىتى، ئاتا - ئانىغا بولغان مۇھەببەت،

قېرىنداشلار ئارىسىدىكى مۇھەببەت، كەسپكە بولغان مۇھەببەت...

قاتارلىق شاخلار ئۆسۈپ چىققان، بۇ دەرەخنىڭ يىلتىزى بولسا ئەقىل، ۋىجدان، ئېتىقاددۇر.

- ھەزرىتى ئەلى روزى

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى فىلولوگىيە فاكولتېتى 2004 - يىللىق 1 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

تەپەككۈر تامچىلىرى

▲ يايلاقتا ئەركىن چېپىپ كېتىۋاتقان ئاتقا قارىغاندا، ئارقاننى

ئۈزۈپ چېچىپ كېتىۋاتقان ئات كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى بەكرەك تارتىدۇ.

▲ قايتا - قايتا پۇرسەت كۈتكەنلىك، قايتا - قايتا ھايات مەس-

خىرىسىنى كۈتكەنلىك.

▲ مەكتەپ باغلىرىنى مۇھەببەت باغچىلىرىغا ئايلاندۇرۇۋاتقانلار،

ئۆز خامىنىغا بۇغداي تۆكمەي سامان يىغىۋاتقانلار.

▲ ھايا - ئاياللارنىڭ چىرىمەس يىلتىزى.

- ئاسىيە نۇرمۇھەمبەت

ئاپتور: ئىلى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتى تا- رىخ كەسپىنىڭ ئوقۇغۇچىسى

* * *

تارىختىن مەلۇمكى، نوپۇز ۋە ھوقۇق قانۇنىدىن ئۈستۈن تۇردى. دىغان ئەلدە چىن مەنىدىكى ئادىللىق ۋە باراۋەرلىك بولمايدۇ. - ئەخمەتجان مەجىت

ئاپتور: باي ناھىيە ئەمگەك - كادىرلار ئىدارىسى ئەمگەك مەمۇرىي تەپتىش چوڭ ئەترىتىنىڭ خادىمى

▲ ئىمتىھاننى بىز تاقابىل تۇرۇدىغان رىقابەت دەپ تاللىساق، ئۇ چاغدا چىقىش يولىمىز ئىمتىھاندا سىناقلارغا دۇچ كېلىدۇ. ▲ تارىختىن مەلۇمكى، ئىنكار قىلىنمىغان يالغانچىلىق ۋاقىتىچە ھەقىقەت بولۇپ تۇرۇۋېرىدۇ.

▲ ئادەملەر نېمىلا ئۆگەنمىسۇن ئەڭ ئالدى بىلەن ئۆزى شۇ- غۇللانغان كەسپىنى ئەڭ مۇھىم - پۇختا بىلىشى زۆرۈر. ▲ نىيەت ھەرىكەتنى بەلگىلەيدۇ، ئادەملەرنىڭ نىيىتى توغرا بولسا، ئۇنىڭ مۇرادى ھاسىل بولىدۇ.

▲ دۈشمىنىڭنى كەچۈرۈۋەت، ئۇ ھەرقانچە زىيان سالىمۇ سەن يېقىن بىلگەن، ئىشەنگەن دوستۇڭدەك زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ. ▲ ئادەملەرنىڭ كۈتكەن يارى ھەرگىزمۇ ئۇ ئىزدىگەن قىز بولماستىن، بەلكى تەقدىر چاقچاق قىلىپ تونۇشتۇرغان ھەمراھدۇر. ▲ ھەر قانداق ئالىي مەكتەپمۇ سەن ئۈزلۈكسىز ئۆگەنگەندىن ئارتۇق بىلىم بېرەلمەيدۇ.

- ئابدۇلئەلى يۈسۈپ

ئاپتور: گۇما ناھىيە دۇۋا بازار ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ خىمىيە ئوقۇتقۇچىسى

▲ ئالىي مائارىپ تەربىيىسىگە ئېرىشەلمىگەن قېرىنداشلىرىمىزنىڭ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى «ئۈنۈپىرىستىپى» دا ئەڭ قىممەتلىك تەربىيىلەرنى ئېلىۋاتقانلىقىنى كۆردۈم.

▲ كەينىدە قېلىشنىڭ مەنىسى مەن ئالدىمىدىكىلەرنىڭ تۈزۈتقان چاڭلىرى كۆزۈمگە، كەينىمىدىكىلەرنىڭ تاپا - تەنلىرى يۈرىكىمگە پاتقان چاغدا ئاندىن چوڭقۇر ھېس قىلدىم.

- ئابدۇرەشىد مۇھەممەتئىمىن

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى فىلولوگىيە فاكولتېتى ئۇيغۇر تىل - ئەدەبىياتى كەسپى 2003 - يىللىق 3 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

تەپەككۈر مېۋىلىرى

▲ ۋىجدانىڭىزنىڭ سالىمىنى ئۆلچىمەكچى بولسىڭىز «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ «تەپەككۈر كۆزى» سەھىپىسىنىڭ تارازىسىغا سېلىپ بېقىڭ.

▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەلەپچان دادا، مېھرىبان ئانا، يېتەكچى ئۇستاز.

▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تۆكۈلۈپ تۇرغان ھېكمەت دۇردانىلىرى بىلەن ئازغۇچىلانى توغرا يولغا باشلىسا، ئىزدەنگۈچى- لەرگە كۈچ - قۇۋۋەت، ئىشەنچ ئاتا قىلىدۇ.

▲ ھازىرقى دەۋردە ئالدى بىلەن ئۆزىڭىزنى چۈشىنىڭ ھەم تو- نۇڭ، ئاندىن خەقنى چۈشىنەلەيسىز ھەم تونىيالايسىز.

▲ كىشىلىرىمىزدىكى ۋاقىت ئېگىنىڭ تۆۋەن بولۇشى، ئارىمىز-

دىكى لايغەزەللەرنى ئۆلۈم گىردابىغا ئاپىرىپ قويدى. ▲ روھى ساغلاملىق - ھەقىقىي ئادەم بولۇشنىڭ ئالدىنقى شەرتى. ▲ يىغا دائىم ئەتراپىڭىزدا چۆرگىلەپ يۈرىدۇ، ئۇنىڭغا ياخشى مۇداپىئە قۇرۇڭ؛ كۈلكە دائىم سىزدىن قاچىدۇ، ئۇنى مەھكەم تۇتۇڭ. ▲ ئەمەلگە ئاشماس خىياللارنىڭ قولى بولماڭ. چۈنكى رېئاللىق ھەممىگە رەھىمسىز ۋە قاتتىق قول.

- ھەبىبە خوجا

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى فىلولوگىيە فاكولتېتى ئوقۇغۇچىسى

* * * ▲ بۇ دۇنيادىكى ئەڭ ئەقىللىق ۋە ئەڭ دۆت مەخلۇق ئادەمدۇر. چۈنكى ئۇ بىلىش، تەپەككۈر قىلىش، ئىجاد قىلىش قابىلىيىتىگە ئىگە - مانا بۇ ئەقىللىقلىقى. دۆتلۈكى بولسا، ئادەم ھېچقانداق ھاياتقانمايدىغان ئىشلارنى قىلغانلىقىدا.

- مۇھەممەتئىياز ئىمىنىياز

ئاپتور: ئىلى پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى فىلولوگىيە فاكولتېتى ئۇيغۇر تىل - ئەدەبىيات كەسپى 2002 - يىللىق 3 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى ▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ «تەپەككۈر كۆزى» سەھىپىسىنى ئوقۇغاندىن كېيىن بىرىنچىدىن، خەلقىمىز ئارىسىدا «كۆمۈ- لۈپ قالغان ئالتۇن» دەك كىشىلىرىمىزنىڭ كۆپلۈكىنى ھېس قىلدىم؛ ئىككىنچىدىن، ياخشى يېزىلغان ئەدەبىي ئەسەرگە (ئاز - كۆپ، چوڭ - كىچىك بولسۇن) «مۇناسىۋەت»، «ئارقا تىرەك» نىڭ بەھ- جەت ئىكەنلىكىنى، ھەقىقىي قابىلىيەتنىڭ مەڭگۈ جەلپكار بولىدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم.

- مەۋلۇدە ئەلى

ئاپتور: شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۈنۈپىرىستىپى فىلولوگىيە ئىنىستىتۇتى خەنزۇ تىلى كەسپى 2004 - يىللىق سىنىپ ئوقۇغۇچىسى ▲ ھاياتىڭدا ئۈچ خىل ئادەمدىن ھەزەر ئەيلە: بىرىنچىسى، نا- ھەرد يىگىتتىن؛ ئىككىنچىسى، ھاياسىز قىزدىن؛ ئۈچىنچىسى، قاقۋاش قېرىدىن.

- نۇرگۈل ئۆمەر

ئاپتور: چەرچەن ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 3 - يىللىق 7 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ ئەگەر سىز ئەزەلدىن قورقۇپ باقمىغان، تەڭلىكتە قالمايغان، زىيانكەشلىككە ئۇچرىمىغان بولسىڭىز، ئۇنداقتا سىز ئەزەلدىن تە- ۋەككۈلچىلىك قىلمايسىز.

- گۈلجامال ئوبۇل

ئاپتور: شىنجاڭ ئۈنۈپىرىستىپى بايلىق ۋە مۇھىت ئىنىستىتۇتى جۇغراپىيىلىك ئۇچۇر سىستېمىسى كەسپى 2003 - يىللىق 1 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ دۇنيا تارىخىدىن مەلۇمكى، ماھىيىتىدىن قارىغاندا، «مۇشە- تۇموزورلۇق قىلىش» - تېررورلۇقنىڭ ئەسلىي مەنبەسى.

- بەختيار قادىر

▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى ئادەملەر بىلەن كىتابخانىنىڭ ئارىلىقىنى يېقىنلاشتۇرماقتا.

- زەينۇللا ئابدۇقادىر

ئاپتور: ئانۇش شەھەر 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ 3 - يىللىق 11 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

ئاياللار ھەققىدە ئاچچىق ئىزتىراپلار

▲ ئانىنىڭ نەسەتى ئەمەلىيەتتە كۆرسىتىلمىگەچە بالغا سىڭمەيدۇ.

▲ ئەرلەرنىڭ پۇلىنى خەجلەشكە ماھىر ئاياللار بىر بولسا شۇ ئىرنى نابۇت قىلىدۇ، يەنە بىر بولسا ئۆزىنى.

▲ قىزلارنى خورازنى كۆرگەندىمۇ ئەگىپ ئۆتۈشكە بۇيرۇش، بۈگۈنكى كۈندە ئۇلارنىڭ ئاتلارنىڭ ئالدىدىمۇ ھايا قىلماسلىقتىن توسۇش ئىدى.

ئەقىل تىنىقلىرى

▲ قىزلىق پەردە ئوپىراتسىيىسىنىڭ مەيدانغا كېلىشى - قىزلارنىڭ يۈرىكىنى چوڭايتىۋەتسە، يىگىتلەر ئۈچۈن ئېغىر ئۇھسىنىش ۋە سىناق ئەكەلدى.

▲ ئۆزى قىلالمىغان ئىشنىڭ سەۋەبىنى باشقىلاردىن ئىزدەش، ئاجىز كىشىلەرنىڭ بىر خىل باھانىسىدۇر.

ئۆزىمىز ھەققىدە خۇشھاللىقلارنى «ئەڭ» لەر

ئەڭ سۆيۈندىغىنىمىز - ئەسلىمىزنى ئىزدەش.

ئەڭ چوڭ ئىلگىرىلەش - پەرقنى تېپىپ چىقىش.

ئەڭ يۈرەكلىكلىكىمىز - ھەقىقەت ئالدىدا تىك تۇرۇش.

ئەڭ چوڭ غەلبە - ئاغدىكى ئويغىنىش.

ئەڭ ياخشى ئىلگىرىلەش - پەنگە يۈرۈش قىلغىنىمىز.

ئەڭ تەمكىنلىكىمىز - ئالدىراپ تەن بەرمەسلىك.

ئەڭ قەدىرلەۋاتقىنىمىز - يوقالماقچى بولغان نەرسىلىرىمىزنى ساقلاپ قېلىشتىكى روھ.

ئەڭ خۇشھاللىنىدىغىنىمىز - يېزىلاردىكى مەدەنىيەت.

ئەڭ زور نىشان قىلىدىغىنىمىز - مەۋجۇدلىقىمىزنى ساقلاپ قېلىش ۋە تونۇتۇش.

- ئىبراھىم تۇنىياز ئەرئۆلك

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى قانۇن - سىياسىي فاكۇلتېتى 2001 - يىللىق 1 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

* * *

▲ ئىنسان قەھرى تۇتقاندا ۋە مېھرى يۇتقاندا ئىچ گېپىنى دەيدۇ.

▲ ئىنساننىڭ كۆزى - قەلبىنىڭ ئېغىزى.

▲ ئەسلەش - كۆڭۈلنى بەزلەش دېمەكتۇر.

▲ بارماقنىڭ بىگىزى ئۇزۇن، گەپنىڭ نېگىزى قىسقا بولىدۇ.

▲ خورازنىڭ چىللىشى - ئۇخلىغانلارنى تىللىشى.

- ياقۇپجان ئەھمەت (مۇڭداش)

ئاپتور: قاراقاش ناھىيە پۇرچاقچى يېزا ئوتتۇرا ياغاچچى كەنت چۈجە مەھەللىسىدە، دېھقان

ئىمىن تاجى ھېكمەتلىرى

ئاپتور: شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئۈنۋېرسىتېتى تەييارلىق 2005 - يىللىق 14 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ ساڭا يامانلىق قىلغان ئادەمنى ئازابلايدىغان ئىش، ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلىشتۇر.

▲ ئازاب ۋە دەردكە مۇپتىلا بولغاندا چۈشكۈنلەشمەسلىك، قاتەتتىق ھاياجانلانغاندا ئۆزىنى تۇتۇۋېلىش، كەيپىياتى ناچار بولغاندىمۇ باشقىلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلىش - سەۋرچانلىقتۇر.

- مۇقەددەس

ئاپتور: شىنجاڭ تېببىي ئۈنۋېرسىتېتى داۋالاش كەسپى 2004 - يىللىق 1 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ تارىختىن ساۋاق شۇكى، بىر توپ نادانلار ئارىسىدا يۈرگىنىڭ، خاتىن - غالىچىلار ئارىسىدا يۈرگىنىدۇر.

- تۇرسۇن قۇربان

ئاپتور: قاراقاش ناھىيە سۇ ئىدارىسى ئاقساراي سۇ باشقۇرۇش پوندىكتىنىڭ خىزمەتچىسى

▲ بېشىڭغا بەخت قۇشى قونغاندا دوستۇڭ سېنى چۈشىنىدۇ؛ بېشىڭغا كۈن چۈشكەندە سەن دوستۇڭنى چۈشىنىسەن.

- گۆھەر پاشا ئابدۇرېھىم

ئاپتور: ئاقتو ناھىيە 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 3 - يىللىق 3 - سىنىپ (ئىجتىمائىي پەن) ئوقۇغۇچىسى

▲ سېنىڭ مېنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىڭنى ئۆزۈڭ دېمىدىڭ، كۆزۈڭ دېدى.

▲ تۆھمەت گاچىنىمۇ زۇۋانغا كەلتۈرەلەيدۇ.

▲ بۇرۇن ئازابلىق ھەم زېرىكىشلىك تۇرمۇشۇمغا لىرىك مۇزىكا خاتىمە بەرسە، ھازىر «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى خاتىمە بېردىغان بولدى.

▲ بىز نەچچە رەت ئۇچراشماقچىمۇ، كۆڭلىمىز ئۇچراشماسا بىكار. سەن ئەمدى ئالدىرىمىساڭ، ئىستىقبالىڭ تەمتىرەپ قالىدۇ.

▲ كىشىلەرنى شەخسىيەتچى، شەخسىيەتچى ئەمەس دەپ ئايرىدغاندا، سىز ئاۋۋال كۆپچىلىك بىلەن سۈرەتكە چۈشۈڭ. سۈرەتنى قولىڭىزغا ئېلىپ كۆرگەندە تۇنجى رەت كۆز تاشلايدىغىنىڭىز ئانىڭىز، دادىڭىز، يېقىن دوستىڭىز ئەمەس، بەلكى ئۆزىڭىزدىن ئىبارەتتۇر. بۇ بولسا كىشىلەردە ئاۋۋال ئۆزىنى، ئاندىن باشقىلارنى ئويلايدىغان خاراكتېرنىڭ بارلىقىنى چۈشىنىدۇر.

- رابىيگۈل ئابلىكىم

ئاپتور: ئىلى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى فىزىكا - ئۇچۇر - ئېلېكتىرون تېخنىكىسى فاكولتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى

▲ ئۇنىڭ بۈگۈنكى كۈندە مەغرۇر يۈرۈشى، ئەينى ۋاقىتتا مەن ياراتمىغان نەرسىلەرنىڭ قىممىتىنى بايقىغانلىقىدىندۇر.

- نىياسەم ساۋۇت

ئاپتور: ئونسۇ ناھىيە «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى سۇ باشقۇرۇش پونكىتىنىڭ خادىمى

▲ تەپەككۈرى يېڭىلانمىغان ئادەم - تەقدىرىدە ئۆزگىرىش بولمايدىغان ئادەمدۇر.
 ▲ ئەقلى كەملىك بەختى كەم.
 ▲ بۈگۈنگە قەرز بولغانلار ئەتىنىڭ قۇللىرىدۇر.
 ▲ تارىختىن ساۋاق شۇكى، ئېتىقاد دەپسەندە بولغان يەردە ھەممە نەرسە دەپسەندە بولۇشقا يۈزلىنىدۇ.

- ئىمىن تاجى

ئاپتور: شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنىستىتۇتى تارىخ فاكولتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى
تەپەككۈر ھاسىلاتلىرى
 ▲ ھەقىقىي ۋەدە ئاۋۋال ئىشلەپ ئاندىن سۆزلەشتۈر.
 ▲ ئۆزىدىن شۇنچە يىراقلاشقان مىللەت باشقىلارغا قانچىسى ئوخشاسا، شۇنى ئىلغارلىق، دەپ قارايدۇ.
 ▲ كىمكى تۇنۇگۇندىن ئايرىلىپ قالسا، ئۇ بۈگۈن ئۈچۈن تىرىك يېتىمدۇر.
 ▲ جەننەت، دوزاخ ھەر كىمىنىڭ نىيىتى بىلەن قولدا.
 ▲ ئادەمنىڭ سۆزى، ئىشى، ھەرىكىتىگە قاراپ بېرىلگەن ماختاش ۋاقىتلىق، ئەمما ماھىيىتىگە قاراپ بېرىلگەن ماختاش باقىدۇر.
 ▲ ھەقىقىي ئەركىنلىك، كۆڭۈل بىلەن ئەقىل تەڭ قانائەت ھاسىل قىلغان ئەركىنلىكتۇر.

- نۇرمۇھەممەت ئابدۇۋەلى

ئاپتور: يەكەن ناھىيە تاغارجى يېزا مەركىزىي ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

▲ گۈل - مۇھەببەتنىڭ سىمۋولى، ئەمما ئۇنىڭ ھاياتى مۇھەببەتلىك ئادەملەرنىڭ قولىدا ۋەيران بولىدۇ.

- زۇرا بىشىنالى

ئاپتور: قىرغىز، ئىلى پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى فىلولوگىيە ئىنىستىتۇتى تارىخ كەسپىنىڭ ئوقۇغۇچىسى
 ▲ مەكتەپ بىزنى ئۆگىنىشكە باشلىسا، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» زۇرۇنلى بىزنى توغرا يولغا باشلايدۇ.

- ئەنۋەر جان ئەركىن

ئاپتور: كۈنەشەھەر ناھىيە ئاۋات يېزا ئوتتۇرا مەكتىپى تولۇق 2 - يىللىق 1 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ خەپ - بىر بولسا ئىرادە، بىر بولسا تەن بېرىش.
 ▲ تاماكا - تارتقانسېرى چىڭىدىغان ئەجەل سىرتىمقى.
 - ئەسقەر مەخەت

ئاپتور: يېڭىشەھەر ناھىيە يېڭىشېرىق يېزا باقىشلار كەنتىدە، دېھقان
تەپەككۈر مېۋىلىرى
 ▲ ھاياتىنى چۈشىنىش ئۈچۈن كۆپ ۋاقىت كەتمەيدۇ؛ ئادەمنى چۈشىنىش ئۈچۈن بىر ئۆمۈر يەتمەيدۇ.
 ▲ خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىلى دېگەنلىك، كەلگۈسىنىڭ جاۋابكارى، دېگەنلىكتۇر.

▲ باشقىلارنىڭ بەختسىزلىكىگە توغرا تەبىر بېرەلمەسەڭ، ئۇ كۈن ئۇزاق ئۆتمەي ئۆزۈڭنىڭ بېشىغا كېلىدۇ.

▲ تارىخقا قارايدىغان بولساق ھەر قانداق قەھرىماننىڭمۇ مەغ-لۇب بولمىغان ۋاقتى بولمىغان. شۇنىڭ ئۈچۈن بىر قەدەم چېكىنىش يولى قالدۇر. سەن قالدۇرغان ئۇ يول سېنى قايتا غەلبىگە ئېرىشتۈ-رۈشى مۇمكىن.

▲ ئۆزگىلىرىنى يەڭگەنلەرنى باتۇر دەپ ئاتىساق، ئۆزىنى يەڭ-گەنلەرنى نامسىز قەھرىمان دەپ ئاتاش كېرەك.

▲ ئۆزگىلىرىنى يېڭىپ، ئۆزىنى يېڭىلمىگەنلەر ماددىي جەھەتتە باتۇر، روھىي جەھەتتە ئاجىزلاردۇر.

▲ ئىككىيۈزلىمىچى كىشىلەر مەنەسپدارلار يېنىدىكى بەلگىلىك مۇددەتتە پارتلايدىغان بومبىدۇر. بۇ بومبىنىڭ پارتلايدىغان ۋاقتى دەل ئاشۇ مەنەسپدارغا كېلىشمەسلىك كەلگەن كۈندۇر.

▲ ھېسابسىز مال - دۇنيانىڭ بولغىچە، ئىنساپلىق بىر ئاياللىق بولسۇن.

▲ ئۇيغۇر خەلق ماقال - تەمسىللىرى مىللەتنى ئىدارە قىلىدىغان مەنئىۋى قانۇندۇر.

▲ ئايالدىن رازى بولغان ئادەم ئەڭ بەختلىك ئادەمدۇر.

▲ ھەسەتخور كۆپ ئەلدە بىرلىك بولماس.

- تۇرامەت مۇھەممەتئىمىن

ئاپتور: گۇما ناھىيە كۆكتېرەك يېزا تۇغېشى كەنتىدە، دېھقان
تەپەككۈر تىنىقلىرى

▲ مېيىپلىق تەندە بولغان بىلەن، ئاجىزلىق ئەقىلدە بولىدۇ.

▲ «نېمە ئۈچۈن، نېمىشقا؟» لىقىنى بىلمەي كېتىۋاتقان كىشىلەر دەل ھالاكەتكە قاراپ كېتىۋاتقان كىشىلەردۇر.

▲ مېنىڭچە، ئادەمنىڭ ئۆزىنى بىلىشى قانچە يۈزەكى بولسا، ئۇ-نىڭ نادانلىقى شۇنچە چوڭقۇر بولىدۇ، ئۆزىگىنى چۈشىنىشى قانچە يۈزەكى بولسا، ئۇنىڭ ئەخمەقلىقى شۇنچە ئېغىر بولىدۇ.

▲ جەمئىيىتىمىزدىكى ناچار ئىللەتلەر پاش قىلغانسېرى كۆپىيىپ، تىللىغانسېرى ئەۋج ئېلىپ كېتىشىنىڭ يەنە بىر سەۋەبى شۇكى، ئاشۇ پاش قىلغۇچىلار ۋە تىللىقۇچىلارنىڭ شۇ ناچار ئىللەتلەردىن خالىي بولالمىغانلىقىدا.

▲ تارىختىن مەلۇمكى، جەڭ مەيدانىدا نەسلى قۇرۇمىغان قوۋم-نىڭ ھاراق مەيدانىدا نەسلى قۇرۇپ كەتكەن.

- مۇھەممەتجان ئابدۇغەنى

ئاپتور: كېرىيە ناھىيە خەلق قوراللىق بۆلۈمىدە
بايلىققا پۈتۈلگەن قۇرلار

▲ بايلىقنى قولغا كەلتۈرۈش تەمەسى ھەممە ئادەمدە ئوخشاش بولىدۇ. ھالبۇكى، قولغا كەلتۈرۈش ئۇسۇلى بىلەن ئۇنى سەرپ قىلىش ئوتتۇرىسىدىكى پەرق، كىشىلەرنىڭ بايلىق ئالدىدىكى ماھىيىتىنى ئ-پادىلەيدۇ.

▲ بەزىلىرىمىز باشقىلارغا موھتاج بوپقالماسلىقىمىز ئۈچۈن باي-لىق توپلايمىز، بەزىلىرىمىز باشقىلارنى ئۆزىمىزگە موھتاج قىلىش ئۈچۈن بايلىق توپلايمىز.

▲ بايلىققا ئېرىشمەسەڭ موھتاجلىقتىن قىيىنلىسەن، بايلىققا

كۈل رەڭگىدە سۆزلەش

- ▲ ئاتا - بارلىقىنى ئاتا.
- ▲ دېھقان - توغراقتەك چىداملىق، قامماقتەك ئاجىز.
- ▲ ئابروي - سر.
- ▲ دۇنيا ياش تۆككەنگە ئەمەس، مۇشت تۈگكەنلەرگە ئامراق.
- ▲ سەبىلىك - سۇلتانلىق.
- ▲ سوئال بەلگىسى ئورغاقتا ئوخشايدۇ، كاللىدىكى كۈنسىپىرى كۆپىيىۋاتقان سوئاللار ئۇنى بىلەپ تۇرىدۇ، ناۋادا ئۇنىڭغا جاۋاب چىقمىسا، ئۇ كاللىنى كېسىپ تاشلايدۇ.

تەبەسسۇملارنىڭ يەنە بىر يۈزى

- ▲ مەسلىھەتنى چېچى ئاقلاردىن ئەمەس، دىلى ئاقلاردىن سورا.
- ▲ ناھەقچىلىك ئالدىدا يۈزى قىزارمىغان ئەر ئەمەس.
- ▲ بالا ئۈچۈن ئاتىنىڭ بىر ئەمەلىيىتى مىڭ ئېغىز تەربىيىدىن ئارتۇق.

كالا پىشقانسېرى سوئال كۆپىيىدۇ.

- ▲ ئەڭ قۇرۇق ئوتۇنغىمۇ «سەرەڭگە» لازىم.
- ▲ ھاياتتا ھەممە ئادەم شېئىر يازىدۇ، پەرق شۇكى، بەزىلەر قە-غەزگە، يەنە بەزىلەر قەلبىگە.
- ▲ ئۆز قىممىتىنى بىلمىگەنلەردىن ئاغرىنىش بەھاجەت، چۈنكى ئۇلار ھەممە ئادەمنى ئۆزىگە ئوخشاش، دەپ قارايدۇ.
- ▲ مېھرىبانلىق ۋە ساداقەت - مۇھەببەتنىڭ ئىككى قانتى.
- ▲ بىر ياخشى ئادەمنىڭ ھەممە قىلىقىنى دوراش نادانلىق، ئەمما ئالىيجاناب پەزىلىتىنى دورىساڭ دانا ھېسابلىنىسەن.

- ▲ بالىلارنى ئەرگە قىلىپ چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىش، ئۇلارنىڭ قولغا بەختسىزلىك دەۋازىسىنىڭ ئاچقۇچىنى تۇتقۇزغان بىلەن باراۋەر.
- ▲ خاتالىقنى ئېتىراپ قىلمايدىغانلار، يىقىلغاندا ئورنىدىن تۈ-رالمايدۇ.

ئاقىل قان - تەرىدىن، نادان «ئاللا» دىن ئۈمىد كۈتىدۇ.

- ▲ ئانىلارنىڭ ئەمەلىيىتى قىزلارنىڭ قىممىتىنى بەلگىلەيدۇ.
- مۇھەببەتتىن سەمەت ئەلقادىر

ئاپتور: ئىلى پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى فىلولوگىيە ئىنىستىتۇتى
2003 - يىللىق 3 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

* * *

- ▲ ھازىرقى زامان ئوغۇللىرىدىكى مەسئۇلىيەتچانلىقنىڭ ئاجىز-لاپ كېتىۋاتقانلىقىدىكى بىردىنبىر سەۋەب، ئەجداد روھىنىڭ خىرە-لىشىۋاتقانلىقى.

- ▲ ئېسىڭىزدە بولسۇن، قوللىڭىزدا بىر نان بولسا ئۇنىڭ يېرىمىنى باشقىلارغا تەڭلىيەلەيسىز. ئۇنىڭدىن باشقىسى ئېغىزدا شەھەر ئېلىش بىلەن باراۋەر.

- تىمەتاس

ئاپتور: ئوقۇغۇچى

ئەقىلدىن تامچىلار

- ▲ تارىختىن ساۋاق شۇكى، قانۇن توغرا ئىجرا قىلىنمىغان يەردە پۇقرالار ياۋاش، جىنايەتچىلەر غالجىر.
- ▲ ئىجتىھات - مۇۋەپپەقىيەتنىڭ يېرىمى، ئۈمىد - ھاياتنىڭ يې-مەسى

- ئېرىشىشكە، ئۇنىڭدىن مەھرۇم بولۇش قاينۇسى ئوخشاشلا سېنى قىينايدۇ.
- ▲ بايلىقنى قولغا كەلتۈرۈش ئۇسۇلى پەزىلىتىڭگە، ئۇنى سەرپ قىلىش ئۇسۇلىڭ شۆھرىتىڭگە مەنسۇپتۇر.
- ▲ بايلىقنىڭ كۆپلۈكىگە ئىشىنىپ ئەۋلادلىرىنى نادان قالدۇرۇش، ئۆز بايلىقىنى ئەشەددىي رەقەبىگە قالدۇرغان بىلەن باراۋەر.

* * *

- ▲ ھەممىمىزنىڭ پادىشاھ بولۇشنىڭ پەيزىنى سۈرۈپ باققان ۋاقتىمىز بار. ئۇ بولسىمۇ ئانىمىز قۇچىقىدا ئەللەيلىنىۋاتقان، ئۇنىڭغا ئەركىلەۋاتقان ۋاقتىمىز دۇر.

- مەتناسىر ياسىن

ئاپتور: تاشقۇرغان ناچىك ئاپتونوم ناھىيە پارتىيە مەكتىپىنىڭ ئو-قۇتقۇچىسى

* * *

- ▲ ئىشىنىدىغىنىم - ھەممە ئۆزگىرىدۇ.
- ▲ سىناش - غەلبىنىڭ خېمىر تۇرۇشى.
- ھەسەنجان ھېسامىددىن

ئاپتور: يوپۇرغا ناھىيىسىدە، ئوقۇغۇچى

- ▲ ئېتىقادنىڭ سۇسلىشىشى - ئۆملۈكنىڭ بۇزۇلۇشىدا ئىپادىسىنى تاپىدۇ.

- ئۇيۇشقاق

ئاپتور: نىيە ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ خادىمى

تەپەككۈر چېقىنلىرى

- ▲ بېسىم بولمىسا تەرەققىيات، ئېھتىياج بولمىسا ئىلگىرىلەش بولمايدۇ.

- ▲ ھەر قانداق بىر نەرسىگە ئېرىشىش قانچە تەسلىككەنسىمۇ، ئۇنىڭغا بولغان ئېتىقاد ۋە ئىنتىلىش شۇنچە كۈچىيىدۇ.

- ▲ مۇنداق ئۈچ نەرسىنى ھەرگىزمۇ قايتۇرۇۋالغىلى بولمايدۇ. ئۇ بولسىمۇ، قولدىن كەتكەن ئىشەنچ، ھۆرمەت ۋە خاتا بېسىلغان قەدەم.

- ▲ ئېھتىياجىدىن ئارتىپ كەتكەن نەرسىنىڭ لەززىتى بولمايدۇ.
- ▲ ئەڭ يېقىن ئادىمىڭلا سېنى ئەڭ قاتتىق ئازابقا سالالايدۇ.

- ▲ پەقەت ئۆزۈڭگىلا تەۋە بولىدىغان نەرسە - ھېسسىيات ۋە تەپەككۈر.

- ▲ پۈلۈك بولسا خالىغان ھەممە نەرسىنى سېتىۋالالىشىڭ مۇمكىن. بىراق پۇل بىلەن قايتۇرۇۋالغىلى ۋە ئېرىشكىلى بولمايدىغان ئىككى نەرسە بار. ئۇ بولسىمۇ، ئالەمدىن ئۆتكەن ئاتا - ئانا ۋە خوشھاللىق تۇيغۇسى.

- ▲ ھەر خىل مېھىر - مۇھەببەتلەرنىڭ ئىچىدە پەرزەنت مۇھەب-بىتى ئەڭ غەزەزسىز، ئەڭ پاك، ئەڭ شېرىن مۇھەببەتتۇر.

- ▲ ئەگەر ئېقىن سۇدا توسالغۇ تاشلار بولمىغاندا ئىدى، ئۇنچە كۈۋەجەپ ئاقالمىغان بولاتتى.

- ▲ بېشىدىن كۆپ ئىسسىق - سوغۇق ئۆتكەن ئادەم بىر بولسا ئەڭ باغرى يۇمشاق ئادەمگە، بىر بولسا ئەڭ باغرى تاش ئادەمگە ئايلىنىدۇ.

- گۈلباھار سابىر

ئاپتور: ئانۇش شەھەر 2 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ بىئولوگىيە مۇئەللى-مەسى

رەمى، ئىقتىسادچىللىق - بايلىقنىڭ يېرىمى، ھەرىكەت - ئۆمۈرنىڭ يېرىمى.

▲ ئاتا - ئانىلار پەرزەنت ئالدىدا ھەمىشە ئۈلگىلىك دەرس بەر - گۈچى ئۇستازدۇر.

▲ ھۈرۈنلارغا نىسبەتەن بۇ دۇنيا بەك بېخىل، ئىشچانلارغا بەك سېخى.

▲ دېھقاننىڭ قولى قاتتىق، تىلى قاتتىق؛ دىلى يۇمشاق، نېنى تاتلىق.

▲ يادلىماق ئاسان، چۈشەنمەك تەس؛ ئېيتماق ئاسان، ئىشلىمەك تەس.

▲ ئەقىل - ماتور، تەپەككۈر - رول، تەدبىر - چاق، ئىجتىھات - يول، ئىرادە - مەنزىل.

▲ ھاياتلىق - ئىمتىھاندۇر.

▲ سۈكۈت - يىقىلغان بالاك ئورنىدىن تۇرغۇچە قاراپ تۇرۇش دېگەنلىكتۇر.

▲ ئائىلىدىكى دوزاخ - كوت - كوت ئايال، ھاياسىز، ۋاپاسىز بالا.

▲ ئىككى خىل ئادەمنىڭ غەمى كۆپ بولىدۇ: بىرى، گاداي، بىرى، يېڭى باي.

▲ بىر كىتابنى ئوقۇپ ۋەقەلىكىنى يادلىۋالغىنىڭدىن، بىر جۈملە ئەقىلىسىنى چۈشىنىپ، ئىگىلىۋالغىنىڭ ئەۋزەل.

▲ پەن - تېخنىكا ئۆگەنمىگەن ئادەمنىڭ قىلغان ئىشى جانسىز، ئەدەبىيات ئۆگەنمىگەننىڭ سۆزى جانسىز، پەلسەپە ئۆگەنمىگەننىڭ پىكرى جانسىز، تارىخ ئوقۇمىغاننىڭ پاكىتى ئاساسى جانسىز.

▲ بالا بۇزۇلسا ئائىلىنى پالاكەت باسدۇ، ئانا بۇزۇلسا جەمئىيەتنى ئاپەت.

▲ كىتابنى كۆپ ئوقۇغانچە بىلىمىز كۆپىيىدۇ، پۇلىنى كۆپ تاپقانچە ھىلىمىز.

▲ ئەر بىكار تەلەپ بولسا ئايال ئاۋارە، ئايال بىكار تەلەپ بولسا ئائىلە ۋەيرانە.

▲ غايە - سىز سۆيىدىغان، لېكىن سىزنى سۆيەيدىغان قىزغا ئوخشايدۇ.

▲ بەزىلەتلىك ئاياللار - جەمئىيەتنىڭ كۆركى، ئائىلىنىڭ زىننىتى، تۇرمۇشنىڭ لەززىتى، ئۆيىنىڭ بەرىكىتى، ئەرنىڭ قاننى، پۈتكۈل ھاياتنىڭ شېرىن مېغىزى.

▲ كىشىلەر تۇرمۇشنى كۆزدە كۆرىدۇ، شائىر - يازغۇچىلار مىكروسكوپتا كۆزىتىدۇ.

▲ ئادەمنىڭ تەبىئىي ئىقتىدارى ئۇچقۇنغا ئوخشايدۇ، يانغىنغا ئايلىنىدۇرۇشنى بىلمەسەڭ ئۇچۇپ قالىدۇ.

▲ ئوڭۇشسىزلىقنى كۈلۈپ قوبۇل قىلىپ، قوشۇمىسىنى تۇرۇپ سەۋەبىنى تېپىپ، چىشىنى چىشلەپ قايتا ئىشلىگەنلەر مۇۋەپپەقىيەت مەنزىلىگە چوقۇم يېتىدۇ.

▲ پەرزەنت بىر ۋاراق ئاق قەغەز، ئاتا - ئانا رامكا - سېخما سىزدۇ، مۇئەللىملەر رەڭ - بوياق بىلەن ۋۇجۇدقا چىقىرىدۇ.

▲ بالالارنى، ياشلارنى ئەدەبىسىز، ئەخلاقسىز دەپ ئەيىبلەنگۈچە، ئاتا - ئانىلىرىدىن نېمىنى ئۆگەنگىنىنى سوراپ بېقىڭ.

▲ ئەدەبىيات - بارلىق پەنلەرگە نۇر چېچىپ تۇرغان قۇياشقا

ئوخشايدۇ.

▲ گەپنى چىرايلىق قىلغانلار بىلىملىك ئەمەس، ئىشنى چىرايلىق پۈتتۈرگەنلەر بىلىملىك.

▲ ھايا - ئىنساننىڭ پەزىلىتى، ئەدەبىنىڭ بېشى، ئىماننىڭ ھەرىكەت - زى.

▲ قوش تىللىق، كۆپ تىللىق بولسۇن، كۆپ دىللىق بولمىسۇن.

▲ كەتمەننى چاپقانچە ئۆتكۈرلىشىدۇ، مېڭىنى ئىشلەتكەنچە.

▲ ماددىي ئوزۇق بىلەككە، روھىي ئوزۇق يۈرەككە بارىدۇ.

▲ ياخشى كىتاب - ئابىدە.

▲ بىلىم - ھايات دوقالىدا مەشئەل، كۈرەشتە قورال، جىددىي پەيتتە ئامال.

▲ تەن گۈزەللىكى كۆزنى مايىل، قەلب گۈزەللىكى كۆڭۈلنى قاپ - يىل قىلىدۇ.

▲ ئىرادە - روھىي دۇنيانىڭ ئېنېرگىيىسى.

▲ ئانىنىڭ سۈتى دۇنيادا تەڭداشسىز ماددىي ئوزۇق؛ ئانىنىڭ قەلبى دۇنيادا تەڭداشسىز روھىي ئوزۇق.

▲ مائارىپ - جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ پاراۋوزى، ئوقۇتقۇچىلار شوپۇرى.

▲ كۆز - كۆڭۈلنىڭ ئاچقۇچى، سۆز - يۈرەكنىڭ.

▲ يازغۇچى خەلقنىڭ شاگىرتى، ئەسەرلىرى خەلقنىڭ ئۇستازى.

▲ كەسپىدىن جان بەرگەن ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىغا «نان» بېر - رەلەيدۇ.

▲ ئۆيگە پاتىمغان بالا، يۇرتىغىمۇ پاتمايدۇ.

▲ بىلىملىك ئەر ئامەتلىك، ھۈنەرلىك ئەر بەرىكەتلىك، پەزىلەتلىك ئەر ھۆرمەتلىك.

▲ «تەقدىر» بەزىلەيدۇ، تەدبىر بەلگىلەيدۇ.

▲ بىلىمنى مىڭ ئۇستازدىن ئۆگەن، ھۈنەرنى بىرلا ئۇستازدىن.

▲ ئىككى كۆزۈڭ ئەقىل تاپسۇن، ئىككى قولۇڭ پۇل تاپسۇن، ئىككى پۈتۈڭ يول تاپسۇن.

▲ كۆپ ئويلىساڭ ئامال تاپسەن، كۆپ تىرىشساڭ كامال تاپسەن، كۆپ ئۇخلىساڭ زاۋال تاپسەن.

▲ ھۈرۈننىڭ ئىش قىلماسقا باھانىسى تولا، ئىش قىلسا نالىسى.

▲ قويچى بولساڭ ساناپ تۇر، باغۋەن بولساڭ چاتاپ تۇر، دېھقان بولساڭ چاناپ تۇر.

▲ ئەر پۇل تاپسا خوتۇنى كوچا چۆرگىلەيدۇ، خوتۇن پۇل تاپسا ئېرى ئوچاق چۆرگىلەيدۇ.

▲ تۇل چوكان كوچىغا ماڭسا تارايدىغان سۆز تولا، چىرايلىق كوچىدا ماڭسا قارايدىغان كۆز.

▲ ئاڭلىغانلىكى سۆزنى توشۇما، پايدىلىق سۆزنى ئۇنتۇما.

▲ بالاڭ ئىلگىرىلىسە كۆۋرۈك بول، يىقىلسا تۈۋرۈك.

▲ بەھاي كۈلگەك كېلۇر، بىساي تېرىككەك.

▲ ھەسەتخور - بەتقىلىق، غەيۋەتخور - سەت قىلىق.

▲ ساختىپەزنىڭ كۆتى ئېچىلۇر، ساداقەتمەننىڭ بەختى.

▲ نامراتنىڭ قولى قىسقا، قەرزدارنىڭ تىلى.

▲ ھەسەتخور تەنچى، غەيۋەتخور تەرمىچى، قەسەمخور يالغانچى، ئاداۋەتخور خۇسۇمەتچى، تەمەخور تىلەمچى، پۇلدار مەنەنچى، بالاخور سۇخەنچى كېلىدۇ.

رەمى، ئىقتىسادچىللىق - بايلىقنىڭ يېرىمى، ھەرىكەت - ئۆمۈرنىڭ يېرىمى.

▲ ئاتا - ئانىلار پەرزەنت ئالدىدا ھەمىشە ئۈلگىلىك دەرس بەر - گۈچى ئۇستازدۇر.

▲ ھۈرۈنلارغا نىسبەتەن بۇ دۇنيا بەك بېخىل، ئىشچانلارغا بەك سېخى.

▲ دېھقاننىڭ قولى قاتتىق، تىلى قاتتىق؛ دىلى يۇمشاق، نېنى تاتلىق.

▲ يادلىماق ئاسان، چۈشەنمەك تەس؛ ئېيتماق ئاسان، ئىشلىمەك تەس.

▲ ئەقىل - ماتور، تەپەككۈر - رول، تەدبىر - چاق، ئىجتىھات - يول، ئىرادە - مەنزىل.

▲ ھاياتلىق - ئىمتىھاندۇر.

▲ سۈكۈت - يىقىلغان بالاك ئورنىدىن تۇرغۇچە قاراپ تۇرۇش دېگەنلىكتۇر.

▲ ئائىلىدىكى دوزاخ - كوت - كوت ئايال، ھاياسىز، ۋاپاسىز بالا.

▲ ئىككى خىل ئادەمنىڭ غەمى كۆپ بولىدۇ: بىرى، گاداي، بىرى، يېڭى باي.

▲ بىر كىتابنى ئوقۇپ ۋەقەلىكىنى يادلىۋالغىنىڭدىن، بىر جۈملە ئەقىلىسىنى چۈشىنىپ، ئىگىلىۋالغىنىڭ ئەۋزەل.

▲ پەن - تېخنىكا ئۆگەنمىگەن ئادەمنىڭ قىلغان ئىشى جانسىز، ئەدەبىيات ئۆگەنمىگەننىڭ سۆزى جانسىز، پەلسەپە ئۆگەنمىگەننىڭ پىكرى جانسىز، تارىخ ئوقۇمىغاننىڭ پاكىتى ئاساسى جانسىز.

▲ بالا بۇزۇلسا ئائىلىنى پالاكەت باسدۇ، ئانا بۇزۇلسا جەمئىيەتنى ئاپەت.

▲ كىتابنى كۆپ ئوقۇغانچە بىلىمىز كۆپىيىدۇ، پۇلىنى كۆپ تاپقانچە ھىلىمىز.

▲ ئەر بىكار تەلەپ بولسا ئايال ئاۋارە، ئايال بىكار تەلەپ بولسا ئائىلە ۋەيرانە.

▲ غايە - سىز سۆيىدىغان، لېكىن سىزنى سۆيەيدىغان قىزغا ئوخشايدۇ.

▲ بەزىلەتلىك ئاياللار - جەمئىيەتنىڭ كۆركى، ئائىلىنىڭ زىننىتى، تۇرمۇشنىڭ لەززىتى، ئۆيىنىڭ بەرىكىتى، ئەرنىڭ قاننى، پۈتكۈل ھاياتنىڭ شېرىن مېغىزى.

▲ كىشىلەر تۇرمۇشنى كۆزدە كۆرىدۇ، شائىر - يازغۇچىلار مىكروسكوپتا كۆزىتىدۇ.

▲ ئادەمنىڭ تەبىئىي ئىقتىدارى ئۇچقۇنغا ئوخشايدۇ، يانغىنغا ئايلىنىدۇرۇشنى بىلمەسەڭ ئۇچۇپ قالىدۇ.

▲ ئوڭۇشسىزلىقنى كۈلۈپ قوبۇل قىلىپ، قوشۇمىسىنى تۇرۇپ سەۋەبىنى تېپىپ، چىشىنى چىشلەپ قايتا ئىشلىگەنلەر مۇۋەپپەقىيەت مەنزىلىگە چوقۇم يېتىدۇ.

▲ پەرزەنت بىر ۋاراق ئاق قەغەز، ئاتا - ئانا رامكا - سېخما سىزدۇ، مۇئەللىملەر رەڭ - بوياق بىلەن ۋۇجۇدقا چىقىرىدۇ.

▲ بالالارنى، ياشلارنى ئەدەبىسىز، ئەخلاقسىز دەپ ئەيىبلەنگۈچە، ئاتا - ئانىلىرىدىن نېمىنى ئۆگەنگىنىنى سوراپ بېقىڭ.

▲ ئەدەبىيات - بارلىق پەنلەرگە نۇر چېچىپ تۇرغان قۇياشقا

▲ باشقىلار چۈشەنەلمىگەن گۇڭگا شېئىر يازدىغان شائىر، چۈ- شىنپ بولغىچە غېرىب - مۇساپىر.
 ▲ غۇرۇر زەئىپلىكى، تەپەككۈر زەئىپلىكى، ئەقىل زەئىپلىكى - ئادەمنىڭ خار - زەبۇنلۇقى.
 ▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ «تەپەككۈر مېۋىلىرى» زامانىمىزدىكى ئۇيغۇر لوگىكىلىق تەپەككۈرنىڭ جۇلالىق گۆھەر - مەرۋايىتلىرى.

- ياقۇپ ھەمدۇللا

ئاپتور: مورى قازاق ئاپتونوم ناھىيە ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

مۇنبەردە تۆرەلگەن تەپەككۈر چۇقانلىرى

▲ ئادەم مائارىپنى مەركەز قىلماستىن، مائارىپ ئادەمنى مەركەز قىلىشى لازىم.

▲ بىلىم ئېلىشتىكى مەقسەت ئوخشاش بولمىسا، بىلىمنىڭ قىممەت يارىتىشىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ.

▲ ئالىي مەكتەپلەر جەمئىيەتكە ماسلىشىپ ماڭماستىن، بەلكى جەمئىيەتنى يېتەكلەپ ماڭغاندىلا ئالىي مائارىپنىڭ ئورنى تېخىمۇ كۈچىيىدۇ.

▲ ئوقۇتقۇچى سائەت توشقۇزۇشنى مەقسەت قىلغان يەردە، بالىلارنىڭ دەرس ۋاقتىدا ئوينىشى، تاپشۇرۇقلارنى تولۇق ئىشلىمەسلىكى ھېچ گەپ ئەمەس.

▲ مائارىپىمىزغا نىسبەتەن مەكتەپ شارائىتى ۋە ئوقۇتۇش ئەسلىمىلەرنىڭ قانداق بولۇشى مۇھىم ئەمەس، ئەڭ مۇھىمى، بالىلارغا قانداق ئۆگىتىش، نېمىنى ئۆگىتىش، نېمە ئۈچۈن ئۆگىتىش، تەربىيىنى قانداق ئېلىپ بېرىش، ئۆزىنىڭ بۇرچىنى، كىملىكىنى تونۇتۇش، بىلەن دۈرۈش ئىنتايىن مۇھىمدۇر.

▲ ھەر قانداق بىلىم چوقۇم ئىنسانغا ئۆز - ئۆزىنى تونۇتۇشى لازىم، بولمىسا ئۇ ھەرگىز بىلىم ئەمەس، زېھنىمىزنى ئىسراپ قىلىدىغان نەرسىگە ئايلىنىپ قالىدۇ.

▲ «مىللەتنىڭ ئۈمىدى - مائارىپتا» دېگەن سۆزنى «مىللەتنىڭ ئۈمىدى - بالىلار مائارىپىدا» دەپ ئېيتساق، تېخىمۇ توغرا ئېيتقان بولىمىز.

▲ بىلىم ئۆگىنىش مەقسەت ئەمەس، غايىمۇ ئەمەس، بەلكى مەقسەت - غايىگە يېتىشتىكى ۋاستىدۇر.

▲ گۇمانتار ئىدىيە - پىكىرلەر (گۇمانتار پەنلەر) تېخنىكا تەرەققىياتىنىڭ قەدىمگە يېتىشىپ مېڭىشى، ئۇنىڭغا ساغلام يۆنىلىش كۆرسىتىپ بېرىشى لازىم، بولمىسا كۈنسىرى يېڭىلىنىۋاتقان پەن - تېخنىكىلار ئىنسانىيەتكە ئامەت ئەمەس، ئاپەت ئەكېلىدۇ.

▲ بىز ئەۋلادلىرىمىزنىڭ مېڭىسىنى بىلىم توشقۇزىدىغان (قاچىلايدىغان) قاچا دەپ قارىماي، ياندۇرۇشقا تېگىشلىك مەشئەل، دەپ قارىشىمىز لازىم.

▲ جەمئىيەتكە ماسلىشىش، رېئاللىققا يۈزلىنىش، رېئاللىققا تەسىر كۆرسىتىش ۋە ئۆزگەرتىش، ئۆزىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش، كىملىكىنى تونۇش - ئىنسان قىممىتىنى نامايان قىلىش ۋە گەۋدىلەندۈرۈشنىڭ ئاساسىدۇر.

▲ بىر زېرەكنىڭ ياشىغىنى، مىڭ كالىۋانىڭ ياشىغىنىدىن ئەۋزەل.

▲ جەمئىيەتتە ئەزىزلەشكە توغرا كەلسە، ئەۋلادلارنى ئەزىزلەش لازىم، پەخىرلىنىشكە توغرا كەلسە، ئەجدادلاردىن پەخىرلىنىش لازىم.
 ▲ پەلسەپە، ئەخلاق ۋە گۇمانتار ئىلمىلەردىن ئايرىلغان مۆجەزىكار تېخنىكا ۋە پەننىي بىلىملەر - ئىنسانىيەتنىڭ بۈگۈنكى بەخت - سىزلىكىنىڭ تۈپ مەنبەسىدۇر. شۇڭا نەزەرىيەدىكى ماددىي، ئىقتىسادىي قىممەت ياراتمايدىغان گۇمانتار پەنلەرنى ئىگىلەشكە ۋە ئۇلارنىڭ رولىغا سەل قارىماسلىقىمىز لازىم.

▲ تەبىئىي پەنلەر، تېخنىكا پەنلىرى پەلسەپە ۋە گۇمانتار پەنلەرنىڭ ياردىمىنى قوبۇل قىلمىسا، ئۇلار بىلەن كۈچلەنمەس زور كىرىزىس - پاجىئە كېلىپ چىقىدۇ.

▲ كىشىلەرنىڭ مەلۇم ئەقلىي ئىقتىدار ۋە ئەمەلىي ئىقتىدارغا ئىگە بولۇشىغا كۆڭۈل بۆلۈپ، قانداق ئادەم بولۇش، ھېسسىياتىنى قانداق كونترول قىلىش، دۇنيانى، ھاياتنى، ئۆزىنى، ئادەملەرنى قانداق چۈشىنىش ۋە سۆيۈشنى ئۆگىتىشكە سەل قارىغان، ئەقىدىسىز بىلىملەرنى ئۆگىتىشنى ئاساس قىلغان مائارىپنىڭ ئاخىرقى نەتىجىسى تراگېدىيە بىلەن ئاخىرلىشىدۇ.

▲ تارىخ ئۆگىنىشتە نوقۇل ھالدا يىلنامە، شەخسلەر، ۋەقەلەرنى ئۆگىنىشنىلا ئاساس قىلماي، تارىخىي بىلىملەر ئارقىلىق تەجرىبە يەكۈنلەش، خۇلاسە چىقىرىش، كەلگۈسىنى لايىھىلەش، كىشىلەرگە يېتەكچىلىك قىلىش، ئۆزىمىزگە ئېھتىياجلىق ياردەمگە ئېرىشىش، ئالدىن پەرەز قىلىش، ئۆزلۈك، كىملىكى تونۇشنى نىشان قىلىشىمىز، ئۇلاردىن ئېھتىياجىمىزغا، رېئاللىقىمىزغا ۋە كەلگۈسىمىزگە ماس بولغان مۇناسىپ مەنە ۋە قىممەت ئىزدەشنى نىشان قىلىشىمىز لازىم.

▲ تارىخ ئۆگىنىش - جەمئىيەتنى چۈشىنىش، كۆزىتىش، ئىجتىمائىي ئىھتىياجىمىزنى تەھلىل قىلىشنىڭ ئاساسى.

▲ بىز ھازىرقى مائارىپ شارائىتىمىزدا «بىلىم - كۈچ» دېگەن سۆزنى كونكرېتلاشتۇرۇپ «ئىجادىيەت - كۈچ»، «ماھارەت - كۈچ»، «ئەقىل - كۈچ»، «ئادىمىيلىك - كۈچ» دېگەن سۆزلەرنى بەكرەك تەكىتلىسەك، بىلىم ئۆزىنى، ئورنىنى ھەقىقىي تاپىدۇ.

▲ نومۇر قويۇپ باھالاش ۋە ئۇنۋانغا ئېسىلىۋېلىش، مائارىپتىكى پاسسىپ ئىجادىيەتتۇر.

▲ سۆزى بىلەن ھەرىكىتى بىردەك بولغان تەربىيىچى، ھەقىقىي ئۈلگىلىك تەربىيىچى بولۇشقا مۇناسىپتۇر.

▲ ئىنسانلارنى ئەڭ زور مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتۈرگەن نەرسە بىلىم، تېخنىكا بولغىنىدەك، ھازىر ئەڭ زور ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىتتە. ۋاتقىنىمۇ يەنىلا ئەخلاق ۋە ئىنسانپەرۋەرلىكتىن ئايرىلغان ئىلىم - پەن ۋە تېخنىكىدۇر.

- ئىسھاق مۇھەممەت

ئاپتور: ئاتۇش شەھەر ئۈستۈنئاتۇش يېزا قايراق ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

روھتىن تامغان كەۋسەر

▲ بىر نەرسىگە ئېرىشىش، بىر نەرسىدىن مەھرۇم بولۇشتىن دېرەك بېرىدۇ.

▲ گاڭگىراش - مەغلۇبىيەتنىڭ تۇنجى قەدىمى.

▲ مۇناسىپ بولمىغان سۈكۈت، روھىيەتتىكى قۇلچىلىقتۇر.

▲ بىرەر ئىشتىن كۆڭۈل ئاغرىتىشتىن بۇرۇن، كۆڭۈل ئاغرىتىشىڭغا

ئەرزىيدىغان - ئەرزىمەيدىغانلىقىغا قاراپ باق.

- ▲ چەكلىمىلەرنىڭ ماھىيىتى كىشىنىڭ ھەرىكىتىنى ئەمەس، روھ-نى چەكلىمەلسە ئاندىن ئۇنىڭ ھەقىقىي قىممىتى بولىدۇ.
- ▲ ئەزلەرنىڭ بەختىمۇ، بەختسىزلىكىمۇ ئاياللاردا.
- ▲ ھەممىلا ئادەم ساڭا دوست بولۇشقا يارىمىغىنىدەك، ھەممىلا ئادەم ساڭا دۈشمەن بولۇشقا يارىمايدۇ. ئۆزۈڭگە قاراپ دوست ياكى دۈشمەن تۇت، بۇلار ئىككىسى سېنىڭ نەرخىڭنى كۆتۈرۈپ ياكى پەسەشتۈرىدۇ.

- ▲ مەدەنىيەت مەۋجۇدلىقىنى ساقلاپ قالغان مىللەت ھەر قانداق ماكان ۋە زاماندا ئۆزىنىڭ مەۋجۇدلىقىنى يوقاتمايدۇ.
- ▲ ئوقۇتقۇچىنىڭ ھەقىقىي مەسئۇلىيىتى نوقۇل دەرس ئۆگىتىش بولماستىن، جەمئىيەتتە ياشاشنى، قانداق ئادەم بولۇشنى ئۆگىتىشتۇر.
- ▲ مەدەنىيەتنىڭ خاسلىقى مىللەتنىڭ خاسلىقىدىن ئىبارەت.
- ▲ ئاياللار ھۆرمەتلىكىنى، ئەزلەر ئىززەتلىكىنى سۆيىدۇ.

- تۇرسۇنجان خەيرۇللا جەۋلاننى (يۇلغۇن)

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتى ئۇيغۇر تىلى - ئەدەبىياتى كەسپى 2003 - يىللىق 2 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

تەپەككۈر چوغللىرى

- ▲ بىزدە پۇرسەت بار، گەپ ئۇنى تونۇشتا.
- ▲ ئون ئاقىلىنىڭ ئىشىنى بىر ناداننىڭ بۇزىمىقى ئاسان، لېكىن ئون ئاقىلىنىڭ بىر ناداننى تۈزىمىكى تەس.
- ▲ بىزدە «ئىشەنگەن تاغدا كىيىك ياتماپتۇ» دېگەن ماقال - تەمسىل بار. مېنىڭچە، شۇنىڭدەك «كىيىك ياتقان تاغقا ئىشەنمەپتۇ» دېگەن بىر ماقال - تەمسىلنىڭ بولۇشى زۆرۈرمىكى، دەيمەن.
- ▲ بىزدىكى ھەسەتخورلۇق ئىللىتى، باشقىلارنىڭكى بىزدىكىمۇ بولسەكەن، دېگەن ئاساستا ئەمەس، باشقىلارنىڭكىمۇ بولمىسەكەن، دېگەن ئاساستا شەكىللەنگەن.
- ▲ ئادەمدە روھ ئۆلسە، ئالىمغا ئوخشاپ قالىدۇ، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن سېسىيدۇ.

- ئابدۇلقەييۇم مۇھەممەت ھەۋزى

ئاپتور: گۇما ناھىيىسىدە، دېھقان

* * *

- ▲ دۇنيادا مۇتلەق ھەقىقەت مەۋجۇد ئەمەس، ئەگەر مەۋجۇد دېيىلگەندە، ھېچقانداق نەرسە مۇكەممەل بولماسلىقتىن ئىبارەت بىرلا ھەقىقەت بار.

- ▲ ئىنسان كامالىتى ھاياتلىقتىكى ئىككى قېتىملىق رازىلىقتا ئىپادىلىنىدۇ: بىرى، ئانا ئۇنى تۇغقانغا رازى بولغاندا، يەنە بىرى، ۋەتەن ئۇنى باققانغا رازى بولغاندا.

- باتۇر داۋۇت قورنىغار

ئاپتور: ئاۋات ناھىيە مائارىپ ئىدارىسى ئوقۇتۇش تەتقىقات مەركىزىنىڭ خادىمى

تەپەككۈر ھاسىلاتلىرى

- ▲ يامان نىيەت بىلەن ئېيتىلغان راست گەپ، يالغان گەپتىن قورقۇنچىلىق بولىدۇ.
- ▲ دۆت كىشىنىڭ دۆتلۈكى ئۆزى تەرىپىدىن ئاشكارىلىنىدۇ، ئە-

قىللىق كىشىنىڭ ئەقىللىقلىقى باشقىلار تەرىپىدىن.

- ▲ ئاقىل كىشى ئۆزىنىڭ كەمچىلىكىنى كۆرسىتىپ بەرگەن كىشىدىن مەنئەتدار بولسا، نادان كىشى ئۆزىنىڭ كەمچىلىكىنى يوشۇرۇپ بەرگەن كىشىدىن مەنئەتدار بولىدۇ.
- ▲ سەن ئاجىزلارغا جاپا قىلىدىكەنسىن، ئاقۋەتتە كۈچلۈكلەرگە كۈچۈكلىنىشكە مەجبۇر بولىسىن.
- ▲ باشقىلارنىڭ بېشىغا چۈشكەن كۈلپەتنى مازاق قىلىش، ئۆز بېشىغا كۈلپەت چۈشۈشنى تىلىگەنلىكتۇر.
- ▲ دۈشمەننىڭ كۆپ بولۇشى قورقۇنچىلىق ئەمەس، كۆزنىڭ ئۆتكۈر بولماسلىقى ئەڭ قورقۇنچىلىق. چۈنكى كۆز ئۆتكۈر بولمىسا، دۈشمەن بىلەن دوستنى پەرقلەندۈرگىلى بولمايدۇ.

- ئالىمجان نەسرەتدىن (جۇدۇنىي)

ئاپتور: كۈنشەھەر ناھىيە يېڭىئۆستەڭ يېزا غۇنچىبېرىق كەنتىدە، دېھقان

تەپەككۈر ئۇنچىلىرى

- ▲ زامان تەرەققىياتىنىڭ ماڭا سالغان ئەڭ چوڭ تەشۋىشى: مېنىڭ بالام قانداقراق ئادەم بولار.
- ▲ قىزلار ئوغۇللارنى ئەيمەندۈرەلسە، ئوغۇللار ئۆزىنى سو-راشنى ئۆگىنىدۇ؛ ئوغۇللار قىزلارنى ئەيمەندۈرەلسە، قىزلار ئۆزىنى قەدىرلەشنى شۇنداقلا ئوغۇللارنى ھۆرمەتلەشنى ئۆگىنىدۇ.
- ▲ باشقىلار ئالەمنى بويسۇندۇرۇپ بولالماي ئاۋارە، بىز نەپس-مىزنى بويسۇندۇرۇپ بولالماي.
- ▲ مۇنداق ئۈچ كىشىدىن ھەزەر ئەيلە: بىرى پۇلغا، بىرى ئىش - ئىشرەتكە، يەنە بىرى گالغا ئامراققا.
- ▲ گۈلۈم دەپ قۇچاق ئېچىپ يۈگۈرۈشتىن بۇرۇن، ئۇنىڭ تەكەنلىك ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇما.

- لۇتپۇللا مۇھەممەتئىمىن

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا مەكتىپى تولۇق 3 - يىللىق 2 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

تەپەككۈر جەۋھەرلىرى

- ▲ چوڭقۇر ئويلىنماي يېزىلىپ قالغان ئەسەر، مەستلىكتە تېپىلىپ قالغان بالغا ئوخشايدۇ.
- ▲ قەسەمخورلۇق - شائىرلارنىڭ قىلىدىغان ئىشى ئەمەس، بەلكى ئۇ يالغانچىلارنىڭ جان بېقىش دەسمايىسىدىن ئىبارەت.
- ▲ يەرسىز دېھقان قانسىز تەنگە ئوخشايدۇ.
- ▲ تىكىنى بولمىغان گۈلنىڭ پۇرىقى ھەم قىممىتى بولمايدۇ.
- ▲ ئۈستۈنلۈك تالىشىش - ھاياتلار دۇنياسىدا قابىللارنى تاللايدۇ، ئاجىزلارنى شاللايدۇ، ئىنسانىيەت دۇنياسىنى پاجىئەگە باشلايدۇ.
- ▲ ئىلمىي زوراۋانلىق - قان چىقارماي ئادەم ئۆلتۈرۈش دېگەنلىكتۇر.

- ▲ ھەسرەتلىك ناخشىسى بولمىغان ئادەمنىڭ بەختلىك كۈلكىسى بولمايدۇ.

- ▲ غېرىبلىق - ئىنسان تۇغۇلغاندىن تارتىپ تاكى ئۆلۈپ كەتكۈچە ئۆزى يالغۇز تۆلەيدىغان ھاياتلىق بەدىلى.

- ▲ دۇنيا تارىخىدىن ساۋاق شۇكى، ئاۋامنىڭ تۈكۈرۈك قاقچىلىرى ۋىجدانسىز مەنسەپدارلارنىڭ زۇلۇمىدىن، خائىن - مۇناپىقلارنىڭ

- زۇلفىيە ئابدۇرەھمان قىزى

ئاپتور: قىرغىز، شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتى خەنزۇ تىلى كەسپىنىڭ ئوقۇغۇچىسى تۈندىكى خىياللىرىم

▲ ھەر قانداق بىر مىللەت ئۆزىنىڭ مەۋجۇدلۇقىنى ساقلاش ۋە ئۆزىنى تونۇتۇش ئۈچۈن ئالدى بىلەن مائارىپ سېپىدىكى پارازىت-لارنى تۇنجۇقتۇرۇۋېتىشى كېرەك.

▲ مۇھەببەتكە ھەقىقىي ئېرىشكەن كىشى، ئۇنىڭغا ئېنىقلىما بېرەلەيدۇ.

▲ دېھقاننىڭ ھەقىقىي چىرايىنى ئېتىزدىن كۆرگىلى بولىدۇ.

▲ ئېتىز - دېھقاننىڭ ياخشىسى بىلەن ناچىرىنى ئايرىدىغان ئەڭ ئادىل سوتچى.

▲ دېھقاننىڭ ياخشىسى ئېتىزدىن مەلۇم، كادىرنىڭ ياخشىسى خەلق ئېغىزىدىن.

▲ زاماندىن بىر بولسا ئاقىل، بىر بولسا نادان زارلىنىدۇ.

- ئابدۇۋەھھاب جەلىل

ئاپتور: ئىلى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتى ئۇيغۇر تىل - ئەدەبىيات كەسپى 2003 - يىللىق 3 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى تەپەككۈر ئۈندۈرمىلىرى

▲ كۆز - ئۇن چىقارماي سۆزلىيەلەيدىغان ئېغىز.

▲ ئۈچۈر دەۋرىدە دەۋرگە ياندىشىپ ماڭغانلار يەر شارىنى

«كەنت» قىلىپ ياشىسا، دەۋرگە سۆزلىپ ماڭغانلار كەنتنى «يەرشا-رى» قىلىپ ياشايدۇ.

▲ قىزلارنى ئاي دېسەك، ھايا ئۇنىڭ نۇرى.

▲ ئېتىقاد - ئىنسان روھىنى ھەقىقىي ساقلاپ قالغۇچى بىردىنبىر گېن.

▲ سۆز بىرلىكى ئادەملەرنى ئۇيۇشتۇرسا، دىل بىرلىكى يۈرەك-لەرنى بىرلەشتۈرىدۇ.

- سەئىددىنجان غوپۇر

ئاپتور: شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى

▲ دۇنيا تارىخىدىن ساۋاق شۇكى، خەلق نادان ئەلدە ھوقۇق ئۆز

كۈچىنى كۆرسەتسە، خەلق تادان ئەلدە بىلىم ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىدۇ.

▲ تىلەمچىلەر بىلەن پارىخورلارنىڭ پەرقى - تىلەمچىلىك ئو-چۇق - ئاشكارا، تەشۋىشتىن خالىي، پارىخورلۇق يەك ئىچىدە، كۈنلە-رى ئەندىشىدە.

- پاتىگۈل مۇھەممەت

ئاپتور: ئاقسۇ ۋىلايەت يېزا ئىگىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە مەكتە-پىنىڭ مۇئەللىمىسى

▲ ئاياللار كىيىم - كېچەك، گىرىم بۇيۇملىرىغا قانچىكى ئېھتى-

ياجلىق بولغانسېرى، ئەرلەر مۇ «ئەرلىكنى كۈچەيتىش كاپسۇلى» غا شۇنچە ئېھتىياجلىق بولالماقتا.

▲ بالىلىرىغا مېھىر - مۇھەببەت ئاتا قىلىش ھەرقانداق ئاتا - ئانا

بولغۇچىنىڭ ئالاھىدىلىكى، لېكىن ئاتا - ئانىسىغا خۇشھاللىق ئاتا قى-لىش، پەقەت ياراملىق پەرزەنتىڭلا ئالاھىدىلىكى.

ئاچچىق ساۋىقىدىن، ئازغۇن ئەقىلدارلارنىڭ يامان نىيىتىدىن ياسالغان. ▲ ھازىر ئاياللار - پايدا - مەنپەئەتتىن ئىبارەت ئالتۇن زەد-چىرگە باغلانغان «ۋاپادار» ئىت. زەنجىر ئۇزارسا مۇلايىملىشىپ قا-چىڭزىنى يالايدۇ، زەنجىر قىسقارسا غالجىرلىشىپ ئۆزىنىڭ قۇيرۇقىنى تالايدۇ...

▲ ئۇيقۇ - دېۋىلەر ماكاندىن ئىنسانلار ئارىسىغا ئىنقىلاب ئە-ۋەتلىگەن قارائىيەت پەرىزات.

▲ شېئىر سىرىغان قەلبكە قىزلارنىڭ نازلىق كۈلكىسىمۇ تەسىر قىلمايدۇ.

▲ ئاجىزلارنىڭ جان بېقىش دەسمايىسى خۇشامەتتۇر.

▲ دانالىرى بولمىغان ئەلنىڭ ھالى خاراب.

▲ ئەزەللىك جاسارىتى سۇلاشقان ئەلدە ئاياللىق نازاكتى قىممەت تاپالمايدۇ، ئاياللىق بۇرچى سۇلاشقان ئەلدە پەرزەنتلەرنىڭ بەختى قارا بولىدۇ.

▲ شىرنىسى بولمىغان مېۋىگە چۈشۈپ قونمايدۇ.

▲ خۇشامەتچىلىك ئارىلىشىپ كەتكەن ئىلىم ساھەسى - بىر توپ

لالما ئىتلارنىڭ ئولجا تالىشىشى مەيدانىدىن ئىبارەت.

- تۇرسۇنجان ھەسەن

ئاپتور: ئاۋات ناھىيە 3 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى تەپەككۈردىن تامچىلار

▲ ئەدەبىي كىتابلارنى ئوقۇش ئارقىلىق ئۆزۈڭنى تونۇيسەن،

پەن - تېخنىكا كىتابلىرىنى ئوقۇش ئارقىلىق ئۆزۈڭنى تونۇتسەن.

▲ بىرەر ئىشقا بىردەملىك ھاياجان بىلەن يەكۈن چىقارما، پۇ-شايماندىن يىراق تۇرۇسەن.

▲ ئۆزۈڭنىڭ مەيدانىڭنى، كۆز قارىشىڭنى ئالدىراپ ئاشكارىلە-ۋەتسەك، باشقىلار ساڭا قىزىقماس بوپقالىدۇ.

- ئاسىيگۈل ئابدۇرەھىم

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى تىل فاكولتېتى 2003 - يىللىق 3 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ ئاتا - ئانا ئۈچۈن ئەڭ ئېغىر ئازاب، ئۆز بالىسىدىن كۆرگەن خورلۇق.

- بۇۋىخەلچەم مۇھەممەتئىمىن

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى تىل فاكولتېتى 2003 - يىللىق 3 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

ئاچچىق تامچىلار

▲ سېنى ھۆرمەتلەيدىغان كىشىلەر، بىر بولسا سېنى پەقەت چۈ-شەنمەيدىغانلار، بىر بولسا سېنى ئەڭ چۈشىنىدىغانلاردۇر.

▲ سىر بەرمەيدىغان ئادەم، رىقابەتلىك ھاياتتا ئۇزاقراق مەۋجۇد بولۇپ تۇرىدىغان ئادەمدۇر.

▲ ئىنسان ئۆزى يىغلاپ تۇغۇلۇپ، باشقىلارنى يىغلىتىپ كېتىدۇ.

- ئابدۇغېنى توقۇ

ئاپتور: قىرغىز، ئاقتو ناھىيە مائارىپ ئىدارىسىنىڭ خادىمى

شوردىن چىققان تۈز ئاچچىق، ياماندىن ئوققان سۆز.

▲ ئىنقىلابنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى - نەپىسى بىلەن قىلىنغان ئىنقىلاب. تۇر. «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى - ئىنسانلارنى نەپىسى بىلەن ئىنقىلاب قىلىشقا چاقىرىدىغان ژۇرنال دۇر.

- ئوبۇلقاسم ئۆمەر

ئاپتور: مەكتەپ ناھىيە گازىتى يېزا يارچاقى كەنتىدە، دېھقان ▲ مۇھەببەتنى ھايا بىلەن ئىپادىلەش ھەقىقىي ئادەمنىڭ ئىشى، خالىغانچە ئىپادىلەش ھاياۋاننىڭ.

▲ كىم دۇر بىرى دەپتۇ: نامراتلىقتىن مۇزىكا چىقىدۇ، ئابدۇقادىر جالالىدىن دەپتۇ: نامراتلىقتىن يۈتەل چىقىدۇ، مەن دەيمەن: نامراتلىقتىن كۆز يېشى بىلەن تاماكا ئىسى چىقىدۇ.

- پاشاگۈل تۇرسۇن

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى فىزىمات فاكولتېتى مائىتە-جانىكا كەسپى 2002 - يىللىق 3 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگۈچىلەرنى ۋاقىت بىلەن ئۆلچەش تولمۇ بىمەنىلىك. بەزىلەرنىڭ بىر كۈنلۈك ھاياتىنى ھاماقەتلەرنىڭ 100 يىللىق ئۆمۈرىگە تەڭ قىلغىلى بولمايدۇ.

▲ ئۆلۈكتىن مەدەت تىلگۈچىلەر، ئۆلۈكتىنمۇ تۆۋەن تۇرغۇچىلار دۇر.

- ئوبۇل ھېمىت

ئاپتور: شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش ئارمىيىسى يېزا ئىگىلىك 3 - دىۋىزىيە تۇمشۇق شەھىرى پىچاقسۇندى ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

تەپەككۈر ھەرىلىرى

▲ كىشىلىك ھايات مۇساپىسىدە ئىنساننى ھەر كويغا سالىدىغان نەرسىلەر ئىچىدە پەقەت ئۇنتۇلمايدىغىنى ئىككى تۈرلۈك: بىرى، مۇھەببەت، يەنە بىرى، پۇل دۇر.

▲ تىنىش بەلگىلىرى ئىچىدە مەن سوئال بەلگىسىنى ئەڭ ياخشى كۆرىمەن. چۈنكى ئۇ مېنىڭ قولۇم يەتمىگەن تەپەككۈر مېۋىلىرىنى ئېگىپ ئالدىمغا ئەكەپ بېرىدىغان ئىلمەككە ئوخشايدۇ.

▲ ئادەمنىڭ ۋاقتى (ئۆمرى) نى ھازىر ئىككى نەرسە تۇيدۇرماي ئەكەتمەكتە: ئۇنىڭ بىرى، تېلېۋىزور، يەنە بىرى، ئورۇنسىز مېھماندارچىلىق.

▲ پۇقراغا ياخشى ئىش قىلىپ بېرىدىغان مەنەپىدار (ھاكىم)، يامانغا يانتايلاق بولۇپ ئاجىزلارنى بوزەك قىلىدىغان ناكەسلەرنىڭ ئەدەپىنى بېرىدىغان نوچى، دەۋرنىڭ بوران - چاپقۇنلىرىغا بەرداشلىق بېرىپ خەلق قەلبىدىن ئورۇن ئالالغان زىيالىدىن ئىبارەت ئۈچ خىل تائىپىدىكى كىشىلەر دەل خەلق ھۆرمەتلەيدىغان ۋە ھېيىقىدىغان كىشىلەر دۇر.

▲ ئۆزى ياخشى كۆرمەيدىغان ئايالغا «تومۇرى» نى تۇتقۇزۇپ قويغان ئەرنىڭ ئاقسۇتى خۇددى ئۆمۈچۈك تورغا چۈشۈپ قالغان چۈيىنىڭ تەقدىرىگە ئوخشايدۇ.

- ياسىنجان ئۆمەر

ئاپتور: پىچان ناھىيە تۇيۇق يېزا 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

* * *

▲ ھەقىقىي ئۇستازلىقىغا قايتاي دېسەك، ئۆزۈڭنى سەبىيلەرنىڭ قەلب كۆزلىرىدىن ئىزدە.

- نامانشاھ ئەمەت (تۇغلۇق ئاتا)

ئاپتور: قۇمۇل شەھەر 1 - باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

تەپەككۈر بىخلىرى

▲ ئوغلنىڭ ئەدەبىسىزلىكىنى ئەيىبلەمە، ئۇنىڭدىن ئېشىپ كېتە-دىغان ئاتىسى بار؛ قىزنىڭ ناشايانلىقىغا قارىما، ئۇنىڭ ئايىغى ئاستىدا ئانىسى ئاچقان «يول» بار.

▲ موھتاجلىقنىڭ كۈچ - قۇدرىتى سەن بىرگە، يۈكسەكلىك چوققىسىغا چىققانلاردىن، يەنە بىرگە، ھالاكەتلىك تەقدىرنىڭ ئالغىنىدا تىپىرلاۋاتقانلاردىن كۆرۈۋالالايسىن.

▲ ھاياتلىقتا بىرگە يوقسۇزلۇق، يەنە بىرگە باياشاتچىلىق ئىدە-سانى كاردىن چىقىرىدۇ، تەڭپۇڭلۇقنى ساقلىيالىغانلار ھاياتىنى نورمال داۋاملاشتۇرىدۇ.

- خانزۆھرە مۇھەممەتئىمىن

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى فىلولوگىيە فاكولتېتى ئەدەبىيات كەسپى 2004 - يىللىق 1 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

* * *

▲ بىراۋنى ياخشى كۆردۈم، دەپ ئۆزۈڭنى ئۇنچۇۋالا ئۇرۇپ كەتتە. سەن ئۇنىڭدىن ئايرىلساڭ ياشىيالىمايدىغان بىراۋ سەن ئۈچۈن قۇياش ياكى سۇ ئەمەس.

▲ ھەممە ئىش كۆڭۈلدىكىدەك بولسا ئىدى، ھەممە ئادەم كۈ-لۈمىسەرەپ يۈرگەن بولاتتى.

▲ ئاتا - ئاناڭ سېنى بېقىپ چوڭ قىلىپ قاتارغا قوشتى، ئەمدى نۆۋەت ساڭا كەلدى، چۈنكى بۇ ئۆتتە ئالەم.

▲ نېمە قىلىشىڭنى بىلەلمەي تېغىرقاپ قالغان چاغلىرىڭدا «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ «تەپەككۈر مېۋىلىرى» دىن يې-گىن، شىپا قىلىدۇ.

- مەڭقىز سۇلايمان

ئاپتور: قۇمۇل شەھەر قارادۆۋە - لايچۇق يېزىسىدا، دېھقان

ھايات تەلەقلىرى

▲ ئىنسان باشقىلارنى تەربىيەلەش ئارقىلىق ھۆرمەتكە، ئۆزىنى تەربىيەلەش ئارقىلىق يۈكسەكلىككە ئېرىشىدۇ.

▲ قايغۇ زارلانغۇچىلارغا، بەخت تەۋەككۈلچىلەرگە مەنسۇپ!

▲ جاھىللىقنىڭ سەۋەبى، بىرى، نادانلىق؛ يەنە بىرى، مۇستەھكەم ئېتىقاد.

▲ دۇنيادىكى ئەڭ ناچار ئىللەت - ئادەملەرنىڭ ئادەملەرنى كەمسىتىشى.

▲ ئەڭ قورقۇنچلۇق ئادەم - ئېتىقادسىز ئادەم

▲ مۇھەببىتى خورلانغان ئايال ئەڭ قىساسكار كېلىدۇ.

▲ پۇل ھەممىگە قانداق ئەمەس، لېكىن چىرىكلەشكەن مۇھىتتا كىشىلەر پۇل ئۈچۈن ھەممىنى قىلىشقا قانداق.

▲ كۆرىدىغان كۈنۈم مۇشۇ، دېگۈچىلەر ئاللىقاچان ئۆلۈپ بول-غانلاردۇر.

- ئايىمىنسا سۇلايمان

ۋايىلىققا باشلاۋاتىدۇ.

- ▲ ياماندىن ياخشىغا ئۆزگەرگەن ئىنسان، ئەزەلدىن ياخشى ئىدە. سانغا قارىغاندا بەكرەك سۆيۈملۈكتۇر.
- ▲ ئىنسان مۇكەممەللەشسە ئۆلۈمگە، جەمئىيەت تەرەققىي قىلىپ سىرلار ئېچىلىۋەرسە، يوقلۇققا قاراپ يۈزلىنىدۇ.
- ▲ بالىلار زۇلۇم ۋە زورلۇقتىن، ئەرلەر باي - باياشاتچىلىقتىن، ئاياللار ئاچ - زارلىقتىن بۇزۇلىدۇ.
- ▲ كۆزلىرىدىن ئاققان ھەر بىر تامچە بىر ھەقىقەتنى تونۇتىدۇ. چۈنكى ھەقىقەت ئازاب - ئوقۇبەت ئىچىدە ياشاۋاتقان مەرۋايىت.
- گۈلجەمەلە ئابد

ئاپتور: كېرىيە ناھىيە 2 - باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ مۇئەللىمىسى ئەقىل ئۈنچىلىرى

- ▲ جاسارەت - ئۆز - ئۆزىگە ئىشىنىشتۇر.
- ▲ بىرەر خەلق ياكى بىرەر مىللەت ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئۇنىڭ تا. رىخى ئۈستىخان، ئەدەبىياتى گۆشتۇر. ئۆز تارىخى بىلەن ئەدەبىياتىنى يوقاتقان خەلق ھالاك بولغان، مەۋجۇد بولۇپ تۇرۇش ھوقۇقىدىن مەھرۇم بولغان خەلقتۇر.
- ▲ بىلەلمىگىنىڭ مۆجىزە، ئېرىشەلمىگىنىڭ خام خىيالىدۇر.
- ئابدۇكېرىم ئەھمىدى

ئاپتور: شىنجاڭ ئۈنۋېرسىتېتى ئاخبارات - تارقىتىش ئىنستىتۇتى 2003 - يىللىق سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

- * * * * *
- ▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى ماڭا مەدەنىيەت ئۆگەتسە، «تەپەككۈر مېۋىلىرى» سەھىپىسى ئەقىل - ئىدىرىكىمنى يېتىلدۈردى.
- ▲ ھەركىم ئۆز تارىخىنى ئۆزى يازىدۇ، خەلق ئۇنىڭغا يەكۈن چىقىرىدۇ.
- ھاشىمجان ئىسلام
- ئاپتور: ئاتۇش شەھەر 3 - باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى
- ▲ باشقىلارنىڭ بىلىمى بىزنىمۇ بىلىملىك قىلالشى مۇمكىن، بىراق ئەقلى بىزنى ئەقىللىق قىلالشى ناتايىن.
- ▲ دوستۇڭنىڭ كۆزى ساڭا ئەڭ ياخشى ئەينەك.
- نەبىرە ئىمام

ئاپتور: گۇما ناھىيە دېھقانچىلىق مەيدانى 1 - باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

- تەپەككۈر مەنزىللىرى
- ▲ دىل يۈرەكنىڭ تىلىدۇر، لېكىن كۆپ ھالدا بۇ تىلنى كۆڭۈلنىڭ قوشلىرى چوقۇپ گاچا قىلىپ قويدۇ.
- ▲ رىيا بىلەن قىلىنغان ئەمەل، خۇددى پاھىشە ئاياللارنىڭ يۈزدىدىكى ئۇپا - ئەڭلىكتۇر.
- ▲ ئېتىقادى سۇس كىشىلەر خۇددى كوچىدىكى لالما ئىتقا ئوخشايدۇ. لالما ئىتنىڭ ھالى شۇكى، ئۇنىڭ كۆزى قايسى يۇندا ئازگىلىدا بىرەر تال سۆڭەك بارىكىن دەپ تەلپۈرسە، قۇلقى كىم «كاھ» دەپ توۋلاپ لوقما تاشلاپ بېرەركىن دەپ دىڭ تۇرىدۇ، يۈرىكى بولسا، كىم بېشىمغا كالتەك بىلەن بىرنى سالاركىن، دەپ تەشۋىشتە تۇرىدۇ.
- ▲ ھەر قانداق بىر نەرسە بارلىقتىن قەدىرسىز بويقالىدۇ، ئەگەر يوق بولسا بىر چىمدىم توپىمۇ ئۆزىنىڭ قىممىتىنى كۆرسىتىدۇ.
- ▲ مۇھەببەتسىز كىشىلەر ئۈچۈن قىزىل گۈلمۇ خۇددى چاتقالدەك كۆرۈنىدۇ، چۈنكى، گۈل شاختا ئېچىلسا، مۇھەببەت يۈرەكتە ئېچىلىدۇ.
- ▲ ئالتۇننىڭ جىلۋىسى ئۇنىڭ ساپلىقىدا، ھەرگىز زەرگەرنىڭ زىننەت بەرگەنلىكىدە ئەمەس.
- ▲ ھەر قانداق بىر ئادەم ھەر مىنۇت تۆۋەندىكى ئۈچ خىل دۈشمەن بىلەن جەڭ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ: كۆڭۈل خۇشامەتچىدۇر، كۆز ئوغرىدۇر، شەھۋەت قاراقچىدۇر.
- يارمۇھەمەت قادىر

ئاپتور: قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 1 - يىللىق 2 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

- ئالى مەكتەپ قوينىدىكى توقۇناق خىياللار
- ▲ تىل ئىشىكىڭىزنىڭ ئالدىغا جىنازىنى كۆتۈرۈپ ئەكېلەلەيدۇ.
- ▲ تارىخ تۈنۈگۈننىڭ ئەينىكى، بۈگۈننىڭ ياراتقۇچىسى، ئەتىنى چىللىغۇچى.
- ▲ ئازابلانغان، قايغۇرغان ۋاقىتىڭدا ساڭا تەسەللى بەرگۈدەك بىرەرنىڭ يوقلۇقى، روھىڭنى تاۋلايدىغان ئەڭ ياخشى پۇرسەت.
- ▲ ھازىرقى زامانىۋى شەھەرلەر ئادەملەر لايىھىلەپ چىققان پارنىك.
- ▲ تاتلىق ئاچچىقنى تۇغار، ئاچچىق تىزگىنلەنمىسە «نەس باس» قان دۇنيا» نى تۇغار.
- ▲ سائەت بىزنى ئۇ دۇنياغا چىلاپ تۇرغۇچى ئۆلۈمنىڭ ئەڭ سادىق ئەلچىسى.
- ▲ تۇرمۇش، تۇر! دەپ بۇيرۇق قىلدى، ئارقىدىنلا تۇرغان - تۇرمىغان ھەممىسىگە ئوخشاشلا مۇشت ئاتتى.
- مەمتىلى نەۋچوڭ

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى تەپەككۈر ئۇچقۇنلىرى

- ▲ ئىنسانلارنىڭ ئەڭ چوڭ خاتالىقى، ئۆز خاتالىقىدىن بەكرەك ئۆزگىلەرنىڭ خاتالىقىغا قىزىققانلىقىدا.
- ▲ ئەرلەر نەتىجىگە بەكرەك قىزىقىدۇ، ئاياللار جەريانغا.
- ▲ رېستوران مەدەنىيىتى ئوغۇللارنى لىڭتاسمىلىققا، قىزلارنى يا.

ئاپتور: بورتالا شەھىرى چىندىل يېزا گۈلۈمىتى كەنتىدە، دېھقان

▲ ئىنكاسلىق قانچە ئاستا بولسا، پۇشايمانلىق شۇنچە كۆپ بولىدۇ.
 ▲ ئۆزى ئازغان ئادەم باشقىلارنىمۇ ئازدۇرىدۇ.
 ▲ بىز تاللاش ۋە شاللاش ئىچىدىلا توغرا يولنى تېپىپ ماڭالايمىز.
 ▲ تايىنىدىغان «تەيەك» بولمىغاندىلا، ئۆزۈڭ مېڭىشقا مەجبۇر بولىسىن.
 ▲ كۆڭلى سۇيۇقلۇق ئاخىرقى ھېسابتا يولۇڭنى تۇيۇق، يانچۇ-قۇڭنى قۇرۇق قىلىدۇ.
 - ئەركىن ئابدۇكېرىم

ئاپتور: شىنجاڭ ساقچى ئوفىتسىپىرلىرى ئالىي تېخنىكومى 5 - چوڭ ئەترەت 1 - ئەترەتنىڭ ئوقۇغۇچىسى
 تەنھا ھېسار

▲ يېقىندىن بېرى رەزىل، ھىلىگەر، پەسكەش كىشىلەرنى كۆر-سەملا ھەر خىل ماركىدىكى رەڭدار سېغىز كەمپۇتلەر ئېسىمگە كېلىدۇ. چۈنكى ئۇلار ئۆزلىرىنى ھەر قانچە پەردازلىغىنى بىلەنمۇ سېغىز كەمپۇتنىڭ تەمى ۋە رەڭگى تۈگەپ، تەمسىز نەرسىگە ئايلانغاندەك، ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ ئۆز ماھىيىتىنى ئاشكارا لايدۇ. قىزىق يېرى شۇكى، ئۇلارمۇ بىر كۈنى تەمى قالمىغان سېغىز كەمپۇتتەك كىشىلەر تەرىپىدىن تاشلىۋېتىلىدۇ.

▲ «پۇشايماننى ئالدىغان قاچا يوق» دېگەن ماقال خاتالىقنى بىلىپ تۇرۇپ تۈزەتمەيدىغان ئۈمىدىسىز كىشىلەرنىڭ ئەقلىيە سۆزى ۋە «قىبلىگاھى» دۇر.

▲ تەقدىر - ئىرادىسىز كىشىلەرنىڭ ئەڭ چوقۇنىدىغان «ئەقلىيە سۆزى» دۇر.

▲ ئالدىراپ «مۇھەببەت خۇشاللىق» دېمە، مۇھەببەت خۇش-ھالىنارلىق بولغان بولسا، بۇ دۇنيادا ئازاب بولمىغان بولاتتى؛ ئالدىراپ «مۇھەببەت ئازاب» دېمە، ئەگەر مۇھەببەت راستىنلا ئازابلىق بولغان بولسا، بىرمۇ ئىنسان بەختلىك بولالمىغان، بۇ دۇنيامۇ ۋەيران بولغان بولاتتى.

▲ ئېسىڭدە بولسۇن، ھاياتىڭدىكى ئەڭ گۈزەل ئەسلىمىلەرنى سوۋغا قىلغان، سېنى چەكسىز بەخت تۇيغۇسىغا چۆمدۈرگەن ئادەم كۈنلەرنىڭ بىرىدە دۇنيادىكى ئەڭ ئېغىر ئازابلارنىمۇ «خوشلىشىش سوۋغىسى» سۈپىتىدە تەقدىم قىلىشى مۇمكىن.

- ئەختەر

ئاپتور: قەشقەر شەھىرىدە، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى

گۈلزارلىقتىن تارالغان ھىدلار

▲ سەن دۇچ كەلگەن ئوڭۇشسىزلىقلارنىڭ ھەممىسى پېشانەڭگە پۈتۈلگىنى ئەمەس، بەلكى تەدبىرىڭگە پۈتۈلگىنى.
 ▲ ھەر ئىشتا ئالدىراپ خۇشال بويىڭىز - تۇنجى قەدەمدىكى مەغلۇبىيەتتۇر.

▲ «مۇۋەپپەقىيەت پۇرسەتتىن بىرلا قەدەم كېيىن تۇرىدۇ» مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشنى ئويلىغانىكەنسىز، ئۇنداقتا ئاۋۋال پۇرسەتنى چىڭ تۇتۇڭ.

▲ بالا ئەركە چوڭ بولسا، «بالاغا مۇنقەرز» بولۇپ ياشايدۇ.
 ▲ سەن قانچە ئەخمەق، نادان بولساڭ، دوستلۇرۇڭ بەكمۇ كۆپ بولىدۇ؛ ئەكسىچە سەن قانچە بىلىملىك، دانا بولساڭ دوستلۇرۇڭ

* * *

▲ باشقىلارنى «نادان» دېيىشتىن ئاۋۋال ئۆزۈڭنىڭ دانالىقىنى سىناپ كۆر.
 ▲ دۇنيادىكى ئەڭ قوپال ۋە ئەڭ سىلىق قول يەنىلا دېھقاننىڭ قولى.

- ساجىدە جەلىل

ئاپتور: قورغاس ناھىيە 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 1 - يىللىق 3 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ كىشىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ ئەيىبنى ئېچىش - غەيۋەت - شەكايەت، ئىسمىنى ئاتماي ئەيىبنى سۆزلەش - ئىبرەت بولىدۇ. ئىبرەت قىلىش دانىشلارنىڭ بۇرچى.

- ئابدۇۋاھىد توختى (ۋاھىدى)

ئاپتور: قەشقەر شەھەر 10 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ پېنسىيونېرى

ھېكمەت ئۈنچىلىرى

▲ پادىشاھنىڭ خەزىنىسىدە يوق نەرسە دىۋاننىڭ خۇرجىنىدا بار.
 ▲ قولۇڭدىن كەلگەن ئىشنى ئەمەس، ياراشقان ئىشنى قىل.
 ▲ ئىنسانلارنىڭ كۈلكىلىك بىر ئادىتى بار، يەنى يولدىن ئېزىپ قالغانىبىرى بەك يۈگرۈيدۇ.

- يۈنۈسجان نامەت

ئاپتور: يېڭىسار ناھىيە سەئىدلەر يېزا شاقۇلدۇما كەنت پارتىيە يا-چېيىكىسىنىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارى

* * *

ناخشىچىلارنىڭ كۆپلۈكىدىن سەھنىلەر يېتىشمەيۋاتىدۇ، ئەمما تۇتسا سېپى چىققۇدەك ناخشىچىلارنىڭ ئازلىقىدىن روھىيىتىمىز قاغ-جىراپ قېلىۋاتىدۇ.

- ئامىرخان نىزامىددىن (ئارمانە)

ئاپتور: سانجى ئىنىستىتۇتى جۇڭگو تىلى فاكولتېتى خەنزۇ تىلى كەسپىنىڭ ئوقۇغۇچىسى

▲ ئويلانمايلا قىلغان گەپ چاينىماي يۇتقان ئاشقا ئوخشاش «گال»غا تۇرۇپ قالىدۇ.

- رابىيە ئەركىن

ئاپتور: يەكەن ناھىيە 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 3 - يىللىق 1 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ قىزلىرىمىزنىڭ يېرىم يالغىچ يۈرۈشى ئىپتىدائىي جەمئىيەتنى ئەسلىتسە، ئوغۇللىرىمىزنىڭ تاماكا - ھاراققا ئۆزىنى ئېتىشى، يىلتىزدەدىن سېسىپ كەتكەن دەرەخنى ئەسلىتىدۇ.

- شەمسەھەر ئابلىمىت

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى تىل فاكولتېتى 2005 - يىللىق 9 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

سىلكىنىشتىن چاچرىغان نۇرلار

▲ سېنىڭ ئىشلىرىڭغا كۆز - قۇلاق بولۇپ يۈرىدىغان ئادەم بىر بولسا ئەڭ يېقىن دوستۇڭ، يەنە بىر بولسا ئەڭ ئەشەددىي دۈشمەن-ئىڭدۇر.

▲ ئېرىشىش قانچىكى قىيىن بولغان نەرسە شۇنچە ئەتىۋار تۇيغۇ بېرىدۇ.

- ئېلى جاپپار

ئاپتور: چىرا ناھىيە گۈلاخا يېزا ئارائۇستەك كەنتىدە، دېھقان تەپەككۈرۈمدىن تامچىلار

▲ ئىشەنچسىنى يوقاتقان ياشلىق، سولشىپ قالغان گۈلگە ئوخشايدۇ.

▲ ۋاقىت - توساپمۇ توسقىلى بولمايدىغان رەھىمسىز زوراۋان.

▲ ئەركىن پىكىر - ھەقىقەتنىڭ يالڭاچ پەرزەنتى

- ئەمرۇللا خەلىل

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى فىلولوگىيە فاكۇلتېتى 2002 - يىللىق 1 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

* * *

▲ بەزىدە باشقىلار سىزدىن ئىقتىدارلىقتەك كۆرۈنىدۇ. بۇ يەر - دىكى سىر، ئۇلار سىزدىن بۇرۇن ئىش باشلىغان ياكى بىر قەدەم يولنى ئارتۇق باسقان.

▲ باشقىلارنىڭ خاتالىقىنى كەچۈرۈۋېتىش - ئەڭ چوڭ كەڭ قورساقلىق. لېكىن بىر قېتىم كەچۈرۈۋەتكەندىن كېيىن يەنە قايتا خا - تالىق سادىر قىلغۇچىلارنى كەچۈرۈۋېتىش، ئۇلارنى بېشىغا دەسسەپ مېڭىشقا تەكلىپ قىلغانلىق.

- ئوسمانجان ئابدۇرەشىد

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى خەنزۇ تىلى ئوقۇتۇش - تەتقىقات بۆلۈمى 2005 - يىللىق 9 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ بىلىمىزلىكنىڭ ئالامىتى سۆزدىن بىلىنەر، ئەسەبىيلىكنىڭ ئالامىتى كۆزدىن.

- تۇنىياز ھېيت

ئاپتور: باي ناھىيە خەلق تەپتىش مەھكىمىسى خىيانەتچىلىك، پا - رىخورلۇققا قارشى تۇرۇش ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى

▲ كەيپخور كىشى شاراب ئىچكەندە مەست بولسا، دۆت كىشى باشقىلار ماختىغاندا مەست بولىدۇ.

- مۇختارجان سەئىد ئۆمەر

ئاپتور: چىرا ناھىيە قۇرۇلۇش ئىدارىسىنىڭ خىزمەتچىسى

▲ سەنئەتنىڭ ئەبجەشلىشىشى - ئىرادىسى ئاجىز، ئەخلاقى بۇ - زۇلغان ئەۋلادلارنى يېتىشتۈرۈپ چىقىدۇ.

▲ ئەقلىنى ئىشلەتمەي تۇرۇپ رەقەبىدىن زارلىنىش، ماھىيەتتە رەقەبىگە تىزلىنىشتۇر.

- تۇرسۇنجان قۇربان ھونئالىپ

ئاپتور: چەرچەن ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 3 - يىللىق 8 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

تەپەككۈر تامچىلىرى

▲ ئايغا ئوخشايدىغانلارغا يولۇققاندا شۇ ئېسىڭدە بولسۇنكى،

تولمۇ ئاز ئەمما ساز بولىدۇ.

▲ بۇشايمان - ۋاقتى ئۆتكەن سادا!

▲ سەزگۈر كالا، ئويغاق كۆز - غەپلەتكە بېرىلگەن خاتمە.

▲ ئاتا - ئاناڭدىن ساڭا مىراس قالغىنى كىتاب، بىلىم، ھۈنەر بولسا، بۇ سەن ئۈچۈن ئەڭ ياخشى پۇرسەت ھەم ئامەت، ئەكسىچە، پۇل - بايلىق بولسا، بۇ سەن ئۈچۈن ئەڭ زور يوقىتىش ھەم ئاپەت.

▲ خىيانەت - جىنايەتنىڭ يۇمران نوتىسى.

▲ ئەينەككە قاراپ ئۆزىمىزنى تۈزەشتۈرۈۋەرمەيلى. ئەينەك سىرتقى قىياپىتىمىزدىكى كەمچىلىكنى كۆرسىتىپ بەرگىنى بىلەن، روھىيىتىمىزدىكى كەمچىلىكلەرنى تېخىمۇ ئېغىرلاشتۇرۇۋېتىدۇ.

▲ ساختا مۇھەببەت ئۆزىنىڭ غەپلەپ پەردىسىنى ياشلارنىڭ كۆز ئالمىسىغا تارتىپ قويۇپ، كۆز گۆھرىگە ۋىسال شولسى چۈشۈرۈپ، كۈلپەت يىپىلىرى بىلەن نازۇك قەلبلەرنى باغلاپ نىمجان قىلىدۇ.

▲ تاغدا تاش تولا بولسىمۇ، بىر - بىرىگە ئوخشاش ئىككى تاشنى تاپقىلى بولمايدۇ.

▲ ھۇرۇننىڭ ئىرادىسى - زەي ئۈستىگە بېسىلغان ئۇلغا ئوخشاش ۋاقىتلىق بەرداشلىق بېرىشتۇر.

▲ روھى خۇنۇكلەشكەن ئادەم - ھېيى تۈگىگەن چىراغ.

▲ كۆرەلمەسلەرنىڭ كۆزى ئاللىبۇرۇن ھەسەتخورلۇق قاپقىقى بىلەن تاقىلىپ قالغان بولىدۇ.

- سەلەيجان روزى

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى كومپيۇتېر فاكۇلتېتى 2004 - يىللىق 1 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

* * *

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى چوڭ ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلارنىڭ مەدەنىيەت بوستانى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى مەن دەرس بېرىۋاتقان سەبىيلەرنىڭمۇ يېقىن ھەمراھى، تىلىسىز مۇئەللىمى.

- شەۋكەت ئىبراھىم

ئاپتور: قورغاس ناھىيە 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ تىل - ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى

▲ تۇنجى مۇھەببەت بىر بولسا ساڭا بەخت، بىر بولسا ئۆمۈرلۈك ئازاب ئاتا قىلىدۇ.

- جۈرئەت نىزام

ئاپتور: شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش ئارمىيىسى يېزا ئىگىلىك 5 - دىۋىزىيە مىللىي ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

▲ «ئۆزۈڭدىن يۇقىرىلارغا قاراپ پىكىر قىل، ئۆزۈڭدىن تۆۋەنلەرگە قاراپ شۈكۈر قىل» دەيدۇ ئاقىللار. بىزدە كەم بولۇۋاتقىنى يەنىلا ئالدىنقىسى.

- گۈلباھار ئەخەت

ئاپتور: يوپۇرغا ناھىيە سىيەك يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ تارىخ مۇئەللىمىسى

- نۇرمۇھەممەت قۇربان

ئاپتور: قاراقاش ناھىيە بازىرى تانايېشى كەنتىدە، دېھقان تۇيغۇ چېچەكلىرى

▲ «قان بىلەن كىرگەن خۇي جان بىلەن چىقىدۇ» دېگەن گەپ، قېلىپقا چۈشۈپ قالغانلارنىڭ چىقارغان ئاق بايرىقىدۇر. ▲ ئەر بىلەن ئايال قىلىچ بىلەن قالغانغا ئوخشايدۇ، بۇلار ئىككىسى بىرلىشىپ تۇرمۇشتا جەڭ قىلىدۇ.

▲ ئاياللارنىڭ پاكلىقى - كېچە بىلەن كۈندۈزگە ئوخشايدۇ. ▲ ئاياللار ئاياللاردەك ياشىغان بولسا گۈزەللىكنىڭ، ئەرلەر ئەر-لەردەك ياشىغان بولسا ئەر كەلكىنىڭ مەنىسى بولغان بولاتتى.

▲ ھېسسىيات ئەقىلدىن ئۈستۈن كەلگەن ۋاقىت - ئاياللار ئەر-لەردىن كۈچلۈك كەلگەن ۋاقىتتۇر.

▲ ئاياللارنىڭ گۈزەللىكى - سەرەڭگە تېلىغا ئوخشايدۇ. گۈزەللىك ئاشكارىلاندى دېگەنلىك - سەرەڭگە تېلى يېقىلدى، دېگەنلىكتۇر.

▲ خوراز ھەر كۈنى چىلايدۇ، چىلايدىغىنى - بالىلارغا ياشلىق، ياشلارغا قېرىلىق، قېرىلارغا ئۆلۈم.

▲ ھەر كۈنى ئۇخلاپ قوپقىنىمىز، ھەر كۈنى ئۆلۈپ - تىرىلگەن-نىمىزدۇر.

▲ مەن جەمئىيەتتە كىشىلەرگە يۈز تۇرا نەسەت قىلىپ ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئاغرىتىپ، كۆزىگە سەت كۆرۈنگەننىڭ ئورنىغا «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» زۇررىلىنىڭ «تەپەككۈر كۆزى» سەھىپىسى ئارقىلىق نەسەت قىلىشنى مۇۋاپىق كۆردۈم.

▲ ئابدۇلئەھد ئابدۇرەشىد بەرقىنىڭ «كۆز ئىچىدىكى كۆز، سۆز ئىچىدىكى سۆز» دېگەن كىتابى، بىزنىڭ روھىيەت بوشلۇقىمىزنى تولدۇرۇۋېلىشىمىز ئۈچۈن قىيا ئېچىلغان ئىشكىتۇر.

▲ ئاچارچىلىق ۋاقىتدا تۇغۇلغان ھەم شۇ ۋاقىتتا چوڭ بولغان كىشىلەر توقچىلىق ۋاقىتدا تېخىمۇ ئاچ كۆز بوپكېتىدۇ.

▲ مۇھەببەتنىڭ ئۇۋالى - ساڭا كۆيسە ياراتماي، ئۈزۈك كۆيگەننى ئالماي، ئاخىرىدا ھېچقايسىسىغا ئېرىشەلمەي قۇرۇق قول قېلىشتۇر. - مەھمۇتجان ئابدۇۋەلى

ئاپتور: ئاقتۇ ناھىيە بارىن يېزا قىزىلتۇستەڭ كەنتىدە، دېھقان

* * *

▲ غەربلىكلەرنى قاچانغىچە دورايمىز؟! ئەجىبا، ئۇلار بىزنى پۈ-تۈنلەي تەتقىق قىلىپ بولغۇچىما!؟

▲ ھاراق ئاۋۋال مەست قىلىدۇ، ئاندىن پەس قىلىدۇ، ئاخىرىدا نەس قىلىدۇ.

- تۇرسۇنجان ئوبۇل

ئاپتور: شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئۈنىۋېرسىتېتى باغۋەنچىلىك فا-كۇلتېتى 2003 - يىللىق 1 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ ۋۇجۇدىڭنى لەرزىگە سالغان نادىر ئەسەرلەردىن بەھرىلىنىد-ۋاتقىنىڭدا، ئەسەر ئارقا كۆرۈنۈشىدىن مۇھەررىرنىڭ سۈكۈتلۈك تە-ۋىشىنى ئاڭلايسەن.

- ئابلىز ئىبراھىم

ئاپتور: مەكىت ناھىيە غازكۆل يېزا باغشېرىق ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ سىياسىي دەرس ئوقۇتقۇچىسى

ئاينىڭ يەنە بىر تەرىپى قاراڭغۇ.

▲ ئادەم قانچىكى كۆڭۈلچەك بولسا، زېمىنىدىكى يۈك شۇنچە ئېغىرلىشىدۇ.

▲ خۇشامەت - روھىيەت تىلەمچىلىكى.

▲ قايغۇ يېڭىلىۋاتقان ئادەمنى كۆرسە تېخىمۇ كۈچىيىدۇ.

▲ ناز - كەرەشمە بىلەن قىلىنغان سۆز خۇددى چۈمبەل ئۈستە-دىن سۆيگەنگە ئوخشايدۇ.

- ناھەتجان تۇرسۇن

ئاپتور: يېڭىشەھەر ناھىيە قومۇشېرىق يېزا قومۇشېرىق كەنتىدە، دېھقان

يۈرەكتىكى زەرداپلار

▲ ھەمىشە «ئۇ ئالىم مۇنداق قىتۇ، بۇ دانا مۇنداق قىتە-كەن» دېگەن باھانە - سەۋەبلەر بىلەن ئۈزۈڭنىڭ ھەرىكىتىنى دەلىللەيمەن. ئېسىڭدە بولسۇنكى، ئادەمئائىمىز بىلەن ھەۋۋائائىمىزنىڭ جەننەتتىن ئېزىپ، ھەيدىلىشىگە سەۋەبچى بولغىنى دەل شەيتان لەئىن بولۇپ، شەيتان ئىلگىرى پەرىشتىلەرگە دەرس بېرىدىغان ئۆلىما ئىكەندۇق.

▲ مىللىتىمىز، مەدەنىيىتىمىز ۋە مەۋجۇدلۇقىمىز ھەققىدە، ئېتە-قاد، ئەخلاق، شەرىئەت - ھايا ... لىرىمىز ھەققىدە گەپ قىلىۋاتىمىز، يېزىۋاتىمىز، كىتابلارنى، رسالىلەرنى تۈزۈۋاتىمىز، ناخشىلارنى ئېيتىۋاتىمىز، كىنو - فىلىملەرنى ئىشلەۋاتىمىز... بىراق، قىلغانلىرىمىز نەرسىمىز قىلىۋاتىدۇ. تىرەن پىكىر قىلىپ، ئادىل - لىلالا گەپ قىلغاندا، دېگىنىمىزگە ئەمەل قىلمايۋاتىمىز. شۇنىڭغا قارىغاندا، بىزدىكى ياخشىلاشقا، ئۆزگەرتىشكە بولغان ئۈمىد - ئىستەكلەر يۈكسەك دەرىجىدىكى ئېتىقادقا، يۈرىكىمىزگە، قېنىمىزغا ئايلىنالمە-غان، ھەممىمىز ئۇچۇر قوبۇل قىلىدىغان ۋە ئۇچۇر تارقىتىدىغان ساندۇققا ئايلىنىپ قالغان.

▲ ئەخلاق كىرىزىسىنىڭ ئېتىقادلىق سانالغان ئۇيغۇر قوۋمىمىز ئىچىگە يامرىشى، بىزنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىمىزدىن قېپقالغان ئېتىقاد - ئىماننى، ئەقىدىنى ئەقلى ئەمەس، تەقلىدى يوسۇندا، پۇل، مال - مۈلۈككە ۋارىسلىق قىلغاندەك قوبۇل قىلغانلىقىمىزدىندۇر.

▲ «يوللار كېڭىيىپ، ياخشىلىنىپ راۋانلاشتى» دېمىگىن. ئەجىبا، سەن ئىنساپ، دىيانەت، ھىدايەت يولىنىڭ كۈنسېرى تارىيىپ كېتىۋات-قانلىقىنى كۆرمەيۋاتامسەن!؟

▲ پۈتكۈل يازغۇچى - شائىر ۋە جان - دىل بىلەن مىللىتىمىزنى سۆيگۈچىلەرگە پەيغەمبىرىمىزنىڭ تۆۋەندىكى ھەدىسىنى دەپ بەرگۈم كېلىدۇ: «بىر ئايال ئاغرىق بالىسىنى ئەگەشتۈرۈپ پەيغەمبەر ئەلەيھىس-سالامنىڭ ئالدىغا بېرىپ، بالىسىنىڭ ئاغرىپ قالغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. پەي-غەمبەر ئەلەيھىسسالام بالىنىڭ خورما يەپ ئىسسىق تۇتۇپ ئاغرىغانلىقىنى سوراپ بىلگەندىن كېيىن، ئايالغا بالىسىنى ئۈچ كۈندىن كېيىن ئەكېلىشنى تاپىلاپتۇ. دەل شۇ كۈنلەردە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ (يېمەكلىكنىڭ يوقلۇقىدىن) خورما بىلەن ئوزۇقلىنىۋاتقانكەن. شۇ ۋاقىتتىن باشلاپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خورما يېيىشنى توختىتىپتۇ. ئۈچ كۈندىن كېيىن ھېلىقى ئايال بالىسىنى ئەگەشتۈرۈپ كەپتۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئا-يالغا: بالىڭىز خورما يېمىسۇن، دەپتۇ. ئايال دەررۇلا: بۇنى ئۈچ كۈن ئىلگىرى دېسىلمۇ بولاتتىغۇ، دېگەندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ئۈچ كۈن ئىلگىرى ئۈزۈمۈمۇ خورما يەۋاتاتتىم، دەپتۇ».

ئىلىنىڭ ئىككىنچى قاتلامىدا تۇرپان —

— «تۇرپان شۇناسلىق بويىچە خەلقئارا 2 - نۆۋەتلىك ئىلىم مۇھاكىمىسى يىغىنى» دىن ئويلىغانلىرىم
ئادىل مۇھەممەت تۇران

تونوم رايونى تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقاتى ئاكادېمىيىسى « قۇرۇلدى. يىغىنىغا جۇڭگو، ئامېرىكا، گېرمانىيە، تۈركىيە قاتارلىق سەككىز دۆلەتتىن 150 كە يېقىن ئالىم - مۇتەخەسسس قاتناشتى. مەن بۇ ئىلىم مۇھاكىمىسى يىغىنىغا تەكلىپلىك مېھمان سۈپىتىدە ئىشتىراك قىلىپ، ماقالە ئوقۇمىغان بولساممۇ، يىغىننىڭ تىرىشچانلىقى، قۇيۇق ئىلىم كەيپىياتى مېنى قاتتىق ھاياجانلاندۇرۇپ، بۇ مېھرى ئاتەش ماكان تۇرپان ۋە تۇرپاندىكى مەزكۇر ئىلىم ئەنجۈمەنى ھەققىدىكى ئويلىرىمنى قەلەمگە ئالدىم.

1

تۇرپان ئويمانلىقى تارىم ئويمانلىقىنىڭ بىر قىسمى بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئۆزىگە خاس روشەن ئالاھىدىلىككە ئىگە. پۈتكۈل تۇرپان بوستانلىقىنىڭ مەمۇرىي دائىرىسى 69 مىڭ 700 كۋادرات كىلومېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە دېڭىز يۈزىدىن تۆۋەن بولغان يەر كۆلىمى 4050 كۋادرات كىلومېتىر، بۇ پۈتكۈل ئويمانلىق يەر كۆلىمىنىڭ 8.1 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن 100 مېتىر تۆۋەن بولغان يەر كۆلىمى 2085 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، بۇ نىسبەت تۇرپان ئويمانلىقىنىڭ 4.1 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

تۇرپان ئويمانلىقىنىڭ تۆت ئەتراپىنى تاغلار ئوراپ تۇرىدۇ. شىمالىي تەرىپىدىكى بۇغدا تېغى دېڭىز يۈزىدىن 3500 - 4000 مېتىر گىچە ئېگىز. ئۇنىڭ ئەڭ ئېگىز چوققىسى 6500 مېتىر كېلىدۇ. غەربىدە قارا قىزىل

ئالتۇن كۆزنىڭ سالقىن شامىلى تۇرپان ئويمانلىقىنىڭ تونۇردەك قىزىق تەبىئىي ياندۇرۇشقا باشلىغان، ھەي باغلاپ پىشقان مېۋىلەرنىڭ شېرىن پۇراقلىرى دېماقنى غىدىقلاپ كۆڭۈلنى مەست قىلىۋاتقان، تۇرپان ئويمانلىقى ئۈچۈن «ئالتۇن پەسل» ھېسابلانغان مەزگىلدە، دۇنيا مەدەنىيەت ساھەسىدە دىققەت مەركىزىدىكى تېمىلاردىن بىرى بولغان «تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقاتى بويىچە خەلقئارا 2 - نۆۋەتلىك ئىلىم مۇھاكىمىسى يىغىنى» يىپەك يولىدىكى تارىخى ئۇزاق، مول ۋە رەڭگارەڭ، ئۆزگىچە يەرلىك پۇراققا ئىگە مەدەنىيەت - سەنئەت ھىرسانلىرى بىلەن شۆھرەتلەنگەن شەھەر، قەدىمكى غەربىي يۇرتتىكى سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت ئاستانىلىرىدىن بىرى سانالغان تۇرپاندا ئېچىلدى.

ئىلىم ئەھلىلىرىنىڭ دۇنياۋى بۇ يىغىلىشى 2005 - يىلى 25 - ئاۋغۇست كەچتىكى «جۇڭگو يىپەك يولى مەدەنىيىتى تۇرپان 14 - نۆۋەتلىك ئۈزۈم سەيلىسى» نىڭ باشلىنىشى مۇراسىمىدىن باشلىنىپ، 30 - ئاۋغۇستقىچە داۋاملاشتى. يىغىندا «جۇڭگو شىنجاڭ ئۇيغۇر ئادى

ئىلى - يېزىقنىڭ ئادان بولسا

رەڭگىزىنىڭ ئادان بولسا

تېغى، جەنۇبىي تەرىپىدە چۆلتاغ، شەرقىي جەنۇبىي تەرىپىدە قۇم تاغ بار. چۆلتاغ بىلەن قۇم تاغ پەسرەك. «يالقۇنتاغ» (قىزىلتاغ) تۇرپان ئويمانلىقىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان بولۇپ، يەر يۈزىنىڭ يۈرۈلۈشىدىن شەكىللەنگەن. ئۇ يۇرا دەۋرى، بور دەۋرى ۋە ئۈچلەمچى دەۋرگە ئائىت قۇم - شېغىللىق جىنسلا قاتلىمى ۋە قىزغۇچ لاتقا جىنسلاردىن تەركىب تاپقان. قىزىلتاغ ئومۇمەن دېڭىز يۈزىدىن 500 مېتىر ئۆچۈرسىدە ئېگىز. ئۇنىڭ ئەڭ ئېگىز چوققىسى 851 مېتىر كېلىدۇ.

تۇرپان بوستانلىقى يەر شەكلىنىڭ تۈزۈلۈشى ئومۇمەن شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ تۆۋەنلەپ بارىدۇ. شىمالىي رايونلارنىڭ يانتۇلۇقى بىر قەدەر تىك بولۇپ، 1 / 30 چامىسىدا، جەنۇبىي رايونلارنىڭ يانتۇلۇقى تۆۋەنرەك بولۇپ، 1 / 100 چامىسىدا.

تۇرپان تەڭرىتاغلىرىنىڭ تارماق تىزمىسى بولغان بۇغدا تېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىگە، تۇرپان ئويمانلىقىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان. ئۇنىڭ جۇغراپىيىلىك ئورنى شەرقىي مېرىدىئان 89°29' - 89°54' ، شىمالىي پاراللېل 42°15' - 43°35' ئارىلىقىدا تۇرغان بولۇپ، ئومۇمىي يەر كۆلىمى 15 مىڭ 738 كۋادرات كىلومېتىر. ئويمانلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى جايلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى دېڭىز يۈزىدىن تۆۋەن. تۇرپان شەھەر رايونى دېڭىز يۈزىدىن ئاران 4.5 مېتىرلا ئېگىز. ئويمانلىقنىڭ ئەڭ پەس جايى شەھەرنىڭ جەنۇبىدىكى ئايدىڭكۆل بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن 154 مېتىر تۆۋەن. 1962 - يىلى دۆلەت ئۆلچەش - سىزىش ئىدارىسىنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشىچە، ئايدىڭكۆلنىڭ تېگى دېڭىز يۈزىدىن 161 مېتىر تۆۋەن ئىكەن. ئايدىڭكۆلنىڭ شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 40 كىلومېتىر. ئايدىڭكۆل جۇڭگو بويىچە قۇرۇقلۇقتىكى ئەڭ پەس ئويمانلىق، شۇنداقلا دۇنيا بويىچەمۇ قۇرۇقلۇقتىكى ئەڭ پەس ئويمانلىق. بۇ خىلدىكى مۇرەككەپ يەر شەكلى تۇرپان ئويمانلىقىنى تىپىك خاراكتېردىكى ئىچكى قۇرۇقلۇق ھاۋا كىلىماتىغا ئىگە قىلغان.

تۇرپاننىڭ يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى ناھايىتى ئاز، يەنى 16.6 مىللىمېتىر، سۇنىڭ يىللىق پارغا ئايلىنىش دەرىجىسى ئىنتايىن يۇقىرى بولۇپ، 2844.9 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. ئىسسىقلىق مەنبەسى ئىنتايىن مول. قۇياشنىڭ ئوتتۇرىچە يورۇتۇش ۋاقتى 2055.4 سائەت. قىراۋىسىز مەزگىلى ئۇزۇن بولۇپ، 244 كۈنگە يېتىدۇ. تېمپېراتۇرىنىڭ ئۆرلىشى تېز، ئىسسىقلىقنىڭ تارقىلىشى ئاستا، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 13.9℃، ياز پەسلىنىڭ ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 30℃ تىن يۇقىرى بولىدۇ. يازلىقى قاتتىق قۇرۇق ئىسسىق بولىدۇ. يىلدا 30℃ تىن يۇقىرى ئىسسىق بولىدىغان كۈنلەر 146 كۈنگە يېتىدۇ. ئىيۇن، ئىيۇل، ئاۋغۇست - تىكى تېمپېراتۇرىسى ناھايىتى يۇقىرى بولۇپ، مۇشۇ ئايلىرىدىكى ئوتتۇرىچە ئايلىق تېمپېراتۇرا 38℃ تىن تۆۋەن ئەمەس. ھەتتا ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 49℃ قا يېتىپ، مەملىكەت بويىچە كۆرۈلمىگەن ئىسسىق بولغان. يەر يۈزىنىڭ ئەڭ يۇقىرى مۇتلەق تېمپېراتۇرىسى 76.6℃ قا، شەھەرنىڭ جەنۇبىدىكى قۇم بارخانلىرىدا يەر يۈزىنىڭ تېمپېراتۇرىسى 82.3℃ قا يېتىدۇ. شۇڭا كىشىلەر تۇرپاننى «تونۇر»، «ئاتەش ماكان»، «ئوت يۇرتى» دەپ ئاتىشىدۇ. قىش پەسلى قاتتىق قۇرۇق سوغۇق بولىدۇ. دېكابىر، يانۋار، فېۋرالدىكى تېمپېراتۇرا 0℃ تىن تۆۋەن بولىدۇ. ئەڭ تۆۋەن بولغاندا 29.9℃ - قا چۈشىدۇ.

مانا مۇشۇنداق ئالاھىدە تەبىئىي شارائىت ۋە جۇغراپىيىلىك مۇھىت تۇرپان رايونىدا دۇنيادا كەم كۆرۈلىدىغان، نەچچە مىڭ يىللىق تارىخقا ئىگە تۈرلۈك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى، ئاسار ئەتىقە ۋە جەسەتلەرنى ئۆز پىتىچە دېگۈدەك قوينىدا ساقلاپ قالالغان. ئابا - ئەجدادلىرىمىز ياشاپ - ئاۋۇغان تۇرپان ۋادىسىدا ناھايىتى

ئۇزاق تارىخقا شاھىد بولىدىغان ھەرخىل تاش قوراللار، ساپال بۇيۇملار (سىدام ۋە گۈللۈك)، سۆڭەك، مىس، برونزا ۋە تۆمۈردىن ياسالغان ھەرخىل جابدۇق - قوراللار ھەم بېزەك بۇيۇملار، پاختا، كاناپ، يىپەك توقۇلمىلار، ھەرخىل تىل - يېزىقلاردا يېزىلغان تۈرلۈك مەزمۇندىكى ھۆججەت - ۋەسىقىلەر، دىنىي ۋە دۇنياۋى مەزمۇندىكى كىتاب - نوملار (ياكى ئۇلارنىڭ پارچىلىرى)، ئوۋچىلىق، بۇرۇنچىلىق، چارۋىچىلىق، دېھقانچىلىق، باغۋەنچىلىك، قول ھۈنەر، مەدەنىيەتلىك، توقۇمىچىلىق، قەغەزچىلىك، مەتبەئەچىلىك، كالىندارچىلىق، ئاسترونومىيە، تىبابەتچىلىك، نەققاشلىق، بىناكارلىق... قا دائىر مول مەزمۇنلۇق قىممەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ساقلىنىپ قالغان. بۇلاردىن باشقا، قەدىمكى زامان ئۇيغۇر بىناكارلىق - قۇرۇلۇشىنىڭ يېگانە مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ. مانا، دۇنياغا مەشھۇر 100 شەھەرنىڭ بىرى - ئىتالىيىدىكى پومپىي شەھىرى بىلەن بىر قاتاردا سانلىدىغان يارغول قەدىمكى شەھىرى، ئىدىقۇت قەدىمكى شەھىرى قاتارلىقلار بار. ئۇلار نەچچە مىڭ يىللىق ياشا-غۇر - يېشىن، بوران - چاپقۇن، ئۇرۇش مالىمانچىلىقلىرى ۋە باشقا ئىجتىمائىي، سىياسىي بۇزغۇنچىلىقلارنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن بولسىمۇ، ھازىرمۇ ئەسلى قىياپىتىنى خېلى دەرىجىدە ئەينەن ساقلاپ قالغان بولۇپ، خۇددى تەبىئەتتىكى مۆجىزاتەك يەنىلا قەد كۆتۈرۈپ تۇرماقتا. ئۇلارنىڭ ئەتراپىدا ئەجدادلىرىمىز ئەقىل - پاراستىنىڭ نۇرلىرى جۇلا - لىنىپ تۇرىدىغان «تۇيۇق تاشكېمىرلىرى»، «بېزەكلىك تاشكېمىرلىرى» ۋە «يارغول تاشكېمىرلىرى» قاتارلىق سەنئەت خەزىنىلىرى بار. ئۇيغۇر بىناكارلىق مەدەنىيىتىنىڭ تىپىك ناھايەتلىرىدىن بىرى ھېسابلىنىدىغان 200 نەچچە يىللىق تارىخقا ئىگە «ئىمىن ۋاڭ مۇنارىسى» مۇ تۇرپاننىڭ رەمىزى (سىمۋولى) سۈپىتىدە قەد كۆتۈرۈپ تۇرماقتا.

بۇ ۋادىنىڭ ھەممىلا يېرىدىن - يەر ئۈستى ۋە يەر ئاستىدىن ھا-زىرغىچە بايقالغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى، تارىخىي ئىزلار، ئاسار ئەتىقىلەر، ئۆز پىتى دېگۈدەك قۇرۇپ قېتىپ قالغان قەدىمكى جەسەتلەر ۋە باشقىلار ئۇزاق قەدىمكى زاماندا بۇ ۋادىدا ياشاپ ئاۋۇغان ئابا - ئەجدادلىرىمىزنىڭ شۇنداقلا ئۇلارغا قېرىنداش ۋە قوشنا بولۇپ تىرىكچىلىك قىلغان خەلقلەرنىڭ ئوتتۇرا ئىقلىم ۋە ئوتتۇرا - مەركىزىي ئاسىيا رايونى بىلەن بولغان ئىقتىساد - سودا، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش ۋە باردى - كەلدى قىلىش تارىخىنى تەتقىق قىلىشتا بىرىنچى مەنبە ھېسابلىنىدۇ. بۇ رايوندىن تېپىلغان ئارخېئولوگىيىلىك تېپىلمىلار ۋە مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى پەقەت تۇرپان رايونىنىڭ تارىخى ۋە مەدەنىيىتىنى تەتقىق قىلىشتا ئەمەس، بەلكى شىنجاڭ ۋە ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي ئەھۋالىنى تەتقىق قىلىشتىمۇ قىممەتلىك مەنبە ھېسابلىنىدۇ.

يەنە مۇشۇنداق ئالاھىدە تەبىئىي شارائىت ۋە جۇغراپىيىلىك مۇھىت بۇ ۋادىدا دېھقانچىلىق، باغۋەنچىلىكنى ئالاھىدە راۋاجقا، مەزكۇر ئىگىلىكتىكى مەھسۇلاتلارنىڭ جۇڭگو ۋە چەت ئەللەردە داڭق چىقىرىشىغا تەبىئىي ئىمكانىيەت يارىتىپ بەرگەن. تۇرپان ئويمانلىقىنىڭ سۇ مەنبەسى ئاساسلىقى بۇلاق ۋە تاغ سۇلىرى بولسىمۇ، ئەمما تاغ - بۇلاق سۇلىرى پەسىل خاراكتېرلىك، ۋاقىتلىق بولۇپ، ئېھتىياجنى قاندۇرالمىغاچقا، ئەقىل - پاراسەتلىك تۇرپان ئۇيغۇرلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئابا - ئەجدادلىرى يۇرتىنىڭ تەبىئىي شارائىتىغا ئاساسەن «كا-رىز» دىن ئىبارەت بۇ دۇنياۋى مۆجىزىنى ياراتقان.

[ماتېرىيال 1: تۇرپاننىڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ۋە ئارخېئولوگىيىلىك مەدەنىيىتىدىن قىسقىچە بايان] ئارخېئولوگىيە ۋە مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى نەتىقىچىلىرى تۇرپان

ۋە تۇرپاندىكى قەدىمكى ئىزلار ۋە قەبرىستانلىقلاردىن تېپىلغان تۈرلۈك ئارخېئولوگىيىلىك ماتېرىياللارنى تۈرى، شەكلى، ئىپادىلىگەن مەزمۇنى ۋە دەۋر ئالاھىدىلىكى بويىچە ئىلمىي ئانالىز قىلىش، تېخنىكىلىق تەكشۈرۈش ۋە سېلىشتۇرۇپ تەتقىق قىلىش ئارقىلىق، ئۇلارنىڭ دەۋرىنى مەدەنىيەت ئالاھىدىلىكلىرىگە ئاساسلىنىپ تۈرۈپ، بۇنىڭدىن ئون مىڭ يىللار ئىلگىرىكى ۋاقىتلارغا توغرا كېلىدۇ، دەپ قارىماقتا. بۇ دەۋرنىڭ كېيىنكى مەزگىلىگە ئائىت قەبرىلەردىن ياغاچتىن ياسالغان بۇيۇملاردىن ياغاچ ئات، ياغاچ كالا، ياغاچ كالا ھارۋىسى، ياغاچ گەز، قۇلاقلىق ياغاچ جام، ياغاچ قوشۇق، ياغاچ گۈرچەك، ھاسا، كىسىم جاھازىسى قاتارلىقلار چىققان. ساپال بۇيۇم-لاردىن سىدام ۋە گۈللۈك تۈرمۈش بۇيۇملىرى چىققان. ئۇلارنىڭ ئىچىدە قىزىل، قارا ۋە ئاق رەڭلەردە نەقىش چىقىرىلىپ ياسالغان ساپال چۆچەك، ساپال كومزەك، قازان، ئىۋرىق، چۆگۈن، ئىدىش، تەشتەك، چىراغ قاتارلىقلار بار. يەنە سىرلانغان قۇلاقلىق قەدەھ، چۈمۈچلەرمۇ بار. مۇشۇ مەزگىلگە ئائىت قېزىۋېلىنغان توقۇلما بۇيۇملار ئىچىدە چىگە تاللىرىدىن توقۇلغان-لىرى ھەممىدىن كۆپ بولۇپ، كۆڭلەك، تامبال، يوپكا، يوتقان - كۆرپە قا-تارلىقلار بار. يىپەك توقۇلما بۇيۇملاردىن ھەر خىل رەڭدىكى شايى - دۈر-دۈن، كىمخاب قاتارلىقلار بار. يىپەك كەشتىلەردىن ئۈزۈم، قوش ۋە ھايۋانات سۈرىتى كەشتىلەنگەن كىمخابلار بار. بۇ مەزگىلگە ئائىت قەبرىلەردىن قەغەزدىن ياسالغان كەش تېپىلغان. بۇ كەشكە ئىشلىتىلگەن قەغەزلەر شەخىنىڭ، ھۆكۈمەتنىڭ خەت - چەكلىرى بولۇپ، 140 پارچىدىن ئارتۇق خەت - چەكنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مۇشۇ مەزگىلگە ئائىت تېكى قىزىل ياكى قارا رەڭدە ياسالغان كۆپ، كومزەك، جام ۋە ئىدىشلارنىڭ ئۈستىگە قارا، قىزىل ۋە ئاق رەڭلەردە نېلۇپەر گۈللۈك نەقىشلەر چىقىرىلغان. قەبرىلەردىن قوي سېتىۋېلىپ نەزىر قىلىش ھەققىدىكى ھېسابات دەپتىرى، ئۈزۈملۈك باغ سېتىۋېلىش ھەققىدىكى ئىلتىماس، ئىبادەتخانا خەت - چەكلىرى، ئەرز، ھۆكۈمەت ۋە شەخسلەرنىڭ خەت - چەكلىرى ھەم باشقا نەرسىلەر خاتىرىلەنگەن 400 پارچىدىن ئارتۇق ھۆججەت ۋە خەت - ئالاقە قاتارلىقلار بار. بۇلاردىن باشقا، يەنە مەلۇم ساندا مىس ۋە تۆمۈردىن ياسالغان كۆرگۈلەر، ئوت - چۆپلەردىن ياسالغان قونچاق ۋە بۇغداي ئۇنىدا تەييارلانغان ھەرخىل يىپەكلىكلەر چىققان. قەبرىلەردىن چىققان توقۇلما بۇيۇملاردىن چىگە تاللىرىدىن ۋە يىپەك ھەم پاختىدىن توقۇلغان بۇيۇملار بار. جۈپ قوي سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن كىمخاب چۈمبەت، ئۈنچە چەمبىرەكلىك، جۈپ توز سۈرەتلىك كىمخاب چۈمبەت، جۈپ قوش، جۈپ قوي ۋە جۈپ ھايۋان سۈ-رىتى چۈشۈرۈلگەن گۈللۈك كىمخاب، كارۋان سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن «王 (غۇزلار شاھى) خەتلىك كىمخاب، قوشقۇراق گۈللۈك دارايى قاتارلىقلار ئېسىل توقۇلمىلارنىڭ مىساللىرىدۇر.

«يەر ئاستى نەبىئىي مۇزېي» دەپ تەرىپلىنىۋاتقان تۇرپان قەبرىستان-لىقلىرىدا تۇرپان ۋادىسىدىكى قەدىمكى دېھقانچىلىق ۋە باغۋەنچىلىكنى ئەكىس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان ناھايىتى زور تۈركۈمدىكى يادىكارلىق ساقتا-لانغان. ئۇلارنىڭ ئىچىدە بۇغداي، بۇغداي نان، بۇغداي ئۇنىدا تۈگۈل-گەن جۇۋاۋا، چۆچۈرە ۋە باشقا ھەرخىل يىپەكلىكلەر بار. كۆمۈرگە ئاي-لانغان چىگىت، ئىدىش ۋە خالىغا قاچىلانغان تېرىق ھەتتا ساپال تا-ۋاقلارغا ئۇسۇپ قويۇلغان تېرىق ئېشى، شۇنداقلا چۈچۈك، ئارپا دان-لىرى، دادۇر، قارا پۇرچاق ۋە زىغىر قاتارلىقلارمۇ تېپىلغان. مىلادى 273 - 778 - يىللارغا تەئەللۇق دەپ قارالغان قەبرىلەردىن تېپىلغان ئارخېئو-لوگىيىلىك تېپىلمىلار ئىچىدە ئۈزۈم، قوغۇن ئۇرۇقى، قوغۇن شاپىقى، چىلان (قېقى)، ياڭاق، ئامۇت - نەشپۈت (قېقى)، ئەينۇلا، شاپتۇل، ئۆ-رۈك (قاقلرى)، بادام، كۈنجۈت، بېدە، قاپاق ۋە باشقىلار بار.

تۇرپان رايونىدىن كۆپ خىل تىل - يېزىقتىكى ماتېرىياللار تېپىلدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە قەدىمكى ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، سوغدىچە، تۈركچە، مان-چە، كېنىگىتچە (توخرىي يېزىقى «A»، كۈسەنچە (توخرىي يېزىقى «B»)، قۇچۇ يېزىقى، سانسىكىرىتچە، بىراھىمچە، ساكچە، تېبەتچە، موڭغۇلچە ۋە باشقا يېزىق - تىللاردا خاتىرىلەنگەن نوم - دەستۇرلار، خەت - چەكلەر، ھۆججەت، ۋەسىقىلەر، يەنە ئۇيغۇر يېزىقىدا خاتىرىلەنگەن ناھايىتى نۇر-غۇن كىتاب - نوم، ھۆججەت - ۋەسىقە ۋە باشقا خەت - چەك تېپىلدى. بۇ-لارنىڭ كۆپ قىسمى دېگۈدەك بۇددا دىنى، مانى دىنى ۋە نىستۇرىئان دىنى قاتارلىقلارغا مۇناسىۋەتلىك. بۇلار بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە ئىجتىمائىي - ئىقتىسادىي ساھەلەرگە مۇناسىۋەتلىك خېلى سالماقنى تەشكىل قىلىدىغان ۋەسىقىلەر، ئەدەبىي ئەسەرلەرمۇ تېپىلغان. خەلقئارا ئۇيغۇر شۇناسلىق ۋە تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقاتىدا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە مەنبە ھېسابلىنىدۇ-غان «توۋا دۇئاسى»، «چاستانى ئىلىك بەگ قىسسىسى»، «ئىككى تېكىند-نىڭ ھېكايىسى»، «ئوغۇزنامە»، «ئالتۇن يارۇق»، «ماينىرىي سىمىت»، «-ئىرىخ پۈتۈك»، «رەسسام بىلەن ياغاچچى ھېكايىسى»، «شۈەنزائىنىڭ تە-رىخى»، «تۇرپان شېئىر - قوشاقلىرى»، ئۇيغۇر تىبابەتچىلىكىگە ئا-ئىت پارچىلار، رېتسىپلار، قەغەز چىلىك، مەتبەئە چىلىك ۋە كالىندار چىلىققا دائىر ماتېرىياللارمۇ بار. ئىجتىمائىي ئىقتىسادقا دائىر ھۆججەتلەر ئىچىدە يەرنى، باغنى ئىجارە ئالغان - ئىجارە بەرگەن ھۆججەتلەر، ئاشلىق، ياغلىق-دان، پاختا، ئۈزۈم شارابى، رەخت ۋە باشقىلارنى قەرز ئالغان، قەرز بەرگەن ھۆججەتلەر، توختامنامىلەر، ئالۋان، باج - سېلىق ۋە باشقىلارغا دائىر خەت - چەكلەر، ساگرام ۋە ئىبادەتخانىلارغا ۋەخپە قىلىنغان يەر ھۆججىتى

ۋە تۇرپاندىكى قەدىمكى ئىزلار ۋە قەبرىستانلىقلاردىن تېپىلغان تۈرلۈك ئارخېئولوگىيىلىك ماتېرىياللارنى تۈرى، شەكلى، ئىپادىلىگەن مەزمۇنى ۋە دەۋر ئالاھىدىلىكى بويىچە ئىلمىي ئانالىز قىلىش، تېخنىكىلىق تەكشۈرۈش ۋە سېلىشتۇرۇپ تەتقىق قىلىش ئارقىلىق، ئۇلارنىڭ دەۋرىنى مەدەنىيەت ئالاھىدىلىكلىرىگە ئاساسلىنىپ تۈرۈپ، بۇنىڭدىن ئون مىڭ يىللار ئىلگىرىكى ۋاقىتلارغا توغرا كېلىدۇ، دەپ قارىماقتا. بۇ دەۋرنىڭ كېيىنكى مەزگىلىگە ئائىت قەبرىلەردىن ياغاچتىن ياسالغان بۇيۇملاردىن ياغاچ ئات، ياغاچ كالا، ياغاچ كالا ھارۋىسى، ياغاچ گەز، قۇلاقلىق ياغاچ جام، ياغاچ قوشۇق، ياغاچ گۈرچەك، ھاسا، كىسىم جاھازىسى قاتارلىقلار چىققان. ساپال بۇيۇم-لاردىن سىدام ۋە گۈللۈك تۈرمۈش بۇيۇملىرى چىققان. ئۇلارنىڭ ئىچىدە قىزىل، قارا ۋە ئاق رەڭلەردە نەقىش چىقىرىلىپ ياسالغان ساپال چۆچەك، ساپال كومزەك، قازان، ئىۋرىق، چۆگۈن، ئىدىش، تەشتەك، چىراغ قاتارلىقلار بار. يەنە سىرلانغان قۇلاقلىق قەدەھ، چۈمۈچلەرمۇ بار. مۇشۇ مەزگىلگە ئائىت قېزىۋېلىنغان توقۇلما بۇيۇملار ئىچىدە چىگە تاللىرىدىن توقۇلغان-لىرى ھەممىدىن كۆپ بولۇپ، كۆڭلەك، تامبال، يوپكا، يوتقان - كۆرپە قا-تارلىقلار بار. يىپەك توقۇلما بۇيۇملاردىن ھەر خىل رەڭدىكى شايى - دۈر-دۈن، كىمخاب قاتارلىقلار بار. يىپەك كەشتىلەردىن ئۈزۈم، قوش ۋە ھايۋانات سۈرىتى كەشتىلەنگەن كىمخابلار بار. بۇ مەزگىلگە ئائىت قەبرىلەردىن قەغەزدىن ياسالغان كەش تېپىلغان. بۇ كەشكە ئىشلىتىلگەن قەغەزلەر شەخىنىڭ، ھۆكۈمەتنىڭ خەت - چەكلىرى بولۇپ، 140 پارچىدىن ئارتۇق خەت - چەكنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مۇشۇ مەزگىلگە ئائىت تېكى قىزىل ياكى قارا رەڭدە ياسالغان كۆپ، كومزەك، جام ۋە ئىدىشلارنىڭ ئۈستىگە قارا، قىزىل ۋە ئاق رەڭلەردە نېلۇپەر گۈللۈك نەقىشلەر چىقىرىلغان. قەبرىلەردىن قوي سېتىۋېلىپ نەزىر قىلىش ھەققىدىكى ھېسابات دەپتىرى، ئۈزۈملۈك باغ سېتىۋېلىش ھەققىدىكى ئىلتىماس، ئىبادەتخانا خەت - چەكلىرى، ئەرز، ھۆكۈمەت ۋە شەخسلەرنىڭ خەت - چەكلىرى ھەم باشقا نەرسىلەر خاتىرىلەنگەن 400 پارچىدىن ئارتۇق ھۆججەت ۋە خەت - ئالاقە قاتارلىقلار بار. بۇلاردىن باشقا، يەنە مەلۇم ساندا مىس ۋە تۆمۈردىن ياسالغان كۆرگۈلەر، ئوت - چۆپلەردىن ياسالغان قونچاق ۋە بۇغداي ئۇنىدا تەييارلانغان ھەرخىل يىپەكلىكلەر چىققان. قەبرىلەردىن چىققان توقۇلما بۇيۇملاردىن چىگە تاللىرىدىن ۋە يىپەك ھەم پاختىدىن توقۇلغان بۇيۇملار بار. جۈپ قوي سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن كىمخاب چۈمبەت، ئۈنچە چەمبىرەكلىك، جۈپ توز سۈرەتلىك كىمخاب چۈمبەت، جۈپ قوش، جۈپ قوي ۋە جۈپ ھايۋان سۈ-رىتى چۈشۈرۈلگەن گۈللۈك كىمخاب، كارۋان سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن «王 (غۇزلار شاھى) خەتلىك كىمخاب، قوشقۇراق گۈللۈك دارايى قاتارلىقلار ئېسىل توقۇلمىلارنىڭ مىساللىرىدۇر.

ئاخىرقى مەزگىل (مىلادى 640 - 778 - يىللار) لىك قەبرىلەردىن 1000 پارچىدىن ئارتۇق خەت - چەك تېپىلغان. بۇ ئالدىنقى ئىككى مەزگىللىك قەبرىلەردىن چىققان يازما يادىكارلىقلارنىڭ سانىدىن كۆپ. ئۇلارنىڭ مەزمۇنى ھەرخىل بولۇپ، ئاساسەن ئىجارە، ئالۋان - سېلىق، ئېكىنچىلىك، ھەربىي - مەمۇرىي ئىشلار قاتارلىقلارغا دائىر ھۆججەتلەر، يول خېتى، ھۆ-كۈمەت ۋە شەخسلەرنىڭ خەت - چەكلىرى ۋە باشقا مەزمۇندىكى ھۆججەت-لەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ يەردىن يەنە جىڭ شۈەننىڭ «مۇھاكىمە ۋە بايان» غا بەرگەن ئىزاھىنىڭ جۇڭگو بويىچە يېگانە قولياز مەسىمۇ تېپىل-دى. بۇ قەبرىلەردىن سانى، تۈرى، رەڭگى، سۈپىتى ۋە شەكلى ئالدىنقى مەزگىللىك قەبرىلەردىن قېزىلغان توقۇلما بۇيۇملاردىن زور دەرىجىدە ئې-شىپ چۈشىدىغان يىپەك، پاختا، چىگە ۋە يۈك توقۇلما بۇيۇملار چىققان. ئۇلارنىڭ ئىچىدە تۇتاش ئۈنچە - چەمبىرەك ئىچىگە دۆلدۈل مىنگەن چە-ۋەندازنىڭ ئوبرازى چۈشۈرۈلگەن كىمخاب، بۇغا سۈرەتلىك كىمخاب، توز

قانارلىقلار بار. (ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ھۆججەت - ۋەسىقىلەر ۋە باشقا يازما ماتېرىياللارنىڭ يېزىلغان دەۋرىگە كەلسەك، ئارخېئولوگىيە ۋە قەدىمكى تىل - يېزىق ساھەسىدىكى تەتقىقاتچىلارنىڭ تەتقىقات نەتىجىلىرىگە ئاساسلانغاندا، ئەڭ بالدۇرقى يازمىلار مىلادى 5 - 6 - ئەسىرلەرگە، ئەڭ كېيىنكى دەپ ھېسابلانغانلىرى 13 - 14 - ئەسىرلەرگە تاللىنىشكەن.)

تۇرپان رايونىدىن تېپىلغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنىڭ جۇڭگودا ساقلىنىۋاتقىنى قانچە، چەت ئەللەردە ساقلىنىۋاتقىنى قانچە، بۇنىڭغا ئېنىق سانلىق مەلۇمات ئاساسدا جاۋاب بېرىش تەس. ئېلان قىلىنغان ئالا-قەدىمكى مەلۇماتلاردىن مەلۇم سانلىق مەلۇماتلارغا ئىگە بولالايمىز. 1960 - يىلى موسكۋادا شەرقشۇناسلارنىڭ خەلقئارا 25 - نۆۋەتلىك يىغىنى چاقىرىلغان. يىغىن مەزگىلىدە سابىق سوۋېتلەر ئىتتىپاقى پەنلەر ئاكادېمىيىسى لېنىنگراد شۆبىسى خەنزۇ يېزىقىدىكى 1000 پارچە خەت - چەككى كۆرگەزمە قىلغان. بۇ سابىق سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ئۆزىدە ساقلىنىۋاتقان خەنزۇ يېزىقىدىكى خەت - چەككىلەرنى تۇنجى قېتىم جامائەت بىلەن يۈز كۆرۈشتۈرۈشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. 1963 - يىلى مىنىشكوف قانارلىقلار تۈزگەن «سوۋېتلەر ئىتتىپاقى پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئاسىيا مەلەتلىرى تەتقىقاتى ئىنستىتۇتى دۇنخۋاڭ پەقۇلئاددە بۇيۇملار بۆلۈمىدە ساقلىنىۋاتقان خەنزۇ يېزىقىدىكى پۈتۈكلەرنى چۈشەندۈرۈش مۇندەرىجىسى» نىڭ بىرىنچى تومى نەشر قىلىندى. ئۇنىڭغا 1707 پارچە ھۆججەت - نىڭ مۇندەرىجىسى ۋە بۇ ھۆججەتلەرنىڭ مۇھىم مەزمۇنى بېرىلدى. 1967 - يىلى يۇقىرىقى «مۇندەرىجە» نىڭ ئىككىنچى تومى نەشر قىلىندى. ئۇنىڭغا 1707 - نومۇردىن 2954 - نومۇرغىچە بولغان ھۆججەتلەر كىرگۈزۈلگەن. مەزكۇر «مۇندەرىجە» نىڭ 1 - 2 - تومدا كۆرسىتىلگەن سانلارنىڭ جەمئىيىسى، ئېھتىمال، پەقۇلئاددە بۇيۇملار بۆلۈمىدە ساقلىنىۋاتقان خەت - چەككىلەرنىڭ ئۈچتىن بىرىگىمۇ يەتمەسلىكى مۇمكىن» دېيىلگەن. سابىق سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ئالىمى پىتېرىننىڭ «دۇنخۋاڭ پۈتۈكلىرى» ناملىق ماقالىسىدە ئاشكارىلىنىشىچە، سابىق سوۋېتلەر ئىتتىپاقى پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئاسىيا مەلەتلىرى تەتقىقاتى ئىنستىتۇتىدا ساقلىنىۋاتقان ھۆججەتلەر 12 مىڭ پارچە ئىكەن. بۇ ھۆججەتلەر خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە، تېبەتچە، تاڭغىتچە، سانسكرىتچە، قارۇشتىچە، سوغدىچە، باسپاچە ۋە چاغا-تايچە يېزىقلاردا ئىكەن. ئۇيغۇرچە ۋە باشقا يېزىقتىكى خېلى بىر تۈركۈم يېزىق ماتېرىيالى سانكت پىتېربۇرگ (لېنىنگراد) نىڭ ئېرىمتاز مۇزېيىدا ساقلىنىۋاتقان رۇس ئېكسپېدىتسىيىچىلىرىنىڭ تۇرپاننىڭ ئۆزىدىلا تارتقان 8000 پارچە سۈرىتىمۇ شۇ جايلاردا ساقلىنىۋاتقان بولۇشى مۇمكىن. ئەنگلىيىلىك ئا. ستېين 1915 - يىلى فېۋرالدا تۇرپاندىن 182 ساندۇق مەدەنىيەت يادىكارلىقىنى ئەكەتكەن. گېرمانىيىلىكلەرنىڭ تۇرپاندىن ئەكەتكەن مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى، گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرىمۇ ئاز ئەمەس. پرو-فېسور، دوكتور ئا. فون. گابائىن 1961 - يىلى ئېلان قىلغان يىرىك ئەسىرى «قارا قوچۇ ئۇيغۇر خانلىقى» ناملىق ئەسىرىدە يېزىشىچە: «گېرمانىيە (سابىق گېرمانىيە فېدېراتىپ جۇمھۇرىيىتى) پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ يەتتە چوڭ ئىشكەپ گېرمانىيىنىڭ تۆت قېتىملىق ئارخېئولوگىيە ئەترىتى قېزىۋالغان قەدىمكى تۈرك تىلى قوليازىلىرى ۋە ئويما خاتىرىلەر بىلەن تولغان. بۇلاردىن باشقا يەنە شۇ دەۋرنىڭ نام سۈرەتلىرى ۋە قېزىۋېلىنغان باشقا بۇيۇملارمۇ بار». گېرمانىيە تۇرپان ئارخېئولوگىيە ئەترىتى تۆت قېتىملىق تۇرپان ئېكسپېدىتسىيىسى جەريانىدا جەمئىي 450 ساندۇقتىن كۆپ باسما، يازما بۇيۇم ۋە نەپىس سەنئەت يادىكارلىقلىرىنى گېرمانىيىگە يۆتكەپ كەتكەن. گېرمانىيىلىكلەرنىڭ تۇرپاندىن ئەكەتكەن مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنىڭ سانى ئالاقىدار مۇتەخەسسسلەرنىڭ مۆلچەرلىشىچە، 20 مىڭدىن ئاشىدىكەن. ياپونىيىلىكلەرنىڭ تۇرپاندىن قولغا چۈشۈرگەن

خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە ھەمدە باشقا يېزىقلاردىكى ھۆججەت، ۋەسىقە ۋە باشقا مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنىڭ نەقەدىرى باشقىچىسىدەك بولدى. 1902 - يىللاردا ئوتاننى ۋە جۇرۇپچاۋ قانارلىقلاردىن تەشكىللەنگەن ياپونىيە ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتى ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ ئۈچ قېتىم شىنجاڭغا كېلىپ تارىخ، جۇغراپىيە ۋە مەدەنىيەت - سەنئەت قانارلىقلارغا دائىر ناھايتى نۇرغۇن قىممەتلىك يادىكارلىقنى ئەكەتتى. ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتىنىڭ باشلىقى ئوتاننى ئەسلىدە ياپونىيىدىكى شىبېنيۇەن بۇددا ئىبا-دەتخانىسىنىڭ 22 - ئەۋلاد دىنىي ئۇستازى ئىدى. ئەينى ۋاقىتتا شىبېنيۇەن ئىبادەتخانىسىنىڭ ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتى تۇرپاندىن ۋە باشقا جايلاردىن قولغا چۈشۈرگەن مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنىڭ بىر قىسمىنى ياپونىيىنىڭ ئىشغالىيەتچى تۇرۇۋاتقان لۇيشۇن مۇزېيىغا سېتىپ بەرگەن، يەنە بىر قىسمىنى بولسا كورىيىنىڭ سابىق باش ۋالىي مەھكىمىسى مۇزېيىغا سېتىپ بەرگەن. لۇيشۇن مۇزېيىدا ساقلىنىپ قالغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى 1933 - ۋە 1943 - يىللىرى «لۇيشۇن مۇزېيىدا ساقلىنىۋاتقان بۇيۇملار سۈرىتىنىڭ مۇندەرىجىسى» دە ئېلان قىلىنغان. تۇرپاندىن ئەكەتلىپ لۇيشۇن مۇزېيىدا ساقلىنىۋاتقان يازما يادىكارلىقلارنىڭ ياپونىيىلىكلەر تەرىپىدىن دەسلەپكى قەدەمدە نومۇر سېلىنغىنى 15 مىڭ، تېخى رەتلەنمىگىنى ئون باغلام بولۇپ، كۈسەنچە، ئۇدۇنچە، ئۇيغۇرچە يېزىقتىكى ھۆججەتلەر 500 پارچىدىن كۆپرەك ئىكەن. 1948 - يىلى ئوتاننى ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن، ياپونىيە ئادەم تەشكىللەپ قەدىمكى ھۆججەتلەر قايتا تەكشۈرۈلگەن. ياپونىيىدىكى مۇناسىۋەتلىك دائىرىلەر 1949 - يىلى تۇرپاندىن قېزىۋېلىنغان 29 قاپ ھۆججەتنى ئىزدەپ تېپىپ، ئۇنى شىبېنيۇەن ئىبادەتخانىسى ئاچقان لۇگۇ ئۇنىۋېرسىتېتىگە ئۆتكۈزۈپ بەرگەن. ياپونىيىلىكلەرنىڭ 1902 - ۋە 1914 - يىللاردا تۇرپاندىن قولغا چۈشۈرۈۋالغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنىڭ لۇگۇ ئۇنىۋېرسىتېتىدا نومۇر سېلىنىپ ساقلىنىۋاتقىنى 4830 دانە؛ بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ھۆججەتلەر 973 پارچە؛ سانسكرىتچە، موڭغۇلچە، تېبەتچە ۋە تاڭغىتچە يېزىقتىكىلىرى 425 پارچە؛ شۇنداقلا خەنزۇچە ئارىلاش يېزىلغان خەت - چەككىلەر 530 پارچە بۇلاردىن باشقا ئۇدۇنچە، كۈسەنچە، قارۇشتىچە ۋە ئاڭگىنى يېزىقلىرىدا يېزىلغان مەلۇم ساندىكى ھۆججەتلەر بار. بۇلار توكيو، كيوتو ھەمدە نىڭلى گۈزەل سەنئەت سارىيى، يۈلىڭ سارىيى ۋە ياپونىيىدىكى بەزى شەخسلەر - دىمۇ مەلۇم ساندا ساقلىنىۋاتقانلىقى مەلۇم. تۇرپان رايونىدىن تېپىلىپ، كورىيىنىڭ سابىق باش ۋالىي مەھكىمىسى مۇزېيىغا «بېرىپ قالغان» بىر تۈركۈم ھۆججەت - ۋەسىقىلەر 1930 - يىلى «كورىيە باش ۋالىي مەھكىمىسى مۇزېيىدا ساقلىنىۋاتقان ھەزرەت ئوتاننى غەربىي يۇرتتىن يىغىۋالغان بۇيۇملار» نامى بىلەن ئېلان قىلىنغان. بۇ ھۆججەت - ۋەسىقىلەر سېئول مۇزېيىدا ساقلىنىۋاتقان. فىنلاندىيىدە ساقلىنىۋاتقان تۇرپاندىن چىققان ھۆججەتلەر ئاساسەن ماننرھام 1906 - 1908 - يىللىرى شىنجاڭغا قىلغان سەپىرىدە يىغىۋالغان بۇيۇملاردۇر. 1977 - يىلى نەشر قىلىنغان «فىنلاندىيە يىنىڭ شەرقىتىن يىغىۋالغان بۇيۇملار قوللانمىسى» غا ئاساسلانغاندا، فىنلاندىيىنىڭ خېلىسىنىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى كۈتۈپخانىسىدا ھازىر خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە، سانسكرىتچە، قەدىمكى خوتەنچە يېزىقلاردىكى ھۆججەتلەر، شۇنداقلا سوغدىچە ۋە قەدىمكى پارىچە پۈتۈكلەر بولۇپ 2000 پارچىدىن كۆپرەك ھۆججەت - ۋەسىقە ساقلىنىۋاتقان ئىكەن.

1994 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېيىدىكى تەتقىقاتچى ئىسرائىل يۈسۈپ ياپونىيە ئوساكا ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى ئەۋەتكەن (1993 - يىلى دېكابىردا نەشر قىلىنغان) «قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى ۋەسىقىلەر توپلىمى» ناملىق ئۈچ توملۇق بىر يۈرۈش كىتابنى تاپشۇرۇۋالدى. ئىسرائىل يۈسۈپنىڭ ئېيتىشىچە، 2 - تومغا 19 - ئەسىرنىڭ

ئاخىرى 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا تۇرپاندىن تېپىلغان 121 پارچە ۋە سە... قىنىڭ يېڭى ترانسكرىپىيىسى، ياپونچە ۋە گېرمانچە تەرجىمىسى، ئىزا- ھاتى، تەرجىمە ئىندىكىسى ۋە مۇندەرجىسى بېرىلگەن. 3 - تومدا بۇ ھۆججەتلەرنىڭ فوتو سۈرىتى (فاكسىمىل) بېرىلگەن.

تۇرپان رايونىدىن تېپىلغان يېزىق ماتېرىياللىرى ئىچىدە قەبرە تەز- كىرىلىرى (قەبرە خاتىرە تېشى) ۋە بېغىشلىمىلارمۇ مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بۇلار ئاساسەن قارا خوجا - ئاستانە قەبرىستانلىقى، يارغول قەدىمكى شە- ھىرى، لۈكچۈن ۋە ئايدىڭكۆلدىكى قەبرىستانلىقلاردىن تېپىلغان. ئۇ جايلاردىن تېپىلغان قەبرە تەزكىرىلىرى ۋە بېغىشلىمىلار خەنزۇ يېزىقىدىن باشقا يەنە ئۇيغۇرچە ۋە باشقا يېزىقلاردا مۇ پۈتۈلگەن. مىسالەن: 1912 - يىلى تۇيۇقتىن تېپىلغان ئىبادەتخانا ياساتقانلىق ھەققىدىكى ئابىدە ئۇيغۇر يېزىقىدا پۈتۈلگەن. بېزەكلىك تاشكېمىرلىرىنىڭ بەزى غارلىرىدا ئۇي- غۇرچە ۋە باشقا يېزىقلاردا بېغىشلىمىلارمۇ بار. 1950 - يىلىدىن ئىلگى- رى ۋە كېيىن تۇرپان رايونىدىن تېپىلغان قەبرە تەزكىرىلىرى (قەبرە خاتىرە تېشى) تەخمىنەن 300 پارچىگە يېقىن. چىڭ سۇلالىسىنىڭ شۈەنتۇڭ يىللىرى (1909 - 1911) تۇرپاننىڭ تەبىئىي جاك چىڭ ئاستانە قەبرىستانلى- قىدىن بىر دانە قەبرە تەزكىرىسىنى قولغا چۈشۈرگەن؛ 1912 - يىلى ياپون- يىنىڭ ئوتانى ئېكسپېدىتسىيىسى تۇرپان رايونىدىن 12 قەبرە خاتىرە تې- شىنى تېپىپ ئەكەتكەن؛ 1915 - يىلى ستېپىن تۇرپان ئاستانىدىن 17 دانە قەبرە خاتىرە تېشىنى تاپقان. ئەمما يۆتكەپ كېتىشنىڭ قىيىن ۋە «قۇلاي- سىزلىقى» سەۋەبىدىن پەقەت بەش دانە قەبرە خاتىرە تېشىنى ئېلىۋېلىپ، قالغانلىرىنى يوشۇرۇپ قويغان. كېيىن بۇنى شىنجاڭ ئارخېئولوگىيە ئەت- رىتى بايقىۋېلىپ قولغا چۈشۈرگەن؛ 1930 - يىلى خۇاڭ ۋېنپىي يارغول قە- دىمكى شەھىرىنىڭ غەربىدىكى قەبرىستانلىقتىن 120 دانە قەبرە خاتىرە تېشىنى تاپقان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىن- جاڭ ئارخېئولوگىيە ئەترىتى 125 دانە قەبرە خاتىرە تېشىنى تاپقان. بۇلاردىن باشقا، تۇرپان ۋىلايىتى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى مۇھاپىزەت قى- لىش - باشقۇرۇش ئورنىدىمۇ مەلۇم ساندا قەبرە خاتىرە تېشى ساقلانماقتا. تۇرپان رايونىدىن قېزىۋېلىنغان يىپەك توقۇلما، يۈك توقۇلما ۋە پاختا توقۇلما ھەمدە چىڭگە ئاللىرىدىن توقۇلغان ھەرخىل توقۇلمىلارنىڭ ئومۇ- مى سانى 1000 دىن ئاشىدۇ. پەقەت يىپەك توقۇلمىلارنىڭ سانىلا 20 خىلغا يېقىنلىشىدۇ.

تۇرپان رايونىدىن تېپىلغان بىباھا مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى نەچچە مىڭ يىللىق ماددىي ۋە مەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ شاھىدى بولۇپ، ئۇلارنىڭ خېلى كۆپ قىسمى 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى ۋە 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا چەت ئەللىكلەر تەرىپىدىن ئەكىلىدى. بۈگۈنكى كۈندە ئۇلار پىتېربۇرگ، لوندون، پارىژ، بېرلىن، توكيو، خېلسىنكى، ستوكھولم، ئىستانبۇل، ئەنفەرە، يېڭى دېھلى، سېئول قاتارلىق چوڭ شەھەرلەردىكى مۇزېيلار، ئا- كادېمىيىلەر، كۈتۈپخانىلار ۋە مەخسۇس تەتقىقات يۇرتلىرىدا ساقلانماقتا. بىزىدىكى يادىكارلىقلار بېيجىڭ، لۇيشۈن، ئۈرۈمچى ۋە تۇرپان شە- ھەرلىرىدە ساقلانماقتا. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ئۈستىدە تەتقىقات نەتىجى- لىرى ئېلان قىلىندى. بىر قىسمى ئۈستىدە تېخى تەتقىقاتلار داۋام قىل- ماقتا. (بۇ ماتېرىيال ھەبىبۇللا خوجالەمىنى يازغان «تۇرپان رايونىدىن تېپىلغان ئارخېئولوگىيىلىك ماتېرىياللار ۋە ئۇلارنىڭ سانى توغرىسىدا قىسقىچە بايان» ناملىق ماقالىدىن ئېلىندى. مەزكۇر ماقالە «يىپەك يولى ۋە مەدەنىيەت جەھەتتىن ئېچىۋېتىش» ناملىق توپلامغا كىرگۈزۈلگەن. شىن- جاڭ خەلق نەشرىياتى 1999 - يىلى يانۋار نەشرى).

ئۆزگىچە جۇغراپىيىلىك ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغان تارىخى قەدىمىي دد- يارلىرىمىزنىڭ بىرى. 18 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن تارتىپلا چەت ئەللەر- نىڭ ھەرخىل نام - ئاتاقلىرىدىكى ئېكسپېدىتسىيە ئەترەتلىرى بۇ رايونغا كۆپ قېتىم ئىچكىرىلەپ كىرىپ، يەر ئاستى ۋە يەر ئۈستىدىكى نۇرغۇن- لىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقىمىزنى تالان - تاراج قىلدى. ئۇلار بۇ مە- دەنىيەت يادىكارلىقلىرىمىزنى ئۆز دۆلەتلىرىگە ئاپىرىپ مەخسۇس تەت- قىق قىلدى. ئۇلارنىڭ تەسىرى بىلەن بۇ تەتقىقاتقا قىزىققۇچىلار بۇ خىل تەتقىقاتنى تېخىمۇ يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈپ، «تۇرپان شۇناسلىق» دەپ ئاتاشتى.

«تۇرپان شۇناسلىق» مەخسۇس پەن بولۇپ شەكىللەنگىنىگە 200 يىل بولدى. بۇ 200 يىلدىن بۇيان چەت ئەللەرگە ئەكىتىلگەن مەدەنىيەت ياد- كارلىقلىرىمىزنىڭ ئۆرنەكلىرى تەتقىق قىلىنىپ، تەتقىقات نەتىجىلىرى ئارقىمۇ ئارقا ئېلان قىلىندى. تەتقىقات نەتىجىلىرى نۇرغۇن كىشىنىڭ بۇ جەھەتتىكى قىزىقىشىنى قوزغىدى. شۇنىڭ بىلەن خەلقئارا ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدە «تۇرپان شۇناسلىق» تەتقىقاتى قىزغىنلىقى قوزغىلىپ، بۇ تەتقىقات بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار قوشۇنى زورىيىپ، خەلقئارادا «تۇرپان- شۇناسلىق» ئىلمىنى شەكىللەندۈردى ھەم بۇ پەننى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، يېڭى، ياش ھەم گۈللىنىۋاتقان، دىققەت مەركىزىدىكى پەنلەرنىڭ بىرىگە ئايلاندۇردى. ھازىر ئون نەچچە دۆلەتتە مەخسۇس «تۇرپان شۇناسلىق» تەت- قىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان تەتقىقات ئورنىدىن 30 نەچچىسى بار. ئۇلار تۇرپاننىڭ تارىخىغا، مەدەنىيەت تارىخىغا دائىر ھەرخىل تېمىدىكى، ھەر- خىل يېزىق ۋە تىلدىكى ماتېرىياللارنى ساقلىماقتا ھەم تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان مەخسۇس خادىملارنى تەربىيىلەمەكتە. تۇرپان ۋە تۇرپان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ھەققىدىكى تەتقىقاتلارنىڭ ھەرخىل تېمىدا مۇناسىۋەتلىك گېزىت - ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنىشى، خەلقئارا ئىجتىمائىي پەن تەتقىقاتچىلىرىنىڭ دىققىتىنى ئۈزلۈكسىز قوزغاپ، جۇڭگو ۋە چەت ئەللەردىكى كۆپلىگەن ئالىم - مۇتەخەسسسلارنىڭ «تۇرپان شۇناسلىق» ئىلمىنىڭ مەخسۇس تېمىدىكى دىققەت مەركىزىدىكى پەن بولۇپ شەكىللىنىشىگە ئاساس سېلىپ بەردى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن جۇڭگودا «تۇرپان- شۇناسلىق» تەتقىقاتى مۇھىم ئىلىم خىزمىتى سۈپىتىدە باشلىنىپ، نە- تىجىلىك راۋاجلاندى. بولۇپمۇ ئىسلاھات - ئېچىۋېتىشتىن كېيىن جۇڭ- گو مىقياسىدا مەخسۇس تەتقىقات، فوند جەمئىيەتلىرى ھەرقايسى جايلاردا كۆپلەپ قۇرۇلدى. بۇنىڭغا مۇناسىپ ھالدا جۇڭگودا دۆلەتلىك «دۈن- خۇاڭ - تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقاتى جەمئىيىتى» قۇرۇلدى. بۇ تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ قۇرۇلۇشى «دۈنخۇاڭ شۇناسلىق ۋە تۇرپان شۇناسلىق» تەت- قىقاتىنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا، تەتقىقات سەۋىيىسىنىڭ ئۈزلۈكسىز ئۆ- سۈشىگە، تەتقىقاتنىڭ تېخىمۇ چوڭقۇرلىشىشىغا مۇكەممەل شارائىت ھازىرلاپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن دۈنخۇاڭ شۇناسلىق ۋە تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقاتى خۇشھاللىنارلىق نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى. بولۇپمۇ «تۇر- پان شۇناسلىق» تەتقىقاتى جەھەتتە جۇڭگونىڭ ئىجتىمائىي پەن ساھە- سىدىكى ئالىم - مۇتەخەسسسلەر ناھايىتى كۆپ ئىزدەندى، نۇرغۇن باش قاتۇردى، يېڭىچە كۆز قاراشلارنى ئوتتۇرىغا قويدى. جۇڭگودىكى داڭلىق ئالىي دەرىجىلىك تەتقىقات ئورۇنلىرىدىن بىرى بولغان دۆلەت مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئىدارىسى قەدىمكى ئەسەرلەرنى تەتقىق قىلىش ئىشخانى- سى مەخسۇس ئادەم تەشكىللەپ، كۆپلەپ مەبلەغ ئاجرىتىپ، «تۇرپان شۇ- ناسلىق» تەتقىقاتىنىڭ جەۋھىرى بولغان ئون توملۇق «تۇرپان تېكىست- لىرى» دېگەن چوڭ ھەجىملىك توپلامنى نەشر قىلدۇردى. ۋۇخەن ئۈن- ۋېرسىتېتىمۇ مەخسۇس ئادەم ۋە مەبلەغ ئاجرىتىپ «تۇرپان تېكىستلىرى»

تۇرپان ئاپتونوم رايونىمىزدىكى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى مول،

تەتقىقاتى بىلەن داۋاملىق شۇغۇللانماقتا. ھەم ئۇلار بۇ ھەقتە بىر قانچە نوملۇق كىتاب نەشر قىلدۇردى. يەنە جۇڭگودىكى ئەڭ داڭلىق ئالىي مەكتەپلەرنىڭ بىرى — بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا «تۇرپان تېكىستلىرى» نى تەتقىق قىلىش بىلەن بىرگە، مەخسۇس «تۇرپان تېكىستلىرى» دېگەن تېمىدا دەرس تەسىس قىلغان. ئۇلار «تۇرپان شۇناسلىق» ئىلمى ھەققىدىكى خۇشەنچىسىنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرماقتا. بېيجىڭ كۈ-تۇپخانىسىدا دۇنخۇاڭ شۇناسلىق ۋە تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقاتىنى چىقىرىش نۇقتىسى قىلغان «دۇنخۇاڭ - تۇرپان شۇناسلىق ماتېرىياللىرى مەركىزى» تەسىس قىلىنىپ، تەتقىقاتقا تېخىمۇ ياخشى شارائىت يارىتىلدى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىمۇ «دۇنخۇاڭ - تۇرپان شۇناسلىق ماتېرىياللىرى مەركىزى» شۇ ئۇ ئار مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى - ئارخېئولوگىيە تەتقىقات ئورنىدا تەسىس قىلىندى.

ئاپتونوم رايونىمىز مۇناسىۋىتىدىكى «تۇرپان شۇناسلىق» تەتقىقاتى خىزمىتىدىمۇ قالتىس نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى. شۇ ئۇ ئار ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى، شۇ ئۇ ئار مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى - ئارخېئولوگىيە تەتقىقات ئورنى، شۇ ئۇ ئار مۇزېيى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى، شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ۋە شۇ ئۇ ئار قەدىمكى ئەسەرلەرنى رەتلەش - نەشر قىلدۇرۇش ئىشخانىسى، تۇرپان ۋىلايىتى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى قاتارلىق ئىلىم ئورۇنلىرى ۋە جەمئىيەتتىكى ھەرقايسى ساھە، ھەرقايسى كەسىپلەردە «تۇرپان شۇناسلىق» تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللاندى. خېلى كۆزگە كۆرۈنگەن نەتىجىلەر يېتىشىپ چىقتى. ئۇلار مەخسۇس تەربىيىلىنىپ، پېشقەدەملەردىن ئۆگىنىپ، ئۇلارنىڭ ئىزىنى بېسىپ، ئۈمىد بىلەن يېتىشىپ چىقتى. ئۇلار ھەم بۇ ساھەدىكى پېشقەدەملەردىن ئۆگىنىپ، زېھنىي - قۇۋۋىتىنى مەركەزلەشتۈرۈپ، «تۇرپان شۇناسلىق» تەتقىقاتىغا ئۆزىنى بېغىشلىدى. ئۇلار «تۇرپان شۇناسلىق» ھەققىدە داۋاملىق ئىزدىنىپ، مەخسۇس ئەسەرلەرنى يازدى، مەخسۇس كىتابلارنى نەشر قىلدى، مەخسۇس تېمىدىكى تەتقىقاتلارنى ئىشلىدى. 1988 - يىلى تۇرپان ۋىلايەتلىك پارتكوم ۋە مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ يېقىندىن قوللاپ مەبلەغ ئاجرىتىشى، شۇ ئۇ ئار ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكىلەر بىرلەشمىسىنىڭ قوللىشى، كەسپىي جەھەتتىن يېقىندىن ياردەم بېرىشى بىلەن تۇرپان ۋىلايىتىدە «تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقاتى جەمئىيىتى» قۇرۇلدى. تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقاتى جەمئىيىتى قۇرۇلۇپ، 1990 - يىلى مايدا «تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقاتى بويىچە مەملىكەتلىك تۇنجى نۆۋەتلىك ئىلىم مۇھاكىمىسى يىغىنى» مۇۋەپپەقىيەتلىك ئېچىلدى. يىغىنغا تاپ-شۇرۇلغان تەتقىقات ماقالىلىرىدىن تاللىنىپ، تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقاتى جەمئىيىتىنىڭ مەخسۇس تەتقىقات ماقالىلىرى توپلىمى نەشر قىلىندى. 1991 - يىلىدىن كېيىن ئۇيغۇرچە - خەنزۇچە ئىككى خىل يېزىقتا «تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقاتى خەۋەرلىرى» دېگەن تېمىدا مەخسۇس ژۇرنال ئىشلىتىلىپ جەمئىيەتكە تارقىتىلدى. («تۇرپان شۇناسلىق» ھەققىدىكى بۇ ماتېرىيال ئابلىم قەيىۋىمىنىڭ «تۇرپاننىڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ۋە «تۇرپان شۇناسلىق» ھەققىدە» ناملىق ماقالىسىدىن ئېلىندى. بۇ ماقالە «يىپەك يولى ۋە مەدەنىيەت جەھەتتىن ئېچىۋېتىش» ناملىق توپلامغا كىرگۈزۈلگەن. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1999 - يىلى يانۋار نەشرى، 1 - 11 - بەتلەر.)

2001 - يىلى «تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقاتى بويىچە خەلقئارا تۇنجى نۆۋەتلىك ئىلىم مۇھاكىمىسى يىغىنى» ئېچىلىپ، ئارىدىن تۆت يىل ئۆتكەندىن كېيىن، دەل «جۇڭگو يىپەك يولى مەدەنىيىتى تۇرپان

14 - نۆۋەتلىك ئۈزۈم سەيلىسى» باشلانغاندا كۈندە، «تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقاتى بويىچە خەلقئارا 2 - نۆۋەتلىك ئىلىم مۇھاكىمىسى يىغىنى» ئېچىلدى. بۇ يەردىكى ئەڭ خۇشاللىق ئىش، مۇشۇ قۇت-لۇق - خۇشاللىق كۈنلەردە «جۇڭگو شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقاتى ئاكادېمىيىسى» نىڭ قۇرۇلغانلىقى ئېلان قىلىنىپ، قۇت ئۈستىگە قۇت، خۇشاللىق ئۈستىگە خۇشاللىق بولدى. مەزكۇر ئاكادېمىيىنىڭ قۇرۇلۇشى، بۇ قېتىمقى ئىلىم مۇھاكىمىسى يىغىنىغا يېڭى مەزمۇن، يېڭى شەكىل ئەكىلىپلا قالماي، بەلكى يىغىننىڭ تېخىمۇ مۇۋەپپەقىيەتلىك ئېچىلىشقا ئىشەنچ ئەكەلگەندى.

مەن تۇنجى نۆۋەتلىك ئىلىم مۇھاكىمىسى يىغىنىغا قاتنىشالمىغانىدىم. بىراق، ئانا تۇپرىقىمىزدا شۇنداق بىر يىغىننىڭ ئېچىلغانلىقىنى ئاڭلاپ، يىغىننىڭ ماقالىلەر توپلىمىنى كۆرۈپ تولمۇ خۇشال بولغان، سۆيۈد-گەندىم. مانا ھازىر 2 - قېتىملىق يىغىنغا قاتنىشىش شەرىپىگە مۇيەسسەر بولۇپ، چەكسىز ئىپتىخارلىق تۇيغۇسىغا چۆمۈلۈپ ئولتۇرۇپتەمەن. بۇ يىغىن ھەقىقەتەن ئىلگىرى مەن قاتناشقان، كۆرگەن، ئاڭلىغان بىزدە ئېچىلغان تۈرلۈك ئىلىم مۇھاكىمىسى يىغىنى ۋە خەلقئارالىق ئىلىم مۇھاكىمىسى يىغىنلىرىغا ئوخشىمىغان، ئۆز ئالاھىدىلىكىنى جارى قىلدۇرغان، يېڭىلىق ياراتقان يىغىن ئىدى. ھېس قىلىشىمچە، بۇ يىغىن مۇنداق بىر قانچە ئالاھىدىلىك ۋە ئۆزگىچىلىككە ئىگە ئىدى.

1. يىغىن ھەقىقىي بىر ئىلىم مۇھاكىمىسى يىغىنىغا ئوخشىغان بولۇپ، يىغىنغا قاتناشقان رەھبەرلەر يىغىننىڭ ئېچىلىش نۇقتىنى سۆزلەپ (بۇ نۇتۇق ئىلگىرىكىدەك نەچچە ئون بەتلەپ بولماستىن، پەقەت ئىككى بەتلە بولۇپ، بىر قانچە مىنۇتتلا تۈگىدى)، «جۇڭگو شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقاتى ئاكادېمىيىسى» نىڭ قۇرۇلغانلىقىنى جاكارلاپ، ئۇنىڭ تەشكىلى قۇرۇلمىسىنى ئېلان قىلىپ، ئاكادېمىيىنىڭ تەكلىپلىك تەتقىقاتچىلىرىغا گۇۋاھنامە تارقىتىپ، يىغىن ئەھلى خاتىرە سۈرەتكە چۈشۈپ، يىغىن رەسمىي باشلاندى. مۇشۇ بىر قاتار جەريانلارغا بىر سائەتچە ۋاقىت كەتتى. مېنىڭچە، بۇ بىر يېڭىلىق بولۇپ، بۇ رەھبەرلەر ئىلگىرىكىدەك ئۇزاقتىن ئۇزاق نۇتۇق سۆزلەپ كىشىلەرنىڭ ۋاقتىنى ئالدىغان، ئىلىم مۇھاكىمىسى يىغىنى سىياسىي نەزەرىيە لېكسىيە يىغىنىغا ئۆزگىرىپ كېتىدىغان ئەھۋالغا ئوخشىمىغان ھالدا، رايون مەزدا ئېچىلغان ئىلگىرىكى نۇرغۇن ئىلىم مۇھاكىمىسى يىغىندىن پەرقلىنىدى. بۇ ھال پۈتكۈل يىغىن ۋە يىغىن ئارىسىدىكى پائالىيەتلەردە ئىزچىل داۋام قىلىپ، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى زۆرۈر بولغان ئورۇنلا-شۇرۇش، تەييارلىق ئىشلىرىغا ئارىلاشقاندىن سىرت، باشقا ئىلىم پائالىيەتلىرى يىغىن ئەھلى - جۇڭگو ۋە چەت ئەللەردىن كەلگەن ئالىم - مۇتەخەسسسلەرنىڭ ئىختىيارىي يېتەكچىلىكىدە ئېلىپ بېرىلدى.

2. ئىلىم تەتقىقاتى ئۇسۇلى ۋە ئىلمىي پوزىتسىيە بۇ يىغىندا ياخشى بىر ئۆلگە تىكلەپ بەردى. مەن ئۆزۈمنىڭ كەسپىي قىزىقىشىم بويىچە ئارخېئولوگىيە ئىلىم مۇھاكىمىسى گۇرۇپپىسىغا قاتناشقاندىم. گۇرۇپپا يىغىندا جۇڭگو ۋە چەت ئەللىك تەتقىقاتچىلار ئۆزلىرىنىڭ تەتقىقات نەتىجىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ نوقۇل ھالدا ماقالە ئوقۇش بولماستىن، بەلكى ئۆزلىرىنىڭ كۆز قاراش، تەتقىقات نەتىجىلىرى، تەتقىقات جەريانلىرىنى قىسقىچە بايان قىلىش، ماددىي بۇيۇملار ئەۋرىشىكلىرىنى، سۈرەتلەر ۋە كومپيۇتېر كۆلەڭگۈ چۈشۈرۈش ئاپپاراتىدىكى ئەمەلىي ماتېرىياللارنى تونۇشتۇرۇش ئاساسىدا ئېلىپ بېرىلغان ئەمەلىي، ئىلمىي، جانلىق بولغان ئىلىم مۇھاكىمىسى، پىكىر

ئالماشتۇرۇش، ئەركىن مۇنازىرە قىلىش جەريانى بولدى.

مۇھاكىمىدە ئىككى خىل كۆز قاراش ۋە ئىككى خىل تەتقىقات ئۇسۇلى ناھايىتى كەسكىن، روشەن پەرق بىلەن توقۇنۇشتى، سۈكۈت بىلەن مۇنازىرىلەشتى، مەلۇم جەھەتتىن بىرلىك - چۈشىنىش ھاسىل قىلىشتى. بۇ يەردىكى ئىككى خىل كۆز قاراش: تارىخ، ئارخېئولوگىيە ئىلمىدىكى يازما ھۆججەت، تارىخىي خاتىرىلەر ئاساسىدا بارلىققا كەلگەن ئەنئەنىۋى كۆز قاراش بىلەن ماددىي بۇيۇم، ئارخېئولوگىيىلىك قېزىش نەتىجىلىرى تەتقىقاتى ئاساسىدا يېڭىدىن شەكىللەنگەن كۆز قاراش؛ ئىككى خىل تەتقىقات ئۇسۇلى: ئەنئەنىۋى كۆز قاراش ئاساسىدا بارلىققا كەلگەن «دائىرە ئارقىلىق نۇقتىنى گەۋدىلەندۈرۈش» تەتقىقات ئۇسۇلى بىلەن «نۇقتا ئارقىلىق دائىرنى بايان قىلىش» (بۇ ئىككى ئاتالغۇنى مەن ئىختىيارىمچە ئىپادىلەمەكچى بولغان مەزمۇن ئېتىبارى بويىچە قوللاندىم، تەنقىدىي قوبۇل قىلىنسا، دېگەن ئويىدە. مەن) تەتقىقات ئۇسۇلىدىن ئىبارەت بولۇپ، مېنىڭچە، بۇلار نۆۋەتتە، دۇنيا مىقياسىدا تارىخ، مەدەنىيەت تەتقىقاتىدا دىققەت مەركىزى ھەم چوڭ بۇرۇلۇش ھاسىل قىلغان ئەھمىيەتلىك مەسىلىلەردىن ئىدى.

ئىككى خىل كۆز قاراشنىڭ ئالدىنقىلىرى يازما ھۆججەت، تارىخىي خاتىرىلەر ئاساسىدا تەتقىقات ئېلىپ بارىدىغان «ئەنئەنىچىلەر» بولۇپ، ئۇلار ئىلگىرىكىلەردىن ئۇدۇم قالغان قاراش ۋە ئۇلار باشلاپ بەرگەن يول بىلەن مېڭىپ، تارىختىكى بارلىق مەسىلىلەرگە ئاشۇ قەدىمدىن مەراس قانغان يازما ھۆججەت ۋە تارىخىي خاتىرىلەر ئاساسىدا باھا بېرىشتە ھەم شۇ دائىرىدىن ھالقىپ كەتمەي بايان قىلىشتا، ئۆز كۆز قاراشلىرىنى ئىسپاتلاشتا چىڭ تۇرىدۇ. دەرۋەقە، ئاشۇ تارىخىي مەراس، يازما ھۆججەتلەر بىزنىڭ تارىخ، مەدەنىيەت تەتقىقاتىمىزدا كەم بولسا بولمايدۇ. بىز دەل قەدىمكى تارىخ، مەدەنىيەت جەھەتتىكى ئۇچۇرلارنى قەدىمكى ھۆججەت - ۋەسقىلىرىمىز، تارىخىي خاتىرىلەردىن ئالىمىز. بىراق، بۇ تارىخىي ھۆججەت، خاتىرە، ۋەسقىلەرنىڭ بىر قىسىملىرى كەمتۈك، ئېنىقسىز ياكى مەلۇم دەۋردىكى ھۆكۈمرانلار، ھۆكۈمران مىللەتلەرنىڭ ئىرادىسىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان بولغاچقا، ئۇنىڭ ئىشەنچلىك دەرىجىسى تۆۋەنرەك. شۇڭا ئۇلارنىڭ مۇشۇ يېتەرسىز تەرەپلىرىنى ماددىي بۇيۇم - ئارخېئولوگىيىلىك تېپىلمىلار ۋە ئۇلارنىڭ تەتقىقات نەتىجىلىرى ئېنىقلاپ، تولۇقلاپ، بىر پۈتۈنلۈككە ئىگە قىلىدۇ.

جۇڭگودا يېقىنقى ئون نەچچە يىلدا تارىخشۇناسلىق، ئارخېئولوگىيە ئىلمى ساھەسىدىكى تەتقىقاتتا زور بۆسۈش بولدى. ئالدى بىلەن تارىخشۇناسلىق بىلەن ئارخېئولوگىيە ئىلمىنىڭ مۇناسىۋەت مەسىلىسى ھەل قىلىنىپ، توغرا تونۇش ھاسىل قىلىندى. بۇ ئىككىسى ئوتتۇرىسىدىكى دىئالېكتىك مۇناسىۋەت چوڭقۇر تونۇپ يېتىلىپ، تارىخشۇناسلىقنىڭ مول ماتېرىيال مەنبەسى، ئۇچۇرلىرى ئارقىلىق ئارخېئولوگىيە ئىلمى ئۆزىنىڭ يېڭى يول ۋە يېڭى ئۇچۇر مەنبەلىرىگە ئېرىشتى. ئۆزىنىڭ تەتقىقات نەتىجىلىرىنى راۋان تىل، تارىخىي مەزمۇن بىلەن بايان قىلدى. تارىخشۇناسلىق بولسا، ئارخېئولوگىيىنىڭ يېڭى، ئىشەنچلىك تەتقىقات نەتىجىلىرى ئارقىلىق ئۆزىنى تولۇقلىدى، يېڭى ھاياتى كۈچكە ئىگە بولدى. بۇ، ئىجتىمائىي پەنلەر ساھەسىدىكى دەۋر بۆلگۈچ خاراكتېردىكى نەتىجە بولدى. ئاپتونوم رايونىمىزدا بۇ مەسىلىگە كېيىنرەك ئەھمىيەت بېرىلدى. بىراق تەرەققىيات سۈرئىتى ناھايىتى تېز بولدى.

ھالبۇكى، بۇ قېتىمقى «تۈرپان شۇناسلىق تەتقىقاتى بويىچە خەلقئارا 2 - نۆۋەتلىك ئىلىم مۇھاكىمىسى» يىغىنىدا ئىلگىرىكىگە ئوخشاش، نوقۇل تارىخ تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان «ئەنئەنىچىلەر» بىلەن، ئارخېئولوگىيە تەتقىقاتچىلىرى، ئارخېئولوگلار ۋە تارىخشۇناسلىق بىلەن

لەن ئارخېئولوگىيە ئىلمىنى ئۆزئارا بىرلەشتۈرگەن، بۇ ئىككىسىنىڭ ئۇتۇقلىرىنى ئۆزئارا يانداشتۇرۇپ «يېڭى كۆز قاراش» تىكلەنگەن - «يېڭى يول» تاپقانلار ئوتتۇرىسىدا پىكىر ئىختىلاپى يۈز بەردى. كېيىنكىلەرنىڭ تارىخ، مەدەنىيەت تەتقىقاتىدا «تارىخشۇناسلىق (تارىخىي خاتىرىلەر، يازما ھۆججەتلەر)» نىڭ مول ماتېرىيال مەنبەسى بىلەن ماددىي بۇيۇم - ئارخېئولوگىيىلىك تېپىلمىلار ۋە ئۇلارنىڭ تەتقىقات نەتىجىلىرىنى بىرلەشتۈرۈش، يېڭىچە پىكىر، يېڭىچە يول ئارقىلىق تېخىمۇ يېڭى، تېخىمۇ ئىلمىي بولغان نەتىجىگە ئېرىشىشتىن ئىبارەت «يېڭىچە كۆز قاراش» لىرى بىزنىڭ بىر قىسىم پېشقەدەم، كونا سالاھىيەتكە ئىگە ئالىم - مۇتەخەسسسلرىمىزنىڭ رەت قىلىشىغا ئۇچرىدى؛ ئىلگىرى تىكلەنگەن قاراشلارنىڭ ئاغدۇرۇلۇشى ياكى ئاغدۇرۇلۇش خەۋىپىگە دۇچ كېلىشى «ئالچىغانلىق» دېيىلىپ، ئاھانەت قىلىشىغا ئۇچرىدى. ئەمما، ھېلىمۇ ياخشى، كېيىنكىلەر ئۆزىنىڭ ياش بولغىنىغا قارىماي، شۇنداق سالماق، ئىلمىي، ئەدەبىلىك بولۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ئىلمىي، پاكىتلىق تەتقىقات نەتىجىلىرى، ناھايىتى ئەدەبىلىك مۇئامىلىسى ئارقىلىق ئۆز قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ پۈتكۈل يىغىن ئەھلىنى، «ئەنئەنىچىلەر» نى قايىل قىلدى، قايىل بولۇشقا مەجبۇر قىلدى.

[مىسال 1:] يىغىننىڭ تۇنجى كۈنى (26 - ئاۋغۇست) چۈشتىن كېيىن ئىتالىيىلىك ياش تەتقىقاتچى ماتتېئو كومپارىتى (Matteo Compareti) «ئىتالىيە مۇزېيىدا ساقلانغان بىر پارچە ھەمدەنە بۇيۇمدىكى ئوتتۇرا ئاسىيا سودىگەرلىرى ئوبرازى» ناملىق تەتقىقات ماقالىسىنى ئوقۇپ ئۆتتى. ئۇ ئاۋۋال كومپيۇتېرلىق كۆلەنگۈ چۈشۈرۈش ئاپپاراتى ئارقىلىق ئۆز تېمىسىنىڭ ئاساسىي ماتېرىيالىنى - بىر نەرسە ئۈستىدە ئولتۇرغان ساپال قونچاق (ئۇنىڭ ئاستىدىكى نەرسە يوق بوپ، لۇپ، نېمىنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرغانلىقى بىلىنمەيتتى) نى كۆرسەتتى ۋە نۇرغۇن سۈرەتلىك ماتېرىيال ئارقىلىق ئۆزىنىڭ بۇ قونچاق تاقىۋالغان نىقاب (يۈزىنىڭ يېرىمىنى يېپىپ تۇرغان يىپەك رەخت، ئەرەبلىر «ھىجاب» دەيدۇ. ھازىر بىز دوختۇرخانىلاردا ئىشلىتىۋاتقان، نوپا - چاڭلارنى توسۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ماسكىغا ئوخشاش) نى قەدىمكى سوغدى سودىگەرلىرىنىڭ سودا قىلىش، سودا كارۋانلىرى بىلەن يۈرۈش جەريانىدا نوپا - چاڭ، شامال، كۈن نۇرىدىن ساقلىنىش، دالدىلىنىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان بۇيۇمى بولۇشى، بۇ قونچاق ئولتۇرغان نەرسە تۈگە بولۇشى مۇمكىن. نىقاب ياسىلىشىدىن گۈزەل بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئەسلىدىن گۈزەللىك ئۈچۈن، كىشىلەرنىڭ ھاياتقا، تۇرمۇشقا، تەبىئەتكە بولغان گۈزەللىك ھېس - تۇيغۇلىرى ئۈچۈن يا - سالغان، دەپ خۇلاسى چىقارغانىدى. بىراق، بىزنىڭ بەزى پېشقەدەم ئالىملىرىمىز بۇنى «ئالچىغانلىق» دەپ چالۋا قىلىش كەتتى ھەم جۇڭگو كۈنىڭ ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتە بارلىققا كەلگەن نىقابلار ھەققىدىكى تارىخىي خاتىرىلەردىكى مەلۇماتلار ۋە ئۆزلىرى ئۇچراتقان قىسمەن تارىخىي ئولوگىيىلىك قېزىلما ماتېرىياللار (ئەمەلىيەتتە ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىغا قويغان بۇ ماددىي پاكىتلىرى قەدىمكى چاغدا جۇڭگونىڭ چەۋەندازلىرى ئىشلىتىدىغان دۈبۈلغا ۋە ئۇنىڭ ئالدىدىكى يۈز نىقابى ئىدى) ئارقىلىق بۇنىڭ ئەينى دەۋردىكى نۇرۇشنىڭ ئېھتىياجى، كىشىلەر ئۆزىنىڭ يۈز قىسمىنىڭ يارىلىنىپ، پۇرلىشىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ياسىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ يەردە، بۇ ئىككى ئەل تەتقىقاتچىلىرىنىڭ ئىلمىگە تۇتقان پوزىتسىيىسى، كېيىنكىلىرىنىڭ قوپاللىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ھەر ئىككى تەرەپنىڭ مەلۇم ئاساسى ۋە ئورتاق تەرىپى بار ئىدى. ئۇلار ئوخشىمايدىغان ماكان، زامان ۋە ئىجتىمائىي مۇھىتتا تۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ئوبيېكتىغا لىللا باھا بەرسە، بەلكى چۈشىنىش

ھاسىل قىلغان بولاتتى. بىراق، ئالدىنقى مەدەنىيەت نۇقتىسىدا تۈرۈپ، ئومۇمىي خۇلاسە چىقارغان بولسا، كېيىنكى جۇڭگونىڭ ئۈرۈش مالىمانچىلىقى مۇھىتىنى ئاساس قىلغان نۇقتىدا تۈرۈپ ئايرىم خۇلاسە چىقارغان بولدى.

ئىككى خىل تەتقىقات ئۇسۇلى جۇڭگو ۋە چەت ئەللەرنىڭ كونا ۋە يېڭى كۆز قاراشلىرىنىڭ تارىخى ۋە مەدەنىيەت تەتقىقاتىدىكى ئىككى يول ۋە ئىككى خىل نەتىجە، مەسىلىلەرگە بولغان ئىككى خىل مەيدان ۋە ئىككى خىل مۇئامىلە، ناھايىتى پەرقلىق بولغان ئىككى خىل كۆزىتىش نۇقتىسى ئىدى. دەل شۇ سەۋەبتىن تارىختىكى نۇرغۇن تارىخىي، مەدەنىيەت مەسىلىسىگە قارىتا ئېلىپ بېرىلغان تەتقىقاتلار ۋە ئۇلارنىڭ نەتىجىلىرى، بېرىلگەن تەبىر، باھالار ئوبيېكتى بولماي، بىر تەرەپلىمە، ئومۇمىي بولماي يەككە ھالدا خۇلاسلىنىپ، بارغانسېرى سىزىق، ئېنىقسىز بويىكەلدى. بولۇپمۇ بىزنىڭ بۇرۇندىن ئۈدۈم قالغان بىر قاتار تارىخىي ماتېرىيال ۋە يازما ھۆججەتلەر، قىسمەن ماددىي بۇيۇم - ئارخېئولوگىيىلىك تەتقىقات نەتىجىلىرى (بۇ تېخى كېيىنكى چاغلاردا قوشۇلغان يېڭى مەزمۇن) ئارقىلىق ناھايىتى كەڭ مەزمۇن، دائىرىنى ئايلىنىپ كىچىككەن بىر نۇقتىنى ئىسپاتلايدىغان «دائىرە ئارقىلىق نۇقتىنى گەۋدىلەندۈرۈش» تەتقىقات ئۇسۇلىمىز خۇددى «سەللە يوغان ئىمان يوق، داستىخان يوغان بىر نان يوق» دېگەندەك، قارىماققا ناھايىتى ئۇلۇغ، چوڭ مەسىلىنى ھەل قىلغاندەك قىلغان بىلەن، ئەمەلىيەتتە ئاشۇ «نۇقتا» مۇ تولىق گەۋدىلەنمەيدىغان، دېمەكچى بولغان گەپ، ئىپادىلىمەكچى بولغان مەزمۇن ئېنىق بولمايدىغان نابابلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئىلگىرى بىزنىڭ بىر ئالىمىمىز مۇنداق دېگەنىدى. «بىزدە ئارمانغا تۇشلۇق دەرمان يوق. ئۆزىمىزنىڭ ئەمەلىي بىلىمىمىزنىڭ قانچىلىك بولۇشى بىلەن كارىمىز بولماي چوڭ تېمىلارنى تاللايمىز، بىراق دېگەن گەپ، نەتىجىمىز چەكلىك. قاچان ئىلمىي پوزىتسىيە بىلەن كىچىك تېمىلار، كىچىك مەسىلىلەر ئارقىلىق چوڭ مەسىلىلەرگە جاۋاب بەرگۈدەك بولارمىز؟...» (ئەپ - سۇس، خاتىرەمدە بۇ ئالىمنىڭ ئىسمى قالماپتۇ. مەن 1990 - يىلى ئە - تىيازدا، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسى تارىخىي - كۈلتۈپىدا ئۇيۇشتۇرغان «چەت ئەللەر ئېكسپېدىتسىيىچىلىرىنىڭ شىنجاڭدىكى پائالىيىتى مەدەنىيەت تاجاۋۇزچىلىقىمۇ، ئەمەسمۇ؟» دېگەن بىر مۇنازىرە تېمىسىغا تەييارلىق قىلىش ئۈچۈن ئۈرۈمچىدىكى تارىخ، مەدەنىيەت ساھەسى بويىچە نوپۇزلۇق ئالىم - مۇتەخەسسستىن بىر نەچچىسىنى زىيارەت قىلىپ، كۆز قاراش ئالماشتۇرغان، ماتېرىيال يىغقاندىم. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئارخېئولوگىيە، مەدەنىيەت يادىكارلىقى ۋە قەدىمكى ۋەسقى تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان بىر پېشقەدەم ئالىم بۇ سۆزنى ئېيتقاندى).

مەزكۇر ئىلىم مۇھاكىمىسى يىغىنىدا بۇ مەسىلە يەنە ئوتتۇرىغا چىقتى. جۇڭگو ۋە چەت ئەللەرنىڭ پېشقەدەم ۋە ياش ئالىم - تەتقىقاتچىلىرىنىڭ ھەممىسىدە بۇ خىل ئۇسۇل ئوخشاش بولمىغان تەرىقىدە كۆرۈلدى. بەزى تالاش - تارتىشلار بولدى. بىراق يەنە بىر خىل تەتقىقات ئۇسۇلى - «نۇقتا ئارقىلىق دائىرىنى بايان قىلىش» يولىدىكىلەر ئۆزلىرىنىڭ كىچىك تېمىلىرى، ئىخچام ماتېرىياللىرى، ئەمما چېتىلىش دائىرىسى كەڭ، كىچىك ئەمما چوڭقۇر مەزمۇنلۇق ئەمەلىي بۇيۇم، ماددىي يادىكارلىقلىرى ئارقىلىق ناھايىتى ئۇزاق ئەسىرلىك، تولمۇ كەڭ دائىرىلىك، ناھايىتى چوڭقۇر مەنىلىك، كۆپ قاتلاملىق مەزمۇننى ئىپادىلىدى.

[مىسال 2:] يەنە شۇ ئىنالىيىلىك تەتقىقاتچى ماتېرىيالى كۆمپارىتى ئۆزىنىڭ تەتقىقات جەريانى، ئۇسۇلى ۋە نەتىجىسىنى تونۇشتۇردى. ئۇ ھېلىقى كىچىككەن قونجاق يۈزىدىكى «نىقاب» مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن بۈتكۈل دۇنيادىكى مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ھالەتتىكى ئارخېئولوگىيىلىك قېزىلمىلارنى تولۇق يىغقان بولۇپ، ئۇ ئافرىقا، ياۋروپا، ئوتتۇرا شەرق، ئوتتۇرا ئاسىيا، جۇڭگو (ئۇ ئارىم، تۇرپان ئويمانلىقىنى يەنە بىر مۇھىم نۇقتا قىلغان)، ئامېرىكا قىتئەسىدىكى ئەۋرىشكىلەرنى تۈرگە ئايرىپ، سېلىشتۇرۇپ، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ئېنىقلاپ، ئۆزىنىڭ قولدىكىسىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيادا بارلىققا كەلگەنلىكىنى، ئۇنىڭ تۇرپاندىن ئېلىنغانلىرى بىلەن ئوخشاش ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلاپ چىققان. بىزگە قويۇپ بەرسە، بۇنداق كىچىككىنە بىر نەرسە ئۈچۈن ئۈنىدەك نەرسە تارتىپ دۇنيانى كېزىپ يۈرمىگەن، جاپا چېكىپ ئەۋرىشكە يىغىمىغان، پەقەت ئىشخانىدا، كۈتۈپخانىدا ئولتۇرۇپ ماتېرىيال كۆرگەن، يىغقان ھەم تېپىلغان ماتېرىياللار دۆۋىسى ئارقىلىق بۇنىڭ كىمىنىڭ، نەدە ياسالغانلىقىنى ئىسپاتلاپ چىققان بولاتتۇق. ئەمەلىيەتتە، بۇ يىغىندا بۇنداق ئەھۋال خېلى كۆپ كۆرۈلدى. ئەمما، مېنىڭ يەنە مىسال كەلتۈرۈپ كۆڭلۈمنى يېرىم قىلغۇم يوق.

دېمەك، يۇقىرىدا بىز توختالغان ئىككى خىل كۆز قاراش ۋە ئىككى خىل تەتقىقات ئۇسۇلى كونا بىلەن يېڭى، ئاسمان بىلەن زېمىن ئوتتۇرىسىدىكى پەرققە ئوخشاش گەۋدىلىك بولدى. بۇ مەلۇم جەھەتتىن ئالغاندا، ئوخشاش بولمىغان ماكان، زامان ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنىڭ قايتا نامايان بولۇشىدەك، ئوخشاش بولمىغان ماكان شارائىتىدا ئىككى بولغان ئىلىم، پەزىلەت، قابىلىيەتلەرنىڭ پەرقى - كۆرىشى ھەم ئۆزئارا تەسىرلىشىشكە ئوخشاپ قالدى. خۇددى «ھەر كىم ئۆزى بىلگەننى قىلىدۇ، ھەر كىم ئۆزىنىڭ دېيىشى چالدى» دېگەندەك، يىغىندا ھەر كىم ئۆزى تەۋە ماكان، مۇھىت ۋە بىلىم، پەزىلىتى بىلەن مەسىلىلەرگە مۇئامىلە قىلدى. ئۆزىنىڭ ئۆزلىكىنى ئىپادىلىدى. مەسىلىلەرگە مەدەنىيەت ياكى ئومۇمىيلىق نۇقتىسىدىن تۇرۇپ قارايدىغانلار بىلەن، تارىخىي بەدئىيلىك نۇقتىسىدا تۇرۇپ قارايدىغانلار ئوتتۇرىسىدىكى پەرق ئاشكارا بولدى. شۇكىرىم، بۇ پەرق بۇ يىغىندا كۆرۈلدى - يۇ، شۇنچە تېز مەغلۇب بولۇپ، ئاساسىي ئېقىم بولۇش ھالىتىدىن قالدى!

كىشىنى ئەڭ خۇشال قىلىدىغان يەنە بىر تەرەپ، بۇ يىغىننىڭ ئارتۇقچىلىقى ھېسابلانغان نەرسىلەر - كۆز قاراش ۋە تەتقىقات ئۇسۇلى مەسىلىسىدە بۇنىڭدىن ئون نەچچە يىل ئىلگىرى يېتۈك ئۇيغۇر ئالىمى ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن ئەپەندى «تارىخ تەتقىقاتىدىكى يېڭى مېتود - تارىخىي ئۇنىڭ ئۆز ئۇچۇرى ئارقىلىق بايان قىلىش» («شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1996 - يىلى 1 - سان، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2000 - يىلى 2 - ، 3 (قوشما سان) ناملىق ماقالىسىدە بىزگە ئۇچۇر بېرىپ ۋە بۇ ھەقتىكى كۆز قارىشىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئۆزىنىڭ ئالدىن كۆرەر دانالىق سۈپىتىنى ئاشكارا قىلغانىكەن. بىز ئەينى چاغدا ئالىمنىڭ قەدىر - قىممىتىنى بىلمىگەندەك، بىلسەكمۇ ئېتىراپ قىلغۇمىز كەلمىگەندەك، ئۇ ئوتتۇرىغا قويغان يېڭىچە قاراش، يېڭى شەيئىلەرنى قوبۇل قىلمىغانىكەنمىز، چۈشەنمەسلىككە سالغانىكەنمىز. مانا ئەمدى ئۇنى كېچىكىپ بولسۇمۇ ھېس قىلدۇق. ئەسلى ئاشۇ چاغدا ھېس قىلغان، تولۇق قوبۇل قىلغان بولساق، بىزدە نۇرغۇن ئۇتۇق، يېڭى بايقاش، بۈيۈك تەتقىقات نەتىجىلىرى، شاھانە

ئەسەرلەر بارلىققا كەلگەن بولاتتى.

3. بۇ قېتىمقى ئىلىم مۇھاكىمىسى يىغىنىدا تارىخ، مەدەنىيەت تەتقىقاتىدا يېڭىچە ئىلىم پوزىتسىيىسى ۋە ئىلىم قارىشى مەيدانغا كەلگەن بولۇپ بۇ يىغىلىشقا ئىلمىي، قىزغىن بىر كەيپىيات ئەكەلدى. ئىلگىرى بىزنىڭ تارىخ، مەدەنىيەت تەتقىقاتىمىزدا خۇلاسەلەش ياكى ئىسپاتلاش ئاساس قىلىنىپ، تارىخ، مەدەنىيەت ساھەسىدىكى قايسىبىر مەسىلىگە ياكى تالاشتىكى مۇجەمل ئىشلارغا شۇ مەسىلىگە دائىر ئالاقىدار ئاساسىي ماتېرىيال ۋە قوشۇمچە ماتېرىياللاردىن پايدىلىنىپ بايان قىلىش، كۆز قاراشنى ئىسپاتلاش ئاساسىي ئورۇندا تۇراتتى. تەتقىقاتچىلارمۇ تېزلىك بىلەن شۇ مەسىلە ھەققىدىكى قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشقا، خۇلاسە - يەكۈن چىقىرىشقا ئالدىرايتتى. بىراق، بۇ خىل تەتقىقات نەتىجىسى ياكى باشقىلارنىڭ ئېتىراپ قىلىشىغا ئېرىشەلمەيتتى ياكى تېزلا ئاغدۇرۇلۇپ تاشلىناتتى، ياكى بولمىسا ئايغى چىقمايدىغان تالاش - تارتىشلارغا سەۋەب بولاتتى. بىزنىڭ تارىخ، مەدەنىيەت تەتقىقاتىمىزدا «بىر نۇقتا ئارقىلىق تىك لىنىيە بويىچە يەككە ھالدا تەتقىقات ئېلىپ بېرىش» تىن ئىبارەت بىر ئاجىز ھالقا ساقلىنغان بولۇپ، بۇنى ئۇزاقتىن بېرى ھېس قىلساقمۇ، ئۆزئارا تەكىتلەپ تۇرساقمۇ، لېكىن ئۇنىڭدىن ئۈزۈل - كېسىل قۇتۇلۇپ كېتەلمىگەندۇق. بۇ قېتىمقى ئىلىم مۇھاكىمىسى يىغىنىدا مەن بۇ مەسىلىدە تۈپتىن ئۆزگىرىش بولغانلىقىنى، ھېچبولمىغاندا بىر قىسىم ئوتتۇرا ياش، ياش تەتقىقاتچىلىرىمىزنىڭ چەت ئەللەردە ئوقۇش ۋە جۇڭگودا ئەمەلىي خىزمەت - تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىش جەريانىدا بۇ مەسىلىگە ئەھمىيەت بەرگەنلىكىنى، ئۆزلىرىنىڭ تەتقىقاتىدا بۆسۈش ھاسىل قىلغانلىقىنى ھېس قىلدىم. دەرۋەقە، ئۇلار تارىخ، مەدەنىيەت تەتقىقاتىدا ئارخېئولوگىيىلىك قېزىش ۋە تەتقىقات ئارقىلىق قولغا كەلگەن نەتىجىلەر بىلەن كۆپ قىرلىق، كۆپ قاتلاملىق، باشقىلار بىلەن ئورتاقلىشالايدىغان ئىمكانىيەتلىك تەتقىقات، نەتىجىلەرنى بارلىققا كەلتۈرگەندى. بۇ ھال كىشىنى ئىنتايىن خۇشال قىلىدۇ ھەم مۇشۇ ساھەدىكى تەتقىقاتلارنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالىغا ئۈمىد - ئىشەنچ تۇغدۇرىدۇ.

بىزنىڭ يازما يادىكارلىقلىرىمىزدىن «مەڭگۈ تاش تېكىستلىرى» ۋە كلاسسىك يازمىلاردىن «ئوغۇزنامە»، «تارىخىي رەشىدىي»، «تارىخىي ئەمىنىيە»، «تارىخىي ھەمىدىي» قاتارلىقلار ئۆزىنىڭ زور تارىخىي قىممىتى ۋە ئىلمىي قىممىتى بىلەن ئۇيغۇر تارىخ، مەدەنىيەت ساھەسىدە ئىنتايىن نوپۇزلۇقتۇر. ئۇلاردىكى راۋان بايانلار، چىنلىق بىلەن ئەكس ئەتكەن تارىخىي ۋەقەلەر ۋە قىستۇرمىلار كىشىنى قايىل قىلىدۇ ھەم ئىختىيارسىز ھالدا ئاشۇ ئەسەرلەر ئىچىگە غەرق قىلىدۇ. ھالبۇكى، بىزنىڭ ئۆتكەن ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن باشلاپ بارلىققا كەلگەن نۇرغۇن نوپۇزلۇق ئەسىرىمىز، تەتقىقات نەتىجىمىزدە بولسا يەڭگىل ئەمەلىي بايان، تەپەككۈر، چىنلىق بىلەن ئىپادىلەنگەن تارىخىي ۋەقەلەر كەمچىل بولۇپ، كۆپ قىسمى ۋەقەلەر، ستاتىستىكىلار تىزمىسى، دەبدەبىلىك سۆزلەر، بايانلار بىلەن تولۇپ، پەقەت مۇشۇ ساھەدىكىلەرلا چۈشەنەلەيدىغان، ئاۋام - جامائەتچىلىك ئورتاق بەھىر ئالالايدىغان ھالەت شەكىللىنىپ قالدى. بۇنىڭ ئەكسىچە، چەت تىل - لاردىن ئۇيغۇر تىلىغا قىلىنغان تارىخ، مەدەنىيەتكە ئائىت تەتقىقات ئەسەرلىرى، ئېكسپېدىتسىيە، ساياھەت خاتىرىلىرى بايانلىرىنىڭ ئاددىي، يەڭگىللىكى، تىلنىڭ راۋان، ئەمەلىيەتچان ھەم چۈشىنىشلىك بولۇشتەك ئالاھىدىلىكى بىلەن خەلقىمىزنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا

ئېرىشتى. بۇنىڭ سەۋەبى كىشىنى ئويلىنىدۇرۇدۇ. ھېلىمۇ ياخشى، بۇ ئىلىم مۇھاكىمىسى يىغىنىدا بۇ مەسىلىگە جاۋاب بەرگۈدەك ۋە بىزگە ئۆرنەك بولغۇدەك يېڭى ئۇچۇر بېرىلدى. يېڭى كەيپىيات يارىتىلىپ، يېڭى قەدەم بېسىلدى.

ئىلىم مۇھاكىمىسى يىغىنىنىڭ تۇنجى كۈنى، چوڭ يىغىندا شۇ ئۇ ئارمەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى - ئارخېئولوگىيە تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى، تەتقىقاتچى، ئۇيغۇر ئارخېئولوگ ئىدرىس ئابدۇروسۇل دوكلات بەردى. مەن ئۇنىڭمۇ بىزنىڭ بەزى تەتقىقاتچىلىرىمىزغا ئوخشاش ئۇزاقتىن ئۇزاققا سوزۇلغان بىر پارچە ماقالە - ماتېرىياللار، ئۈزۈندۈرۈلۈپ دۆۋىسىنى ئوقۇپ ئۆتۈشىدىن ئەنسىرەپ تۇرغانىدىم. بىراق ئۇ يىغىننىڭ ئومۇمىي كەيپىيات، ئالاھىدىلىكىگە ماس كېلىدىغان، ئۆزى فرانسىيىدە ئوقۇش جەريانىدا (بۇ ئىلىم ئەھلى بىزدە ھازىرغىچە چەت ئەلدە ئوقۇپ، قايتىپ كەلگەن بىردىنبىر ئۇيغۇر ئارخېئولوگىي) يېتىلە. دۈرگەن ئىلىم ماھارىتى بىلەن ئۆزى باشچىلىق قىلغان چوڭ كۆلەم - دىكى ئارخېئولوگىيىلىك قېزىش - 2004 - يىلى جۇڭگودىكى ئون چوڭ ئارخېئولوگىيىلىك بايقاشنىڭ بىرى بولغان كىچىك مۇرەن قەدى - رىستانلىقنىڭ ئارخېئولوگىيىلىك قېزىش جەريانىنى تونۇشتۇردى (بىزچە «تونۇشتۇردى» دەپ قارىغان بۇ قىسقىچە بايان ئەمەلىيەتتە ھەقىقىي بىر ئىلىم دوكلاتى ئىدى).

ئىدرىس ئابدۇروسۇل مۇنبەرگە چىققاندا، پۈتكۈل يىغىن ئەھلىنىڭ دىققىتى ئۇنىڭغا مەركەزلەشكەندى. مۇشۇنداق چوڭ تېمىغا يېتەكچى - لىك قىلغان كىشىنىڭ ئۆزى ھەم ئۇنىڭ سۆزلىرى ئاجايىپ تارتىش كۈچىگە ئىگە ئىدى. بۇ يىغىندا ئۇنىڭ ئىلگىرىكى ئىلىم دوكلاتلىرىنى ئاڭلىغان جۇڭگو ۋە چەت ئەللەرنىڭ ئالىملىرىمۇ بار ئىدى. تۇنجى قېتىم ئاڭلىغانلىرى تېخىمۇ كۆپ ئىدى. مەن بولسام تۇنجى ئاڭلىغان ھەم ئاڭلاشنى بەك خالايدىغانلارنىڭ بىرى ئىدىم. نۇرغۇن كىشى ئۇنىڭ 1995 - يىلى تۇرپان يارغول قەدىمكى شەھىرى غەربىي تۆپە - لىكتىكى ئارخېئولوگىيىلىك قېزىشتا كونا تاش قورالنى تېپىپ (شە - جاڭدا بۇنىڭدىن ئىلگىرى ئاتۇش ئارغۇ، تاشقورغان جېرغال قاتارلىق جايلاردىن كونا تاش قورال دەۋرىگە تەۋە بۇيۇملار تېپىلغانىدى. بى - راق، ئۇلارنىڭ بىر قىسىم ئالاھىدە شەرتلىرى تېخى تولۇقلاپ تېپىل - مىغانلىقتىن تولۇق ئېتىراپ قىلىشقا ئېرىشەلمىگەندى. بۇ قېتىم تۈر - پاندىن تېپىلغانلىرى بولسا بۇيۇمنىڭ خاراكتېرى ۋە مۇھىتى جەھەتتىن كونا تاش قورال دەۋرىگە خاس بولغان ئالاھىدە شارائىتلارنى تولۇق ھازىرلىغانىدى)، شىنجاڭدا كونا تاش قورال يوق، دېگەن قاراشنى ئاغدۇرۇپ تاشلىغانلىقىنى بىلەتتى. شۇڭا بۇگۈنمۇ ئۇنىڭ سۆزلىرىدە مۆجىزە يۈز بېرىپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى (ئەمەلىيەتتە، ئۇنىڭ دوكلاتىدىكى ئاساسىي مەزمۇن كىچىك خەۋەر سۈپىتىدە ئاخبارات ئو - رۇنلىرىدا - تېلېۋىزىيە، گېزىت - ژۇرناللاردا ئاللىقاچان ئېلان قىل - نىپ، جۇڭگو ۋە چەت ئەللەردە زور غۇلغۇلا قوزغىغان، پۈتكۈل ئا - خېئولوگىيە ئىلمى ساھەسىنىڭ دىققەت - ئېتىبارى مۇشۇ قېزىشنىڭ نەتىجىسىدە قالغانىدى). شۇڭمۇ پۈتكۈل يىغىن ئەھلىنىڭ دىققىتى ئۇنىڭغا مەركەزلەشكەندى.

كومپيۇتېرلىق كۆلەڭگۈ چۈشۈرۈش ئاپپاراتى ئېچىلىش بىلەنلا چەكسىز قۇم بارخانلىرى ئىچىدىكى دۆڭ ئۈستىگە قالدالغان ئېگىز يا - غاچ تۈۋرۈكلەر ۋە تۈۋرۈكلەر ئالدىدا يۈزىنى ساقال باسقان، بېشىغا تەنھەرىكەتچىلەرنىڭ قىشلىق باش كىيىمى، ئۇچىسىغا كۆپ يانچۇقلۇق كىيىم كىيىۋالغان ئورۇق - تارمۇش بىر كىشىنىڭ سۈرىتى پەيدا بول -

دى. بىر قارىسا ئۇ چۆلدىكى قېرى توغراققا ئوخشاسا، بىر قارىسا، ئاشۇ ياغاچ تۈۋرۈكلەر ئىچىدىكى ئادەم سىياقىدا ياسالغان ياغاچ ھەيكەلگە ئوخشايتتى. ئەمما رېئاللىق شۇكى، بۇ بىزنىڭ ئۇيغۇر ئار- خېئولوگ ئىدرىس ئابدۇروسۇل ئىدى!

ئۇنىڭ ئېكراندىكى سۈرىتىنى كۆرۈپ، پۈتكۈل يىغىن ئەھلى پا- راققىدە كۈلۈشۈپ كەتتى ۋە ناھايىتى قىزغىن ئالغىش ياڭراتتى. يىغىن ھەيدانى لەرزىگە كەلگەندەك ئۇنىڭ ۋۇجۇدىمۇ لەرزىگە كەلگەن، قەلبى ھاياجانغا تولغانىدى. ئۇنىڭ ئاۋازى تىترەپ چىقاتتى ...

ش ئۇ ئار مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى - ئارخېئولوگىيە تەتقىقات ئورنى بىلەن جىلىن ئۈنۋېرسىتېتى چېگرا رايون ئارخېئولوگىيە تەت- قىقات مەركىزى ھەمكارلىشىپ 2002 - يىلىدىن 2005 - يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا ئون ئايدەك ۋاقىت سەرپ قىلىپ، كىچىك مۇرەن قەبرىستان- لىقى (ئىلگىرى ئۆستەڭ بويىدىكى قەبرىستانلىق دەپ ئېلىنغان) نى ئومۇميۈزلۈك قازدى. 167 قەبرىنى ئېچىپ، قىممەتلىك مەدەنىيەت ياد- كارلىقىدىن 1000دىن ئارتۇقىنى قېزىۋالدى. بۇ ئارخېئولوگىيەلىك نەت- جە يېقىندا جۇڭگودىكى 2004 - يىللىق ئون چوڭ ئارخېئولوگىيەلىك بايقاش قاتارىغا كىرگۈزۈلدى.

شىنجاڭ بىلەن جىلىننىڭ ئارخېئولوگىيە خادىملىرى كىچىك مۇرەن قەبرىستانلىقىنى ئومۇميۈزلۈك قېزىش جەريانىدا ئۆزگىچە قۇم- لۇق ئارخېئولوگىيەلىك قېزىش ئۇسۇلىنى تەدرىجىي مۇكەممەللەش- تۈرگەچكە، ساقلىنىپ قالغان قەبرىلەرنىڭ بىر پۈتۈن قۇرۇلمىسى مۇ- كەممەل، مەدەنىيەت قىياپىتى ئاساسىي جەھەتتىن ئېنىق بولدى. مانا ئەمدى دۇنيا ئارخېئولوگىيە تارىخىدىكى سىرلىق كىچىك مۇرەن قەب- رىستانلىقى لوپنۇرنىڭ دەسلەپكى مەزگىللەردىكى مول مەدەنىيەتتىن ئۇچۇر بەرگەچكە، دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ئالىملارنىڭ دىق- قىتىنى قوزغىدى. 20 - ئەسىرنىڭ بېشىدا باشلانغان، بىر ئەسىرگە يې- قىن داۋاملاشقان خىزمەت جەريانىدا كروران رايونىغا دائىر تارىختىن ئاۋۋالقى بىر قەدەر مول ئارخېئولوگىيەلىك ماتېرىيال توپلاندى. بۇ ماتېرىياللار بۇ رايوندا مەدەنىيەت قىياپىتى ئۆزگىچە ئارخېئولوگىيە- لىك مەدەنىيەتنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى كۆرسەتتى. كىچىك مۇرەن قەبرىستانلىقىنىڭ قېزىلىشى بىلەن بىز بۇ ئارخېئولوگىيەلىك مەدە- نىيەتنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكى، مەدەنىيەت مەزمۇنى، قۇرۇلمىسى توغرىسىدا ئومۇميۈزلۈك ۋە چوڭقۇر تونۇشقا ئىگە بولدۇق. ئۇ شىنجاڭ ھەتتا پۈتكۈل ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىنىڭ تارىختىن ئاۋۋالقى ئارخېئولو- گىيىسىنىڭ مەزمۇنىنى بېيىتتى. دەپنە شارائىتى ياخشى بولغانلىقتىن، قەبرىستانلىقنىڭ نۇرغۇن نەزەرىتىكى ئۇچۇرلىرى بىر قەدەر ئەتراپلىق ساقلانغان، بولۇپمۇ ئىپتىدائىي دىن بىلەن ئالاقىدار بولغان ئىنتايىن مول يادىكارلىقلار، بىر قەدەر مۇكەممەل ساقلانغان جەسەتلەر، كىيىم- كېچەك قاتارلىقلار جۇڭگو ۋە چەت ئەللەرنىڭ تارىختىن ئاۋۋالقى ئار- خېئولوگىيەسىدە كەم ئۇچرايدۇ. ئۇ نۇرغۇن جەھەتتە تارىختىن ئاۋۋالقى ئارخېئولوگىيە تەتقىقاتىنىڭ نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتتى، شۇنداقلا تېخىمۇ كەڭ ساھەدە ئەتراپتىكى باشقا رايونلارنىڭ ئارخېئولوگىيەسىگە نەسر كۆرسىتىدۇ.

يىراقتىن قارىسىڭىز، كىچىك مۇرەن قەبرىستانلىقى كۆز يەتكۈسىز قۇملۇقتا چوقچىيىپ چىققان سوقچاق تۆپىلىككە ئوخشايدۇ. تۆپە- لىكنىڭ ئۈستىگە قىرلىق، يۇمىلاق ۋە پالاق شەكىللىك توغراق ياغاچ- لىرى ناھايىتى زىچ تىكلەنگەن. تۆپىلىككە يېقىنلاشىڭىز، ئاستا - ئاستا بىر خىل سىرلىق جايغا كىرىپ قالغاندەك ھېس قىلىسىز. بۇ

يەردىكى ھادىسىلەر ئاجايىپ سىرلىق بولۇپ، كىشىنىڭ ئەقلى يەتمەي- دۇ. مىسالەن: بۇ قېتىم بىز قېزىپ چىققان نۇرغۇن مەدەنىيەت يادىكار- لىقىدا سىرلىق «يەتتە» نى - يەتتە يول بېزەك، يەتتە نال يىپ، يەتتە قات كالا بېشى ... نى بايقىدۇق. ئۇ زادى نېمىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ؟

كىچىك مۇرەن قەبرىستانلىقى كۆنچى دەرياسىنىڭ جەنۇبىغا ئاي- رىلغان ئېقىنىنىڭ تەخمىنەن تۆت كىلومېتىر شەرقىدە بولۇپ، شامال- نىڭ تەبىئىي دۆۋىلىشى ۋە قەبرە قازغاندا قۇم دۆۋىلىنىۋەرگەنلىكتىن، تۆپىلىك بارغانسېرى ئېگىزلىپ يەتتە مېتىردىن ئېشىپ كەتكەن. پۈت- كۈل قەبرىستانلىقنىڭ كۆلىمى تەخمىنەن 2500 كۋادرات مېتىر. بۇ قە- تىم كىچىك مۇرەن قەبرىستانلىقىنى قېزىش ئومۇميۈزلۈك ئاخىرلاش- قاندىن كېيىن، ئارخېئولوگىيە نەزەرىتىدىكى قەبرىستانلىقنىڭ جە- نۇبىي رايونىدىكى قەبرىلەرنىڭ بەش قەۋەت ئىكەنلىكىنى، ئاستىنقى قەۋەتتىكى 5 - قەۋەت قەبرىلەرنىڭ ئىپتىدائىي قۇم بارخانغا كولانغان- لىقىنى، تۆت قەۋەتتىكى قەبرىلەرنىڭ تەبىئىي شەكىللەنگەن ياكى سۈنئىي دۆۋىلەنگەن قۇم قاتلىمىغا كولانغانلىقىنى بايقىدى. بۇنىڭ بىلەن كىچىك مۇرەن قەبرىستانلىقىنىڭ قەبرىلەر قاتلىمى توغرىسى- دىكى گۇمان يېشىلدى. قەبرىلەر نېمە ئۈچۈن بىرقانچە قەۋەت قىلىپ ئۈستى - ئۈستىگە كولىنىدۇ؟ تىك توغراق ياغاچلار نېمە مەنە بېرىدۇ؟ كۆز يەتكۈسىز قۇملۇقتا نېمە ئۈچۈن مۇشۇنداق ئايرىم بىر قەبرىستان- لىق بولىدۇ؟ بۇ يەرگە زادى قانداق كىشىلەر دەپنە قىلىنغان؟

روپاش مەلىكىگە ئوخشاش كىچىك مۇرەن قەبرىستانلىقى ئارخې- ئولوگلارنىڭ سىرلىق چۈمبىلىنى ئېچىشنى ساقلاۋاتىدۇ. بۇ قېتىمقى قېزىشتا بىز ئاز ئۇچرايدىغان نەزىر - چىراغ ئالاھىدىلىكىگە ئىگە لاي سۇۋاقلىق ياغاچ جەسەت ساندۇقىنى بايقىدۇق. يەنە قەبرىستانلىقتا ئالىي ئۆلچەمدىكى ياغاچ ئۆي شەكىلىدىكى قەبرىمۇ بولۇپ، «ياغاچ جەسەت (1) قەبرە» سىنى شەكىللەندۈرگەن. جەنۇبىي رايوندىكى ئىككى قەبرى- ئارخېئولوگلار 4 - قەۋەت بىلەن 5 - قەۋەتنى قېزىۋاتقاندا بايقىغان. ئار- خېئولوگلار شىمالىي رايوندىمۇ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش لاي سۇۋاقلىق يا- غاچ جەسەت ساندۇقىدىن ئاز دېگەندىمۇ بەشنى بايقىدى. لاي سۇۋاقلىق ياغاچ جەسەت ساندۇقى دەسلەپتە قېزىلغان كېمە شەكىللىك جەسەت رەپلىك بولۇپ، بىر قەۋەت لاي بىلەن پۇختا سۇۋالغان. ياپقۇچىنىڭ ئاستى ياغاچ ئۆي بولۇپ، ئۇ، ياغاچلارنى جۈپلەش - ئۇلاش ئارقىلىق ياسالغان. ياغاچ ئۆينىڭ ئاستىدا كىچىك مۇرەن قەبرىستانلىقىدا كۆپ ئۇچرايدىغان كېمە شەكىللىك جەسەت ساندۇقى بار ئىكەن.

قېزىپ چىقىرىلغان، مۇكەممەل ساقلانغان ئىپتىدائىي ھالەتتىكى قەبرىگە ئاساسەن ئەينى ۋاقىتتىكى دەپنە قىلىش جەريانىنى پەرەز قى- لىشقا بولىدۇ. ئالدى بىلەن تىك بىر ئورەك كولىنىپ، كېمە شەكىللىك جەسەت ساندۇقى قويۇلغان، ئاندىن ياغاچ ئۆينىڭ تاشقى قىسمى قومۇش ئارغامچا بىلەن باغلانغان. ياغاچ ئۆينىڭ ئۈستى بىلەن لاي سۇۋاققا تې- گىشىدىغان جاي تېخىمۇ قوپال قومۇش ئارغامچا بىلەن باغلانغان. يەر- لىككە قويۇلغاندىن كېيىن شەرقىي شىمال ۋە غەربىي جەنۇب بۇرجى- كىگە بىردىن قوزۇق قېقىلىپ، قومۇش ئارغامچا باغلانغان. ئەڭ ئاخىرىدا لاي سۇۋاقلىق ياغاچ جەسەت ساندۇقىنىڭ ئەتراپىغا تەخمىنەن بەش

① ياغاچ جەسەت - پۈتۈن ياغاچنى ئويۇپ ئادەمنىڭ يۈزى شەكىلىگە كەلتۈرۈلۈپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە تېرە چاپلاش ئارقىلىق ئادەم سىياقىدا يا- سالغان.

مېتىر كېلىدىغان قىزىق توغراق قوزۇقلار قېقىلغان. بۇ قوزۇقلار دەپ ئاتىلىدىغان ئىككى مېتىردىن ئاشىدىغان قاشانى شەكىللەندۈرگەن. قوزۇقلار قىزىل سىرلانغان، قوزۇقنىڭ ئۇچىغا قومۇش ئارغامچا بىلەن كالا بېشى ئېسىلغان. قېزىش داۋامىدا قوزۇقلارنىڭ ئىچى ۋە ئەتراپىدىن نۇرغۇن كالا بېشى، قوي بېشى يىغىۋالدۇق. بۇلار بەلكىم نەزىر - چىراغ قىلغاندا قېپقالغان نەرسىلەر بولۇشى مۇمكىن (ئىدىرس ئابدۇروسۇل 3000 نەچچە يىل بۇرۇنقى سۈرلۈك دەپنە مۇراسىمىنى جانلىق سۈرەتلەپ بەردى). ئارخېئولوگلار ياغاچ ئۆيىدىن ياغاچ ھەيكەل، تېرە بىلەن ئورمان مۇڭگۈزسىمان ئەسۋاب، ياغاچ كۆمۈرەك، چىۋىقتىن توقۇلغان كۆمۈرەك، تەخسە قاتارلىق نۇرغۇن ھەمدەپنە بۇيۇمىنى بايقىدى. تۆت جەسەت قۇرامىغا يەتكەن ئاياللارنىڭ جەسىتى بولۇپ، مۇميا يۈزىنىڭ قىسمىن جايلىرى يېرىلىپ كەتكەن، ئۈستىگە سېرىق رەڭلىك پىلاش ئارتىلغان، بويىغا قوپال يىپقا ئۆتكۈزۈلگەن رەڭگى ئوچۇق مارجان ئېسىلغان، ئالتۇن ھالقا تاقالغان. ئارخېئولوگلار زىننەت بۇيۇملىرى ۋە ھەمدەپنە بۇيۇملىرىغا قاراپ، لاي سۇۋاقلىق ياغاچ جەسەت ساندۇقىغا دەپنە قىلىنغان ئايالنىڭ ئورنى ئالاھىدە دەپ ھۆكۈم قىلدى. ئايال مۇمياىنىڭ يېشى، ئىرقى قاتارلىقلارنى يەنىمۇ دەلىللەشكە توغرا كېلىدۇ. لاي سۇۋاقلىق ياغاچ جەسەت ساندۇقىنىڭ بايقىلىشى بىلەن كىچىك مۇرەن قەبرىستانلىقىغا يەنە بىر يېشىنى كۈتۈپ ياتقان سىر قوشۇلدى.

ئارخېئولوگلار قەبرىستانلىقنىڭ شىمالىي بۇرجىكىدىن يەنە بىر ياغاچ ئۆي شەكىللىك قەبرىنى بايقىدى. ئۇلار بۇ بېرگىمان بايان قىلغان ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆي شۇ، دەپ ھۆكۈم قىلدى. ئەپسۇسكى، قەبرە ئېغىر دەرىجىدە بۇزۇۋېتىلگەندى. لېكىن تازىلانغاندىن كېيىن خارابىدىن قەبرە ئۆلچىمىنىڭ باشقا قەبرىلەرگە ئوخشىمايدىغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولاتتى. قەبرە ئىچىنىڭ كۆلىمى يەتتە كۋادرات مېتىر ئەتراپىدا بولۇپ، چوڭقۇرلۇقى بىر يېرىم مېتىر ئىدى. قىزىق قوپال ياغاچ تۈۋرۈكلەر ۋە كەڭ ياغاچ تاختايلاردىن ياسالغان بۇ قەبرىنىڭ ئوتتۇرىسىغا تاختاي قوپال يۇلغان بولۇپ، قەبرە ئىككى ئۆيگە ئايرىلغان، ئۆينىڭ ئىچىدىكى تام ياغاچلىرى، ياغاچ تۈۋرۈكلەر قىزىل بويالغان، ئۈستىگە قارا رەڭدە سىزىقى، تىك سىزىق ۋە كاتەكچىلەر سىزىلغان. ئارخېئولوگلار قەبرە سىرتىنىڭ قات - قات كالا تېرىسى بىلەن ئورالغانلىقىنى، كالا تېرىسىنىڭ ئۈستىگە چانالغان ئوت - چۆپلەر سۈرۈلگەنلىكىنى بايقىدى. قەبرىنى چۆرىدەپ نۇرغۇن چالما دۆۋىلەنگەن، قەبرىنىڭ ئالدى تېمىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى چالىملارنىڭ ئۈستىگە يەتتە قەۋەت كالا بېشى ئۈستى - ئۈستىلەپ قويۇلغان. قەبرە ئىچىدىكى قالدۇق يادىكارلىقلار ئىچىدىن ئارخېئولوگلار يۇمىلاق تاش سەلتەنەت ھاسسىنى تاپتى. ئۇ ھازىرغا قەدەر كىچىك مۇرەن قەبرىستانلىقىدىن قېزىپ چىقىلغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئىچىدە بىرىنچى سەلتەنەت ھاسسىسى. ئالتە ياغاچ جەسەت قەبرىسىمۇ بۇ قېتىمقى قېزىشتىكى زور بايقاش. ئارخېئولوگلار قەبرىنىڭ ئالدىدىكى قوزۇقتىكى ئىزنالارنى تەھلىل قىلىپ، ئالتە ياغاچ جەسەت قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ئۇدا دەپنە قىلىنغان، ھەممىسى ئەرلەرنىڭ جەسىتى، قىياپىتىمۇ ئاساسىي جەھەتتىن ئوخشاش بولۇپ، يۈزى ياپىلاق، قىزىل رەڭدە X سىزىقى سىزىلغان، دەپ ھۆكۈم قىلدى.

ياغاچقا ئويۇلغان ئادەمنىڭ يۈز ھەيكىلى بىلەن ياغاچقا ئويۇلغان ئادەم ھەيكىلىنى ئارخېئولوگلار لاي سۇۋاقلىق ياغاچ جەسەت ساندۇقىنىڭ ئىچىدىن بايقىغان بولۇپ، توغراققا ئويۇلغانىدى. ئادەمنىڭ يۈز ھەيكىلى سوقىچاق ياغاچقا ئويۇلغان، ئىنتايىن كىچىك بولۇپ، دىئامېتىرى تەخمىنەن توققۇز سانتىمېتىر. كىشىنى جەلپ قىلىدىغىنى شۇ.

كى، ئادەمنىڭ ياغاچ ھەيكىلىنىڭ ئىككى قۇلقىغا يۇمىلاق مىس ھالقا ئېسىپ قويۇلغان. كىچىك مۇرەن قەبرىستانلىقىنى قېزىش شۇنى كۆر - سەتتىكى، 3000 نەچچە يىل بۇرۇن بۇ يەردە برونزا بولغان، لېكىن كىچىك مۇرەنلىكلەرنىڭ بىر خىل زىننەت بۇيۇمى بولۇشى مۇمكىن. قېزىۋېلىنغان نەچچە مىڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقىدىن ئوت - چۆپ، يۇڭ ۋە تېرىنىڭ مۇشۇ يەردە ياشىغان خەلق تۇرمۇشتا تايىنىدىغان ئاساسلىق نەرسىلەر ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. قۇرامىغا يەتكەنلەرنىڭ قەبرىلىرىدىكى جەسەتلەرگە كىگىز قالپاق كىيگۈزۈلگەن، قالپاققا قىزىل يۇڭ يىپ ئىشلەپ قويۇلغان، پەي قىستۇرۇلغان، جەسەتلەرنىڭ پۈتىغا قىسقا قونچلۇق تېرە ئاياغ كىيگۈزۈلگەن، بېلىگە بەللىك چېكىلگەن، ئۈستىگە پىلاش ئارتىلغان، پىلاش ياغاچ ئىلكەك بىلەن ئىلىپ قويۇلغان. ئارخېئولوگلار ھەربىر جەسەتنىڭ يېنىدىن بىر كىچىك قاپچۇقنى تاپقان. قاپچۇق ئىچىدە چاكاندا شاخلىرى، بۇغداي ياكى چۈچۈك قوناق دانلىرى بار ئىكەن. كىچىك مۇرەن قەبرىستانلىقىغا قويۇلغانلار جىندىسىنىڭ ئوخشىماسلىقى سەۋەبلىك كىيىم - كىچەك ۋە ھەمدەپنە بۇيۇملىرىمۇ روشەن پەرقلىنگەن. بۇ قېتىمقى ئارخېئولوگىيىلىك قېزىش داۋامىدا مۇنۇلار بايقالدى: ئوخشىمىغان قەبرە رايونى ۋە قاتلامدىكى ھەمدەپنە بۇيۇملىرىنىڭ بىرىكىشى، سايمانلار ئوخشىمايدىكەن؛ ئەر - جەسەتلەرنىڭ بېشىغا كىيگۈزۈلگەن كىگىز قالپاقلارغا قاتار پەي بېزەك قىستۇرۇلغان؛ ئاياللارغا كىيگۈزۈلگەن كىگىز قالپاقلارغا يەككە پەي بېزەك قىستۇرۇلغان، ئەرلەرگە يېپىلغان پىلاشلارنىڭ پۆپۈكلىرى ئېتەكتە، ئاياللارغا يېپىلغان پىلاشلارنىڭ پۆپۈكلىرى مۇرە قىسمىدا ئىكەن؛ ئەر - لەرنىڭ بەللىكى بەلباغقا، ئاياللارنىڭ بەللىكى قىسقا يوپىكىغا ئوخشايدىكەن؛ 1 - قەۋەتتىن 3 - قەۋەتكىچە بولغان قەبرىلەردىن قېزىلغان بەللىكلەرنىڭ قۇرۇلمىسى ئاددىي بولۇپ، كۆپىنچىسى بىر خىل رەڭدە تەكشى توقۇلغان، 4 - ، 5 - قەۋەتتىن قېزىلغان بەللىكلەرگە قىزىل پەلەمپەي سىزىقلار توقۇپ چىقىرىلغانىكەن. كىچىك مۇرەن قەبرىستانلىقىدا نامايان بولغان مەدەنىيەت بىز ئوبدان بىلىدىغان قەدىمكى زامان مەدەنىيىتىگە پۈتۈنلەي ئوخشىمايدۇ. بۇ قەبرىستانلىق جۇڭگودا يېگانە بولۇپلا قالماي، دۇنيادىمۇ بۇنىڭغا ئوخشاش قەبرىستانلىق يوق. كىچىك مۇرەن قەبرىستانلىقىنىڭ سىرتى توغرا ئېچىپ بېرىشتە ئارخېئولوگىيە ۋە تارىخ بىلىملىرىگە تايىنىشلا كۇپايە قىلمايدۇ، ھەرقايسى پەن مۇتەخەسسسلرى كىچىك مۇرەن قەبرىستانلىقىغا كېلىپ، كونكرېت تەتقىقات قىلىشى زۆرۈر. بولۇپمۇ بۇنىڭغا ئارخېئولوگىيە، مۇھىت، ئانتروپولوگىيە، بوتانىكا، زوئولوگىيە، ئىپتىدائىي دىنشۇناسلىق قاتارلىق پەن مۇتەخەسسسلرى قاتنىشىشى زۆرۈر. شۇندىلا تەتقىقات تېخىمۇ تېزلىنىدۇ، تېخىمۇ نەتىجىلىك بولىدۇ.

ئومۇمەن، كىچىك مۇرەن قەبرىستانلىقىنى ئارخېئولوگىيىلىك قېزىش داۋامىدا نۇرغۇن يېڭى، مۇھىم دەپنە ھالىتى بايقالدى. مىسالەن: قۇرۇلمىسى ئۆزگىچە ھەم نەزىر - چىراغ ئالاھىدىلىكىگە ئىگە لاي سۇۋاقلىق ياغاچ جەسەت ساندۇقى بايقالدى. قەبرىستانلىق لاي سۇۋاقلىق ياغاچ جەسەت ساندۇقىنى يادرو قىلغان ھالدا ئورۇنلاشتۇرۇلغان. پۈتكۈل قەبرىستانلىقتىكى ئەڭ ئالىي ئۆلچەمدىكى ياغاچ ئۆي شەكلىدىكى بۇ چوڭ قەبرە ئۆزگىچە ھالەت شەكىللەندۈرگەن. قېزىش داۋامىدا بايقالغان خېلى كۆپ قەبرىنىڭ جەسەتلەر دەپنە قىلىنغان چاغدىكى قىياپىتى ساقلان قىلىنغان، قەبرىلەردىكى جەسەتلەر، كىيىم - كىچەكلەر ھەم نۇرغۇن ھەمدەپنە بۇيۇم ناھايىتى ياخشى ساقلانغان. ئۇنىڭدىن باشقا،

ئېلىپ، كىچىك مۇرەن قەبرىستانلىقىنى قېزىش بويىچە ئارخېئولوگىيە ئەترىتى تەشكىللىدى. تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى، تەتقىقاتچى ئىدرىس ئابدۇروسۇل ئەترەت باشلىقى بولدى. ئۇلار دېكابىردا كىچىك مۇرەن رايونىغا كېلىپ، كىچىك مۇرەن قەبرىستانلىقى ھەم ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى خارابىلىكلەرنى بىر ئاي ئۆچۈرسىدە ئارخېئولوگىيىلىك تەكشۈردى ۋە كىچىك دائىرىدە سىناق تەرىقىسىدە قازدى.

دۆلەت مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئىدارىسى 2003 - يىلى ئۆكتەبىردە كىچىك مۇرەن قەبرىستانلىقىنى ئومۇميۈزلۈك قېزىش تۈرىنى باشلاشنى تەستىقلىدى. تەتقىقاتچى ئىدرىس ئابدۇروسۇل ئەترەت تەشكىللىپ، ئۈچ ئاي داۋاملىشىدىغان قېزىشنى باشلىدى. كېيىن بوران بەك ئەدەپ كەتكەنلىكتىن، قېزىشنى ۋاقىتنىچە توختىتىپ، قەبرىستانلىققا قارايدىغان خادىملارنى قالدۇرۇپ قويۇپ قايتىشقا مەجبۇر بولدى. شۇ ئۇ ئار مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى - ئارخېئولوگىيە تەتقىقات ئورنى 2004 - يىلى 1 - سېنتەبىردە جىلىن ئۈنۋېرسىتېتى چېگرا رايون ئارخېئولوگىيە تەتقىقات مەركىزى بىلەن ھەمكارلىشىپ يەنە ئەترەت تەشكىللىپ، لوپ-نۇر قۇملۇقىدا قېزىش خىزمىتىنى قايتا باشلىدى. 2005 - يىلى مارتتا كىچىك مۇرەن قەبرىستانلىقىنى ئومۇميۈزلۈك قېزىش مۇۋەپپەقىيەتلىك ئاخىرلاشتى. (بۇ ماتېرىياللار ئىدرىس ئابدۇروسۇلنىڭ يىغىندىكى سۆزى، كىچىك مۇرەن قەبرىستانلىقىنىڭ قېزىش دوكلاتى ۋە ئالاقىدار كېزىت - زۇرنالاردىن رەتلەپ چىقىلدى).

ئۇنىڭ دوكلاتى تۈگىدى. ئۇ گۈلدېراس ئالقىش سادالىرى ئىچىدە مۇنبەردىن چۈشتى. ئۇنىڭ چىرايىدا بىر خىل مەمنۇنىيەت ۋە كەم-تەرلىك ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. مەن يىغىن ئەھلىگە قارىدىم. زالدا - يىغىنغا قاتناشقان يۈزدىن ئارتۇق ئىلىم ئەھلى ئىچىدە ھەرقايسى مىللەت، ھەرقايسى دۆلەت كىشىلىرى بىر - بىرىدىن پەرقلىق ئولتۇراتتى. مەن ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئۇيغۇرلارنى ساناپ باقتىم. جەمئىي ئادەم ئىكەن. بۇنىڭ ئىچىدە رەسمىي ۋەكىل ئالتە ئادەم ئىكەن! بۇ ئاز سان ئەمەس ئىدى. بىر خەلقئارالىق يىغىنغا ئۇيغۇردىن 11 ئادەم قاتناشتى، دېگەن چوڭ گەپ ئىدى. بىراق بۇنىڭدىن خوشال بولۇشقا بولاتتىكى، ماختىنىشقا بولمايتتى. بىلىشىمچە، مۇشۇ يىغىنغا قاتنىشىش سالاھىيىتىگە ئىگە ئالىم - تەتقىقاتچىلىرىمىز خېلى بار ئىدى. ئەمما، يىغىننىڭ ئىقتىسادىي شارائىتى بۇلارنىڭ يىغىنغا قاتنىشىشىنى چەكلەپ قويغانىدى (بۇ ئالىملار چەت ئەللەردە ئىلىم تەتقىقاتى يىغىنلىرى ئېچىلىشىغا ئاساسەن بارالمايدۇ. مۇشۇ ئانا تۇپراقتا ئېچىلغان بۇ يىغىنغا قاتنىشالمىسا، بەك ئەپسۇسلۇق ئىش بولمامدۇ؟ ئاڭلىشىمچە، بەزى ئالىملار يىغىنغا كەلگەن. بىراق كۈتۈش، ئورۇنلاش-تۈرۈش ياخشى بولمىغان ياكى ياخشى مۇئامىلىگە ئېرىشەلمەي، دىلى رەنجىپ قايتىپ كەتكەن. بۇ، بۇ قېتىمقى يىغىننىڭ بىردىنبىر چوڭ يېتەرسىز تەرىپى بويىچە بولدى).

ئويلاپ قالدىم، ھازىر جۇڭگو ۋە چەت ئەللەردە ئىلىم مۇھاكىمىسى يىغىنلىرى كۆپلەپ ئېچىلىۋاتىدۇ، ئىلىم مۇھاكىمىسى، تەتقىقات ۋە لېكسىيە بىرلەشتۈرۈلگەن پائالىيەتلەر كۆپلەپ ئېلىپ بېرىلىۋاتىدۇ. بىراق، بىزنىڭ ئۇنىڭغا قاتنىشىدىغان ئالىم - تەتقىقاتچىلىرىمىزنىڭ سانى چەكلىك، چەكلىك بولغاندېمۇ، ئىنتايىن چەكلىك! مېنىڭچە، بۇ-ئىككىدىكى سەۋەب، ئالىملىرىمىزنىڭ ئاشۇ يىغىنلارغا ئېلىپ چىققۇدەك تەتقىقات نەتىجىلىرىنىڭ يوقلۇقى، بىلىم - قابىلىيىتىنىڭ كەملىكىدىن ئەمەس، بەلكى ئىقتىسادىي ئامىل بىلەن ئۇچۇر ئامىلىنىڭ كەملىكىدىن. ھازىر جۇڭگونىڭ پەن تەتقىقات تۈرلىرىگە سېلىۋاتقان مەبلەغى كۈندە

قېزىۋېلىنغان 30 جەسەتنىڭ تېرىلىرى ۋە تۈك - چاچلىرى زىيانغا ئۇچرىمىغان بولۇپ، ئاساسىي جەھەتتىن دەپنە قىلىنغان چاغدىكى قەدىمىي ياپەتلىرىنى ساقلاپ قالغان، خارابە ۋە يادىكارلىقلاردىن قارىغاندا، كىچىك مۇرەن قەبرىستانلىقىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىكى مەدەنىيەت ئالاھىدىلىكىدە كۆرۈنەرلىك ئۆزگىرىش بولغان بولۇپ، كېيىنكى مەدەنىيەت، مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى تەتقىقاتىنى كۈچلۈك ماددىي ئىسپات بىلەن تەمىنلىدى.

ئاخىرىدا ئۇ مۇنداق دېدى: كىچىك مۇرەن قەبرىستانلىقىدىن قەدىمىي ئارخېئولوگىيىلىك نەتىجىلەر ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن جۇڭگو ۋە چەت ئەللەردىكى ئالىم - مۇتەخەسسسلەر ھەم ساياھەت شىركەتلىرىنىڭ كۈچلۈك قىزىقىشىنى قوزغاپ، چەت ئەللەرنىڭ ئارخېئولوگىيە مۇتەخەسسسلرى بۇ يەرگە كېلىپ تەكشۈرۈشنى ئارقا - ئارقىدىن ئىلتىماس قىلدى. كىچىك مۇرەن قەبرىستانلىقىنىڭ قېزىلىشى، جۇڭگو مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى - ئارخېئولوگىيە ساھەسىدىكى زور نەتىجە بولۇپلا قالماي، شىنجاڭنىڭ ساياھەتچىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرىدىغان بىر ياخشى پۇرسەت.

[ماتېرىيال 2: كىچىك مۇرەن ۋە كىچىك مۇرەن قەبرىستانلىقىنىڭ ئارخېئولوگىيە تارىخى]

1910 - ، 1911 - يىللىرى بۇ يەرلىك ئوۋچى ئۆردەك بۇ قەبرىستانلىقنى بايقىغان. شۇڭا شۋېتسىيىلىك ئارخېئولوگ بېرگمان 1934 - يىلى بۇ يەرگە كەلگەندە ئۇنىڭغا بولباشچى بولغان.

بېرگمان بىلەن ئۆردەك كۆنچى دەرياسىنىڭ جەنۇبقا ئايرىلغان بىر ئېقىنىنى بويلاپ جەنۇبقا ماڭغان. بېرگمان بۇ ئېقىننى ئۆز خىيالچىلا «ئۆستەك» (Ostak) دەپ ئاتىغان. ئۇلار بۇ ئېقىننىڭ غەربىدىكى تەخمىنەن تۆت كىلومېتىر يىراقلىقتا بۇ قەبرىستانلىقنى بايقىغان. بېرگمان شۇ ۋاقىتتا كىشىلەر ئارىسىدا «1000 دىن ئارتۇق جەسەت ساندۇقى بار قەبرىستانلىق» دېگەن گەپ تارقىلىپ يۈرگەن بۇ قەبرىستانلىققا «ئۆستەك بويىدىكى 5 - نومۇرلۇق قەبرىستانلىق» دەپ نام بەرگەن. بېرگمان 1939 - يىلى ستوككولھېمدا نەشر قىلدۇرغان «شىنجاڭ ئارخېئولوگىيە تەتقىقاتى» (خەنزۇچىدا «شىنجاڭ ئارخېئولوگىيىسى» دەپ تەرجىمە قىلىنغان) دېگەن كىتابتا ئېقىن ۋادىسىدىكى ئارخېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش ھەم قېزىش خىزمىتىنى تەپسىلىي تونۇشتۇرغان. كىچىك مۇرەن قەبرىستانلىقىنىڭ كۆلىمىنىڭ چوڭلۇقى، ئاجايىپ دەپنە شەكلى ھەم ئۆز ئىچىگە ئالغان لوپنۇرنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، لەردىكى مول مەدەنىيەت ئۇچۇرى ئالىملارنىڭ دىققىتىنى قوزغىغان. بېرگمان كىچىك مۇرەننى تەكشۈرگەندىن كېيىن، 20 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىغىچە بولغان 60 نەچچە يىلدا بۇ يەرگە ھېچكىم ئاياغ بېسىپ باقمىغان. كىچىك مۇرەن قەبرىستانلىقى لوپنۇر قۇملۇقىدا ئىز - دېرەكسىز غايىب بولۇپ كەتكەندەك قىلاتتى.

شۇ ئۇ ئار مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى - ئارخېئولوگىيە تەتقىقات ئورنىنىڭ تەتقىقاتچىسى ۋاڭ بىڭخۇا 2000 - يىلى 12 - دېكابىردا شېن-جېن «بۈيۈك تاڭ» كىنو - ئېلان ئىشلەش شىركىتى تەشكىللىگەن «جۇڭگونىڭ غەربىي يۇرتىدىكى پايانسىز قۇملۇققا سەپەر» دېگەن فىلىمنى سۈرەتكە ئېلىش كۆرۈپىسىدىكىلەر بىلەن بىللە بۇ يەرگە كېلىپ يەر شارى ئورۇن بېكىتىش ئۈسكۈنىسىدىن پايدىلىنىپ لوپنۇر قۇملۇقىغا كىرىپ، كىچىك مۇرەن قەبرىستانلىقىنى قايتا بايقىغان. شۇ ئۇ ئار مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى - ئارخېئولوگىيە تەتقىقات ئورنى 2002 - يىلى دۆلەت مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئىدارىسىنىڭ تەستىقىنى

روھى ئېچىر قاشلىرى، ھاياتقا بولغان ئۈمىدى تەلەپ قىلىۋاتقان روھى مەنبە - غۇرۇر، ئىپتىخارلىق، ئۈزلۈك، ئىشەنچ، مۇۋەپپەقىيەتتىن ئىبا- رەت ھايات مەشئىلىنى تاشلىۋەتمەسلىكىمىز كېرەك!

بۇ ئىلىم مۇھاكىمىسى يىغىنىدا چەت ئەللەردە ئوقۇۋاتقان، ئوقۇپ قايتىپ كەلگەن تەتقىقاتچىلىرىمىزنى ئۇچراتتىم. ئۇلارنىڭ بۇنداق خەلقئارالىق ئىلىم مۇھاكىمىسى يىغىنلىرىغا قاتنىشىشى تۇنجى قېتىملىقى بولماستىن بەلكى دائىملىق ئىشكەن. بۇ ھال كىشىنى ئىنتايىن خۇشال قىلىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ چەت ئەللەردە ئوقۇغان پۇرسىتى ۋە خەلق- ئارادا ئېرىشكەن ئىلىم نوپۇزلىرى بىلەن بۇنداق ئىلىم مۇھاكىمىسى يىغىنلىرىغا دائىم دېگۈدەك قاتنىشىپ تۇرۇش پۇرسىتىگە ئىگە بولغان. بۇ دېگەن يالغۇز ئۇلارنىڭ شەرىپى ئەمەس، بەلكى دۆلىتىمىزنىڭ، ئۇيغۇرلارنىڭ شان - شەرىپى. بۇ يەردە ئۇلارغىمۇ شۇنى دېگۈم كېلە- دۇ: بۇنىڭدىن كېيىن بۇنداق يىغىنلارغا كۆپلەپ قاتنىشىڭلار، ئابرو- يىڭلار يۇقىرى، چىققان دۆۋەتلەر ئېگىز بولسۇن! بىراق يۇرتتا قال- غانلارنى، ئۆزۈڭلاردەك پۈتكۈل ئۆمرىنى كەسپكە - تەتقىقاتقا ئاتە- غانلارنى ئۇنتۇپ قالماڭلار، گېزى كەلگەندە ئۇلارنىڭ گېيىنى قىلىپ قويۇڭلار. بۇ، جاھان ئىلىم ئەھلىنىڭ دىققەت - ئېتىبارىنى قوزغاپ قالسا ئەجەب ئەمەس. ھېچبولمىغاندا «ئۆزى يەپ ئۆزى داڭلاپتۇ» دېگەندەك بوپقالماسلىق ئۈچۈن، ئاشۇ چەت ئەللەردە بولۇۋاتقان خەلقئارالىق ئىلىم مۇھاكىمىلىرىنىڭ ئەھۋالىنى، نېمىلەرنىڭ دېيىلىپ، نېمىلەرنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلغانلىقىنى بىز مۇ بىلىپ قالايلى. بۇنداق ۋەزىپە يالغۇز تەتقىقاتچىلىرىمىزدىن ئىسراپىل يۈسۈپ، ئابدۇبەسىر شۈكۈرى ئەپەندىلەرگە يۈكلىنىپ قالمىسۇن. بۇ ۋەتەن، بۇ خەلقنىڭ سىلەرنىڭ چەت ئەللەردە ئىكەنلىكىڭلارنىلا ئەمەس، بەلكى نېمىلەرنى قىلىۋاتقانلىقىڭلارنى، نېمە قىلماقچى ئىكەنلىكىڭلارنى، ۋەتەن - خەلق ئۈچۈن نېمە قىلغانلىقىڭلارنى بەك بىلگۈسى بار. بىز بۇ ۋەتەندىن تا- نالامدۇق؟! 4

يارغول ئىنسانىيەت مەدەنىيەت تارىخىدا ئىنسانىيەتنىڭ شەھەر- لەشكەنلىكى ۋە شەھەر مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئۈلگە، بەلگە ۋە تاج بولۇپ، بىر قەدەر مۇكەممەل رەۋىشتە ساقلنىپ قالغان ئاجايىپ مۆجىزە. ئۇ ئۆزى بىنا بولغان 2000 يىلدىن ئارتۇق ۋاقىت ۋە ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزگەن بىر قانچە مىڭ يىللىق مۇساپە، ھەمدە بۇ چاغ- لاردا بارلىققا كەلگەن مەدەنىيەتنىڭ گۇۋاھچىسى سۈپىتىدە تۇرپاننىڭ، تۇرپان ئويمانلىقىنىڭ، تۇرپان خەلقىنىڭ، ئومۇمەن پۈتكۈل تەڭرى- تاغلىرىنىڭ شەرقى، شىمالى، جەنۇبىنىڭ ۋە بۇ جايدا ياشىغان قەدىمكى ئەجدادلارنىڭ قەدىمىدىن ھازىرغىچە بولغان سىياسىي، ئىقتىسادىي، مە- دەنىيىتىگە شاھىد، ئۆرنەك بولۇپ تۇرماقتا.

[ماتېرىيال 3: يارغول قەدىمكى شەھىرىنىڭ قىسقىچە ئەھۋالى]

يارغول قەدىمكى شەھىرى ئەمىنىيە دەۋرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدىن يۈەن سۇلالىسى دەۋرىگىچە بولغان ئارىلىقتىكى قەدىمكى شەھەر خار- ىسى بولۇپ، تۇرپان شەھىرىنىڭ تەخمىنەن ئون كىلومېتىر غەربىدە- كى يار ئېغىزى غولىغا جايلاشقان.

بۇ يەر دەسلەپتە ئالدى قاڭقىل خانلىقىنىڭ پايتەختى بولۇپ، دۈزى (تۈتىسى) دەپ ئاتالغان. غەربىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدە يارغول دەپ ئۆز- گەرتىلگەن ۋە بۈكى (ۋۇجى) چېرىكىچى بەگلىرى تۇرغۇزۇلغان. تاڭ سۇ- لالىسى دەۋرىدە قوچۇ ئايىمىقى قۇرۇلغان، ئەنشى قورۇقچى بەگ مەھكىمە- سىمۇ بىر مەزگىل مۇشۇ جايدا تۇرغان. كېيىن ئۇ ئىدىقۇت ئۇيغۇر

سايىن ئېشىپ بېرىۋاتىدۇ. ئەمما، ئۇمۇ چەكلىك بولۇپ، مۇناسىۋەتلىك كىشىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭلا چەت ئەللەرگە چىقىشىغا، چوڭ ئىلىم مۇ- ھاكىمىسى يىغىنلىرىغا بېرىشىغا يەتمەيدۇ. ئالىملار، تەتقىقاتچىلار بولسا بۇنداق ئېغىر يۈكنى ئۆزى يالغۇز ئۈستىگە ئالالمايدۇ. ئۇچۇر بولسا ھەممە ئادەم تەڭ پايدىلىنىدىغان، بەھرىمەن بولىدىغان نەرسە ئەمەس. ئۇمۇ ئاۋۋال ئىقتىسادىي ئامىلىنى شەرت قىلىدۇ. قانداق قىلىش كېرەك؟ بۇنىڭدىن كېيىن بۇ ھال يەنە داۋام قىلسۇنمۇ؟ مېنىڭچە، بۇ بىر جىددىي ئويلىنىشقا تېگىشلىك مۇھىم مەسىلە. ئىلىم - پەننىڭ تە- رەققىياتى، ئىلىم - پەن تەتقىقات نەتىجىلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئەمەلىي قوللىنىلىشى ئارقىلىق ئىپادە قىلىنىشىغا ئوخشاش، مەلۇم جەمئىيەت، مەلۇم مىللەتنىڭ تەرەققىياتى، مەۋجۇدلىقى يەنە شۇ ئالىم - مۇتە- خەسسەلەر ۋە ئۇلارنىڭ نەتىجىلىرى بىلەن كاپالەتلىنىدۇ. بولۇپمۇ ھازىرقى، كەلگۈسىدىكى ئىلىم - پەن ئۇچۇر دەۋرىدە تېخىمۇ شۇنداق. بۇنىڭ ئۈچۈن بىز جەمئىيەتكە، جەمئىيەتتىكى ۋەتەنپەرۋەر، خەلقپەر- ۋەر زاتلارغا، باي كارخانىچىلارغا مۇراجىئەت قىلساق بولماسمۇ؟ ئىلگىرى بىز ئاشۇ كىشىلەرنىڭ كۈچىگە تايىنىپ نۇرغۇن مەكتەپ، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئورنىنى قۇرغان. بۇلار ئەلۋەتتە زۆرۈر ئىدى. ئەمدى بولسا، ئاشۇ مەكتەپلەردىكى بالىلارغا ۋە پۈتكۈل جەمئىيەتكە ئۈلگە بولىدىغان روھىي تۈۋرۈك ۋە يولباشچى ئالىملىرىمىزنى يۆلە- سەك، يار - يۆلەك بولساق، ئۇلارنىڭ ئىلىم تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇلل- ىنىشىغا مەدەت بەرسەك بولمامدەكەن؟ تازا بولىدۇ! ھازىرقىدەك كۈچ- لۈك رىقابەتتە تېڭىرقاپ نېمە قىلىشنى بىلمەي قالغان، روھىي ئازغۇد- لۇق ياكى روھىي چۈشكۈنلۈك ئىچىدە ئەلەڭلەپ، جەمئىيەت ئۈچۈن يۈك بولۇپ قالغان ياشلار ۋە ئۆسمۈرلەر ۋە ۋەتەنپەرۋەر مىللىي ئاڭ، ئېتىقادتىن مەھرۇم بولۇۋاتقان چۈشكۈن ئىجتىمائىيىتىمىز ئۈچۈن قە- دىمكى ئەجدادلاردىن ئىپتىخارلىق، ھازىرقى ئۇلۇغلار - ئالىملار - مۇ- تەخەسسسلەر، ۋە مۇۋەپپەقىيەت قازانغان كىشىلىرىمىزدىن روھىي مەدەت ئالساق، كەلگۈسىگە ئىشەنچ بىلەن قاراپ قەدەم ئالىدىغان ھەقىقىي مىللىي روھنى يېتىلدۈرگىلى بولاتتى. (بىز كىچىكلەر ئۈچۈن گەرچە يېتەرلىك بولمىسۇمۇ، خېلى كۈچ چىقاردۇق. مانا ئەمدى بىز ئىقتىسادىي يار - يۆلەكتە بولىدىغان نۆۋەت چوڭلارغا - ئاشۇ كىچىك- لەرگە ئۈلگە بولىدىغان مەنئىي يولباشچىلارغا كەلگەندەك تۇرىدۇ). بىزنىڭ جەمئىيەت ئۈچۈن كۆڭۈل بۆلۈشىمىز كىچىكتىن چوڭغىچە ياكى چوڭدىن كىچىككىچە باشتىن - ئاياغ ئىزچىل بولۇشى كېرەك ئىدى. شۇندىلا ئەجدادلار بىلەن ئەۋلادلارنى تەبىئىي باغلىغىلى، ئىزچىل بىر تەرەققىيات يولىغا باشلىغىلى بولاتتى. دېمەكچىمەنكى، بىزنىڭ يۇقىرى قاتلام ئالىملىرىمىز، مۇتەخەسسسلرىمىز، تەتقىقاتچىلىرىمىز سانى ئاز بولغىنىغا ئوخشاش، ئۆزلىرىمۇ ياشنىپ قالغان، تولىمۇ جاپالىق تەت- قىقات، بىلىم كۈنسىرى يېڭىلىنىۋاتقان رىقابەتلىك دۇنيادا بىلىم قۇرۇل- مىسىنى ئۈزلۈكسىز يېڭىلاش، تولۇقلاش بىلەن ئۆمرىنى ئۆتكۈزگەن، ئۇلار ئەۋلادلار ئۈچۈن تۆھپە - بەخت يارىتىشىنى ئاخىرقى مەقسەت قىلغان. ئۇلارنىڭ ئالىملىقىدىن باشقا، ئىقتىسادىي رىقابەت تولمىمۇ كەسكىن جەمئىيەتنىڭ رەھىمسىز رېئاللىقى - تەلپىگە لايىقلىشالايدىغان ماددىي بايلىقى يوق (يامىنى كەلسە، مانا مۇشۇ ئىلىم مۇھاكىمىسى يە- ىنىغا ئوخشاش ئىقتىسادىي ئامىل تۈپەيلى شاللاپ تاشلىنىدۇ!) شۇڭا روھىي ۋە ئىقتىسادىي مەدەت بىلەن ئۇلارنىڭ تەتقىقاتىنى قوللىشىمىز كېرەك. ھەرگىز ئۇلار «كېتىپ» قالغاندىن كېيىن بۇشايمان قىلىدىغان ئىشنى قىلماسلىقىمىز كېرەك. ياش ئەۋلادلار زارىقىۋاتقان، ئۇلارنىڭ

خانلىقىغا قارىغان. 13 - ئەسىرنىڭ 70 - يىللىرىدا، يۈەن سۇلالىسىنىڭ خان جەمەتىدىكىلەر قوزغىغان توپلانمىنىڭ بالايىناپتىگە ئۇچرىغان. 1383 - يىلى بېشبالىقتىكى چاغاناي خانلىقىنىڭ خانى خىزىر خوجا ئىدىقۇت شەھىرى ئۈستىدىن جىھات قىلغانلىقتىن، شەھەر خارابىلىككە كە ئايلىنغان. ھازىر ساقلىنىپ قالغان ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى ئاڭ سۇ- لالىسىدىن ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرىگىچە بولغان زامانغا نەۋە يالداملاردۇر.

خارا بە جايلاشقان تۆپىلىك تىك قىيالىق بولۇپ، نىسپىي ئېگىزلىكى 20 ~ 30 مېتىرگە يەتكەچكە، قىيانىڭ گىرۋىكىدىكى مۇداپىئە توساق تىپىدىن باشقا، ئادەتتىكىدەك سېپىلار يوق. بۇ تۆپىلىك ئال بويۇرمىقى شەكلىدە بولۇپ، جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 1700 مېتىر، شەرقتىن غەربكە ئەڭ كەڭلىكى تەخمىنەن 300 مېتىر كېلىدۇ. قۇرۇلۇشلار ئاساسەن شەھەر خارابىسىنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا مەركەزلەشكەن بولۇپ، كۆلىمى تەخمىنەن 360 مىڭ كۋادرات مېتىر كېلىدۇ. شەھەرنىڭ جەنۇبىي، شەرقىي ۋە غەربىي قىسمىدا ياردىن ئېچىلغان قوۋۇق بار. جەنۇبىي قوۋۇق بىلەن شەرقىي قوۋۇق قەدىمكى شەھەرگە كىرىپ چىقىدىغان ئاساسلىق يول بولۇپ، شەھەرنى جەنۇبتىن شىمالغا كېسىپ ئۆتىدىغان چوڭ يول جەنۇبىي ۋە شەرقىي قوۋۇقلار بىلەن تۇتىشىدۇ ھەمدە قۇرۇلۇشلار مەركەز- لەشكەن رايونىدىكى 47 تار كوچىسىمۇ ئۇزۇن ئۇزۇن تۇتاشتۇرۇپ، پۈتكۈل شە- ھەرنىڭ قاتناش تورىنى شەكىللەندۈرىدۇ. ئاھالىلەر ئولتۇرىدىغان قورۇ- جايلىرىنىڭ ئىشكىلىرى بىۋاسىتە چوڭ يولغا قارىتىپ ئېچىلماي، بەلكى تار كوچىلار ئارقىلىق چوڭ يولغا تۇتاشتۇرۇلغان.

خارا بىلەن ئالاھىدىلىكىدىن ئۇلارنىڭ ئاھالىلەر ئۆيلىرى، ھۆكۈ- مەت مەھكىمىلىرى، ئىبادەتخانا، ئامبار قاتارلىقلار ئىكەنلىكىگە ھۆكۈم قىلىشقا بولىدۇ. ئۆيلەر سوقما تاملار بىلەن ئورالغان بولۇپ، ئىچىدە كا- رىدور، كىچىك سەينا، سۇ قۇدۇقى ۋە چوڭ - كىچىكلىكى ئوخشاش بول- مىغان ھەم رولى پەرقلىنىپ تۇرىدىغان ئۆيلەر بار. ئۆيلەرنىڭ بەزىلىرىدە مورا ۋە ئويۇقلار بار. مەھكىمىلەر شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا، يەنى تۆت كو- چىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، ئاساسلىق قۇرۇلۇشلىرىنىڭ كۆلىمى 20 مىڭ كۋادرات مېتىرغا يېتىدۇ. يەر ئۈستىدىكى قۇرۇلۇشلارنىڭ كۆپى ساقلىنىپ قالمىغان بولۇپ، قانداقلىغان نام قالدۇقىنىڭ قېلىنلىقى ئىككى مېتىرغا يېتىدۇ؛ پەقەت يەر ئاستىدىكى ئۆي، چوڭ يولغا تۇتىشى- دىغان يوشۇرۇن لەخمە، نۇرغۇن ئىدىش ئورنى، چوڭ قۇدۇق قاتارلىقلارنىلا كۆرگىلى بولىدۇ. بىراق ئۇلارنىڭ كۆرۈنۈشلەرى ئادەتتىكى ئاھالىلەر تۈ- رالىرىنىڭكىگە ئوخشىمايدۇ. شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان چوڭ يولنىڭ شىمالىي تەرىپىدە، يەنى شەرقىي قوۋۇققا يېقىن كېلىدىغان جايدا تىك قىياغا كۆلۈنغان غار شەكىللىك بىر يۈرۈش قۇرۇلۇش بولۇپ، بۇلار ئامبار بولسا كېرەك. چۈنكى، قېزىۋېلىنغان تارىخا پۈتۈك ۋە ھۆججەتلەردە قىت قىلىنغان «يارغول ئەگرى ئامبىرى»، «يارغول ئامبىرى» دېگەن خاتىرىلەر بۇنى دەلىللەيدۇ. شەھەر ئىچىدە كۆلىمى ۋە دەۋرى ئوخشاش بولمىغان بۇددا ئىبادەتخانىسى، بۇت قەسىرى، بۇددا مۇنارى، بۇددا سۇپىسى قاتارلىق ئىزلار 85 ئورۇندا بار. جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان چوڭ يولنىڭ ئۈدۈل- دىكى چوڭ بۇددا ئىبادەتخانىسىنىڭ گەۋدە قۇرۇلۇشىنىڭ كۆلىمى 5200 كۋادرات مېتىرغا يېتىدۇ. دالانچە ۋە ئارقا ساراي، بۇت قەسىرىنىڭ ئوتتۇرى- سىدىكى چوڭ بۇت تەكچىسى، ئىككى ياندىكى ھۇجرىلار، ھويلا ئوتتۇ- رىسىدىكى قەدىمكى قۇدۇق، ئىشىك ئورنى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىنى ناھايىتى ئېنىق كۆرگىلى بولىدۇ. ئىبادەتخانا ئىشىكى، سەيناسى، بۇت قەسىرى قاتارلىقلارنى ئوتتۇرا ئوق قىلىپ قارىغاندا، ئۇلارنى ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرىدىكى ئىبادەتخانىلارنىڭ ئورنىكى، دەپ ھېسابلاشقا

بولىدۇ. يارغول شەھىرىنىڭ سۇ بىلەن تەمىنلەش سىستېمىسى ئاساسەن قۇدۇق بولغاچقا، ھازىرغا قەدەر بايقالغان 153 قۇدۇق شەھەرنىڭ ھەممە يى- رىكە تارالغان. قۇرۇلۇشلار بىر قەدەر زىچ بولغان يەردە قۇدۇقلارمۇ سەل كۆپرەك بولغان. قۇدۇقلارنىڭ ئاغزى يۇمىلاق، دىئامېتىرى 1 ~ 1.4 مېتىر، ئەڭ چوڭ قۇدۇقنىڭ ئاغزى ئىككى مېتىر كېلىدۇ.

ھازىر ساقلىنىپ قالغان قۇرۇلۇشلاردىن ئوخشىمايدىغان بىناكارلىق تېخنىكىسىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. مىسالەن، يەرنى كولاپ تام قوپۇرۇش تېخنىكىسىنى ئالغاندا، بۇنىڭدا تام ئورنى قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ ئىچى - سىرتى كۆلۈنمەيدىن كېيىن تام شەكىللىنىدۇ، بۇ ئەڭ ئالاھىدىلىككە ئىگە تېخنىكا ۋە ئاساسلىق قۇرۇلۇش شەكلى ھېسابلىنىدۇ؛ بۇنىڭدىن باشقا يەنە قاڭداش، لاي دۆۋىلەش، كېسەك - چالمىلار بىلەن قوپۇرۇش، گەمە كولاش قاتارلىق تېخنىكىلارمۇ بولۇپ، ئۇلار ئوخشىمايدىغان رول تەلپى ۋە دەۋر ئۆزگىرىشىنى نامايان قىلغان. يارغول تۆپىلىكىنىڭ شىمالىدا يەنە 7 - 9 - ئەسىرلەرگە نەۋە قىياش يوللۇق، ئۆڭكۈر سىمان لەھەتلىك نەچچە ئون قەبىرە بار. بۇ قەدىمكى شەھەر مەملىكەت بويىچە نۇقتىلىق قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىق ئورنى ھېسابلىنىدۇ. («شىنجاڭ ئېنسىكلوپېدىيىسى» خەنزۇچە نەشرى 7 - بەت)

دۇنياۋى بۇ ئىلىم مۇھاكىمىسى يىغىنىنىڭ تۇنجى كۈنى كەچتە، جۇڭگو ۋە چەت ئەللەردىن كەلگەن يۈزدىن ئارتۇق ئالىم - مۇتەخەس- سىس، تەتقىقاتچىلار ئىككى مىڭ يىلغا يېقىن سۈكۈت ئىچىدە ياتقان بۇ قەدىمكى شەھەرنىڭ ئۇيقۇسىنى بۇزۇپ، شەھەر دەۋرۋازىسىنى قاقتى! بۇ يەرگە كەلگەنلەرنىڭ قەلبىدە بىر خىل ھاياجان، ئۆزىنىڭ نەچچە ئون يىل كۆرمىگەن مەھەللىسىنى كۆرگەن، دالدىكى يېگانە ئۆيىنى تاپقان غېرىبىنىڭ، ئانا يۇرت ئىشىقىدا بىر ئۆمۈر كۆيگەن ئەۋلادنىڭ قەلبىدىكى چەكسىز سۆيگۈ - مۇھەببەت ھۆكۈم سۈرەتتى. ئۆزلىرىنىڭ نەچچە ئون يىل ۋاقتىنى مۇشۇ تۇرپان - يارغول ئۈچۈن، ئۇنىڭ قەدىمكى تارىخ - مەدەنىيىتىدىكى سىرلارنى ئېچىش ئۈچۈن سەرپ قىلغان، تەر ئاققۇزغان ئالىملار، تەتقىقاتچىلار، بولۇپمۇ چەت ئەللەردىن كەلگەن ئالىم - مۇتە- خەسسىلەر ھەۋەس بىلەن بۇ قەدىمكى شەھەرگە باقاتتى. كۆزلىرى ياشلانغان ھالدا، خۇددى بۇ قەدىمكى شەھەرنى ئويغىتىپ قويۇشتىن قورققان دەك ياكى ئۇنىڭ «ئۇستىخنى» ئاغرىپ كېتىدىغان دەك ئاۋايلاپ دەسسەپ ماڭاتتى. ئۇنىڭ تولىمۇ قەدىمكى تاملىرىنى سىيلاپ، تۈپرىقنى ئاۋايلاپ ئېلىپ يۈزلىرىگە سۈرتەتتى ...

بۇگۈن بۇ قەدىمكى شەھەرنىڭ سۈكۈتلۈك ئۇيقۇسى ھەقىقەتەن بۇ- زۇلغاندى! بۇ كۈن كەچ، بۇ يەر - يارغول قەدىمكى شەھەردە ياغرىغان «يارقۇت ① قەدىمكى كۈيى» ھەقىقەتەن بۇ شەھەرنىڭ ئۇيقۇسىنى بۇ- زۇپ، ئۇنىڭ تارىخى - ئۆتمۈشىنى قايتا نامايان قىلىپ بارماقتا ئىدى. قەدىمكى شەھەرنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا - قەدىمكى مەركىزىي ئور- دىنىڭ ئالدىغا سەھنە ياسالغان بولۇپ، سەھنەنىڭ ئالدى شەھەر دەۋرا- زىسىدىن باشلانغان مەركىزىي يولغا قارىتىلغان، ئىككى تەرىپى قەدىمكى ئىمارەت، ئېگىز بىنالارنىڭ قالدۇق تاملىرى بىلەن ئورالغان، كەينى تە- رىپىدە قەدىمكى شەھەرنىڭ مەركىزىدىكى ئىمارەتنىڭ قالدۇقى - ھېلىمۇ ناھايىتى ھەيۋەت بىلەن چوقچىيىپ تۇرغان ئوردا قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. بۇ سەھنەنىڭ جايلىشىشى ۋە ئەتراپىدىكى مۇھىت خۇددى ئۇستى

① يارقۇت - تۇرپاندىكى تەتقىقاتچىلارنىڭ ئىسپاتلىشىچە، يارغول شەھىرىنىڭ ھازىرقى ئورنىنىڭ ياكى شەھەرنىڭ ئۆزىنىڭ نامى قە- دىمىدىن باشلاپ «يارقۇت» دېيىلىدىكەن، ئۇنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى دەريا قوشۇلۇپ «يارغول» دېيىلگەنكەن.

رەسسامنىڭ قولىدىن چىققان ماي بوياق رەسىمگە ئوخشاش كەچكى شەپەق نۇرىدا ئوتقاشتەك تۈۋىلىنىپ تۇراتتى. بىز سەھنە ئالدىغا كەلگەن چاغ، بۇ سەھنە، بۇ قەدىمكى شەھەر قۇياشنىڭ كەچكى شەپەق نۇرىغا چۆمۈلگەن ۋاقىتقا توغرا كەلگەنىدى. مۇشۇ تاپتىكى تۇيغۇ، ئەتراپتىكى مۇھىت، رەڭ كىشىنى تەبىئىي ھالدا تولمۇ ئۇزاق ئۆتمۈشتىكى تارىخ رىۋايىتى ئىچىگە باشلاپ كېتىۋاتقاندا تۇيغۇ بېرەتتى ...

«يارقۇت قەدىمكى كۆيى» باشلاندى. بۇ كۆي «ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى»دىكى ئۆرنەكلەر، تۇرپان مۇقامى - ئەلنەغمىلىرىدىن تاللانمىلار، ئۇيغۇرلارنىڭ تۈرلۈك مەشرەپ - مۇقاملىرىدىن ئارىيىلەر بىلەن باشلىنىپ، ئاخىرىدا يەنە ئۇيغۇر - تۇرپان مەشرەپ - مۇقاملىرى، ئەلنەغمىلىرى بىلەن ئاياغلاشتى. بۇ ناخشا - كۈيلەرنىڭ قەدىمىيلىكى، خاسلىقى، بولۇپمۇ ئۇنىڭ يارغولدىن ئىبارەت بۇ ئۇلۇغ - قەدىمىي مەدەنىيەت ئاستانىسىدا بۇ مۇقەددەس سەمۋولنىڭ سەھنە - دېكوراتسىيە قىلىپ ئورۇندىلىشى كىشىنىڭ يۈرەك تارىنى چېكىپ، ۋۇجۇدىدا مۇشۇ تۇپراق، مۇشۇ خەلققە ئاز - تولا مۇھەببىتى بار ھەرقانداق ئىنساننىڭ ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سېلىپ، قانلىرىنى قاينىتىپ، يىراق بىر ئۆتمۈشكە - ئەجدادلار بىلەن ئەۋلادلار ئوتتۇرىسىنى باغلاپ تۇرغان مەنىۋى - روھىي تۇۋرۇك قېشىغا باشلاپ باراتتى ...

بۇ قەدىمكى كۆي - «يارقۇت قەدىمكى كۆيى» شۇنداق باشلاندى. ئۇ ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ سىستېمىلاشقان، مۇكەممەللەشكەن، يۈك - سەك ھاياتىي كۈچكە تولغان «ئون ئىككى مۇقام»دىكى ئۆرنەكلەر - دىن باشلىنىپ، ئۇنىڭ شاخ - يىلتىزلىرى بولغان يەرلىك مەشرەپ - مۇقاملار، ئەلنەغمە - كۈيلەر بىلەن ئاياغلىشىپ بارماقتا ئىدى. بۇ ھال كىشىگە بىر تۈپ توغراق ۋە ئۇنىڭغا ھاياتىي كۈچ ئاتا قىلغان تارماق يىلتىزلىرىنى، بۈيۈك تارىم دەرياسى ۋە ئۇنى ھاسىل قىلغان تارماق ئېقىنلارنى ئەسلىتىپ، ئۇلارغا بولغان سېغىنىش، ھۆرمەت، ئىپتىخارلىق تۇيغۇسىنى قوزغايىتى. بۇ ھال كىشىگە بۇنىڭدىن 2000 مىڭ يىل ئىلگىرىمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش كۆي، مەشرەپ - مۇقاملارنىڭ مۇشۇ جايدا - دەل بۇگۈن «يارقۇت قەدىمكى كۆيى» ئورۇندىلىنىۋاتقان مۇشۇ جايدا ئورۇندالغانلىقىنى، ئۇنىڭ شۇ ۋاقىتتىن باشلاپ مۇشۇ قەدىمكى شەھەرگە، شەھەرنىڭ تام - تورۇسلىرى، يوللارغا، دەريا - لار - ئەتراپقا، پۈتكۈل تۇرپان ئويمانلىقىغا، تارىم - جۇڭغار ۋادىلىرىغا ... سىڭىپ، ئەۋلادتىن ئەۋلادقا مەراسىم، ئۈدۈم بويى كېلىۋاتقانلىقى - دىن بېشارەت بېرىپ تۇراتتى.

بۇ قەدىمكى ناخشا - كۈيلەر كىشىنى بىردە خۇشال قىلسا، بىردە ساراسىمىگە سالاتتى. خۇشاللىق بولسا، بۇ كۈيىنىڭ تۇرپاندا چاقىرىلغان دۇنياۋى ئىلىم مۇھاكىمىسى مەزگىلىدە، مۇشۇ قەدىمكى شەھەردە ياڭراپ، ئۇزاق ئۆتمۈش بىلەن بۇگۈنكى، ئەجدادلار بىلەن ئەۋلادلارنى باغلاپ، دۇنياۋى ئىلىم ئەھلىلىرى يىغىلىشىغا يېڭى مەز - مۇن، يېڭى تۈس بەرگىنى ئىدى. ساراسىمە بولسا، 2000 يىلدىن ئارتۇق تۇق سۈكۈتلۈك ئۇيقۇدا ياتقان بۇ قەدىمكى ئاستانىنىڭ تارىختىكى ئۇلانما تەبىئىي ئاپەتلەر جۈملىدىن بېھىساب بوران - چاپقۇن، رە - ھېمىز سىياسىي، ئىجتىمائىي ئاپەتلەردىن ئامان قېلىپ، بۇگۈنكى يې - ڭى تارىخى - ئۆزىنىڭ جاھان ئىلىم ئەھلى ئالدىدا قايتا نامايان بو - لۇشىنى كۈتۈۋېلىشى، ھەم مۇشۇ «خۇشاللىق» ئارىسىغا يوشۇرۇنغان يېڭى بوران - چاپقۇن ئىدى! چۈنكى ئۇنىڭ سۈكۈتلۈك ئۇيقۇسى - ئەجدادلار مەراسىنى ئەۋلادلار قولىغا يەتكۈزۈپ بېرىشتىن ئىبارەت مۇقەددەس ۋەزىپە - مۇقەددەس ئۇزۇن سەپەر جەريانى مۇشۇ كۆي،

مۇشۇ خۇشاللىق بىلەن ئەبەدىيلىك بۇزۇلۇش ئالدىدا تۇراتتى. بىز - نىڭ «يارقۇت قەدىمكى كۆيى»دىكى ھاياجىنىمىز، خۇشاللىق تەنتە - نىلىرىمىز بۇ قەدىمىي مەدەنىيەت ئاستانىسىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى پاجىئەلىك قىسمىتىگە سەۋەب بويىقىلىشى، بۇگۈنكى مۇشۇ كۆي بۇ - نىڭدىن كېيىن مۇشۇ جايدا داۋاملىق ياڭراپ، توپ - توپ ھاشىنىنا، توپ - توپ ئادەم ئۇنىڭ باغرىنى پىتقلاپ، ئارامنى بۇزۇشى، ئۇنىڭ مەۋجۇد ھالىتىگە خەۋپ ئەكېلىشى مۇمكىن ئىدى. بۇ مېنىڭلا ئەندى - شەم ئەمەس، بەلكى بۇ قەدىمكى كۆيىنى ئاڭلىغان ئالىم - مۇتەخەس - سىلەرنىڭ بىردەملىك ھاياجاندىن كېيىن چىرايىدىن، ئۆزئارا پىچىر - لاشلىرىدىن، ئۇھ تارتىشلىرىدىن بىلىنگەن ئەندىشە - ساراسىمە ئىدى. ئەمەلىيەتتە، بۇ ئەندىشە - ساراسىمە ئورۇنسىز ئەمەس ئىدى. بۇنداق كۆي ياڭرىماي تۇرۇپمۇ ئەتراپىمىزدىكى نۇرغۇن قەدىمكى شەھەر، سەلتەنەتلىك قەدىمكى سەنئەت سارىيى بولغان تاشكېمەر، قىممەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقىمىزنىڭ ئارامى بۇزۇلغان، پەقەت پۇل تېپىشنى بىلىپ، قوغداشنى بىلمەيدىغان، دۆلەتنىڭ «مەدەنىيەت يادىكارلىقى - رىنى قوغداش قانۇنى»نى ئوقۇمىغان، ئىزچىللاشتۇرمىغان بەزى ئا - دەملەر ۋە ئورۇنلار ئۇلارنىڭ مەۋجۇدلىقىغا خەۋپ ئەكېلىۋاتقان، ۋەتىنىمىزنىڭ قىممەتلىك مەدەنىيەت مەراسىملىرى، يادىكارلىقلىرى يو - قىلىش ھالىتىگە كېلىپ قالغان پاجىئەلىك رېئاللىق ئىدى.

بۇ قەدىمكى كۆي شۇنداق ئاياغلاشتى. يارغول قەدىمكى شەھە - رىدىن قايتقاندا يىغىن ئەھلىنىڭ بېشى چۈشكەن، ھەتتا بەزىلىرىنىڭ روھى چىقىپ كەتكەندەك بوپقالغانىدى. بۇ ھالىنى قەدىمكى ئۇيغۇر كۈيلىرى بەخش ئەتكەن ھاياجاننىڭ سېھرىي كۈچىدىن ۋە ياكى با - يامقى ئەندىشە - ساراسىمە ئەكەلگەن روھى چۈشۈشتىن دەپ ئويلاش - قىمۇ بولاتتى. بىراق يارغولدىن قايتقاندا، بىزنى ئېلىپ ماڭغان ئاپتو - بۇس - مېنبۇسلىرىدىكى ئىچى شۇ قەدەر تىمتاس ئىدىكى، گويا بايامقى قەدىمكى ئۇيغۇر كۈيلىرى ياڭراشتىن ئىلگىرىكى يارغول قەدىمكى شەھىرىنىڭ سۈكۈتلۈك ھالىتىگە ئوخشايتتى. ئوخشىمايدىغىنى، ئاپتو - بۇس - مېنبۇسلىرىدىكى ھەممە كىشىنىڭ كۆزلىرى دېرىزىگە تىكىلگەن، تولمۇ مۇرەككەپ ئوي - خىياللار بىلەن ئەتراپنى كېزەتتى. پىچىر - لاشلار ھەر خىل تىللاردا بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ قەلب كۆزلىرىدە بىرلا نۇقتا - يارغول قەدىمكى شەھىرى بولغاچ، بۇ پىچىرلاشلاردىن ئۇلارنىڭ بۇ قەدىمكى شەھەرنىڭ ئامانلىقىنى تىلەۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىشقا بولاتتى ...

5

تۇرپان ۋىلايىتىنىڭ رەھبەرلىرى تۇرپان ۋىلايىتىنىڭ ئىقتىساد خىزمىتى يىغىنىدا «تۇرپاننىڭ زېمىنى كىچىك، بايلىقى كەمچىل، تەبىئىي شارائىتى ياخشى ئەمەس، بۇلار بىزنىڭ تۇرپاننىڭ ئىقتىسادىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشىمىزغا زور چەكلىمە ئەكېلىدۇ. بىراق، تۇرپاننىڭ ماددىي، مەنىۋى مەدەنىيەت بايلىقى مول ھەم دۇنياغا مەشھۇر. بىز تۇرپاننىڭ «ھاللىق جەمئىيەت بەرپا قىلىش» قۇرۇلۇشىدا مۇشۇ نۇق - تىنى تۇتۇشىمىز، مەدەنىيەت جەھەتتىكى بايلىق ئارقىلىق تۇرپان ئىقتىسادىنى يۈكسەلدۈرۈشىمىز، تۇرپاننىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشىمىز كېرەك» دەپتۇ.

بۇ، قېلىپلىشىپ قالغان سىياسىي دوكلات، ئورۇنلاشتۇرۇشتەك قىلىدۇ. بىراق، مېنىڭچە بۇ تۇرپاننىڭ ئەمەلىي ئەھۋالى، تەرەققىياتى ۋە ھازىرقى تۇتقان يولدا ئوينىغان رولى، ئەھمىيىتى جەھەتتىن ئېيتقاندا ئىنتايىن زور قىممەتكە ئىگە. يېقىنقى ئون يىللىق ئەھۋالدىن

قارىغاندا، تۇرپان ۋىلايىتى تۇرپاننىڭ تەرەققىياتىدا تەبىئىي ۋە ئىقتىسادىي شارائىتى ئالدىنقى شەرت قىلىپ نۇرغۇن خىزمەت ئىشلىدى. ئەمما، شارائىت چەكلىمىلىكى بولغاچ، ئۈنۈم كۆرۈنەرلىك بولمىدى. ئۇلار كېيىنكى چاغلاردا مەدەنىيەت ئارقىلىق تەرەققىياتنى ئىلگىرى سۈرۈش خىزمەت يۆنىلىشىنى يولغا قويدى ھەم باسقۇچ خاراكتېرلىك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى. مانا ھازىر بولسا، مەدەنىيەت تۇرپاننىڭ ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي تەرەققىياتىدا ھەل قىلغۇچ رول ئويناۋاتىدۇ. مەدەنىيەت ئىنسانىيەت مەنۇيىتىگە تەۋە، ئىنسانلار ئىقتىسادىي پاراسىتى، ئىجتىمائىي تەرەققىياتىنىڭ بەلگىسى. ئۇ ئىنسانىيەت بارلىققا كەلگەندىن تارتىپ تاكى ھازىرغىچە بولغان تەرەققىيات جەريانىنىڭ ھەرقايسى باسقۇچلىرىدا ئوخشىمىغان دەرىجىدە، شەكىلدە ئىپادە قىلىنىپ، ئىنسانلارنى ئەجدادلار بىلەن ئەۋلادلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىجاد قىلىش، ۋارىسلىق قىلىشتىن ئىبارەت ئىزچىللىققا ئىگە ھالقا ئىچىدە باغلاپ كەلدى. ئۇ شەكىلسىز ۋە شەكىللىك ھالەتتە (مەنۇي ۋە ماددىي ھالەتتە) ئۈزلۈكسىز تەرەققىياتچانلىقى بىلەن قەدىمكى ھازىرقى ئۈچۈن، ھازىرقى قەدىمكى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش، ئۆزئارا تولۇقلاش ھەم تېزلا يېڭى بىر شەيئى - يېڭى مەدەنىيەت ھادىسىسىنى ئاپىرىدە قىلىشتەك ئالاھىدىلىكى بىلەن جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي تەرەققىياتىغا ئۈزلۈكسىز تۆھپە قوشتى ھەم ئىلگىرى سۈردى. ئۇنىڭ قىممىتى، رولىنى توغرا، تولۇق تونۇش، نۆۋەتتىكى ئۈچۈر دەۋرىدە مەلۇم تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي چەكلىمىلىك ئىچىدىكى رايونلار ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

مېنىڭچە، تۇرپان، تۇرپاندىكى رەھبەرلەر بۇ نۇقتىنى ناھايىتى ياخشى تونۇغان ھەم ۋاقىتدا تەدبىر قوللانغان. يۇقىرىدا مەسئال ئالغان بىر ئابزاس سۆز (بۇ سۆزنى مەن بىۋاسىتە ئاڭلىغان ئەمەس، ئۇنى تۇرپان ۋىلايىتى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، جۇڭگو شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقاتى ئا. كادېمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئارخېئولوگىيە تەتقىقاتچىسى ئابىلىم قەييۇم ئەپەندى مۇشۇ يىغىننىڭ تەييارلىق خىزمەتلىرىنى ئىشلەۋاتقان چاغدا، ئىنتايىن ھاياجان بىلەن ماڭا ئېيتقاندى) دىن بۇنىڭ رەھبەرلىكىنىڭ كۆڭۈل بۆلۈش دائىرىسىگە كىرگەنلىكىنى ئىپادە قىلسا، ئەمەل يەتتە يېقىنقى يىللاردا - مانا كۆز ئالدىمىزدا، مۇشۇ دۇنياۋى ئىلىم مۇھاكىمىسى يىغىنىدا بولۇۋاتقان ئىشلاردىن تۇرپانلىقلارنىڭ مەدەنىيەت ۋە مەدەنىيەت ئارقىلىق تۇرپاننى تەشۋىق قىلىش، تۇرپاننى داڭلىق ماركىغا ئايلاندۇرۇپ، تۇرپاننىڭ ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشتىن ئىبارەت دادىل قەدەمنى تاشلىغانلىقىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. ھەقىقەتەنمۇ تۇرپان ئۆزىنىڭ ھاياتىي كۈچىنى - مەدەنىيەت بايلىقى جەھەتتىكى ئارتۇقچىلىقىنى تولۇق تونۇپ يەتكەندى.

1988 - يىلى «تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقاتى جەمئىيىتى» نىڭ قۇرۇلۇشىدىن تارتىپ ھازىرقى «جۇڭگو شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقاتى ئاكادېمىيىسى» نىڭ قۇرۇلۇشىغا قەدەر بولغان جەريان ۋە بۇ جەرياندا ئېچىلغان ئىككى قېتىملىق «تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقاتى بويىچە خەلقئارالىق ئىلىم مۇھاكىمىسى يىغىنى»، جۇڭگو بويىچە ئېچىلغان بىرقانچە قېتىملىق «تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقاتى بويىچە ئىلىم مۇھاكىمىسى يىغىنى» لىرى گەرچە خەلقئارادا «تۇرپان شۇناسلىق» تەتقىقاتى بويىچە رەسمىي ئىلمىي ئاپپاراتلار قۇرۇلۇپ، تەرەققىي قىلىپ 200 يىلغا يېقىن ۋاقىت ئۆتكەندە ئاندىن ئېلىپ بېرىلىۋاتقان بولسىمۇ، بىراق جۇڭگو ۋە شىنجاڭنىڭ

قارىغاندا، ئەھمىيەتلىك ئەھۋالدىن قارىغاندا، تۇرپاندىكى بۇ ئىشلار مۇجىزە، تۇرپاندىكى رەھبەرلەرنىڭ «قاپ يۈرەك» لىكى ئىدى. بىراق، ئۇلار بۇنىڭ ئەھمىيىتىنى قانچە تېز تونۇغان، ھېس قىلغان بولسا، ئەھمىيەتلىك ئۈنۈمنىمۇ شۇنچە تېز كۆردى، قولغا كەلتۈردى. ئۈزۈم، قوغۇن بىلەن دۆلەت ئىچىدە داڭلىق بۇ جاي ئەمدى يەر شارىغا مەدەنىيەت ئارقىلىق تونۇلدى. بىزدىكى يېمەك - ئىچمەك بىلەن داڭلىق ھېسابلىنىدىغان، ماختىنىدىغان ئادەتنى بۇزۇپ تاشلاپ، مەدەنىيەت ئارقىلىق داڭق چىقاردى، دۇنياغا تونۇلدى!

تۇرپان شىنجاڭ بويىچە مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى كۆپ رايونلارنىڭ بىرى، دۆلەت دەرىجىلىك نۇقتىلىق قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىق ئورۇنلىرى جەھەتتە، ئاپتونوم رايونىمىزدا ئالدىدا تۇرىدۇ. بۇ، تۇرپاننىڭ مەدەنىيەت بايلىقلىرى جەھەتتىكى بىر چوڭ ئالاھىدىلىكى. بۇ نۇقتىنى چۈشەنگەن تۇرپان رەھبەرلىرى شىنجاڭ بويىچە تۇنجى بولۇپ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش بويىچە مۇئاۋىن ناھىيە دەرىجىلىك ئىدارە قۇردى. 2000 - يىلىدىن باشلاپ قەدىمقىر ۋە قۇمۇلدا دۆلەت دەرىجىلىك نۇقتىلىق قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىق ئورۇنلىرىنىڭ ساياھەتچىلىككە ئېچىۋېتىلگەنلىرى ساياھەت كارخانىلىرى تەرىپىدىن قوشۇۋېلىنىپ ياكى بۇيرۇق بىلەن ئېچىش - پايدىلىنىش ھوقۇقى ئۆتۈنۈپ بېرىلىشكە باشلىغان (بۇ جايدا - لارنىڭ ساياھەتچىلىكتىن كىرگەن كىرىمى بىر قەدەر يۇقىرى بولۇپ، بۇ كىرىم شۇ رايونلارنىڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى راسخوتىنىڭ كەم قىسمىنى تولۇقلايتتى ھەم مۇھىم كىرىم مەنبەلىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىتتى. بىراق، ئېچىۋېتىلگەن بۇ نۇقتىلارنىڭ ئۆتكۈزۈپ بېرىلىشى، بۇ رايونلارنىڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى خىزمەتلىرىنى قانات يايدۇرۇش تەس بولۇشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىپ، خىزمەتلىرىنى قانات يايدۇرۇش تەس بولغانىدى) ئەھۋالدا، تۇرپان ۋىلايىتى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى خىزمىتىنى تېخىمۇ كۈچەيتىش ئۈچۈن بۇ ۋىلايەتتىكى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش ئىدارىسىنىڭ دەرىجىسىنى ئۆستۈردى. ئىقتىسادىي كىرىمنى بىر تۇتاش باشقۇرۇشنى يولغا قويدى، تۇرپان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى قانۇن بويىچە قوغداش، باشقۇرۇشنى ھەقىقىي تۈردە ئىشقا ئاشۇردى.

تۇرپان ئەلنەغمە سەنئىتى تەرەققىي قىلغان، ئۇيغۇر قەدىمكى ئەلنەغمە سەنئىتىنىڭ ئەسلىي شەكىللىرى، يەرلىك ئالاھىدىلىك روشەن ساقلىنىپ قالغان رايون. تۇرپان مۇقامى ۋە ئەلنەغمە سەنئىتى كىشىنىڭ يۈرەك تارىنى چېكىپ، يېقىنقى يىللاردا يۇقىرى بەدىئىي سەنئەت سۈپىتىدە سەھنىلەردە، ئۆزىنىڭ يەرلىك ئاساسى، تارىخىي مەدەنىيەت قاتلىمى بولغان خەلق مەشرەپلىرىدە يەرلىك مەھەللىۋى پۇراق ۋە سەنئەت سۈپىتىدە يېزا - قىشلاق، مەھەللە - كوچىلاردا قايتا نامايان بولدى. «نازىركۇم» ئەلنەغمە سەنئىتى ھالىتىدىن يۇقىرى بەدىئىي سەنئەت شەكىلىگە كەلتۈرۈلۈپ، زامانىۋى سەھنە، تېلېۋىزىيە ئېكرانى، خەلق مەشرەپلىرى، مەھەللىۋى ئەلنەغمە سەنئىتىنىڭ گۈلتاجىسىغا ئايلاندى. ئۈنىڭسىز تۇرپان مەشرەپ - مۇقاملىرى قىزىمايدۇ، ئۇيغۇر مۇقام - مەشرەپلىرى پۈتۈنلەنمەيدۇ، ۋايىغا يەتمەيدۇ. «تۇرپان (توقسۇن) دەرد - داغ مۇقامى» نىڭ قېزىپ رەتلەنىشى، سەھنىگە ئېلىپ چىقىلىپ قايتا نامايان بولۇشى، ئۇيغۇر مەشرەپ - مۇقاملىرىنىڭ مەزمۇنىنى بېيىتقان بولسا، تۇرپان مەشرەپ - مۇقاملىرىنى يەنە بىر غول ئېقىنغا - كۈچلۈك ھاياتىي كۈچى ئۇرغۇپ تۇرغان مەنبەگە، يېڭى مەزمۇنغا ئىگە قىلدى. «زېمىن»، «سۇ بولۇپ ئاقىم» ناملىق خەلق

ناخشىلىرىنىڭ يېڭى قىياپەت بىلەن سەھنە، تېلېۋىزىيە ئېكرانىغا چەقەتمەنمۇ «ئالتۇن ئۈزۈككە ياقۇت كۆز» قويغاندەك، «گۈل ئۈستىگە گۈل» كەلگەندەك، ئۇيغۇر مەدەنىيەت - سەنئەت يېغىنى يېڭى گۈل بىلەن بېزەپ، ھەممىنىڭ بىردەك ئالقىشىغا، سۆيۈپ ئاڭلايدىغان ناخشىسىغا ئايلاندى، ئادەملىرىمىزنى تۇرپانغا تېخىمۇ ئاھ راق قىلىپ قويدى! بۇنىڭ ھەممىسى تۇرپاندىكى ھۆكۈمەت ۋە ھۆكۈمەت باشلىقلىرىنىڭ تۇرپاننىڭ مەدەنىيەت بايلىقىغا - ناخشا - ئۇسسۇل سەنئىتى مىراسلىرى بايلىقلىرىغا كۆڭۈل بۆلگەنلىكى، قوللانمىلىقى، مۇئەييەن ئەۋزەل ئىجتىمائىي شارائىت، مۇھىت يارىتىپ بەرگەنلىكىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ، ئەلۋەتتە.

مەن 2001 - يىلى «قەشقەر گېزىتى» دە «ئاگاھ بول قەشقەر، شەرەپلىك نامىڭ قولىدىن كەتمەسۇن!» ناملىق بىر پارچە ماقالە ئېلان قىلغانىدىم. ماقالىدە قەشقەرنىڭ ئۇزاق تارىخى، گۈزەل مەنزىرىلىرى، مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى، ناخشا - ئۇسسۇل سەنئىتى ۋە مىللىي ئۆرپ - ئادەت، قول ھۈنەرۋەنچىلىك سەنئىتىنى نۇقتا قىلىپ، ئەتراپتىكى قوشنىلارغا - دەل يۇقىرىقى شارائىتلارنى تولۇق ھازىرلىغان ھەم ھازىرلاشقا تىرىشىۋاتقان تۇرپانغا تەققاسلاپ تۇرۇپ مۇھاكىمە ئېلىپ بارغان، پۈتكۈل ئۇيغۇرغا خاس ئورتاقلىققا ئىگە بولغان ۋە ئۇلارنى ئۆزىدە جەم قىلغان قەشقەرنىڭ «قەشقەرگە كەلمەسەڭ، شىنجاڭغا كەلمىگەن ھېسابلىنمەن» دېگەن بۇ شەرەپلىك نامىنى قولىدىن بەر - مەسلىككە، خەققە تارتقۇزۇپ قويماسلىققا مۇراجىئەت قىلغانىدىم. توغرىسى يېلىنىپ، يالۋۇرغانىدىم (خۇددى قەشقەرنىڭ بۇلارنى قول - دىن بەرگۈسى باردەك). چۈنكى، ئەينى چاغدا، «كارۋان بۈيۈك» - «يىپەك يولى» دىكى قەدىمكى بوستانلىق تۇرپان، كورلا، ئىلى ... ھازىرقى قوشنا ۋىلايەت - ئوبلاستلار ھۆكۈمەتنىڭ زور كۈچ بىلەن قوللىشى ئارقىسىدا پىلانلارنى تۈزۈشكەن، ئەمەلىي ئىش باشلىغانىدى. ئەمەلىيەتتە، ئۇلار ناھايىتى تېزلا زور ئۇتۇق قازاندى. ئەسلىدىن پۈتكۈل ئۇيغۇرغا خاس بولغان، پەقەت مەلۇم ماكان پەرقى ئارقىلىق پەرقلىنىپ تۇرغان نەرسىلەر تېزلا تۇرپان قاتارلىق جايلارغا ئۆزلەشتى. قەدىمكىلىرى قېزىپ چىقىلدى، يېڭىلىرى قوبۇل قىلىندى. شۇنداق قىلىپ، تۇرپاننىڭ مەدەنىيەت بايلىقلىرىنى ئېچىش، مەدەنىيەت ساياھىتى ھىتى ئارقىلىق تۇرپاننى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئىستراتېگىيىسى ناھايىتى تېزلا ئۈنۈم بەردى. مەدەنىيەت - سەنئەتنى ئاساس قىلغان ساياھەت نۇقتىلىرى كۆپلەپ ئېچىلدى. «دېھقانلار ئائىلە شادلىقى ساياھەت ھىتى» جۇش ئۇرۇپ راۋاجلاندى. تۇرپاندىكى ھەر بىر ساياھەت نۇقتىسى، ھەر بىر دېھقان ھويلا - باغلىرى، ئۈزۈمزارلىق، ھەتتا چوڭراق بىرەر تۈپ دەرەخ سايبىسىمۇ سەنئەت سەھنىسىگە، مىللىي ئۆرپ - ئادەت باغچىسىغا ئايلاندى، ھەممە يەر - پۈتكۈل تۇرپان ئويمانلىقى ناخشا - مۇزىكا كېزىپ يۈرىدىغان، ئۇيغۇر مەدەنىيەت - سەنئىتى قايناپ تۇرىدىغان «چوڭ بازار»غا ئايلاندى قالغانىدى ...

«تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقاتى» (ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە) «تۇرپان - شۇناسلىق تەتقىقاتى جەمئىيىتى» نىڭ ئىچكى نومۇر بىلەن نەشر قىلىندىغان كەسپىي ژۇرنىلى. ئۇنىڭ ئاشكارا تارقىلىشىنى قولغا كەلتۈرۈش، تۇرپان ۋىلايىتىنىڭ «جۇڭگو شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقاتى ئاكادېمىيىسى» نى قۇرۇشنى قارار قىلغاندا بېكىتىلگەن مۇھىم كۈنتەرتىپ ئىدى. دەرۋەقە، تۇرپان ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى سۈن چاڭخۇا «جۇڭگو شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقاتى ئاكادېمىيىسى» نى قۇرۇش ئۈچۈن ئاپتونوم رايونىنىڭ ئاساسلىق رەھبەرلىرىنى ئىزدىگەن بولسا،

ئوخشاشلا «تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقاتى» ژۇرنىلىنى ئاشكارا تارقىتىش ئۈچۈن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئاخبارات - نەشرىيات ئىدارىسىنىڭ ئاساسلىق رەھبەرلىرىنى ئىزدەپ كەلگەن ھەم مەخسۇس ئىككى ئادەمنى مۇشۇ رەسمىيەتلەرنى بېجىرىشكە مەسئۇل قىلغانىدى. قارىماققا بۇ ئادەتتىكى ئىشتەك قىلىدۇ. بىراق، ھالقىلىق يېرىدىن ئېيتقاندا، بىر ۋىلايەت رەھبىرىنىڭ مەدەنىيەتنىڭ مەلۇم بىر ئىشى ئۈچۈن بۇنچىلىك كۈچ چىقىرىشى ئاسان ئەمەس! بىز ئىلگىرى مۇ - شۇنداق ئىشنى قىلىمەن، دېگەن ياكى «مەدەنىيەت - سەنئەت تەتقىقات مەركىزى» قۇرىمەن دېگەن ۋالىي - ئوبلاست باشلىقلىرىنى كۆرگەن، ئاڭلىغان. لېكىن بۇ ئىشلار پەقەت يىغىندىلا دېيىلىپ، ئەمەل - يەتتە ھېچكىمنىڭ كارى بولمىغان، بۇنى ئىشقا ئاشۇرىدىغان ئىككىسى چىقىمىغانىدى. مانا بۇ يىغىندا «جۇڭگو شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقاتى ئاكادېمىيىسى» قۇرۇلدى. زۇرئالنىڭ ئاشكارا تارقىتىلىشىغا ئائىت رەسمىيەتلەر ئۆتىلىۋاتىدۇ.

«جۇڭگو يىپەك يولى مەدەنىيىتى تۇرپان ئۈزۈم سەيلىسى» بۇ يىل ئۆزىنىڭ 14 - يىلىغا قەدەم قويدى. مەن ئىلگىرى ئۇنىڭ ئىككى قېتىملىقىغا قاتناشقانىدىم. بۇ قېتىمقىسى مانا باشقىچە تەسىر قىلدى. مۇنداقچە ئېيتقاندا، بۇ قېتىمقى «ئۈزۈم سەيلىسى» يېڭى مەزمۇنغا - شەكىلگە ئىگە قىلىنىپتۇ. «ئۈزۈم سەيلىسى»، «تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقاتى بويىچە خەلقئارا 2 - نۆۋەتلىك ئىلىم مۇھاكىمىسى يىغىنى»، «يارغول (يارقۇت) قەدىمكى كۈيى» بىر گەۋدىگە ئايلاندۇرۇلۇپ، «ئالتۇن ئۈزۈككە ياقۇت كۆز» قويغاندەك ھەممە ئىش، ھەممە پائال - لىيەت شۇنداق يارىشىپتۇ. تۇرپاننى تەشۋىق قىلىش، تۇرپاننى دۇنياغا تونۇتۇش، تۇرپاننى قايتا نامايان قىلىش ھەقىقىي ئىشقا ئېشىپتۇ. مەقسەت - مۇددىئا تولۇق ھاسىل بوپتۇ!

مېنىڭچە، تۇرپان، تۇرپانلىقلار، تۇرپاندىكى رەھبەرلەر ئۆزلىرىنىڭ سۆزى - ۋەدىسىنى ھەقىقىي ئىشقا ئاشۇرغان ۋە بۇ يولدا زور كۈچ چىقارغان. ئۇلار ھەقىقەتەن ئالقىشلاش - تەبرىكلەشكە مۇناسىپ ئىش قىلغان! مۇشۇ ئالقىشلار بىلەن قوشنا ۋىلايەت - ئوبلاست، نا - ھىيە - شەھەرلەرگە ئىلھام بەرسەك، ئۇلاردىن كۈتىدىغان ئارزۇ - ئارمانلىرىمىزنى ئىپادە قىلساق تامامەن بولىدۇ. بىراق تۇرپان، تۇرپانلىقلار ۋە تۇرپاندىكى رەھبەرلەرگە «يارغول (يارقۇت) قەدىمكى كۈيى» نى يارغولدا ئەمەس، ئۇنىڭ ئەتراپىدا، باشقا جايدا (بۇ كۈي باشقا جايدا بولسىمۇ، تۇرپان زېمىنىدا بولسا، ئۇيغۇر - تۇرپان پۇ - رىقى كەتمىسىلا ئوخشاشلا ئۈنۈم بېرىدۇ، ئوخشاشلا ھاياجانغا سالىدۇ، ئۇتۇق قازىنىدۇ) ياڭرىتىشىنى، بۇ قەدىمكى مەدەنىيەت ئاستانىسىنىڭ سۈكۈتلۈك ئۇيقۇسىنى بۇزماسلىقىنى، ئۇنى تەبىئىيلىكى ۋە ھازىرقى ھالىتى بىلەن كېيىنكى ئەۋلادلارغا ئۆتكۈزۈپ بېرىش بۇرچىمىزنى ئادا قىلىشىمىزغا پۇرسەت بېرىش ھەققىدىكى ئۆتۈنۈشىمىزنى، بۇنىڭدىن كېيىن «تۇرپان شۇناسلىق تەتقىقاتى بويىچە ئىلىم مۇھاكىمىسى يىغىنى» ئېچىلسا، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئالىم - مۇتەخەسسسلەرنىڭ پۇلى بولمىسىمۇ يىغىنغا قاتناشقىلى قويۇشىنى، ئۇلارنىڭمۇ بۇ يىغىنغا ئىشتىراك قىلىش ھەققى بارلىقىنى ئويلىشىش ھەققىدىكى ئىلتىماس - مىزنى دېيىشىنى ئۇنتۇپ قالمايلى.

2005 - يىل سېنتەبىر، شەھىرى ئۈرۈمچى

پولات خوجايىنى فونوسى

ئاپتور: ش ئۇ ئا ر ئاخبارات - نەشرىيات ئىدارىسى ئوقۇش - تەكشۈرۈش ئىشخانىسىنىڭ مەسئۇلى، كاندىدات ئالىي مۇھەررىر

تۆمپتۇر ئىدىپپىرىپىنىسى دۇنچ كەلگەن بۆشەران

ئابدۇلباست ئابدۇرەھمان

دۇنيانىڭ زاھىرى تەرىپىدە تۇرۇپ كۆزەتكەن ۋاقتىمىزدا، ئارقىمۇ ئارقا ئېلىپ بېرىلغان ئاتوم - يادرو سىناقلىرى ۋە ئۇ كەلتۈرۈپ چىقارغان دۇنياۋى تەھدىت، غەرب بىلەن شەرق ئوتتۇرىسىدىكى مەدەنىيەت مۇۋازىنىتىنىڭ بەرقارار بولماسلىقى سەۋەبىدىن كېلىپ چىققان مەدەنىيەت توقۇنۇشلىرى، ئاياللارنىڭ دەۋرىيەلەشكەن قىياپەتلىرى ۋە يالساڭاچلانغان ھېسسى ئامىللىرى تېخىمۇ سىزلىقلارنىڭ ۋە غەيرىي تەبىئىي يۈزلىشى تەرىقىي قىلغان ئىنسانىيەت پىسخىك قاتلاملىرىنى شەكىللەندۈردى. بۈگۈنكى دۇنيا كىشىلىرى مۇنداق ئۈچ خىل تاشقى ئامىل سەۋەبىدىن كېلىپ چىقىدىغان ئاپەت ۋە كېسەللىك تەھدىتىنىڭ كېسىشكەن نۇقتىسىدا تۇرماقتا. ئۇنىڭ بىرى، ئوخشىمىغان ھەزارەت ۋە دىنلارنىڭ ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي، سىياسىي جەھەتتىكى قىممەت قاراش ھەمدە مەنپەئەت توقۇنۇشى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ئاپەت تەھدىتى؛ ئىككىنچىسى، ئاتوم ۋە يادرو سىناقلىرى چىقارغان زەھەرلىك بۇلغىنىشلارنىڭ ئىنسان ئورگانىزىمىدا پەيدا قىلىدىغان يامان سۈپەتلىك كېسەللىك تەھدىتى؛ ئۈچىنچىسى، دۇنيا خاراكىتىلىك ئەخلاقىي چۈشكۈنلۈك بىلەن ئوتتۇرىغا چىققان پاهىشە ۋە زىنا - زالالەتنىڭ كۆپىيىشى سەۋەبىدىن كەلگەن ئەپەت. شۇنىڭدەك باشقا جىنسىي كېسەللىكلەرنىڭ ئىنسانىيەت بويلاپ يامراش تەھدىتى. بۈگۈنكى يەر شارى مۇھىتىدا نەپەس ئېلىۋاتقان ھەر قانداق بىر ئادەمنى يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكەن ئۈچ خىل تەھدىتنىڭ بىرىدىن خالىي دەپ ئېيتقىلى بولمايدۇ. تېزلىك بۈگۈنكى ئۈچۈر دەۋرىنىڭ ئاساسلىق بەلگىسى بويىچە. ھەر قانداق بىر شەيئە تېزلىك ۋە جىددىيلىك بىلەن ماھىيەتلەندى. ئىلىم - پەننىڭ تەرەققىيات تېزلىكى ۋاقتىنىڭ سۈرئىتىنى ئاشۇرۇۋەتتى. ۋاقتىنىڭ تېزلىكى ئۇنىڭ قىممىتىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇپ، ھەر قانداق بىر ئادەمدىن تېزلىكنى تەقەززا قىلىدىغان بويىچە. مۇشۇنداق يۇقىرى تېزلىكتىكى دۇنيا ئىجتىمائىيىتىنىڭ سوقۇلۇش ئىنپىرتسىيىسى ۋە سۈرئەتلىك كېلىپ چىقىدىغان ئاقىۋەتلەردىن ئالمىلار، سىياسىيونلار ۋە

بىز ھايات سىزلىرىنى دائىم يۈزەكى ھەم دۆڭ تەپەككۈر روھى بىلەن مۇلاھىزە قىلىشقا كۆنۈكۈپ كەلدۇق. بۇ ئەلۋەتتە يېقىنقى مەزگىللىرىمىزگە تەئەللۇق بولغان يېتەكلىنىۋاتقان روھىي جەريانىلىرىمىزنىڭ مەھسۇلى بولۇشى مۇمكىن. دۇنيا مۇلاھىزاتلىرىغا ئورتاقلاشقان ۋاقتىمىزدا ھاياتىي مەۋجۇدلىقىمىز ئۈستىدە كۆپرەك كالا قانۇرۇش، ئۈچۈر دەۋرىدىكى ياشاش سەنئىتىنىڭ بىر تەركىبىي قىسمى، ئەلۋەتتە، نېمىنى ئويلاش، نېمىنى دېيىش، نېمىنى قىلىش مەسىلىسىدە كلاسسىك ئۆزۈملىرىمىزدىن كەلگەن روھىيەت ئەندازىلىرىمىز ۋە ئەخلاقىي تەرىقىەتلىرىمىزنى چىقىش قىلماستىن، رومېنتىلاشقان ۋە ئايىنغان «يېڭىچە» ئۇسۇللارغا ئېسىلىۋالماق، بۈگۈنكى دەۋردىكى تولىمۇ سىزلىقلىشىپ كەتكەن ئۈچۈر مۇئەممالىرىغا توغرا بىر جاۋابنى تاپمىقىمىز تولىمۇ قىيىنغا توختايدۇ. ئۇنداقتا، بۈگۈنكى ئۈچۈر غەۋغاسىغا مۇپتلا بولغان بۇ ئەسەر نېمە بىلەن شۇنداق سىزلىق تۈسكە كىرىۋالدى؟ دۇنيا ئۈچۈرلاشتى، ئىقتىساد يەر شارىلاشتى. ۋاقت ئىنسانلارنى شۇنداق تېزلىك بىلەن قوغلىدىكى، ئۇلارنىڭ روھلىرىدىن تاكى پەيلىرىگىچە تېلىپ كەتتى. بۈگۈنكى زامان كىشىلىرى دۇنيانىڭ تېزلىك سۈرئىتى ۋە جىددىن 30 ياشقا تولۇق كىرمەي تۇرۇپلا ئۆزلىرىنى قېرىپ كەتكەندەك ھېس قىلىدىغان، جىنسى قۇۋۋىتىدىن كۆمان قىلىدىغان ئۈچۈر چۈشكۈنلۈكىگە گىرىپتار بويىچەلىشتى. دۇنيانىڭ سىزلىق بولۇشى، ئىنسانلار ئۆزلىرى بەرپا قىلىپ چىققان ئاجايىباتلار ئۈستىدىن مەڭگۈ غەلبە قىلالايدىغان بىر ئەھۋالنى كۆرۈپ يەتكەنلىكىدىن كېلىپ چىقتى. بىز

بىز ياشاۋاتقان دۇنيا

جەمئىيەتتە ئاساسلار خەۋپسىزەيدىغان بوپ قېلىشتى. ئۇ چۈرلەشش ئۆز ئىچىگە ئېلىدۇ. ۋالغان ئىنتېرنېت، تېلېفون، ترانسپورت قاتارلىق ۋاسىتىلەر كىشىلەرنىڭ كۈندىلىك ھاجەتلىرىنى كۆڭۈلدىكىدەك رەۋىشتە ئاساسلىقلارغا ئېرىشتۈرۈۋاتقان بولسىمۇ، يەنىلا بۇ خىل ۋاسىتىلەر كەلتۈرۈپ چىقىرىۋاتقان مەدەنىي، سىياسىي، ئىجتىمائىي خىرىسار تۈرلۈك مەھەللىۋى بېسىملارنىڭ تۇغۇندىلىرىنى پەيدا قىلماقتا. قۇرۇقلۇق يولى، دېڭىز يولى، ھاۋا يوللىرىنىڭ كەڭ تۈردە ئېچىلىپ، غايەت زور ترانسپورت تەرەققىياتىنى بارلىققا كەلتۈرۈشى بۇرۇنقى تولىمۇ ئۇزۇن مۇساپىلەرنى قىسقارتىپ، مەدەنىيەتلەرنىڭ ئەڭ يېڭى قوشۇلۇشى ۋە ئەڭ يېڭى تىرىشىشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. خىرىسار كۈندىن - كۈنگە يېڭىلاندى. ئۈچ خىل ترانسپورت ئەكەلگەن توشۇش مۇساپىسى دۇنيانىڭ ئەڭ يىراق بۇلۇڭ - بۇ چاقىلىرىغىچە يېتىپ باردى. بۇنىڭ بىلەن تۈرلۈك دىن، تۈرلۈك تىل ۋە ئىرقىتىكى كىشىلەر بىر - بىرىنى كۆردى، چۈشەندى، بىر - بىرىنىڭ خاراكتېرى - خۇسۇسىيەتلىرىنى ئىگىلىدى. توشۇش مۇساپىسىنىڭ يىراقلىشىشىغا ئەگىشىپ تۇرغان مەدەنىيەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئەخۋۋەت - بۇرادەرچىلىك تېخىمۇ كۈچەيدى، يات مەدەنىيەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى دىئالوگ تېخىمۇ كەسكىنلەشتى. ئۇ چۈرلەشش غىدىقلىشى ۋە خەلقئارا ئېھتىياجنىڭ تۈرتكىسىدە ئورنىتىلىۋاتقان دۇنياۋى يېڭى تەرتىپ كۆپ قۇتۇلۇق، بەرقارار مەدەنىيەت مۇۋاپىقىيەتتە ئېھتىياجلىق بولسىمۇ، ئۇ چۈرلەشش جەمئىيەتنىڭ قولاي شارائىتلىرىدىن پايدىلىنىپ كېلىۋاتقان بىر قىسىم مۇستەھكىمچى مەدەنىيەتلەر ئۆز مەدەنىيەتنىڭ داۋاملىق بازار تېپىشىغا ئىستەكلىرىنى بۆلدۈرۈپ كەلمەكتە. مەيلى شەرقنىڭ رىۋايەت ۋە ئېپوسلارغا تويۇنغان شەرقتە قىممەت قارىشىغا ئىگە قەدىمىي مەدەنىيەت بولسۇن، مەيلى غەربنىڭ زامانىۋىلىقى ئۆزىگە مودا قىلغان كۈچلۈك ئىستېلاچىلىق خاھىشىغا ئىگە ياش مەدەنىيەت بولسۇن، ھەر ئىككىسى ئۇ چۈرلەشش ئىككى قۇتۇپنى شەكىللەندۈرۈپ قويدى. مۇشۇ ئىككى قۇتۇپ ئارىسىدا سەيىر قىلىۋاتقان ئۇ چۈر تېزلىكى دۇنيا زىددىيەتلىرى ئۈچۈن يېڭى سەھىپىلەرنى ئاچتى. ئۇ چۈر تېزلىكى ئەكەلگەن بۇ خىل يېڭى زىددىيەت ياۋرو - ئاسىيا بويلاپ يېڭى ئىستراتېگىيىلەرنىڭ تۈزۈلۈشى ۋە تۈزۈلمىلەرنىڭ قايتىدىن ئورنىتىلىشىغا سەۋەب بولدى. ئۇ چۈر ئىقتىسادنى ئۆزىگە ئەڭ مۇھىم نەتىجە قىلىدىغان بولغاچقا، ئىقتىسادىي ئۈنۈمىز سال كۈچى يۇقىرى دۆلەتلەرگە كەلتۈرگەن پايدىسى تېخىمۇ زور بولدى. ئىقتىسادنى ئۆزىنىڭ يادرو ئوقىيىسى قىلىپ ئۇ چۈر تېزلىكىگە ئەگەشكەن بىر قىسىم يېتەكچى مەدەنىيەتلەر ئۆزىنىڭ يۇقىرى يېڭى تېخنىكىسى بىلەن نىسبەتەن ئاجىز مەدەنىيەتلەرنىڭ كۆز قارىشىدا ئاسراپ كېلىۋاتقان ئەنئەنە - ئۇدۇملىرىنى رەھىمسىز لەرچە گۇمران قىلىپ تاشلىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ نەچچە مىڭ يىللىق شەھەرلىرى، نەچچە مىڭ يىللىق قەدىمىي بازارلىرى، نەچچە مىڭ يىللىق سودا روھى قاينام - تاشقىنلىققا تولغان خەلقئارالىق ئۇ چۈرلەشش بازارغا قېتىلىپ كەتتى. كىشىلەرنىڭ مىللىيەت سىستېمىسى ۋە تىل سىستېمىسى تارىختىكى ئەڭ ئېغىر خىرىسارغا دۇچ كەلدى. ھەر كۈنى تارقىتىلىۋاتقان نەچچە مىليارد ئىقتىسادىي ئۇ چۈر يەر شارىدىكى نۇرغۇنلىغان ماگنات، مىليادېر ۋە سىياسىيونىڭ چۈنتىكىنى پۇلغا تولدۇرۇۋەتكەن بولسا، ئۇ چۈر تورى ئىچىگە قاپسىلىپ قالغان ئاشۇ نەچچە مىليارد ئۇ چۈرنىڭ ئىستېمالچىلىرى قاقسەنەم بوپ قالدى. ئۇ چۈر غەۋغاسى دېڭىزى ئىچىدە يىڭنە ئىزدەۋاتقان پايچىلار دېڭىزغا قارماق تاشلاپ قويۇپ چوڭ بېلىقنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ ئولتۇرغان بېلىقچىغا ئوخشاش كىچىككىنە ئۆيگە سولنىپ كۆمۈپ يۈتۈپتىن ئۇ چۈر ئىزدەشكە مەجبۇر بولدى. ئۇ چۈر ئىنقىلابىنىڭ ئىمزاىسى بىلەن تامغىلانغان 21 - ئەسىر ئىنسانلارنىڭ سالاھىيىتىنى قايتىدىن بېكىتىپ، ھەممە ئادەمنىڭ كىشىلىك قىممىتى ئانكىتى ئۈستىگە زامانىۋىلىق تامغىسىنى باسقى. بۇ دەۋردە ھەممە ئادەم قىممەت ئۈستىدە قايتىدىن بەھس - مۇنازىرگە چۈشتى. قىممەت يارىتىش ۋە سالاھىيەت تىكلەش يېڭى ئەسىر مىللەتلەرنىڭ ئۇ چۈرلەششقا يۈزلىنىشىدىكى ئىستراتېگىيە بوپ قالدى. يېڭى ئەسىردىكى سالاھىيەت يەر شارىدىكى

مەۋجۇد بولۇشنىڭ مۇھىم بەلگىسى بولۇپ ئوتتۇرىغا چىققان بولغاچقا، پۈتكۈل مەدەنىيەتلەر ئۇ چۈرلەششنى ئۆز سالاھىيەتلىرىنىڭ ئالدىنقى شەرتى قىلىپ ئۆزگىچە قىممەت يارىتىش ۋە تىكلەش مەۋقەسىنى ئىپادىلەشكە تىرىشتى. گەرچە كىشىلەر ئىقتىسادىي قىممەت قارىشى ۋە مەدەنىيەت قاتلىمى ئۇ چۈرنىڭ غىدىقلىشى بىلەن مەلۇم داۋالغۇشلار ئىچىدە تۇرۇۋاتقان بولسىمۇ، ئۆزلىرىنىڭ قەدىمىي روھىغا سېغىنىپ، ئۆز سېھناسىنى ئۆز يىلتىزلىرىدىن قېزىشقا ئاتلاندى. بىز ئىنتېرنېت ئالەمىگە قەدەم باسقان ۋاقىتىمىزدا ئۇ چۈرنىڭ مەدەنىيەتلەر ئارىسىدىكى ئالاقە ئىكەنلىكىنى، ئەمما مۇشۇ ئالاقە جەريانىدا يۈزىگە چىقىۋاتقان مەدەنىيەت سۈركىلىشىنىڭ دەل ئۇ - چۈر سەۋەبىدىن تېز سۈرئەتتە يۆتكىلىۋاتقان زامان ۋە ماكاننىڭ، جۇغراپىيىلىك ئىقتىسادىي ئىقتىسادىي ۋە مەپكۈرلەرنىڭ بىر - بىرىگە كۆرسەتكەن رېئاكسىيىسى بىلەن كېلىپ چىقىۋاتقانلىقىنى تونۇپ يېتىمىز. كىشىلەر بۈگۈنكى دۇنيانى ئىنتېرنېتقا باغلاپ شەرھلىدى. مائۇس بىلەن دۇنيانىڭ ئىشىكىنى چەكتى. ئۇلار ھېچبىر دەۋردە كۆرۈلۈپ باقمىغان مەدەنىيەتلەرنىڭ چوڭ ئۇچرىشىش دەۋرىگە كىرىپ كەلدى. ئۇنداقتا، مۇشۇ چوڭ ئۇچرىشىش بىلەن مەدەنىيەتلەر ئۆزئارا سىڭىشىپ كېتىدىغان ئەھۋال ھەقىقەتەن يۈز بېرەمدۇ؟ گەرچە ئۇ چۈر دۇنياۋى بوشلۇقلارغا قانات كەتكەن، ئىقتىسادىي يادرو قىلغان ھالدا غايەت زور ئىمپېرىيىگە ئايلانغان بولسىمۇ، يەنىلا ئىنسانلار ئۆزلىرىنىڭ قەدىمىي مەدەنىيىتىنى ماركىلىق قىلىپ، ئۆزۈڭ روھىنى ئۇ چۈر ئارقىلىق ئىپادىلەشكە تىرىشىۋاتىدۇ. ئۇ چۈر ئارقىلىق ئىجرا ئېتىلىۋاتقان يەرشارى خاراكتېرىلىك ئىقتىسادىي تۈزۈلمىلەر ۋە مەدەنىيەت ئالاقىلىرى مەدەنىيەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى پەرق ۋە ماسلىقىنى تېخىمۇ روشەنلەشتۈرۈۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن ھەرقايسى مەدەنىيەتلەر ئوتتۇرىسىدا بىر - بىرىنى تامامەن ئىنكار قىلىش ياكى تەڭ مەۋجۇد بولۇپ تۇرۇشتىن ئىبارەت ئىككى خىل تالاش مەسلىسى مەيدانغا چىقتى. بۇ خىل تالاش زىددىيەت ۋە توقۇنۇش دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلگەن ۋاقىتلاردا بۇنىڭ ئۈچۈن تۆلەنگەن بەدەللەر ئاز بولمىدى. خىرىستىئان مەدەنىيىتىنى يادرو قىلغان خىرىستىئان ياۋروپاسى بىلەن ئىسلام مەدەنىيىتىنى يادرو قىلغان ئىسلامىيەت شەرقى ئوتتۇرىسىدىكى مۇداخىلە ۋە مۇجادىلە ئۇزاق تارىختىن بۇيان ئەھلىسەلىپچىلەر بىلەن غازاتچىلارنىڭ تىرىشىشى بىلەن 20 - ئەسىرگىچە ئۆز يولىدا داۋاملىشىپ كەلگەن بولسا، دۇنيانىڭ ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي، سىياسىي يۆنىلىشى ئۇ چۈرلەششقا قاراپ يۈزلىنىۋاتقاندىن كېيىن بۇ ئىككى مەدەنىيەت ئوتتۇرىسىدىكى سۈركىلىش ۋە زىددىيەت تېخىمۇ كەسكىن رەۋىشتە يۈزىگە چىقتى. يېڭى ئەسىرگە ئاتالاش ھارپىسىدا ئىككى مەدەنىيەت ئوتتۇرىسىدا ئېلىپ بېرىلغان قىر - غىنىچلىق ھەرقانداق بىر دەۋردىكىدىن ئېچىنىشلىق بولدى. گەرچە غالب مەدەنىيەت نىسپىي مەغلۇب مەدەنىيەتلەرگە ئېلان قىلغان خىرىسار چەمبىرىكى دائىرىسىگە سودا جەھەتتىكى مونوپوللۇق، نېفىت ۋە قورال - ياراغ ئىمبارگوسىنى كىرگۈزۈپ، ئىقتىساد، مەدەنىيەت جەھەتتە بېقىندۇرۇش ئۇسۇلى ئارقىلىق بىر مەھەل تىنچلىققا ئېرىشەلەي بولغان بولسىمۇ، رېئال مەغلۇبىيەتنى تەن ئالغىلى ئۇنمايدىغان، روھىيەت، ئېتىقاد جەھەتتە مۇستەھكەم، ئەمما ئىقتىساد، تېخنىكا، قورال - ياراغتىن ئىبارەت ئۈنۈمىز سال كۈچ سېلىشتۇرمىسىدا ئاجىز بولغان روھىي غالب مەدەنىيەتلەر بۇ خىل چەمبىرەككە كىرىشى كەسكىن رەت قىلدى. ۋەھالەنكى، ئۇلار ھەر ۋاقىت ئۇ چۈرنىڭ ئىككى قۇتۇپىدىكى ۋەكىللىك ئورنىنى ساقلاپ قالدى. ئۇ چۈرلەشش جەمئىيەتتىكى بۇ خىل رادىئاتسىيىلىك ئىنكاس مەدەنىيەت، ئىقتىساد ۋە سىياسىي ساھەلەردە تولىمۇ سەزگۈر كەيپىياتتا ئىپادىلەندى. ئۇ چۈر ئىنقىلابىنىڭ دەۋر بۆلگۈچ تارىخىي مۇساپىسى يەرشارى قىياپىتىدە يېپىڭى بىر سەھىپە ئاچقان بولسىمۇ، يەنىلا ئۇنىڭغا يېزىلغىنى مەدەنىيەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى كونا دىئالوگلار بولدى. كىشىلەر پەرەز قىلغاندەك مەدەنىيەت جەھەتتىكى چوڭ قوشۇلۇپ كېتىش ھادىسىسى ئەسلا يۈز بەرمىدىكى، پەرقلەر روشەنلىشىپ، زىددىيەت كەسكىنلەشتى. گەرچە ئۇ چۈر ئەڭ كىچىك زەررىچىلەردىن تاكى چوڭ

ھادىسىلەر گىچە سىپىرلاشتۇرۇپ چىققان بولسىمۇ، ئىنساننىڭ روھىيەت قۇرۇلمىسىدىكى مىكرۇ مەدەنىيەت ئاسارەتلىرىنى سىپىرلاشتۇرۇشقا قۇربى يەتمىدى ھەم بۇنىڭدىن كېيىنمۇ ئۇنداق قىلالايدىغانلىقىغا بېشارەتلەر زاھىر بولدى. ئۇچۇر-لاشقان بىئو پەن - تېخنىكا ئىنسانىيەتنىڭ گېن شىفىرنى يېشىش قۇرۇلۇشىنى ئاساسىي جەھەتتىن تاماملىدى. بۇنىڭ بىلەن مېدىتسىنا ئىلمىدە مىسلى كۆرۈلمىگەن يېڭى نەزەرىيىلەر ۋە كلىنىك ئەمەلىيەتلەر بارلىققا كېلىپ، ئىنسان ئورگانىزىملىرىنىڭ كېسەللىككە قارشى ئىممۇنىتېت ئىقتىدارىنى فىزىكىلىق ئۇسۇل بىلەن يۇقىرى كۆتۈرىدىغان دەۋر باشلاندى. يەنى ئەزالارنى ئالماشتۇرۇش، سۈنئىي ئەزالارنى سەپلەش، ئۆسۈمنى كېسىپ ئېلىۋېتىش قاتارلىق بىئو - فىزىك تېخنىكىلار كلىنىكىدا دادىل سىناق قىلىندى. بىئو پەن - تېخنىكىنىڭ مۇشۇنداق ئەۋزەل شارائىتلىرى بىلەن راستىنلا كىشىلەرنىڭ ئۆمرى ئۇزاردىمۇ؟ ئۇچۇرنىڭ تەرەققىيات يۆنىلىشى بۈگۈنكى زامان كىشىلەرنىڭ ئۆمرى مەنزىلىگە قارشى يۆنىلىشتە ئىلگىرىلەپ بېرىشى، مېدىتسىنا تېخنىكىسىغا تايىنىپ ئۆمۈرنى ئۇزارتىش دېگەن سۆزنى يوققا چىقاردى. تەبىئىي ئېكولوگىيىنىڭ ئېغىر دەرىجىدە بولغىنىشى، ئەخلاقىي چۈش-كۈنلۈك سەۋەبىدىن كېلىپ چىققان جىنسىي شاللاقلققا ئەگىشىپ كېلىدىغان ئەيدىز ۋە شۇنىڭغا ئوخشايدىغان يۇقۇملۇق، يۇقۇمسىز كېسەللىكلەر ئۇچۇر ترانسپورتىنىڭ تېزلىكى بىلەن زامان ۋە ماكان پاسسىللىرىدىن ھالقىپ، ئىنسانىيەت ئۈچۈن ئورتاق بولغان يۇقۇم مەنبەلىك ئىممۇنىتېت تۆۋەنلىك، شۇنداقلا جىسمانىي ئا-جىزلىقلارنى ئەكەلدى. مۇشۇ خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئىنسانىيەت ئۈچۈن يې-گىمدىن چاپلاشقان ئىممۇنىتېت ناكارلىقى ئىلغار تىپتىكى بىئو پەن - تېخنىكا بىلەن ماس قەدەمدە ماڭالماي، خەۋپلىك كېسەللەرنى ساقايتىش مۇۋەپپەقىيەتلىك بول-مىدى. ئورگانىزىملار كېسەللەنگەن تەقدىردىمۇ نەننىڭ ئومۇمىي قۇرۇلمىسىدا ئىممۇنىتېت سىستېمىسى (ئىنسان بەدىنىدە كېسەلگە قارشى تۇرۇشتىكى تەبىئىي ئىقتىدار) مۇكەممەل بولسا، ئىلغار تىپلىق داۋالاشقا ماسلىشالايدۇ. ئەمما ئىنسان بىلەن تەبىئەتنىڭ ماسلىق مۇناسىۋىتىدىن كېلىدىغان تەبىئىي ئىممۇنىتېت تەبىئىي ئېكولوگىيىنىڭ بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىشى بىلەن خوراپ كەتكەن بولغاچقا، بىئو-تېخنىكىنىڭ تەرەققىياتى ئارقىلىق خورغان ئىممۇنىتېتنى تولۇقلاپ كەتكىلى بولىمىدى. شۇڭلاشقا، ئۆمۈر ئىممۇنىتېت ئاجىزلىق سەۋەبلىك چەكلىمىگە ئۇچ-راپ قىسقىرايدىغان ئەھۋال كېلىپ چىقتى. شۇڭلاشقا بۈگۈنكى ئۇچۇر مېدىت-سىناسىنىڭ كىشىلەر ئۈچۈن ئەكەلگەن يېڭىلىقلىرى كۆپ بولسىمۇ، مەنبەئەتلىك تەرەپلىرى ئاز بولدى. كىشىلەر روھىي غىدىقلىنىش ئارقىلىق ھۇزۇرلىنىدىغان سۈنئىي بۇيۇملارنى ئىشلىتىشكە كۈندى. تاماكا چېكىش، زەھەر سۈمۈرۈش ياكى مۇسكۇلغا ئۇرۇش، ھاراق ئىچىش، جىنسىي روھلاندىرۇش دورىلىرىنى ئىستېمال قىلىپ شەھۋانىي تۇرمۇشقا بېرىلىش، زىناخورلۇق، بەچچىۋازلىق، سۈنئىي زەكەر، سۈنئىي فەرج (ئاياللارنىڭ سۈنئىي جىنسىي ئەزاسى) لەر ياسى-لىپ، بازارغا سېلىنىشى، سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش ئارقىلىق ھامىلىگە ئېرىشىش، ھامىلىنى ئېلىپ تاشلاش، جەمەت خاراكتېرلىك چوڭ ئائىلىلەرنىڭ پارچىلىنىشى، ھەقىقىي مۇھەببەتتىن كېلىدىغان لەززەتنىڭ شەھۋانىي خاھىشلار ئۈچۈن تاۋارغا ئايلاندۇرۇلۇشى، بۈگۈنكى ئۇچۇرلاشقان دۇنيانىڭ كەيپىكە خۇمار بولغان كە-شىلەرگە كەلتۈرۈۋاتقان رىئاكسىيىسى بولۇپ، بۇ ئەيدىزدىن ئىبارەت چوڭ ئا-پەتنىڭ تارقىلىشىغا ئاساسلىق سەۋەب بولۇۋاتقان ئەخلاقىي بۇلغىنىش ھادىسى-سىدۇر. ئىنسانىيەتنىڭ تاناسىل ئەزالىرىغا يېمىرىلىش خاراكتېرلىك تەھدىت ئەكېلىۋاتقان بۇ خىل بەتئەخلاقلىق، لوت ئەلەيھىسسالام قوۋمىنىڭ بەچچىۋاز-لىق گۇناھلىرى ئۈچۈن ئاللا ئۇ گۇناھكار قوۋمنى يەرگە غەرق قىلغانلىقىنىڭ تىمىسالىدۇر. بۈگۈن بىز مۇلاھىزە قىلىۋاتقان ئەخلاقىي چۈشكۈنلۈك مەسىلىسى تىپىك بىرەر مەدەنىيەتكە ۋەكىللىك قىلمىسىمۇ، ئۇچۇرلاشقان بۈگۈنكى دۇنيا.

نىڭ مەسىلىسىدۇر؛ يۈتكۈل دۇنيا خەلقىنىڭ ئورتاق مەسىلىسىدۇر. بىز مۇلا-ھىزىمىزنىڭ باش قىسمىدا ئۇچۇرنىڭ يەرشارى مېتاسىدىكى قاپلىنىش ۋە ھۆكۈمرانلىق ئورنىنى ھېسابقا ئېلىپ، ئۇنى غايەت زور ئىمپېرىيە دېگەندەك. ئۇچۇر راستىنلا بىر دۇنياۋى ئىمپېرىيە دەپ قارالغاندا، ئۇ يەنىلا ئىنسانلارنىڭ پادىشاھلىقىنى ئالدىنقى شەرت قىلىدۇ. ئۇنداقتا، مۇشۇ دۇنيانىڭ ئورۇنبا-سار خانلىرى بولمىش ئىنسانلار تاناسىل جەھەتتە خۇنۇكلشىپ، يۇقۇملۇق كېسە-لىكلەر بىلەن ھالاكەتكە يۈزلىنىدۇ، لوت ئەلەيھىسسالام قوۋمىنىڭ تراگېدىيە-سىنىڭ دەل ئۆزى ئەمەسمۇ. يەرگە غەرق بولۇش بىلەن ئەيدىزگە غەرق بولۇشنىڭ ھېچقانداق پەرقى يوق. ھازىر بىزگە ئۇچۇر تاكامۇللىقى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېر-دۇ. ئۇچۇر دۇنيا مۇۋازىنىتىنى نېمىلەر بىلەن شەرھلىشىمىز مۇمكىن؟ غاپىلار يەنىلا ئۆز بۇرچىدا سەيىر ئېتىپ، جاھان رەھنەمالىرىنىڭ روشەن ئاگاھلاندىرۇشلىرىغا قۇلاق سالماي، باتلىدا ئەزۋەپىلىمەكتە. ئۇچۇرلاشقان دۇنيانىڭ زاھىرىي تەرەپ-لەردىن ئۆز نېسىۋىلىرىگە قول ئۇزارتىپ، باتىنىي تەرەپلىرىگە كۆز يۇمماقتا. يەنى يۇقۇملۇق كېسەللىك سەۋەبلىك، ئېكولوگىيىلىك مۇھىت سەۋەبلىك، ھىزارەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى قانلىق توقۇنۇشلار سەۋەبلىك ئوتتۇرىغا چىقىدىغان خەۋپلىك تەھلىكلەردىن دەرگۇمان بولۇشۇپ، ئۇچۇر يۆنىلىشىدىكى مۇلاھىزىلەر ۋە مۇ-ئاھىدىلەر بىلەن ئۆزلىرى ئۈچۈن مۇستەھكەم ئاساس قۇرۇپ چىقىشنىڭ يوللىرى ئۈستىدە ئىزدەنمەكتە. دۇنيا بىر ھالدىن يەنە بىر ھالغا ئالمىشىپ تۇرغۇچىدۇر. ئىلىم - پەننىڭ بۈگۈنكى تارىخى ئاتوم، ئېلېكترون، نۇر، ئۇچۇر دېگەندەك بىر قانچە دەۋرنى بېسىپ ئۆتۈپ، ئۇچۇر دەۋرىنىڭ ھازىرقى مەنۇتلارغا كىرىپ كەلدى. ئىنسانىيەت ئۇچۇر تورى ئىچىدە ئۆزى ھەققىدە ئويلىنىشقا باشلىدى. خۇددى ئۆز تورى ئەتراپىدا دەۋر قىلىۋاتقان ئۆمۈچۈككە غېرىب بىر مەنزىلدە تۇرۇپ، كىچىك كۆزىلەر ئارقىلىق قىتئەلەر بىلەن پېچىرلاشماقتا. گەرچە دۇنيا كىشىلەرنىڭ ۋاڭ - چۇڭى بىلەن توشۇپ كەتكەن بولسىمۇ، تەنھالىق ئۇلارنى قاتمۇقات ئورۇنلانغان بولغاچقا، ئۇلار ئاخىرقى غېرىبلىق تۇيغۇلىرىنى يەنىلا تور ئارقىلىق يىراقلارغا ئۇزاتماقتا. سەن تامامەن تەنھا ھالدا كەلگۈسۈڭ ھەققىدە ھېكايە ئاڭلايسەن. تەقدىرنىڭ ھەققىدە ئويلايسەن. تەپەككۈر قاتلاملىرىڭدا دۇ-نئا يايىڭنى تەسەۋۋۇر قىلىسەن. ۋەھالەنكى، سەن تەنھا ئۇچقان بىر قۇشقا ئوخشاش غېرىب خانەك ئۆگزىسىدىن ئۇچۇپ ئۆتسەن. نەھايەتتىكى، مېھرىبان ئاناڭنىڭ سەن ئۈچۈن ئۇچۇملاپ دان چىچۋاتقىنىنى كۆرگىنىڭدە يۈرىڭدىن يىغلايسەن. سەن ئاخىر قۇرۇپ قالغان بىر تۇپ دەرىخكە قونغان ۋاقىتتىكى تەبىئەت بىلەن ئىنسان ھەققىدە ئاخىرقى ئولتەتمۇنى تاپشۇرۇۋالسىەن.

مۇلاھىزىمىزگە ئىشتىراك قىلغان ھەربىر قېرىندىشىمىز بۈگۈنكى دەۋرنى غا-يەت زور تەرەققىيات باسقۇچىدا تۇرۇۋاتقان ئۇچۇر تامانىدا تەسەۋۋۇر قىلىدۇ. ئەلۋەتتە بۇمۇ تەسەۋۋۇرنىڭ بىر تەرىپى. يەنىلا بىز دۇنياغا ئۇچۇر ھاسىلاتلىرى بىلەن دىئاگنوز قويۇپ ئادەتلەنگەن بولغاچقا، تەپەككۈرىمىز ئۇچۇر ئىمپېرىيىسى-نىڭ سىرتىنى كۆرەلمەيدۇ. بىز تەسەۋۋۇر قىلغان ئاشۇ ئۇچۇر ئىمپېرىيىسى نۆۋەتتە قانداق كىرىس ۋە بوھرانلارغا دۇچ كېلىۋاتىدۇ؟ مەن كېيىنكى ھالاكەتنىڭ مەنبە-سىنى كۆپرەك ئەخلاقىي مەسىلىلەرنى شەرھلەش ئارقىلىق مۇلاھىزە قىلدىم. چۈنكى ئەخلاق روھقا، روھ تەنگە، تەن دۇنياغا مەنسۇپتۇر. شۇڭلاشقا بۇنىڭدىن چىقىدۇ-غان ئەقلىي يەكۈن - ئەخلاق گۇمراڭ بولسا دۇنيانىڭ زاۋالى يېقىنلىشىدۇ. ئۇ ھەرقانچە گۈللەنگەن ئىمپېرىيە بولسىمۇ.

2005 - يىلى 9 - دېكابىر، يېڭىسار

ئاپتور: يېڭىسار ناھىيە «ئۆزخان» ئاللا بازىرى «ئۆزخان» چىش سېلىش - داۋا-لاش ئورنىدا خۇسۇسىي چىش دوختۇرى

ئاتنىڭ پېرىزى ۋەدىتى

ئادىل ئابدۇقادىر

ئىنسانلارنىڭ ئەسىرلەردىن بۇيانقى خاتا ئۇرۇنۇشلىرىنىڭ نەتىجىسى ئىدى. بىزدىن بىر قانچە ئەۋلاد بۇرۇن ياشىغانلار «تەبىئەتنى بويسۇندۇرۇش، تەبىئەت ئۈستىدىن غالىپ كېلىش» چاقىرىقىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئادەم بىلەن تەبىئەت ئوتتۇرىسىدىكى تەڭپۇڭلۇقنى بۇزۇشقا باشلىغاندا، بەلكىم بىز بۈگۈن دۇچ كېلىۋاتقان «دېڭىز تاشقىنى»، «جانلىقلارنىڭ نەسلى قۇرۇش خەۋپى» گە ئوخشاش رەھىمسىز مۇھىت كىرىزىسلىرىنىڭ يۈز بېرىش مۇمكىنچىلىكىنى تەسەۋۋۇر قىلىپ ئۈلگۈرمىگەن بولۇشى مۇمكىن. ئېنىقلىشىمۇ ئەپەندىمۇ 2 - دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدىكى گېرمان فاشىستلىرىنىڭ قىرغىنچىلىقىنى چەكلەش ئۈچۈن، ئامېرىكا ھۆكۈمىتىنىڭ يادرو قورالنى ياساشقا ياردەم بەرگەندە، بەلكىم يادرو قوراللىرىنىڭ دۇنيا خاراكتېرلىك تەھدىتكە ئايلىنىپ قېلىشى ۋە بۈگۈنكى ئا-مېرىكا زوراۋانلىقىنى ئويلاپ ئۈلگۈرمىگەن بولۇشى مۇقەررەر.

دەرۋەقە، ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدە تارىختىن بۇيان ئىنسانلارنىڭ بىلىشنىڭ چەكلىمىلىكى تۈپەيلى ئوخشىمىغان كىرىزىسلەر داۋاملىشىپ كەلدى ھەم شۇنىڭ ئۈچۈن ئىنسانلار ئۈنۈملۈك بىر تەرەپتىن تۈزۈلۈشنى تۈزۈلدى. ئەمما كىشىنى ئەپسۇسلاندۇرىدىغىنى، بىر ئەۋلاد كىشىلەر ئۆزلىرى ئۈچۈن بەخت ياراتقاندا ھەمىشە يەنە بىر ئەۋلاد كىشىلەر دۇچ كېلىدىغان كىرىزىسنى باشلاپ قويدى. يەنى، بىر ئەۋلاد كىشىلەرنىڭ خاتالىقى ئۈچۈن يەنە بىر ئەۋلاد كىشىلەر بەدەل تۆلەپ كەلدى. بۇ ھۆكۈم بەلكىم پۈت تىرەپ تۇرالماستىكى مۇمكىن، ئەمما كىرىزىسنىڭ

ئىنسانىيەت تارىخىنىڭ دەۋر چاقى ئايلىنىپ بىزنىڭ دەۋرىمىزگە كەلگەندە، ئىنسانلار تارىختىن بۇيان كۆرۈلۈپ باقمىغان ئاجايىپ كىرىزىس، ئىپادىت ۋە بەختسىزلىكلەرگە دۇچار بولۇشقا باشلىدى. بۇ خىل كىرىزىس ۋە بەختسىزلىكلەر ئىچىدە ئېكولوگىيەلىك تەڭپۇڭلۇقنىڭ بۇزۇلۇشى، يادرو قوراللىرىنىڭ كېڭىيىپ كېتىشى، ئەيدىز كېسەللىكىگە ئوخشاش ساقايماستىكى كېسەللىك ۋېرۇسلىرىنىڭ دۇنيا خاراكتېرلىك يامرىشى، دۇنيادىكى باي - نامراتلىق پەرقىنىڭ زورىيىپ كېتىشى، ئۇرۇش ئاپىتى قاتارلىقلار ئىنسانلارنى ساراسىمگە سېلىپ، ئۆز خاتا-لىقلىرى ئۈستىدە ئويلىنىشقا مەجبۇر قىلدى. بۇنىڭ بىلەن، ئىنسانلار ئۆزلىرىنىڭ ئەسىرلەردىن بۇيانقى خاتالىقلىرى ۋە سەۋەنلىكلىرى ئۈستىدە قايتا ئويلىنىشقا باشلىدى ھەم «دۇنيا مۇھىت قوغداش جەمئىيىتى»، «خەلقئارا قىزىل كىرىست جەمئىيىتى»، «كىوتو كېلىشىمى»، «خەلقئارا يادرو قوراللىرىنىڭ كېڭىيىپ كېتىشىنى چەكلەش ئەھدىنامىسى» دېگەندەك ھەر خىل ناملاردىكى خەلقئارا جەمئىيەتلەرنى قۇرۇپ ۋە شەرتنامە - كېلىشىملەرنى ئىمزالاپ، كىشى-لەرنى دۇنيانى ۋە ئۆزىنى قۇتقۇزۇشقا چاقىرىق قىلىشقا باشلىدى. بۇ خىل خەلقئارالىق چاقىرىقلار دۇنيادا بەلگىلىك ئىجابىي رول ئويناپ، دۇنيا خەلقى ئەمدىلەتن مۇشۇ خىل كىرىزىسلەرنى چەكلەش ۋە ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىشنىڭ تەخىرسىزلىكى جەھەتتە ئورتاق تونۇش ھاسىل قىلىشقا باشلىغان بولسىمۇ، ئىنسانلار بۈگۈنكى دەۋردە دۇچ كېلىۋاتقان بۇ كىرىزىس ۋە ئاپەتلەر ئەمەلىيەتتە

دەۋرىيلىكىدىن ئىبارەت بۇ رېئاللىقنى بىز ئېتىراپ قىلماي تۇرالمايمىز. شۇڭا، بىز ئىلگىرىكىلەرنىڭ خاتالىقى تۈپەيلى ئۆزىمىز دۇچ كېلىۋاتقان كىرىسلەرگە تاقابىل تۇرۇش بىلەن بىرگە، ئۆزىمىز باشلىقلار ئۈچۈن باشلاپ قويۇۋاتقان كىرىسلەر ئۈستىدە ئويلىنىش ئۈچۈنمۇ ۋاقىت چىقىرىشىمىز زۆرۈر. بىز ئۈد-دىلا ئۆزىمىزگىمۇ ۋە كېيىنكىلەرگىمۇ يۈز كېلەلەيمىز.

ئۇنداقتا، بىزنىڭ دەۋرىمىز قايسى كىرىسلەرگە ھامىلە؟ بۇ ھەقتە كىشىلەرنىڭ كۆز قارىشى ئوخشاش بولۇشى ناتايىن. ئەمما مېنىڭ ھېس قىلىشىمچە، بۈگۈنكى دۇنيا كىشىلىرىدىكى ئائىلە قارىشىنىڭ ئاجىزلىشىشى، ئائىلە تەربىيە-سىنىڭ يوقىلىشى، نىكاھ ئەقىدىسىنىڭ يىمىرىلىشى، ئائىلىنىڭ ئەنئەنىۋى مەنى-سىنى بارغانچە سۈسلىشىشى ۋە ئائىلىنىڭ سىياسىي ئورنىنىڭ ئاجىزلىشىشى قا-تارلىقلار بەلكىم، بىزدىن كېيىنكىلەرگە قالدۇغان بىز دۇچ كېلىۋاتقان مۇھىت كىرىزىسى، يادرو كىرىزىسى، ئەيدىز كېسەللىكىنىڭ يامرىشىدىنمۇ ئېغىر ئاپەتلىك بىر ئىجتىمائىي كىرىزىسنىڭ باشلىنىشى بويىچىلىشى مۇمكىن. ھەقىقەتنى سۆز-لەشكە ئوبۇز كېتىدىغان بۈگۈنكى جەمئىيەتتە، پېقىردىكى ئوبۇز نامراتلىقى تۈپەيلى بۇ قاراش بەلكىم جەمئىيەتمىزدىكى نۇرغۇن كىشىگە بىر خىل ئو-رۇنسىز تەھدىتتەك ياكى چاقچاق تەھدىتتەك تۇيۇلۇشى مۇقەررەر. مۇبادا، ھەقىقەتەن شۇنداق قارايدىغانلار بولسا، بەلكىم تۆۋەندىكى قىستۇرما ئۇلارنىڭ قارىشىغا بەلگىلىك تەسىر كۆرسىتىشى مۇمكىن. «شىنجاڭ گېزىتى» 2005 - يىل 15 - نوپۇس سانىنىڭ 4 - بېتىگە «نەيچىدە يېتىشتۈرۈلگەنلەر ئاتا - ئانىسىنى ئىز-دىمەكتە» سەرلەۋھىلىك بىر خەۋەر بېسىلغان بولۇپ، خەۋەردە مۇنداق دېيى-لىدۇ: «نەيچە بوۋاق تېخنىكىسى بارلىققا كەلگەندىن كېيىن، ھەقىقەتەنمۇ نۇرغۇن تۇغماس ئەر - ئايالغا بەخت ئەكەلدى. لېكىن يېقىنقى يىللاردىن بېرى نۇرغۇن مەسىلىمۇ پەيدا بولۇپ، ئامېرىكا جەمئىيىتىنى ئەندىشىگە سېلىپ قويدى. بىردى-چىدىن، كۆپكېزەك تۇغۇش ھادىسىسى بارغانسېرى ئېغىرلاشتى، چوڭ ياشلىق ھامىلىدار ئاياللار كۆپەيدى. دوختۇرلار نەيچە بوۋاق مەشغۇلاتىدا قاندىگە بويسۇنماي، زىيادە كۆپ ئۇرۇقلانغان تۇخۇمنى ئانا تېنىگە كۆچۈردى. ئىككىن-چىدىن، جىنىسداشۋازلار كۆپىيىپ كەتتى. جىنىسداشۋازلارمۇ ئائىلە تۇرمۇشىنىڭ تېخىمۇ كۆڭۈللۈك بولۇشى ئۈچۈن، نەيچە بوۋاق تېخنىكىسىدىن پايدىلىنىپ با-لىق بولدى. ئامېرىكىدا ھەر يىلى 40 مىڭ ئايال نەيچە بوۋاق تۇغىدۇ. نەيچە بوۋاقلارغا كېرەكلىك ئۇرۇق ئادەتتە ئۇرۇق ئامبىرىدىن ئېلىنىدۇ...»

بۇ خەۋەرنى «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ ھەر بىر ئوقۇرىنى كۆرگەن بولۇشى مۇقەررەر. بۇ خەۋەرنى كۆرگەندىن كېيىن كىشىلەردە قانداق ئىنكاس تۇغۇلدى، بۇنى بىلمەيمەن. ئەمما پېقىر سەل مۇتەئەسسىپ بولسام كېرەك، بۇ خەۋەرنى ئوقۇپ بولۇپ، بىر ھازاغىچە خىيال بىلەن ئولتۇرۇپ قالدىم ھەم «يەر شار-د-لىشى» تېزلىشىۋاتقان بۈگۈنكى دۇنيادىكى ئۇچۇر، تېخنىكىنىڭ يەرشارى خاراكتېرلىك ئومۇملىشىشىنىڭ تەسەۋۋۇرىمىزدىكىدىن تېزلىشىۋاتقانلىقىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرۈپ، مۇبادا بۇ تېخنىكا يەر شارى بويىچە ئومۇملاشسا نېمە بويىچە، دېگەنلەرنى خىيال قىلىپ، ئۇنىڭ ئاقىۋىتىنى تەسەۋۋۇر قىلىشتىن قورقتۇم. نەيچە بوۋاق يېتىشتۈرۈش تېخنىكىسى بۇنىڭدىن يېرىم ئەسىر ئىل-گىرى بىئولوگىيە تەتقىقاتىدا قولغا كەلتۈرگەن شانلىق نەتىجىلەرنىڭ بىرى بولۇپ، ئەينى چاغدا بىئولوگىيە تەتقىقاتىدىكى بۆسۈش دەپ تەرىپلىنىپ، دۇنيادا خېلىلا زىلزىلە پەيدا قىلغانىدى. ھالا بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە، بۇ تېخنىكىنىڭ ئىنسانلارنىڭ بالىلىق بولۇشى ئۈچۈن ئائىلە قۇرۇپ، نورمال ئەر - ئاياللىق مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈشىنىمۇ پۈتۈنلەي ئەھمىيەتسىز بىر ئىشقا ئايلاندۇرۇپ قويۇشنى كىم ئويلىغان. بۇ تېخنىكا ئەينى چاغدا ئەقىللەرنى لال قىلغان بولسا، ئەھدىلىكتە ئۇ ئىنسانىيەت ئالىمىنىڭ بۈگۈنكىچە راۋاجلىنىپ كېلىشىگە سەۋەب بويىچىلىۋاتقان ئەر - ئاياللار ئوتتۇرىسىدىكى مۇقەددەس

مەقسەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر تەبىئىي مۇناسىۋەتنىڭ خاراكتېرىنى پۈتۈنلەي ئۆزگەرتىۋەتكەنىدى. ئەمدى بىز ئامېرىكىدىكى ھەر يىلى 40 مىڭ ئايالنىڭ نەيچە بوۋاق تۇغۇشىدا پاكىت ئاساسدا يۈرەكلىك بىلەن شۇ نەرسىنى تە-سەۋۋۇر قىلىپ باقايلى: مۇبادا بۇ تېخنىكا دۇنيا بويىچە ئومۇملىشىپ، دۇنيا-دىكى بالىلىق بولۇش ئىقتىدارى يوقلارلا ئەمەس، بالىلىق بولۇش ئىقتىدارى بارلارمۇ نەيچە بوۋاق تېخنىكىسىدىن پايدىلىنىپ بالىلىق بولۇشقا باشلىسا، بالىلىق بولۇش نۇرغۇن ئاتا - ئانىنىڭ نەزەرىدىكى مۇقەددەسلىكى ۋە قىممە-تىنى يوقاتسا، دۇنيا نېمە بويىچە؟ بۇ خىل رېئاللىق ۋە تەسەۋۋۇر ئالدىدا بىز ئائىلە، نىكاھ مۇقەددەسلىكى ۋە ئۇنىڭ ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ داۋاملىشى-شىدىكى زۆرۈر رولى، شۇنداقلا بىز نۆۋەتتە دۇنيا مۇناسىۋىتىدە دۇچ كېلىۋاتقان ئائىلە كىرىزىسى توغرىسىدا ئويلىنماي تۇرالمايمىز، ئەلۋەتتە.

ئائىلە ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدىكى ئەڭ كىچىك بىرلىك بولۇپ، ئائىلىنىڭ ئىنسانىيەت ئالىمىنىڭ بۈگۈنكىچە بولغان تەرەققىياتى ۋە راۋاجىدىكى ھەل قىلغۇچ رولغا ھەرگىز سەل قارىغىلى بولمايدۇ. بىزدىن بۇرۇن ياشاپ ئىنسا-نىيەت تارىخىغا ھەل قىلغۇچ تەسىر كۆرسەتكەن، بىز نامىنى بىلىدىغان مەشھۇر شەخسلەردىن تارتىپ بىزگىچە ھەر بىرىمىزنىڭ بىردىن ئائىلىنىڭ ئەزاسى بو-لۇشتەك ئىسپات تەلەپ قىلمايدىغان رېئاللىق بۇ بىر نۇقتىنى يېتەرلىك دەلىل-لەپ تۇرۇپتۇ. ھەممىمىز ئائىلىدە تۇغۇلۇپ، ئائىلىدە ئۆسۈپ يەنە ئائىلە قۇ-رۇپ، ھاياتىنى مۇشۇ لىنىيە بويىچە داۋام ئېتىمىز. جانلىقلارنىڭ ھاياتلىق قا-نۇنىيىتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، بۇ قارىماققا باشقا جانلىقلارنىڭ جۈپلىشىپ كۆپ-ىشىدىن ئانچە پەرقلىنمەيدىغان ئاددىي بىر جەرياندىكى كۆرۈنىدۇ. ئەمەلىيەتتە، ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدىكى ئائىلىنىڭ بارلىققا كېلىشى، باشقا جانلىقلارنىڭ جۈپلىشىپ كۆپىيىشىدىن پۈتۈنلەي پەرقلىنىدىغان بىر ئىجتىمائىي جەريان بو-لۇپ، ئائىلە ئالدى بىلەن ئىنسانلاردىكى باشقا جانلىقلاردىن پەرقلىنمەيدىغان بىئولوگىيىلىك كۆپىيىش جەريانىنى ئاددىي، ۋاقىتلىق بىئولوگىيىلىك جەرياندىن مۇكەممەل، سىستېمىلىق ئىجتىمائىي پائالىيەت جەريانىغا ئايلاندۇردى ۋە ئىن-سانلارنىڭ كېيىنكى سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىيەت پائالىيىتىنى بارلىق كەلتۈردى. ئىنسانلار تەبىئەت دۇنياسىدىكى باشقا جانلىقلاردىن ئۆزىنىڭ ئىج-تىمائىي، ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي توپ سۈپىتىدىكى مەۋجۇدلىقى ۋە پائالىيىتى بىلەن ئالاھىدە پەرقلىنىدۇ. بۇ بىر جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئىنسانلارنىڭ باشقا جانلىقلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىدىغان تىل ئىقتىدارى ۋە ئائىلىلىقلىقىنىڭ مەھسۇلى بولسىمۇ، لېكىن يەنە بىر جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا، بۇنى ئىنسا-دلارنىڭ باشقا جانلىقلاردىن پەرقلىنىدىغان ئائىلە تۇرمۇشىنىڭ راۋاجىنىڭ مۇ-قەررەر نەتىجىسى دېيىشكە بولىدۇ. چۈنكى، ئائىلە ئىنسانلارنىڭ باشقا جانلىق-لاردىن پەرقلىنمەيدىغان تۇراقسىز بىئولوگىيىلىك كۆپىيىش جەريانىنى ئەجداد-نى ئەۋلادقا ئۇلايدىغان مۇكەممەل سىجىل قانداشلىق مۇناسىۋەتكە ئايلاندۇ-رۇشتا ھەل قىلغۇچ رول ئوينىدى ۋە ئەجداد بىلەن ئەۋلاد ئوتتۇرىسىدا تەبىئىي قانداشلىق مۇناسىۋەتتىن باشقا مۇلۈك مەراسىلىق مۇناسىۋىتى، ۋارىسلىق مۇنا-سىۋىتى ۋە ئىقتىسادىي ھەمكارلىق مۇناسىۋىتى شەكىللەندۈرۈپ، ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ ئائىلىدىن ھالقىپ ئۇرۇق، جەمئىيەت، مىللەت، ئىرق ۋە دۆلەت بولۇپ شەكىللىنىشىگە ماددىي ۋە مەنىۋى ئاساس سالدى. بىز ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ مۇكەممەل ئائىلە سىستېمىسى بولۇپ شەكىللىنىشتىن بۇرۇنقى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى تارىخىنى سېلىشتۇرۇپ كۆرىدىغان بولساق، ئائىلىنىڭ بۇ جەھەتتە ئوينىغان رولىنى تېخىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلالايمىز. شۇنداقلا بۈگۈنكى جەمئىيەت، دۆلەت ۋە مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدە-نىيەت مۇناسىۋىتىنى مەنپەئەت، ھوقۇق ۋە بىخەتەرلىك نۇقتىسىدىن كۆزىتى-دىغان بولساق، ئۇنى ئائىلە تۇرمۇشى ۋە مۇناسىۋىتىنىڭ ماكرولۇق كۆرۈنۈشى

نىكاھ فورمۇلاسى بۇزۇلۇشقا قاراپ يۈزلەنگەن بىر دۇنيادا ياشاۋاتىمىز. بو-
 لۇپمۇ ئەر - ئاياللىق نىكاھ فورمۇلاسىنىڭ بۇزۇلۇشى بۈگۈنكى دۇنيانىڭ تە-
 پىك ئالاھىدىلىكلىرىدىن بىرى بولۇپ، ئوخشاش جىنسلىقلار مۇھەببەتنىڭ
 دۇنيا مىقياسىدىكى ئومۇملىشىشى ۋە ئۇنىڭ غەرب «كىشىلىك ھوقۇق»،
 «ئەركىنلىك» تەرغىباتىنىڭ سايسىدا قانۇنلۇق ھەرىكەتكە ئايلىنىشى، بۈگۈنكى
 دۇنيادا نىكاھنىڭ مۇقەددەسلىكىنى دەپسەندە قىلىپلا قالماستىن، نىكاھنىڭ
 خاراكتېرى، مەنىسى ۋە ئەھمىيىتىنى پۈتۈنلەي يوققا چىقاردى. بۇ يەردە مۇ-
 شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك مۇنداق بىر تەپسىلاتنى قىستۇرۇپ ئۆتۈپ كېتىشكە
 توغرا كېلىدۇ. شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى 2 - يۈرۈش قانىلىنىڭ 2005 -
 يىل 22 - دېكابىر «جاھاندىكى ئىشلار» پروگراممىسىدا ئەنگىلىيەلىك ئىككى
 سەنئەتكارنىڭ ۋاستون قەلئەسىدە توي مۇراسىمى ئۆتكۈزگەنلىكى توغرىسىدا
 خەۋەر بېرىلدى. پېقىر بۇ پروگراممىنىڭ قىزغىن كۆرۈرۈمىنى بولغىنىم ئۈچۈن،
 ئۇنىڭ ھەر بىر سانىنى كۆرۈش پۇرسىتىنى ئۆتكۈزۈۋەتمەيتتىم. شۇ كۈنى بۇ
 پروگراممىنى كۆرۈۋېتىپ، دۇنيادا بىلىشكە تېگىشلىك ئىشلارنىڭ توللىقىدا
 ئىككى كىشىنىڭ توي قىلغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەرنىمۇ «جاھاندىكى ئىش-
 لار» پروگراممىسىدا بېرىپ يۈرگىنى نېمىسى دەپ ئويلاپ ئولتۇراتتىم، خە-
 ۋەرنىڭ ئاساسى مەزمۇنىنى كۆرۈپ تولمۇ ھەيران قالدىم. ئەسلى ئەنگىلىيە
 شاھزادىسىدىن كېيىن ئەنگىلىيىدىكى داڭلىق ۋاستون قەلئەسىدە توي مۇراسىمى
 ئۆتكۈزگەن بۇ ئىككى كىشى قانداقتۇر ئادەتتىكى ئەر - ئايال بولماستىن،
 بەلكى ئەنگىلىيەلىك داڭلىق فىلىم ئىشلىگۈچى 43 ياشلىق داۋىد بىلەن 58
 ياشلىق داڭلىق ناخشىچى ئىلتون جوندىن ئىبارەت ئەنگىلىيەلىك سەنئەت سا-
 ھەسىدىكى بىر جۈپ داڭلىق ئەر سەنئەتكار ئىدى. خەۋەردە كۆرسىتىلىشىچە،
 ئۇلارنىڭ توي مۇراسىمىغا نۇرغۇن كىنو، ناخشا مەستانىلىرى قاتناشقان ھەم
 ئەنگىلىيە ساچى دائىرىلىرى تويىنىڭ بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن
 نەچچە يۈز ساچى ئاجرىتىپ قوغدىغان. بۇ بىر جۈپ ئەر بەچچىۋاز داغدۇغا
 ئىچىدە چېركاۋغا بېرىپ نورمال توي رەسمىيىتىنى بېجىرگەن. مېنى ھەيران
 قالدۇرغىنى، بۇ بىر جۈپ ئەر ئىككى چېركاۋغا بېرىپ رەسمىي نىكاھ رەسمىيىتى
 بېجىرگەنلىكى بولۇپلا قالماستىن، شۇ كۈنى لوندوندا مۇخبىرلارنى كۈتۈۋېلىش
 يىغىنى ئېچىۋاتقان ئەنگىلىيە باش ۋەزىرى تونى بىلايرنىڭ ئۇلارنىڭ تويىنى
 تەبرىكلەپ، بۇ بىر جۈپ بەچچىۋازنىڭ تويىنى «زامانىۋىلىق ۋە ئالغا قاراپ
 بېسىلغان قەدەم» دەپ تەرىپلىشى بولدى. شۇ كۈنى يەنە خەۋەردە دېيىلىشىچە،
 ھازىر ياۋروپادىكى 11 دۆلەتتە ئوخشاش جىنسلىقلارنىڭ نىكاھ ھوقۇقىنى كاپا-
 لەتلەندۈرۈش قانۇنى يولغا قويۇلغان بولۇپ، ئەنگىلىيىدىلا ھەر يىلى تەخمىنەن
 4500 جۈپتىن ئارتۇق ئوخشاش جىنسلىق ياش توي قىلىدىكەن.

مانا بۇ بىز بۈگۈنكى دۇنيادا باشتىن كەچۈرۈۋاتقان ئەڭ ئاپەتلىك كىرىزىس.
 شۇنداقلا ھازىرقى دۇنيادىكى ئائىلە، نىكاھ كىرىزىسىنىڭ يەنە بىر پولاتتەك پا-
 كىتى. ئەنگىلىيە باش ۋەزىرى تونى بىلايرنىڭ بۇ بىر جۈپ بەچچىۋازنىڭ تويىنى
 پۈتكۈل دۇنيا خەلقى ئالدىدا (بۇ خەۋەرنىڭ ئاخبارات ۋاستىلىرى ئارقىلىق
 پۈتكۈل دۇنياغا ئاڭلىتىلغانلىقى نەزەردە تۇتۇلدى) «زامانىۋىلىق ۋە ئالغا قاراپ
 بېسىلغان قەدەم» دەپ تەرىپلىشى، غەرب دېموكراتىزىمىنىڭ ھوقۇق ئەركىنلىكىنى
 دۇنياغا نامايىش قىلىپ، كىشىلەرنى شۇ خىل قىلمىشقا چاقىرىق قىلغىنى بولۇپلا
 قالماستىن، ئەھەلىيەتتە ئۇ ئىنسانىيەتنىڭ ئەسەرلەردىن بۇيان داۋاملىشىپ كېل-
 ۋاتقان بىر مۇقەددەس قانۇنىغا ئوقۇلغان مەسخىرە، ئائىلىنىڭ مۇقەددەسلىكىگە
 قىلىنغان ھاقارەت ھەم ئىنسانىيەت ئالىمىدىكى ئەڭ ئۇلۇغ بىر قانۇنىيەتكە قە-
 لىنغان كەچۈرگۈسىز ھۆرمەتسىزلىك بولۇپ، مۇبادا يارالمىش قانۇنىيەت ۋە
 ئىنسانىي تەبىئەتكە زىت بۇ قىلمىش ئىنسانىيەتنىڭ «زامانىۋىلىق ۋە ئالغا قاراپ
 بېسىلغان قەدىمى» دېيىلسە، ئۇنداقتا پۈتكۈل دۇنيا خەلقى بەچچىۋاز بوپكېتىشى

دېيىشكە بولىدۇ. ئەھەلىيەتتەمۇ، بۈگۈنكى دۆلەت ۋە مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى
 مەنپەئەت، ھوقۇق ۋە بىخەتەرلىكنى شەرت قىلغان سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە
 مەدەنىيەت مۇناسىۋىتى مىكرو جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئائىلىنىڭ مەنپەئەت،
 ھوقۇق ۋە بىخەتەرلىكى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، بىر دۆلەت ۋە
 مىللەتنى تەشكىل قىلغان سانسىز ئائىلىنىڭ مەنپەئەت، ھوقۇق، بىخەتەرلىك
 كاپالىتى جەھەتتىكى ئورتاق ئېھتىياجى ئەڭ زور دەرىجىدە دۆلەت ۋە مىللەتلەر
 ئوتتۇرىسىدىكى سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مۇناسىۋىتىگە تەسىر كۆر-
 ستىدۇ. بۇ نوقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، بىز بۈگۈن تىلغا ئېلىۋاتقان دۆلەت،
 جەمئىيەت ۋە تۈرلۈك ئىجتىمائىي، سىياسىي، ئىقتىسادىي كۆرۈۋالار ئەھەلىيەتتە
 ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدىكى سانسىزلىغان ئائىلىنىڭ مۇئەييەن سىياسىي، ئىقتى-
 سادىي ۋە مەدەنىيەت ئورتاقلىقى ئاساسىدىكى بىرلىشىشنىڭ نەتىجىسى بولۇپ،
 ئۇلارنىڭ مەۋجۇدلىقى ۋە تەرەققىياتىنى ئائىلىدىن ئىبارەت بىرلىكنىڭ مەۋ-
 جۇدلىقىدىن مۇستەسنا ھالدا تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن ئەمەس. ئەمما بىز
 ھەمىشە جەمئىيەت تەرەققىياتى ئۈستىدە توختالغاندا، ئائىلىنىڭ بۇ جەھەتتىكى
 ئورنى ۋە رولىغا سەل قاراپ كەلدۇق، شۇنداقلا كۆپىنچە ھالدا ئۆزىمىز قۇر-
 ماچى بولغان سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي كۆرۈۋالارنىڭ مەنپەئىتى
 ئۈچۈن ئائىلىنىڭ مۇقەررەرلىكى ۋە ھوقۇقىنى قۇربان قىلىپ كەلدۇق. ئەمەل-
 يەتتە، ئائىلە ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ توختاۋسىز راۋاجلىنىشى ۋە تەرەققىي
 قىلىشىدىكى ئېنېرگىيە مەنبەسى بولۇپ، ئۇنىڭ مەۋجۇدلىقىمىزدىكى رولى
 ھېچقاچان بىز ئۆزىمىزنى بېغىشلاپ كېلىۋاتقان دۆلەت، ئۆزىمىز ئەزا پارتىيە -
 گۇرۇھ، تەشكىلاتلارنىڭ رولىدىن كىچىك ئەمەس.

ئەمدى بۇ يەردە شۇ نەرسىنى قەيت قىلىپ ئۆتۈش كېرەككى، نىكاھ ئائى-
 لىنىڭ جەمئىيەتتىكى مۇشۇ خىل مۇكەممەل سىستېمىغا ئايلىنىشىدا ھەل قىلغۇچ
 رول ئوينىدى. نىكاھنىڭ مۇقەددەسلىكى، بىزنىڭ چۈشەنچىمىزدىكىگە ئوخشاش
 ئۇنىڭ قانداقتۇر بىر دىنىي مۇراسىم بولغانلىقى ئۈچۈنلا بولماستىن، بەلكى
 ئۇنىڭ ئەر - ئاياللار ئوتتۇرىسىدىكى ئەڭ مۇقەددەس ئەھدە ۋە بىر خىل
 ھوقۇق بولغانلىقى ئۈچۈن بولۇپ، نىكاھ بىئولوگىيەلىك ۋە پىسخىك ئالاھ-
 دىلىكى بىر - بىرىدىن پەرقلىنىدىغان ئوخشىمايدىغان ئىككى جىنس ئوتتۇرد-
 سىدا بىر - بىرىگە مەسئۇل بولۇش، بىر - بىرىنى قوغداش ۋە ئورتاق ياشاش-
 تىن ئىبارەت ئىجتىمائىي بىرلىك مۇناسىۋىتى ئورناتتى. شۇنداقلا ئەر - ئاياللار
 ئوتتۇرىسىدا مەنپەئەت بىرلىكىنى شەكىللەندۈرۈپ، جەمئىيەت تەرەققىياتىنى
 ئەڭ مۇستەھكەم ئىقتىسادىي بىرلىك بىلەن تەمىنلىدى ھەم ئەر - ئاياللار ئوت-
 تۇرىسىدىكى ھوقۇق، ئىش تەقسىماتىنى ئايرىپ، ئائىلىنىڭ تۇراقلىقى ئۈچۈن
 ئاساس ياراتتى. نىكاھنىڭ بۇ جەھەتتىكى سىياسىي، ئىقتىسادىي رولى ئەمەل-
 يەتتە ئىنسانىيەت تارىخىدىكى ئىنسانلار ئۆزى تۈزۈپ يولغا قويغان ھەر قانداق
 سىياسىي، ئىقتىسادىي قانۇن، پروگراممىلاردىن قېلىشمايدۇ. شۇڭا، نىكاھنىڭ
 ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ مەۋجۇدلىقىدىكى سىياسىي، ئىقتىسادىي ئەھمىيىتىنى
 يەنىمۇ چوڭقۇر چۈشىنىشكە، تەتقىق قىلىشقا ھەم مۇئەييەنلەشتۈرۈشكە توغرا
 كېلىدۇ.

ئۇنىڭدىن باشقا، نىكاھ ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدە ئائىلىلەرنىڭ ئايرىم -
 ئايرىم ئىجتىمائىي بىرلىك بولۇپ شەكىللىنىشىدە ھەل قىلغۇچ رول ئويناپ،
 ئىنسان نەسلىنىڭ ئۈزلۈكسىز ياخشىلىنىشى ۋە ئۆزۈلمەي داۋاملىشىشى كۈچ-
 لۈك ئەقىدە بىلەن تەمىنلىدى ھەم ئىنسانىيەت ئالىمىدىكى ئەر - ئاياللىق ئا-
 ئىلىۋى مۇناسىۋەتنىڭ قانۇنلىشىشى ۋە مۇقەررەرلىشىشىنى كاپالەتلەندۈردى. بۇ
 نوقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، نىكاھنى ئىنسانىيەتنىڭ بىئولوگىيەلىك سۈپەت قۇ-
 رۇلۇشىدىكى ئەڭ مۇقەددەس قانۇن دېيىشكە بولىدۇ. ئەمما بىز ئىنسانىيەت
 جەمئىيىتىدىكى نىكاھ ئەقىدىسى ئاجزلىشىشقا، يوقىلىشقا، ھەتتا ئەر - ئاياللىق

كېرەكمۇ؟ بۇ تەسەۋۋۇر ھەقىقەتەن ئادەمنىڭ تېنىنى شۈركەندۈرىدۇ. مانا بۇ بىز ياشاۋاتقان بۈگۈنكى زامانىۋى، مەدەنىيەتلىك دۇنيانىڭ رېئاللىقى، ئائىلە، نىكاھ مۇقەددەسلىكىنىڭ يوقىلىشى كەلتۈرۈپ چىقۇۋاتقان ئاپەتلىك كىرىزىس، بىزدىن كېيىنكىلەر ئۈچۈن سېلىنىۋاتقان دۇنياۋى دەۋرىي قىيامەتنىڭ ئۇرىقى.

ئائىلە يەنە ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ تەرەققىياتىنى ئەڭ تۇراقلىق سىياسىي، ئىقتىسادىي بىرلىك بىلەن تەمىنلىدى. ئائىلىنىڭ سىياسىي بىرلىك سۈپىتىدە تىلغا ئېلىنىشى قارىماققا تولىمۇ كۈلكىلىكتەك تۇيۇلىدۇ. ئەمەلىيەتتە، ئائىلە ئىنساندە جەمئىيىتىدىكى ئەڭ ئىپتىدائىي سىياسىي بىرلىك بولۇپ، ئۇنىڭ سىياسىي بىرلىك بولۇشىنى ئالدى بىلەن ئارىستوتېل ئۆزىنىڭ «سىياسىي شۇناسلىق» دېگەن ئەسىرىدە كۆرسىتىپ ئۆتكەندەك، ئىنساننىڭ باشقا جانلىقلاردىن پەرقلىنىدىغان سىياسىيلىقىدىن ئىبارەت ئالاھىدىلىكى بەلگىلىگەن. ئۇنىڭدىن باشقا، ئائىلە ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدىكى ئوخشىمىغان ئىككى جىنس ئوتتۇرىسىدىكى ھەمكارلىق مۇناسىۋىتىنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى بولۇپ، بۇ خىل ھەمكارلىق مۇناسىۋىتى ئەر - ئاياللار ۋە ئائىلە ئەزالىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا سۆيۈش، كۆيۈنۈش ۋە بىر - بىرنى تولۇقلاش جەريانى بولۇپلا قالماستىن، ماھىيەتتە، ئۇنىڭ ئەر - ئاياللار ۋە ئائىلە ئەزالىرى ئوتتۇرىسىدىكى ھوقۇق تەقسىمات مۇناسىۋىتى جەريانى بولۇشتەك ئالاھىدىلىكى، ئائىلىنىڭ سىياسىي بىرلىك بولۇشىنى بەلگىلىگەن. ئەمدى ئائىلىنىڭ ئىقتىسادىي بىرلىك بولۇشى، ئەر - ئاياللار ۋە ئائىلە ئەزالىرى ئوتتۇرىسىدىكى مەنپەئەت ئورتاقلىقىنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى.

ئائىلىنىڭ ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدىكى مۇستەقىل سىياسىي، ئىقتىسادىي بىرلىك سۈپىتىدىكى ھەۋجۇدلىقى تارىختىن بۇيان ئىنسانلارنىڭ جەمئىيەت بولۇپ توپلىشىپ ياشىشى ۋە ھاكىمىيەت يارىتىشىدا ھەل قىلغۇچ رول ئويناپ كەلدى. بۇ جەرياندا، ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدە تۈرلۈك سىياسىي، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار، گۇرۇھلار بارلىققا كەلدى. بۇ تەشكىلات ۋە گۇرۇھلار گەرچە ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ قەدەممۇ قەدەم ئالغا بېسىشىنى ھەرىكەت بىرلىكىگە ئىگە قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدىكى ھېچقانداق بىر تەشكىلات ياكى گۇرۇھنىڭ بىرلىكى ۋە تۇراقلىقلىقى ئائىلىدەك مۇستەھكەم بولغان ئەمەس. شۇنداقلا تارىختىن بۇيان ھېچقانداق بىر سىياسىي تەشكىلات ياكى ئىقتىسادىي گۇرۇھ ئائىلىدەك ئۈزۈلمەي داۋاملىشىپ، جەمئىيەت تەرەققىياتىنى كاپالەتلەندۈرۈپ كەلگەن ئەمەس. پەقەت ئائىلىدىن ئىبارەت بۇ مۇستەھكەم بىرلىكلا تارىختىن بۇيان ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ سىجىل تەرەققىياتىنى كاپالەتلەندۈرۈپ كەلدى. ئائىلىنىڭ بۇ جەھەتتە ئويناغان سىياسىي، ئىقتىسادىي رولى ھېچقاچان دۆلەتنىڭ رولىدىن قېلىشمايدۇ. دۆلەتمۇ ئەمەلىيەتتە سانسىزلىغان ئائىلىدىن تەشكىللەنگەن بىر چوڭ سىياسىي گەۋدە بولۇپ، بىز پەقەت دۆلەتنىڭ سىياسىي ئورنىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ، دۆلەتنىلا بىر خىل ئالاھىدە سىياسىي ئۆلچەم بىلەن كۆزىتىشكە ئادەتلەنگەنچىلا، ئائىلىنىڭ بىر دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ھاياتىدىكى ئەھمىيىتى ۋە رولىغا، مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئائىلىنىڭ سىياسىيۋىلىكىگە سەل قارايمىز. ئەمەلىيەتتە، ئائىلە بىز يۇقىرىدا دەپ ئۆتكەندەك، ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدىكى ئەڭ ئىپتىدائىي سىياسىي بىرلىك بولۇپ، ئائىلە مەنپەئىتىنىڭ دەخلىسىزلىكى، ئائىلە مۈلۈك ھوقۇقى، ئائىلە بىخەتەرلىكى ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدىكى ئەڭ دەسلەپكى ئۇرۇق ۋە ھا- زىرقى دۆلەتنىڭ ئاساسىنى ياراتقان. دۆلەتنىڭ بارلىققا كېلىشى ۋە دۆلەت سىستېمىسىنىڭ تەدرىجىي مۇكەممەللىشىشىگە ئەگىشىپ، ئائىلىنىڭ بىر قىسىم سىياسىي رولىنى دۆلەت سىستېمىسى ئۈستىگە ئېلىشقا باشلىدى ھەم دۆلەت مۇكەممەل بىر سىياسىي بىرلىك سۈپىتىدە ئائىلىنىڭ سىياسىي مەنىسىنى يۈكسەك دەرىجىدە كېڭەيتتى ھەم بېيىتتى. بۇنىڭ بىلەن ئائىلىنىڭ سىياسىيۋىلىكى تەد-

رىجىي ئاجزلاشتى ۋە يوقىلىشقا قاراپ يۈزلەندى، بۈگۈنكى زامانغا كەلگەندە بولسا، ئائىلە پۈتۈنلەي سىياسىي بىرلىك ھېسابلىنمايدىغان بولدى. بولۇپمۇ كىشىلىك ھوقۇق ۋە ئاياللار ھوقۇقى تەشۋىقاتىنىڭ كۈچىشىگە ئەگىشىپ، ئائىلىنىڭ سىياسىي بىرلىكىنىڭ ئورنىنىڭ يېمىرىلىشى تېزلىشىپ، شۇنداقلا ئائىلە مەنپەئىتى، ئائىلە مۈلۈك ھوقۇقى، ئائىلە بىخەتەرلىكى، ئائىلە ئەزالىرى ئوتتۇرىسىدىكى ھوقۇق تەقسىمات مۇناسىۋىتىنى ئەڭ زور دەرىجىدە دۆلەت بەلگىلىدىغان بولدى. ئائىلە دۆلەت سىستېمىسى مۇكەممەللىشىشتىن بۇرۇن شەخس- لەرنىڭ ھەۋجۇدلىق تەرتىپىنى بەلگىلىدىغان ۋە كاپالەتلەندۈرىدىغان ئەڭ مۇھىم بىرلىك بولغان بولسا، دۆلەت سىستېمىسىنىڭ مۇكەممەللىشىشىگە ئەگىشىپ دۆلەت تەدرىجىي ھالدا شەخسلەرنىڭ ھەۋجۇدلىق تەرتىپىنى بەلگىلىدىغان، شەخسلەر ھەۋجۇدلىقىدا تايىنىدىغان كۈچكە ئايلىنىپ قالدى. بولۇپمۇ دۆلەتنىڭ ھايارىپ سىستېمىسى، پاراۋانلىق تۈزۈلمىسى ۋە خىزمەت تەقسىمات مېخانىزمىنىڭ مۇكەممەللىشىشى، ئائىلىنىڭ شەخسنىڭ ھەۋجۇدلىقىدىكى تەرىپ- يىلىنىشى، تۇرالغۇ، ئىقتىسادىي تەمىنات جەھەتتىكى رولىنى زور دەرىجىدە ئاجزلاشتۇرۇپ، ئائىلىنى شەخسنىڭ ھەۋجۇدلىقىدا ئىككىنچى ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويدى. بۇ خىل ئەھۋال تەرەققىي تاپقان، دۆلەت پاراۋانلىق سىستېمىسى مۇكەممەللىشىشكەن دۆلەتلەردە تېخىمۇ گەۋدىلىك بولۇپ، بالا ئائىلىدە تۇغۇلۇپ دۆلەتكە مەنسۇپ بولىدىغان بولدى. بۇنىڭ بىلەن ئائىلە دۆلەتكە تەكرار ئىش- لەپچىقىرىش كۈچلىرىنى ئىشلەپ بېرىدىغان قورالغا ئايلىنىپ قالدى. ئائىلىنىڭ ئىجتىمائىي ئورنىنىڭ بۇ خىل تۆۋەنلىشى، ئائىلىنى ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدىكى تۈرلۈك سىياسىي، ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار ئىچىدە تولىمۇ ئېتىبارسىز ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويۇپ، كىشىلەر ئائىلە قۇرۇش ۋە ئائىلىنى قوغداشقا ئۆزى ئەزا پارتىيە، تەشكىلات ۋە گۇرۇھلارغا كۆڭۈل بۆلگەنچىلىك كۆڭۈل بۆلمەيدىغان بويىچىلىقى. نەتىجىدە كىشىلەرنىڭ ئائىلە قۇرۇشى ۋە بالىلىق بولۇشتىكى مەقسىتى تولىمۇ پۈجەكلىشىپ كېتىپ، ئەر - ئاياللار ئائىلە قۇرۇشتا بىرەر ئۇلۇغۋار غايە، مەقسەتنى ئۆلچەم قىلمايدىغان، نىشانسىز، چاكانا مۇھەببەت، مال - دۇنيا، ئابروي ياكى تۇتۇقۇسىز ھەۋەسنىلا كۆزلەيدىغان بويىچىلىقى. ئەر - ئاياللار ئوتتۇرىسىدىكى بۇ خىل غايىسىز، نىشانسىز نىكاھ مۇناسىۋىتى ئائىلىنىڭ سىياسىيۋىلىكىنىڭ يوقىلىشىغا ئەجەللىك زەربە بولۇپلا قالماستىن، جەمئىيەتتە ئاجرىشىش نىسبىتى يۇقىرى بولۇش، ئائىلە زوراۋانلىقى، ئاشنىدارچىلىق، ئوخشاش جىنسلىقلار مۇھەببىتى قاتارلىق تۈرلۈك ئىجتىمائىي كىرىزىسلەرنى پەيدا قىلدى.

ئائىلىنىڭ سىياسىيۋىلىكىنى يەنە بىر نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئائىلە بىلەن دۆلەت ئوتتۇرىسىدىكى سىياسىي، ئىقتىسادىي جەھەتتىكى بىۋاسىتە مەۋجۇدلىق مۇناسىۋىتىنىڭ مەھسۇلى دېيىشكە بولىدۇ. نۇرغۇن كىشى ئائىلىنى ھەمىشە يەككە بىرلىك سۈپىتىدە كۆزەتكەنچىلا، ئائىلىنىڭ سىياسىيۋىلىكىدىن ئىبارەت بۇ بىر نۇقتىنى نەزەردىن ئاسانلا ساقىت قىلىپ قويدۇ. ئەمەلىيەتتە، ئائىلىنى يەككە بىرلىك سۈپىتىدە كۆزەتكەندە، ئۇنىڭ سىياسىيۋىلىكىنى تولۇق ھېس قىلغىلى بولمايدۇ، شۇنداقلا يەككە بىرلىك ھالىتىدە ئائىلىنىڭ سىياسىيۋىلىكى تولىمۇ ئاجز بولىدۇ. بۇ ئەمەلىيەتتە، ئائىلىنىڭ دۆلەت ھاكىمىيىتىنىڭ قورالغا ئايلىنىپ قېلىشىدىكى مۇھىم سەۋەبلەرنىڭ بىرى. بىز پەقەت ئىجتىمائىي توپ سۈپىتىدىكى ئائىلىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت پەيدا قىلىدىغان ئورتاقلىق ۋە ئۈنۈم نۇقتىسىدىن كۆزىتىدىغان بولساق، ئائىلىنىڭ سىياسىيۋىلىكىدىن ئىبارەت بۇ بىر نۇقتىنى تېخىمۇ ئېنىق ھېس قىلالايمىز.

ئائىلە ئالدى بىلەن دۆلەت ھاكىمىيىتىنى مەڭگۈلۈك ئېنېرگىيە بىلەن تەمىنلەيدىغان مۇكەممەل قۇرۇلما بولۇپ، دۆلەتنىڭ ئاساسلىق ئىقتىسادىي

قۇرۇلمىسىنى سانسىزلىغان ئائىلە ئوتتۇرىسىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئىقتىسادىي دىنى مۇناسىۋەت تورى شەكىللەندۈرىدۇ. دۆلەت دەل ئائىلىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىشلەپچىقىرىش، ئىقتىسادىي تەقسىمات مۇناسىۋىتىنى تەشەببۇس، تەشەببۇسلاشتۇرۇش ۋە راۋاجلاندۇرۇشتىن ئېرىشىدىغان ئىقتىسادىي ئۈنۈمنى دۆلەت تەرەققىياتىنىڭ ئېنېرگىيىسى قىلىدۇ. شۇڭا، ئائىلىنى دۆلەت ئىقتىسادىي ئېنېرگىيىسىنىڭ مەنبەسى دېيىشكە بولىدۇ. ئەمدى ئائىلە بىلەن دۆلەت ئوتتۇرىسىدىكى بۇ خىل مۇناسىۋەت ھەرگىزمۇ دۆلەتنىڭ ھەقىلىق زورلۇق ۋاستىسىگە ئاينىپلا ئەمەس بەلكى ئائىلە بىلەن دۆلەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇئەييەن سىياسىي كېلىشىم ئارقىلىق ئىشقا ئاشىدۇ. بۇ خىل سىياسىي كېلىشىم دۆلەتكە سادىق بولۇش ۋە دۆلەتنى ھىمايە قىلىشنى شەرت قىلغان، ئىشلەپچىقىرىش ۋە تەقسىمات تۈزۈلۈشىنى يولغا قويۇش داۋامىدىكى سايلاش، سايلىنىش ھوقۇقى، پىكىر بايان قىلىش ھوقۇقى، قانۇن ماقۇللاشقا ئاۋاز بېرىش ھوقۇقى، مىراس ھوقۇقى قا- تارلىق بىر قاتار ئائىلە ۋە ئائىلە ئەزالىرىنىڭ مەۋجۇدلىقىغا مۇناسىۋەتلىك ھوقۇق مەسلىھىتىدە كونكرېتلىشىدۇ. ئەمدى بۇ خىل ھوقۇق مەسلىھىتى ئائىلە سىياسىيۋىلىقىنىڭ مۇھىم مەزمۇنى ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي تۈزۈلمىسى ۋە قانۇن، پروگراممىلىرى ھۆكۈمەت سىياسىي تېمىسىنىڭ تەشكىللىشى، تەرتىپكە سېلىشى ۋە رەھبەرلىك قىلىشى بىلەن ئا- خىرقى ھېسابتا ئائىلىلەردە ئەمەللىشىدۇ ۋە ئائىلە ئەزالىرىنىڭ كۈندىلىك پا- ئالىيىتىدە كونكرېتلىشىدۇ. ئەمما، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، قانۇن، پ- پروگراممىلىرىنى ھۆكۈمەت سىستېمىسى دۆلەتكە ۋاكالەتتە يۈرگۈزىدىغان بول- غاچقا، ھۆكۈمەت سىستېمىسىنىڭ بۇ جەھەتتىكى فۇنكسىيەلىك رولى، ئائىلىنىڭ سىياسىيۋىلىكىگە بولغان تونۇشمىزنى كۆپ تاراپتە تەكەن بولۇپ، بىز كۆپىنچە ھالدا دۆلەت سىياسىتى، قانۇن، پروگراممىلىرىنىڭ ئىجرا قىلىنىشى ھۆكۈمەت سىستېمىسى ھەرىكىتىنىڭ نەتىجىسى دەپ قاراپ، ئائىلىنىڭ ئۇنىڭ كونكرېت ئوبيېكتى ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالمىز. ئەمەلىيەتتە، ئائىلە كونكرېت ئىجرا ئوبيېكتى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۆز نۆۋىتىدە بىر دۆلەتنىڭ يولغا قويىدىغان ياكى قويماقچى بولغان ھەلۇم ئىچكى- تاشقى سىياسىتى ۋە پروگراممىسىغا تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ ھەتتا ئۇنى ئاغدۇرۇۋېتەلەيدۇ. تارىختىكى ۋە بۈگۈنكى دۇنيادىكى سىرتنىڭ تاجاۋۇزىغا ئۇچۇرماي تۇرۇپمۇ، بىر كېچىدىلا ئاغدۇرۇ- لۇپ كەتكەن ياكى تۈزۈلمىسى ئۆزگىرىپ كەتكەن تالاي ھاكىمىيەت بۇنىڭ تىپىك دەلىلى.

ئائىلىنىڭ بۇ خىل سىياسىيۋىلىكىگە بولغان تونۇشنىڭ يېتەرسىزلىكى ئە- ھەلىيەتتە، ئائىلە كىرىمىنىڭ پەيدا بولىشىدىكى مۇھىم سەۋەبلەرنىڭ بىرى بولۇپلا قالماستىن، ئۆز نۆۋىتىدە يەنە دۇنيا دۇچ كېلىۋاتقان ئۇرۇش، زورا- ۋانلىق ۋە تېررورلۇققا ئوخشاش كىرىمىلەرنىڭ مۇھىم سەۋەبلەرنىڭ بىرى. چۈنكى، ئۇرۇش قارىماققا دۆلەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى قوراللىق توقۇنۇشتەك كۆرۈنىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇ ئوخشاشمىغان ھوقۇق، مەنپەئەت ۋەكىللىكىدىكى ئائىلە ئەزالىرىنىڭ دۆلەتنىڭ مەقسەتلىك تەشكىللىشى بىلەن ئېلىپ بارىدىغان قانلىق كۈرىشى بولۇپ، دۆلەت ئۆزىنىڭ ھەقىلىقىدىن پايدىلىنىپ، «دۆلەتنى قوغداش» شۇئارى بىلەن ئائىلە ئەزالىرىنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىكىنى قوزغاپ، ئۇ- رۇشتىن ئىبارەت رەھىمسىز ھەرىكەتنى شەرەپلىك، مۇقەددەس ھەرىكەتكە ئايلاندۇرۇپ قويغان. ۋەتەنپەرۋەرلىك ئەمەلىيەتتە ئائىلە سىياسىيۋىلىكىنىڭ ئەڭ يۈكسەك، كۈچلۈك ئىپادىلىنىشى بولۇپ، ئۇ ئائىلە ئەزالىرىدىكى سىياسىي ئويغىنىشنىڭ مۇجەسسەملىنىش جەريانىدىن ئىبارەت.

ئەمدى ئائىلە بىز يۇقىرىدا دەپ ئۆتكەندەك ئىنسانلارنىڭ ئىجتىمائىي توپ بولۇشىنى بارلىققا كەلتۈرگەن ھەم جەمئىيەت تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرگەن سىياسىي، ئىقتىسادىي بىرلىك بولۇپلا قالماستىن، ئادەمنىڭ ساغلام ئادەملىكىنى

كاپالەتلەندۈرىدىغان ئىجتىمائىي سىستېما ھېسابلىنىدۇ. ئادەم ھاياتلىق پائالى- يىتى داۋامىدا ئائىلىدىن باشقا مەكتەپ، جەمئىيەت ۋە ئۈزلۈك سىياسىي، ئىقتى- سادىي، ئىجتىمائىي بىرلىكلەرگە بېقىنىدۇ ۋە مەنئىي جەھەتتە ئۆزى بېقىنىدۇ- غان ئىجتىمائىي بىرلىكلەرنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ. ئەمما، ئادەمگە نىسبەتەن ئۆزى بېقىنىدىغان شۇ ئىجتىمائىي بىرلىكلەرنىڭ قايسىسىنىڭ رولىنىڭ چوڭ بولۇشىدىن قەتئىنەزەر، ئائىلە ماددىي ۋە مەنئىي جەھەتتىكى ئەڭ ئىشەنچلىك يۆلەنچۈك ھېسابلىنىدۇ. شۇنداقلا ئائىلىنىڭ مەنئىي تەسىرىمۇ ئادەم قوبۇل قىلغان تەربىيە، جەمئىيەتتىكى مەۋجۇد ئىدىيە، كۆز قاراشلارنىڭ تەسىرىدىنمۇ چوڭقۇر بولىدۇ. بۇ، ئائىلىنىڭ ئالاھىدە فۇنكسىيىسى، يەنى ئاتا - ئانا ۋە با- لىلار ئوتتۇرىسىدىكى شەخسىيەتسىز مېھرىبانلىق، قېرىنداشلىق، ئۆزئارا كۆيۈ- نۈش ۋە مېھىر - مۇھەببەت مۇناسىۋىتىنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى بولۇپ، ئائىلە دەل مۇشۇ خىل فۇنكسىيىسى بىلەن جەمئىيەتتىكى باشقا ئىجتىمائىي بىرلىك- لەردىن ئالاھىدە پەرقلىنىدۇ. شۇنداقلا ئائىلىنىڭ بۇ خىل فۇنكسىيىسىنى جە- مئىيەتتىكى ھېچقانداق بىر ئىجتىمائىي بىرلىك ھازىرلىيالايدۇ، ئورۇندىيالايدۇ ۋە ئۇستىگە ئالالايدۇ. شۇڭا، ئائىلە ئادەمنىڭ روھىي، جىسمانىي ۋە ئەقلىي جەھەتتىكى ساغلاملىقىنىڭ تۈپ كاپالىتى بولۇپلا قالماستىن، ساغلام جەمئىيەت بەرپا قىلىشنىڭمۇ ئاساسى. ئائىلىنىڭ بۇ جەھەتتىكى ئىجابىي ئەھمىيىتى ئالدى بىلەن ئاتا - ئانىلارنىڭ جىسمانىي، روھىي ساغلاملىقىنىڭ ئەۋلادلارنىڭ ساغ- لاملىقىنى بەلگىلىشىدە روشەن ئىپادىلىنىدۇ. ئاتا - ئانىلارنىڭ جىسمانىي، رو- ھىي ساغلاملىقى بالىلارنىڭ ئۆمۈرلۈك ھاياتىنىڭ سۈپەت كاپالىتى بولۇپ، ئا- تا - ئانا بولغۇچىلارنىڭ يېمەك - ئىچمەك ئادىتىدىن تارتىپ، تۇرمۇش ئادىتى، روھىي كەيپىياتى، جىسمانىي ساغلاملىقى، پىسخىك ساغلاملىقى قاتارلىقلارنىڭ بالا تۇغۇلۇشتىن بۇرۇنلا بالىنىڭ جىسمانىي، روھىي بېجىرىملىكىگە تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىدىن ئىبارەت ھازىرقى زامان تېببىي ئىلمى ئاللىبۇرۇن ئىس- پاتلاپ بولغان بۇ ئىلمىي پاكىت بۇ بىر نوقتىنى يېتەرلىك دەلىللەپ بېرەلەيدۇ. شۇڭا، ھازىرقى زامان تېببىي ئىلمىدە بىر قىسىم ئىرسىي كېسەللەرنىڭ مەۋ- جۇدلىقى ئوتتۇرىغا قويۇلغاندىن كېيىن، نۇرغۇن دۆلەت پۇقرالىرىنىڭ جىسم- نى ساپاسىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن توي قىلىشتىن بۇرۇنقى تېببىي تەك- شۈرۈشنى يولغا قويۇپ، ئىرسىي كېسەللەرنىڭ توي قىلماسلىقى ياكى پەرزەنت- لىك بولماسلىقىنى تەشەببۇس قىلىۋاتىدۇ. شۇنداقلا بىر قىسىم دۆلەتلەر يەنە ھاراق، تاماكا ۋە زەھەرلىك چېكىملىكلەرنىڭ ئەۋلادلارنىڭ ئەقلىي، جىسمانىي ساغلاملىقىغا كۆرسىتىدىغان تەسىرىنى كەڭ تەشۋىق قىلىش بىلەن بىرگە، ساغ- لام تۇرمۇش ئادىتىنى تەشەببۇس قىلىپ ھاراق، تاماكنى چەكلەۋاتىدۇ ھەم شۇنىڭغا ئالاقىدار قانۇن - بەلگىلەمىلەرنى يولغا قويۇۋاتىدۇ. بۇ ھەرىكەت گەرچە دۇنيادىكى ھەممە دۆلەتنىڭ ئېتىراپ قىلىشىغا ئېرىشەلمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنى ئىنسانلارنىڭ جىسمانىي سۈپەت قۇرۇلۇشىدىكى بىر ئىنقىلاب دەپ- يىشكە بولىدۇ. چۈنكى، ھاراق، تاماكنىڭ ئادەمنىڭ جىسمانىي ۋە روھىي ساغلاملىقىغا زىيانلىق ئىكەنلىكىنى ھازىرقى زامان تېببىي ئىلمى خېلى بۇرۇنلا ئوتتۇرىغا قويغان بولۇپ، ھازىرقى زامان تېببىي ئىلمى ھاراق، تاماكا ئىستېمال قىلىشنى «ئۆزىنى ئاستا خارەكتېرلىك ئۆلتۈرۈش» دەپ قاراۋاتىدۇ.

ئەمما جەمئىيەتمىزدە، جۈملىدىن رايونىمىزدا ھاراق، تاماكا ئارقىلىق ئۇ- پەتچىلىك قىلىش بىر خىل جەمئىيەتلەشكەن تۇرمۇش ئادىتىگە ئايلىنىپ كەتكەن بولۇپ، مۆلچەرلىنىشىچە، جۇڭگودا ئىشلىتىدىغان ھاراقنىڭ تۆتتىن بىرى رايو- نىمىزدا ئىستېمال قىلىنىدىكەن. شۇڭا، رايونىمىزنىڭ «ھاراق ئامبىرى» دەپ- دىغان نامىمۇ بار ئىكەن. مانا بۇ پۈتكۈل دۇنيا ئەقىل قۇرۇلۇشى قىلىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندىكى بىزنىڭ تراگېدىيىمىز، ئۆز ئەۋلادلىرىمىزنىڭ ئىستېمال، ھاياتىغا قىلىۋاتقان ئەجەللىك چاقچىقىمىز. ئەمدى بۇ يەردە مۇنداق بىر

مەسلىنى ئويلىنىپ بېقىشقا توغرا كېلىدۇ. بىزنىڭ پەرزەنتلىرىمىز ھەر يىللىق مەملىكەتلىك ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانلىرىدا، دۆلەتنىڭ ئېتىبار سىياسىتىنىڭ غەمخورلۇقى بىلەن مەملىكەتنىڭ ئوتتۇرىچە نومۇر سىزىقى سەۋىيىسىدىن خېلىلا تۆۋەن نومۇر بىلەن ئالىي مەكتەپلەرگە كىرىپ ئوقۇۋاتىدۇ. شۇنداقلا ھەر يىلى مەملىكەت بويىچە بىر تۇتاش بەلگىلەنگەن نومۇر سىزىقىغا يېتىپ ياكى ئۇنىڭدىن ئېشىپ، ئىچكىرىدىكى نۇقتىلىق ئالىي مەكتەپلەرگە كىرە-لەيدىغانلارنىڭ نىسبىتى مىڭدە نەچچە پىرسەنتكىمۇ يەتمەيدۇ. مۇبادا دۆلەت بىز بەھرىمەن بولۇۋاتقان شۇ سىياسەتنى ئەمەلدىن قالدۇرسا، پەرزەنتلىرىمىز يەنىلا ھازىرقىغا ئوخشاش ئالىي مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇيالارمۇ؟ ئۇنىڭدىن باشقا يەنە پەرزەنتلىرىمىز ئىچىدە مەملىكەتلىك، خەلقئارالىق «ئولىمپىك ماتېماتىكا مۇسابىقىسى»، «فىزىكا، خىمىيە پەنلىرى مۇسابىقىسى» گە قاتنىشىپ نەتىجە قازانغانلار يوق دېيەرلىك. ئەجەب بۇ پەرزەنتلىرىمىزنىڭ ئەقلى ئىقتىدار كۆرسەتكۈچىنىڭ تۆۋەنلىكىمۇ؟ ھەقىقەتەن شۇنداق بولسا، بۇنىڭ تۈپ سەۋەبى نېمە؟ بۇ سوئاللارغا جاۋاب بېرىش ئۈچۈن ئاسان ئەمەس. ئەمما، شۇ نەرسە ئېنىقكى، ئەۋلادلار كەلگۈسىدە تۆلەيدىغان بەدەل ئۈچۈن مەسئۇلىيەت سۈرۈشتۈرۈشكە توغرا كەلسە، ئائىلىنىڭ مۇقەددەسلىكىنى بۇلغاپ، ئۆزىنى چاغلىماي ياشاۋاتقان بۈگۈنكى نۇرغۇن ئاتا-ئانا ئۆز پەرزەنتلىرى ئالدىدىلا ئەمەس، تارىخ ئالدىدىمۇ كەچۈرگۈسىز جىنايەت ئۆتكۈزگەن بولىدۇ. چۈنكى، مائارىپ ئادەمنىڭ ساپا قۇرۇلۇشىدا ئادەمنىڭ جىسمانىي، روھىي ۋە ئەقلىي جەھەتتىكى بېجىرىلمىگە تايىنىدۇ. ئۇ، ئادەمنىڭ بۇ جەھەتتىكى كەمتۈكلۈكىنى مەڭگۈ تولۇقلىيالايدۇ.

ئائىلىنىڭ يەنە بىر فۇنكسىيىلىك رولى ئائىلە تەربىيىسىدە مەركەزلىك ئىپادىلىنىدۇ. ئائىلە تەربىيىسى تەربىيە مەزمۇنى، تەربىيە ئۇسۇلى جەھەتتىن سىستېمىلاشقان ھازىرقى زامان مائارىپىدىن پۈتۈنلەي پەرقلىنىدىغان بىر جەريان بولۇپ، ئائىلە تەربىيىسىنىڭ مەزمۇنى بالىلارنىڭ گەپ قىلىشى ئۆگىنىشتىن باشلاپ، مۇستەقىل ياشاش ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈشكەچە بولغان ئىنتايىن كەڭ مەزمۇنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇنىڭ كۈنكىرتىلاشقان، سىستېمىلاشقان، قېلىپلاشقان تەربىيە مەزمۇنى ياكى ئۇسۇلى بولمايدۇ. ئۇ بىر تەبىئىي ئوقۇتۇش جەريانى بولۇپ، تۈزۈم، ۋاقىت، سىناقنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىمايدۇ. بالىلارنىڭ تاللىشىمۇ ئىنتايىن ئەركىن بولىدۇ. بولۇپمۇ ئاتا-ئانا بىلەن پەرزەنت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت، ئوقۇتقۇچى-ئوقۇغۇچىلىق مۇناسىۋەتتىن ھالقىغان قانداشلىق مۇناسىۋەت بولۇپ، بالىلارنىڭ ئائىلىدىن ئالدىغان تۇنجى ۋە ئەڭ مۇھىم دەرسى مېھرىبانلىق، كۆيۈنۈش ۋە مېھىر-مۇھەببەت بولۇپ، ئۇ، بالىلارنىڭ ئەقلىي، روھىي ۋە پىسخىك ساغلاملىقىنى چىنىقتۇرۇشتا ئىنتايىن مۇھىم رول ئوينايدۇ. ئاتا-ئانىلارمۇ پەرزەنتلىرىگە ئاتا-ئانىلىق مېھىر بېغىشلىغاندىن تارتىپ تۇنجى دەرسنى باشلىغان بولىدۇ. بۇ جەريان تاكى بالىلار غەرەز ئوقۇغۇچىلىك ياكى مۇستەقىل ياشىيالىغۇچىلىك ئۆگىنىش، يېتەكلەش، ئەركىنلىتىش، دوراش، تەقلىد قىلىش، ئۈلگە ئېلىش يوسۇنىدا داۋاملىشىدۇ. شۇڭا، مائارىپشۇناسلار ئائىلىنى «بالىلارنىڭ تۇنجى مەكتىپى، ئاتا-ئانىلارنى بالىلارنىڭ تۇنجى ئۇستازى» دەپ قارايدۇ. بۇ قاراش بىر جەھەتتىن ئائىلە تەربىيىسىنىڭ ئادەمنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىدىكى مۇھىم ئەھمىيىتىنى يورۇتۇپ بەرسە، يەنە بىر جەھەتتىن ئائىلىنىڭ ئۆزگىچە فۇنكسىيىسى ۋە ئاتا-ئانىلارنىڭ پەرزەنت ئالدىدىكى مەسئۇلىيىتىنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ بېرىدۇ. ئائىلىنىڭ مەكتەپلىك فۇنكسىيىسى قانداقتۇر ئاتا-ئانىلارنىڭ بالىلارغا بىر نەرسىلەرنى ئۆگىتىشى ياكى ئۆگىنىشكە يېتەكچىلىك قىلغانلىقىدىلا ئەمەس، بەلكى ئائىلىنىڭ بالىلارنىڭ ئەركىن ئۆگىنىش

سورۇنى بولغانلىقى، ئائىلە تەربىيىسىنى قوبۇل قىلىش جەريانىنىڭ نەزىرىيىۋى بىلىم ئۆگەنگەنگە ئوخشاش دوگماتىك ياكى زېرىكىشلىك بولماستىن ئەركىن، جانلىق ۋە تەبىئىي بولغانلىقىدا مەركەزلىك ئىپادىلىنىدۇ. بالىلار ئاتا-ئانىلار بىلەن بىللە ياشاش داۋامىدا سۆزلەشنى، شەيئىلەرنى پەرقلىنىدۇرۇشنى، پىكىر قىلىشنى ئۆگەنگەندىن باشقا مۇستەقىل قاراش، باشقىلارغا قانداق مۇئامىلە قىلىش، ئائىلە يوسۇنى، ئەدەب-ئەخلاق قائىدىلىرى قاتارلىق نەزىرىيىۋى ئۆگىنىش مەڭگۈ ئورنىنى باسالايدىغان تىرىك تۇرمۇش بىلىملىرىنى ئۆگىنىدۇ. بۇ جەرياندا بالىلاردا گۈزەللىك، قەيپەلىك، ياخشى-يامانلىق ھەققىدە مۇستەقىل قاراش ۋە ھەق-ناھەقنى پەرقلىنىدۇرۇش ئىقتىدارى يېتىلىدۇ. بۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئائىلىنى ئىنسانىيەت مەدەنىيەت روھىنىڭ كۆچۈش قۇرۇلۇشىدىكى ۋاستە، ئائىلە تەربىيىسىنى ئىنسان مەدەنىيەت روھىنىڭ ئەجدادىتىن ئەۋلادقا كۆچۈش جەريانى دېيىشكە بولىدۇ.

ئەمدى ئائىلە تەربىيىسى گەرچە يۇقىرىقىدەك ئالاھىدىلىك ۋە ئەھمىيەتكە ئىگە بولسىمۇ، لېكىن ھازىرقى زامان مائارىپ سىستېمىسىنىڭ مۇكەممەللىشى ۋە پەن-تېخنىكا تەرەققىياتىنىڭ تېزلىشىشى، بىلىمنىڭ يېڭىلىنىشىنىڭ كۈچىيىشى، ئاتا-ئانىلارنىڭ بالىلارنىڭ تۇنجى ئۇستازلىق رولىنى زور دەرىجىدە ئاجىز-لاشتۇرۇۋېتىپلا قالماستىن، ئاتا-ئانىلاردىكى مەكتەپ مائارىپىغا بېقىنىش خالىشىنىڭ كۈچىيىشى ۋە تېلېۋىزور، ئىنتېرنېت تورىنىڭ ئائىلىلەرگىچە ئومۇملىشىشى، ئائىلە تەربىيىسىنى تەدرىجىي ھالدا ئائىلىلەردىن سىقىپ چىقىرىشقا باشلىدى. ئەمما، جەمئىيەت ئائىلە تەربىيىسىنىڭ رولى ۋە ئەھمىيىتىنى ئۇنتۇپ كېتىشكە باشلىغان مۇشۇنداق پەيتتە، ئىجتىمائىيەت ۋە تەبىئەت دۇنياسىدا كۆرۈلۈۋاتقان زىددىيەت ۋە كىرىزىسلەر ھازىرقى زامان مەكتەپ مائارىپىنىڭ كەمتۈكلۈكىنى ئاشكارىلاپ قويدى. بولۇپمۇ ئادەملەر ۋە پەن-تېخنىكا تەرەققىياتىدىكى بەشەرىي روھنىڭ سۇلىشىشى، ئادەملىك تەبىئىتىنىڭ ياتلىشىشى كەلتۈرۈپ چىقارغان تۈرلۈك سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي كىرىزىسلەر ھازىرقى زامان مائارىپىغا ئېغىر سوئاللارنى قويدى. بۇنىڭ بىلەن ھازىرقى زامان مائارىپى ئادەملەرنىڭ ئەقلىي ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈش، چىنىقتۇرۇش ۋە قېزىشتىن باشقا، ئادەملەرنىڭ مەنىۋى، روھىي ۋە پىسخىك ساغلاملىقىنى مۇھىم ئىنتايىن مۇھىم ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتتى ھەم «ساپا مائارىپى» ئەندىزىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، مائارىپ ئېڭىدىكى كەمتۈكلۈكنى تولۇقلاشقا ئاتلاندى. بۇ ئەھمىيەتتە، ئىنسانلارنىڭ ئائىلە تەربىيىسى ۋە ئۇنىڭ ئەھمىيىتىگە سەل قاراپ، مائارىپ تەربىيىسىنى پۈتۈنلەي ئائىلە تەربىيىسىنىڭ ئورنىغا دەسەتكەنلىكى، ھازىرقى زامان پەن-تېخنىكا تەرەققىياتى ۋە مائارىپ سىستېمىسىنىڭ ئائىلە تەربىيىسىنى ئائىلىلەردىن سىقىپ چىقارغانلىقىنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى بولۇپ، ئۇ بۈگۈنكى ئائىلە كىرىزىسى ۋە باشقا ئىجتىمائىي كىرىزىسلەرنىڭ مۇھىم سەۋەبى ۋە بىلىمىنىڭ بىرى ئىدى.

بىز ھەممىمىز ئائىلىنىڭ مەھسۇلى. ئۇ بىزنىڭ ئىككىنچى ۋە تىنچىمىز. شۇڭا، ئائىلىنىڭ فۇنكسىيىسىنى چۈشىنىش ۋە ئۇنى بىلىش، بىزنىڭ ئائىلىگە بولغان مۇھەببەت، مەسئۇلىيەت ۋە مەجبۇرىيىتىمىزنى كۆچەيتىدۇ. بۇ مۇلاھىزىمىز دەل مۇشۇ خىل مەقسەتنىڭ مەھسۇلى. ئائىلىنىڭ نېمىلىكىنى بىلمىگەنلەر، ئائىلىنى سۆيىمىگەنلەرنىڭ ئائىلىسىلا ئەمەس ۋە تىنچمۇ، دۆلىتىمۇ بولمايدۇ. شۇڭا، ئائىلە مۇقەددەس، ئائىلىنى سۆيۈش ۋە تەننى سۆيۈشنىڭ جۈملىسىدىن.

2005 - يىلى 30 - دېكابىر، شەھىرى خوتەن

ئاپتور: خوتەن ۋىلايەتلىك مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ تىلماچى

ئاياللار قىسىسى

روشەنگۈل ئەلى

ئايال!

سەن ۋاپاغا لىق تولغان دۇنيا.
بىۋاپا... دەپ ئاتىشار لېكىن،
سېنىڭ بىلەن شاد بوپ كۈلگەنلەر.
شۇڭا ئۇزاق ئەسىر - ئېرادىن،
ئىنسابسىز!
دەپ ئاتالغان ئۇلار.

ئايال!

سەن پەرىشتە نۇردا يۇيۇنغان.
بىراق - نامىڭ
شەيتان!
ئېزىتقۇ!
ئۇلار...

شۇ نۇر كەبى سۈتۈڭنى ئېمىپ،
ساغرىسىنىڭ تېرىسى بىلەن
قىزىل رەڭلىك يۈزىنى يېپىپ،
گۇناھلارغا قات - قات بوغۇلغان.
ئايال!

سەن بىر ئوكيان ئاچچىق سۈيى بار.
ئەلەم بىلەن تۆككەن كۆز يېشىڭ
ئۈچ ئوكياننى قىلغان تەۋەللۇت.
ئايلانماقتا ئۆكسۈپ،
ئۇھسىنىپ،
يەتتە قىتئە قوشۇلغان دۇنيا.
ئايال!

سېنى شۇنداق ياراتقان خۇدا.
ھەر بىر كلىتكا - ھۈجەيرىلىرىڭ
باشقىلارنىڭ جېنىغا پىدا!
ئازازۇلىنىڭ دوستى ئاتىلىپ،
ئادەملەرنىڭ گۇناھى بىلەن
بۇلغانغان ساپ،
غۇبارسىز ھاۋا!
ئايال!

كۆزۈڭدە بار قىيامەت - توپان.
ئۆزۈڭ يەنە نوھنىڭ كېمىسى -
تەڭرى بىلەن سۆھبەتتە بولغان.

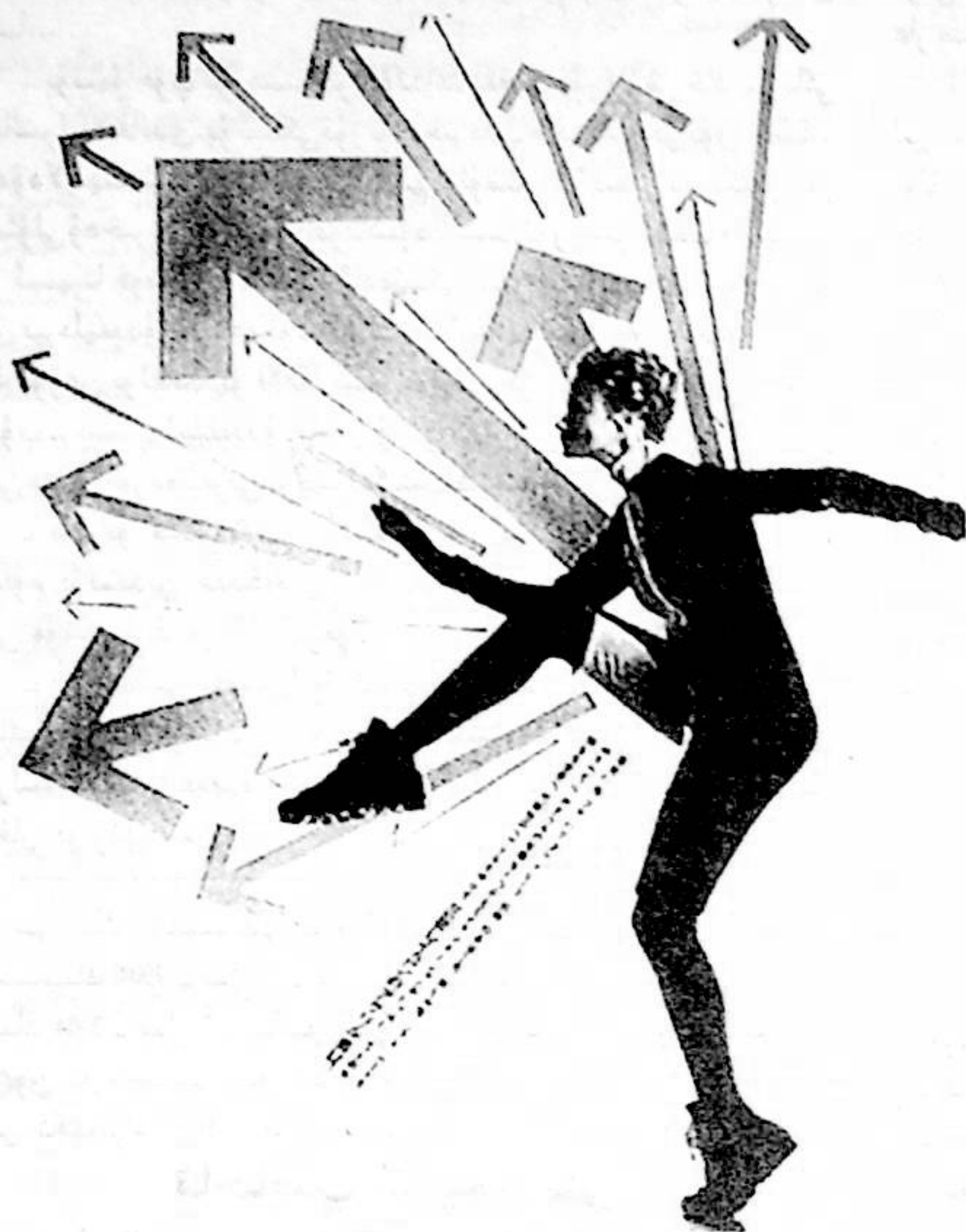
.....

زەيتۇن شېخى چىشلىگەچ كەپتەر،
سايىريالماي دېمى بوغۇلغان.

ئاپتور: ئاتۇش شەھەر كاتتايلاق يېزا قۇدۇق كەنتىدە، دېھقان

شېئىر يېت مۇنبىرى

ئاپچىنىق

كۆلكىلەر

رەھىمسىز رېئاللىق

بىر دادا مەلۇم شىركەتتە ئىشلەيدىغان يېقىن دوستىنى يوقلاپ بارغىنىدا، ئۇلار ئارىسىدا مۇنداق پاراك بولۇپ ئۆتتى:
 - سىز ھازىرمۇ بۇ شىركەتنىڭ مۇئاۋىن لىدىرىمۇ؟
 - شۇنداق. بىرەر ئىشىڭىز بارمىدى؟
 - ئوغلۇم يېقىندا ئوقۇش پۈتكۈزگەندى. ئۇنى ئاز - تولا چېنە-قىپ، تىرىكچىلىك ئۈچۈن تەجرىبە توپلىغاچ، ئىككى - تۆت تەڭگىگە ئىشلىسۇنمىكىن، دېۋىدىم.

- ئەگەر خالىسىڭىز، ياردەمگە مەن تەييار.

- خالىمامدىغان. مەن ئۇنىڭ ئىشىنى كىچىكىدىن باشلىشىنى، ئەمگەك ۋە پۇل ھەققىدە توغرا كۆز قاراش تىكلەشنى ئۈمىد قىلاتتىم.
 - ياخشى گەپكەن. ئۇنداقتا، ئۇ باش دىرىكتور بولسۇنمىكىن. نې-مىشقا دېسىڭىز، باش دىرىكتورنىڭ بىرەر كۈنكىرت ئىشقا مەسئۇل بو-لۇشى بىھاجەت. پەقەت چاقىرغان چېغىمدا يېنىمغا كېلىپ، تاغدىن - باغ-دىن پاراك سېلىپ بەرسىلا بولىدۇ. ئايلىق مائاشى 80 مىڭ پېسو (ئىسپا-نىيىنىڭ پۇل بىرلىكى). مۇھەررىردىن). مۇكاپاتى بار. شىركەت يەنە بەزى كۈندىلىك خىراجەتلىرىنى ئاتچوت قىلىدۇ. سىزچە بولامدىكەن؟
 - بۇ... بولمىغۇدەك. قاراڭ، بۇ يەردە بەك جىق پۇلنىڭ گېپى باركەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە ۋەزىپە دەرىجىسىمۇ بەك يۇقىرىكەن. باشقا

قىرتاق پاراڭلار

خىزمەت تېپىلماسمۇ؟

- ئۇنداقتا، تۇر باشقۇرغۇچى بولسۇن. قىلىدىغىنى پەقەت تۆ-ۋەندىكىلەرنىڭ دوكلاتلىرىنى تەستىقلاش ھەم بەزى ئۇششاق - تۇش-شەك ئىشلاردىن ئىبارەت. ئايلىقى 50 مىڭ پېسو. مۇكاپاتى بار، يەنە تاماق، ئىچمەك، كاماندېروپكا، ساياھەت تولۇقلىمىسى بېرىلىدۇ.

- بۇغۇ بولىدىكەن، ئەمما بۇنىڭغا ئوخشاش ئەمدىلا خىزمەتكە قاتناشقانلارغا ماس كەلگۈدەك تۆۋەنرەك ۋەزىپە چىقماسمۇ؟

- ئۇنداقتا، بۆلۈم دىرىكتورى بولسۇنمىكىن. كۈندە قىلىدىغان ئىشى: ھەر كۈنى قول ئاستىدىكىلەرگە بۇيرۇق چۈشۈرۈش، نۇتۇق سۆزلەش. ئايلىقى 38 مىڭ پېسو، مۇكاپات پۇلى ۋە كاماندېروپكا راسخوتى بېرىلىدۇ. يەنە دەم ئالغاندىمۇ مائاش بېرىلىدۇ.

- ھەي ي... تېخىمۇ تۆۋەن قاتلاملىقراق خىزمەت چىققان بولسا...

- ئەمىسە، تۇر مەسئۇلى ياكى مەسئۇل ئانالىزچى، مالىيە ئىجرا-

ئىيە ئەمەلدارى بولسۇنمىكىن. ئايلىقى 32 مىڭ پېسو، مۇكاپاتىمۇ بار تېخى. قىلىدىغان ئىشىمۇ ناھايىتى ئاددىي: ئۇ يەر - بۇ يەرگە تېلېفون بېرىش، كېلىپ - كېتىپ تۇرىدىغان خېرىدارلار بىلەن ئاندا - ساندا پاراڭلىشىپ قويۇش دېگەندەك.

- بۇمۇ مۇۋاپىق كەلمىگۈدەك. مەن ئۇنى كۆپرەك بىر نەرسە

ئۆگىنىپ، ئەمگەكنى قەدىرلەشنى بىلىۋالسىكەن، دېمەكچىدىم. يەنە باشقىچىرەك خىزمەت تېپىلماسمۇ؟

- مۇنداق دەك. ئۇنداقتا، ئىشخانىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولۇپ،

مۇدىرنىڭ قول ئاستىدىكى ئانالىز خادىملىرىنى باشقۇرۇش، ئۇلارنىڭ خىزمەتلىرىگە نازارەتچىلىك قىلىش دېگەندەك خىزمەتلەرگە ياردەم-لەشسۇن. ئايلىقى 22 مىڭ پېسو، ئىش ۋاقتى ئەتىگەن سائەت 9دىن كەچ سائەت 5 كىچە بولىدۇ. بۇ خىزمەتقۇ يارىغاندۇ؟

- نېمە دېسەم بولار ئەمدى. تېخىمۇ كونكرېتراق خىزمەت بولغان بولسا...

- بۇنىمۇ خۇپ كۆرۈشىڭىز، ئۇنداقتا پەقەت قۇرۇلۇش خادىمى ياكى بوغالتىرلىقلار قالدى. بۇ ئىككى تۈرلۈك خىزمەت خادىملاردىن بۇل - مۇئا - مىلە ۋە لايىھىلەشكە ئائىت نۇرغۇن بىلىم بولۇشنى، كۈنۈبۈيى دېرىكتور، تۈر مەسئۇلى ۋە خېرىدارلار بىلەن مۇناسىۋەتلىشىپ تۇرۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئىسمىنا قوشۇپ ئىشلەش ئادەتتىكى ئىش بولۇپ، بۇنىڭغا ئايرىم ھەق بېرىلمەيدۇ. نەتىجە تولىرى باشقىلارغا مەنسۇپ بوپقالدۇ. مائاشى ئەڭ تۆۋەن بولغاندىمۇ 8500 پېسو بولۇپ، كۈنلۈكى 12 - 13 سائەتتە كۆيۈپ - پىشىپ ئىشلەيدۇ. تاماق ۋاقتى ئاران يېرىم سائەت بولۇپ، ھەر كۈنى بەزى خىزمەتلەرنى ئۆيگە ئەكىتىپ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. - ھە، بۇ ھەقىقەتەنمۇ راھىتىدىن جاپاسى كۆپ خىزمەت كەن، ئوغلۇم بۇنىڭدىن ھەقىقەتەن ئاز - تولا بىر نەرسە ئۆگىنىۋالغۇدەك. ئۇنى مۇشۇ ئىشقا قويالارسىزمۇ؟ - بۇ مۇمكىن ئەمەس! بۇ ئىشنى قىلىدىغانلار ھېچبولمىغاندا ما - گىستىرلىق ئىلمىي ئۇنۋانى ئالغان، ئىنگىلىز، فرانسۇز تىللىرىدا راۋان سۆزلىيەلەيدىغان ھەمدە خىزمەتكە ئالاقىدار مول تەجرىبىگە ئىگە بولغان بولۇشى شەرت!

شى مىڭ قەلىمىدىكى بۇ قىلىپتەن «ئوقۇرمەنلەر يېتەكچىسى» ژۇرنىلىنىڭ 2004 - يىل 5 - سانىدىن «قېلىپتەنلەردىن تاللانما» ژورنى - لىنىڭ 2004 - يىل 7 - سانىغا كۆچۈرۈپ بېسىلغان. ئەزىز تۇردى ئاقھون تەرجىمىسى (تەرجىمان خوتەن مائارىپ ئىنستىتۇتى خەنزۇ تىلى كاپىدىراسىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى).

ئاجايىپ كەچۈرمىش

مەن ئوغلۇمدىن توپتوغرا 30 ياش چوڭ، دەل مۇشۇ ئۆلچەم بو - يچە كەچۈرمىشلىرىمنى بايان قىلىپ ئۆتەي: 1969 - يىلى مەن باشلانغۇچ مەكتەپكە ئوقۇشقا كىرگەندە «مەدە - نىيەت زور ئىنقىلابى» ئېلىپ بېرىلىۋاتاتتى. ئەلۋەتتە، بۇ چاغلاردا باشتىن كەچۈرگەنلىرىمنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك «ئىنقىلاب» قا مۇناسىۋەتلىك ئىشلار ئىدى. ئالايلىق، مەن ئوقۇشقا كىرىپلا «ئىنقىلابىي كىچىك قوغ - دىغۇچى» دەپ ئاتالدىم. دەرسكە قاتنىشىشىم ياكى تاپشۇرۇق ئىشلە - شىمۇ پۈتۈنلەي «ئىنقىلاب ئۈچۈن ئۆگىنىش» ئىدى. دېھقانلارنىڭ ئېتىز - ئېرىقلىرىدا قىلغان ئەمگىكى «ئىنقىلابنى تۇتۇپ، ئىشلەپچىقى - رىشنى ئىلگىرى سۈرۈش» ھېسابلىناتتى. ئانچە - مۇنچە، بىرەر قېتىم كىنو كۆرسەك، «ئىنقىلابىي ئامما چوڭ ئەترەت ئىنقىلابىي كومىتېتىغا بېرىپ ئىنقىلابىي ئۈلگىلىك تىياتىرلارنى كۆردى» دېيىشەتتى. دائىم چا - قىرىلىپ تۇرىدىغان كوممۇنا ئەزالىرى قۇرۇلتىيى ئەمەلىيەتتە «ئىنقىلابىي دەككە» يىغىنى بولۇپ، ناۋادا بىرەر ئادەم يىغىنغا كېچىكىپ قالسا، سەھنىدىكى «ئىنقىلابىي رەھبەر» ئۇنىڭغا «ئىنقىلابنى مېھماندار چىلىققا ئوخشىتىۋالمايلى!» دەپ قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش بېرەتتى.

1999 - يىلى ئوغلۇم باشلانغۇچ مەكتەپكە ئوقۇشقا كىردى. شۇ يىلى يازدا چوڭ - كىچىك كىتابخانا ۋە كىتاب يايىملىرىنىڭ ھەممىسىدە «ئۆگىنىش ئىنقىلابى» ناملىق سېرىق تاشلىق كىتابنىڭ بازىرى چىقىپ كەتتى. ئاڭلىشىمچە، بۇ كىتاب مەملىكەت بويىچە بىر نەچچە يۈز مىليون پارچە سېتىلىپتۇ. بىر ھەپتە ئۆتۈۋېدى، يەنە «ئىنقىلاب» تېمىسىدىكى «ئاشاخانا ئىنقىلابى»، «ئورۇنۇقلار ئىنقىلابى»، «ئەتىگەنلىك تاماق ئىنقىلابى»، «مېھمانخانا ئىنقىلابى»... دېگەندەك بىر مۇنچە كىتاب مودا بولغىلى تۇردى. شۇنىسى ئېنىقكى، يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان «ئىنقى - لاب» لار ئەينى ۋاقىتتىكى «ئىنقىلاب» بىلەن سېلىشتۇرغاندا، قان تۆ -

كۇش ۋە قۇربان بېرىشتىن خالىي بولغان، مۇنداقچە ئېيىقاندا، مېھماندار چىلىققا بىر ئاز ئوخشاپ كېتىدىغان ئىنقىلابتۇر.

1974 - يىلى مەن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندا دەل «كۈڭزى، لىن بياۋلارغا دەككە بېرىش» ھەرىكىتى داغدۇغىلىق ئېلىپ بېرىلىۋاتقان بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتىنىڭ يۇقىرى ئاۋازلىق كانايلىرىدا «كۈڭزى، لىن بياۋلارغا دەككە بېرىپ، ئۇلارنى تۈپ يىلتىزىدىن قومۇرۇپ تاشلايلى!» دېگەندەك شوئارلار ھە كۈنى يانراپ تۇراتتى. 2004 - يىلى ئوغلۇم تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە چىقىپ بىر ئاي بولغاندا، شەھىرىمىزدە كۈڭزى تەۋەللۈتىنىڭ 2055 يىللىقى تەبرىكلىنىپ، زور داغدۇغا ئىچىدە «كۈڭزىغا تەزىيە بىلدۈرۈش مۇراسىمى» ئۆتكۈزۈلدى. قىزىق يېرى، بۇ قېتىم «يىلتىزىدىن قومۇرۇپ تاشلايلى» دېگەن سۆزنى ھېچكىم قايتاتىلغا ئالمىدى. ئەكسىچە، «تېرىلغۇ يەرلەرنى ئوتلاقلاشقا، ئورمانلارغا قايتۇ - رۇش»، «يېشىللىقنى ئاسراش» دولقۇنى كۆتۈرۈلدى. مەن تولۇقسىز ئوتتۇرىدا ئوقۇۋاتقاندا، كۈنلىرىم «تاغ يۆتكەپ ئاز گال تىندۈرۈش» بىلەن ئالدىراش ئۆتەتتى. بۈگۈنكى كۈندە، ئوغلۇم مەكتەپتىن قايتىۋېتىپ، بىر سىنىڭ تۈپتۈز سېمونت يولىدا ئاز گال كولاۋاتقىنىنى كۆرۈپتۇ.

مەن ئوقۇۋاتقاندا كۈنۈبۈيى ئويلايدىغىنىم «سوتسىيالىزم بىناسىنىڭ ئۇلىنى مۇستەھكەملەش» ئىدى. بۈگۈنكى كۈندە ئوغلۇم تېلېۋىزوردىن دائىم «مەلۇم بىر بىنانىڭ نىشانلىق پارتلىتىش» نى كۆرۈۋاتىدۇ. ئەينى يىللىرى «پىلان» دېگەن گەپنىڭ ئارقىسىدا «سۈيىقەست» دېگەن قالپاق بولغاچقا، «پىلان» تىلغا ئېلىنسا پۈتۈن بەدىنىمنى سوغۇق تەر بېسىپ كېتەتتى. بۈگۈنكى كۈندە «پىلان» ئەقىل - پارا - راسەتكە ۋەكىللىك قىلىدىغان بولدى. «پىلان» لاشنى بىلمىگەنلەر بىر قەدەمۇ ئالغا باسالمىدايۇ.

ئەينى يىللىرى مەن ئۆزۈمنى «ئېسىل ئادەم» لەردىن بولۇشقا قىستىغان. ئەمدىلىكتە بولسا ئوغلۇم مېنى ئۆزى ئۈچۈن بىر يۈرۈش «ئېسىل ئۆي» ئالدۇرۇشقا قىستاۋاتىدۇ. ئىلگىرى مەن «XX قورۇ - قى» دېگەننى ئاڭلىساملا تەنلىرىم شۈركىنىپ كېتىدىغان، ھازىر ئوغ - لۇم «XX قورۇقى» نىڭ ئېلاننى كۆرسىلا ئولتۇرالمىداي قالىدۇ. مەن ئەينى يىللىرى «ئۇششاق بۇرۇنۇزىدە» (ئۇششاق مۈلۈكدار - لار) غا تولۇپ تاشقان غەزەپ - نەپرىتىم بىلەن دەككە بەرگەن. «بەش خىل قارا ئۇنسۇرلار» نى كۆرەشكە تارتىپ، سىنىپى دۈشمەنلەرنىڭ «- ئاغدۇرمىچىلىق قىلىش» ىدىن ساقلانغان. بۈگۈنكى كۈندە بەلگىلىك «كاپىتال» (مۈلۈك) كە ئىگە بولغانلار قەھرىمان ھېسابلىنىۋاتىدۇ. ئەگەر سىز «بەش خىل قارا ئاشلىق» نى ياقىتۇرۇپ ئىستېمال قىلىشىڭىز، ئەل - ۋەتتە «ئۇششاق بۇرۇنۇزىدە» (مۈلۈكدار) لارغا زوقلىنىدىكەن، دەپ ماختىلىسىز. بۇ خۇددى ئىشتاننى باشقا كىيگەندەك بىمەنلىكتۇر.

چىن چۈن قەلىمىدىكى بۇ قىلىپتەن ئەسلىي «چىنەن ۋاقتى گە - زىتى» نىڭ 2005 - يىل 27 - ماي سانىدىن «قېلىپتەنلەردىن تاللانما» ژۇرنىلىنىڭ 2005 - يىل ئاۋغۇست سانىغا كۆچۈرۈپ بېسىلغان. مەمتە - مەن مامۇت تەرجىمىسى (تەرجىمان: يېڭىشەھەر ناھىيە تارغۇن يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى).

ساپان سۆرەيدىغان كالا

كالا ئادەملەرنىڭ قولى بولۇپ، ئەۋلادىمۇ ئەۋلاد ساپان سۆرەپ كەپتۇ. ئۇنىڭ يەر ئاغدۇرۇپ، تېرىقچىلىق ئىشلىرىنى قىلىشى بەدىلىگە ئېرىشكىنى بولسا، پەقەتلا يەم - خەشەك بوپتۇ. كۆپ چاغدا ئادەم - لەرنىڭ كالىغا بەرگەن مۇكاپاتى قامچا بوپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئادەملەردىن بىرسى «بىر مەيدان ئىنقىلاب قوزغاپ» كالنى ئازاد قىلىپ، ئۇنى ئۆزى بىلەن باراۋەر ھوقۇقتىن

بەھرىمەن قىلماقچى بوپتۇ.

بۇ كۈنى كالا ئېغىلدا تۇرۇپ ئاۋۋالقىدەكلا خوجاينىڭ كېلىپ ئۆزىنى ئىشلىتىشىنى كۈتۈپتۇ. خېلى ئۇزاق ۋاقىت ئۆتكەن بولسىمۇ، خوجاين يەنىلا كەلمەپتۇ، كالا بولسا ناھايىتى بىتاقەت بوپكېتىپتۇ. خوجاين ئاخىرى كەپتۇ ۋە كالىغا مۇنداق دەپتۇ: «سەن ئاللىقا-چان باغلاقتىن بوشىنىپ ئەرگىلىككە چىقتىڭ»، كالا مەدىرلەماستىن تۇرۇۋېرىپتۇ. ئۇ يەنە مۇنداق دەپتۇ: «سەن ئەرگىلىككە چىقتىڭ، ئەمدى خالىغىنىڭنى قىلساڭ بولىدۇ»، كالا يەنىلا ئاۋۋالقىدەكلا تۇرۇۋېرىپتۇ. خوجاين قامچىنى ئېلىپ كالىغا يېقىنلىشىپتۇ. كالا ئىگەم مېنى ئۇرۇدىغان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ قۇلاقلىرىنى سالىپايتىپ، قامچا يېيىشكە تەييارلىنىپتۇ. بىراق خوجاين قامچىنى سۇندۇرۇۋېتىپ-تۇ. كالا قامچىنىڭ سۇنغان ئاۋازىنى ناھايىتى ئېنىق ئاڭلاپتۇ.

كالا ناھايىتى ھەيران بوپتۇ ھەم سەل ئالاقزادىلىككە چۈشۈپتۇ. خوجاين ئۇنىڭغا: «قارا، قامچىنى سۇندۇرۇۋەتتىم، ئەمدى سەن تو-لۇق ئەرگىن بولىدۇڭ» دەپتۇ. كالا نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي گاڭگىراپ تۇرۇپ قاپتۇ. خوجاين ئۇنىڭغا: «مال، كەت» دەپتۇ.

نەگە بارمەن؟ - دەپتۇ كالا.
- خالىغان يېرىڭگە بار، خالىغان ئىشىڭنى قىل - خۇددى بىز ئادەملەر خالىغىنىمىزنى قىلغاندەك، سەنمۇ خالىغىنىڭنى قىلساڭ بولىدۇ، - دەپتۇ خوجاين.

- ھېچ ئىشقا يارىمايمەن، - دەپتۇ - دە كالا سەل تۇرۇۋېلىپ، مەن پەقەت يەر ئاغدۇرۇشقا يارايمەن، - دەپتۇ ئاخىر.
خوجاين بېشىنى چايقاپ ئۈندىمەپتۇ. ئاخىرى كالىنى ئېغىلدا ئېلىپ قالالمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ، بىر ئامال قىلىپ ئۇنى كەتكۈزۈۋېتىپتۇ. بىر نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن كالا بېشىنى سېلىپ قايتىپ كەپتۇ. مەن يەنىلا مۇشۇ يەردە تۇرۇۋېرىمەن، بولامدۇ، - دەپتۇ ئۇ خوجاينغا يالۋۇرۇپ.

- سەن يەنىلا مەن بىلەن بىللە ياشىماقچىمۇ؟ - دەپتۇ خوجاين.
- سەندىن ئايرىلىپ ياشىيالمايدىكەنمەن، - دەپتۇ كالا بېشىنى لىگىشتىپ.

- ئۆزۈڭ خالىساڭ مەيلى، - دەپتۇ خوجاين.
- ئەلۋەتتە خالايمەن، - دەپتۇ كالا مەمۇنلۇق بىلەن.
- مۇنداق قىلايلى، نەگە بارغۇڭ بار، خالىغان يېرىڭگە ئاپ-راي، - دەپتۇ خوجاين سەل ئويلانغاندىن كېيىن.
كالا ئويلىنىپ تۇرماستىنلا: «ئېتىزغا» دەپتۇ.
- نېمىشقا؟ - دەپ سوراپتۇ خوجاين.
- يەر ئاغدۇرغىلى، - دەپتۇ كالا.
- بولدى، بەس، ئەمدى ئۆزۈمگە تايىنىپ يەر ئاغدۇرىمەن، - دەپتۇ خوجاين.

خوجاين ئاخىر كالىنى يېتىلەپ ئېتىزلىققا بېرىپ، ئۇنى توختىتىپ قويۇپ ئۆزى يالغۇز يەر ئاغدۇرۇشقا باشلاپتۇ. كالا بۇنى كۆرۈپ نا-ھايىتى بىئارام بوپكېتىپتۇ. كالىنىڭ كۆزىگە ساپان سۆرەۋاتقان خوجا-ين تولىمۇ قىيىنلىقتان ئۆتۈپتۇ. كالا ئورۇق بولۇپ، خوجا-ينىمۇ ئۆزىدەك ئورۇق ئىكەن. كېيىن بەختكە يارىشا، مۇرەسسە قى-لىش ئارقىلىق ساپاننى يەنىلا كالا سۆرەيدىغان بوپتۇ. شۇنىڭ بىلەن كالىنىڭ يەنىلا ئادەمنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكەنلىكىنىڭ ئەسلىگە كەل-گەنلىكىنى كۆرگەنلەر بىردەك ماختىشىپتۇ.

خوجاين يېڭىدىن بىر قامچا ياساپ، كالىنى قامچىلاشقا باشلاپتۇ. كالا بىردەمدىلا تاياق زەربىسىدىن تىترەپ كېتىپتۇ. خوجاين قايتىدىن كالىغا ئېغىر ساپاننى قېتىپ، «چۇھ! چۇھ!» دەپ توۋلاپ يەر ئاغ-دۇرۇشقا باشلاپتۇ. كالا بۇ ئاۋازنى ناھايىتى يېقىملىق ھېس قىلىپ قۇيرۇقىنى شىپاڭشىتىپ قويۇپتۇ. ئۇ ھاياجانلانغىنىدىن «مۆ! مۆ!»

دەپ مۆرىگىنچە خۇشھاللىق بىلەن ساپان تارتىشقا چۈشۈپ كېتىپتۇ. ئەجەبمۇ كۆڭلۈمكىدەك بولدى - ھە! شۇ تاپتا كالا بۇگۈن كۈننىڭ تولىمۇ پارلاپ چىقىپ، ئۆزىگە چەكسىز كۈچ - قۇۋۋەت ھەم ئىللىقلىق ئاتا قىلىۋاتقانلىقىنى ھېس قىپتۇ.

خۇيەن قەلىمىدىكى بۇ فېلىيەتون شاڭخەي ئەدەبىيات - سەنئەت نەشرىياتى نەشر قىلغان «دۇنيا خەنزۇ مىكرو ھېكايىلىرىدىن تاللانما» (2000 - ، 2001 - يىللىق) دىن «فېلىيەتونلاردىن تاللانما» ژۇرنىلىنىڭ 2005 - يىل فېۋرال (ئالدىنقى يېرىم ئايلىق) سانىغا كۆچۈرۈپ بېسىل-غان. ئابباس ئۆمەر ئەلقوت تەرجىمىسى (تەرجىمان: خوتەن ناھىيە خانىبېرىق يېزا سېرىقئۆي ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى).

قەغەز قوراللار دەۋرى

يېڭى 60 - ئەسىرنىڭ 90 - يىللىرىدا جەسەتلەرنى تىرىلدۈرۈش تېخنىكىسى ناھايىتى ۋايىغا يېتىپ، ئارخېئولوگىيە يەر شارىدىكى ئەڭ جەلپكار خىزمەتكە ئايلاندى. ياش ئارخېئولوگلار جەنۇبىي قۇتۇپتىن بىر جەسەتنى قېزىۋېلىپ، بۇنىڭ كونا 20 - ئەسىرنىڭ 90 - يىللىرىدا ئۆلگەن كىشىنىڭ جەستى ئىكەنلىكىنى، بۇ دەۋرنىڭ كونا ئىنسانلار باسقۇچى ئىكەنلىكىنى ئېنىقلاپ چىقتى.

ئالىملار بۇ كىشىنى جەسەت تىرىلدۈرۈش تېخنىكىسى بىلەن «تىرىلدۈرۈپ» چىقتى. شۇنىڭ بىلەن ئارخېئولوگلار ئۇنىڭدىن سو-ئال سوراشقا باشلىدى:

- سىز ياشىغان دەۋردە كىشىلەر ئاساسەن نېمە ئىش قىلاتتى؟
- پۇل تاپاتتى.
- نېمە ئۇ «پۇل» دېگەن؟
- بىر خىل ئالاھىدە قەغەز.
- پۇل تېپىشتىن باشقۇچۇ؟
- دېپلومغا چېپىشاتتى.
- «دېپلوم» دېگەن نېمە ئۇ؟
- بىر خىل ئالاھىدە قەغەز.
- كىشىلەر كۈندىلىك تۇرمۇشىدا نېمىلەرگە ئېھتىياجلىق بولاتتى؟
- كىملىككە.
- قانداق نەرسە ئۇ «كىملىك» دېگەن؟
- بىر خىل ئالاھىدە قەغەز.
- يەنجۇ؟
- نىكاھلىنىش گۇۋاھنامىسى، شوپۇرلۇق كىنىشكىسى، ئۇنۋان كىنىشكىسى...

- قانداق نەرسىلەر ئۇ؟
- ھەممىسى ئالاھىدە قەغەزلەر.

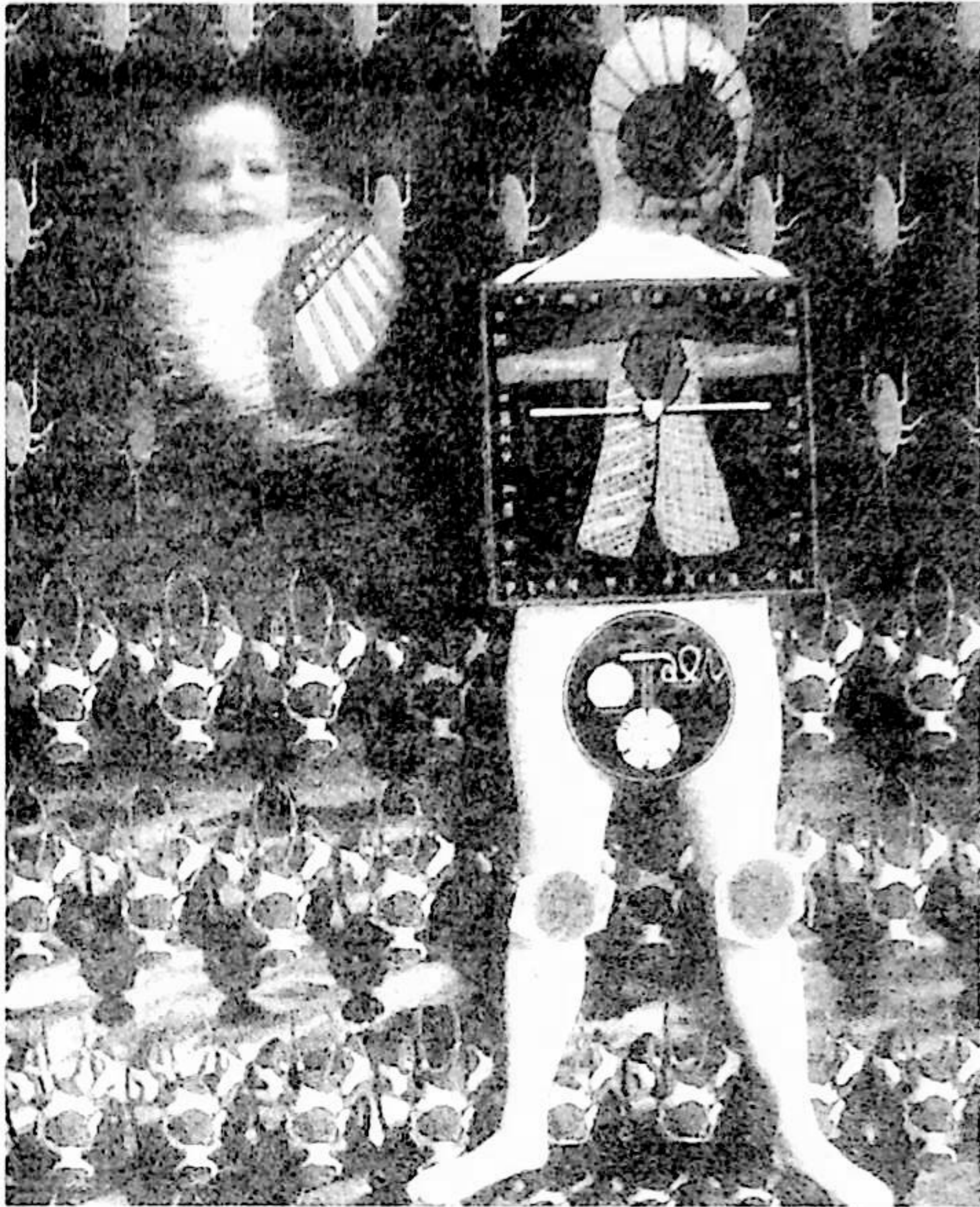
سوئال سوراش توختىدى. ئارخېئولوگلار بۇ قەدىمكى جەسەت يا-شىغان دەۋرنى «قەغەز قوراللار» دەۋرى دەپ ئاتاپ، «يېڭى ئىنسان-لارنىڭ پەيدا بولۇش تارىخى» دېگەن تېمىدا ئىلىم تەتقىقاتى ماقالىسى يېزىپ چىقتى. ماقالىدا: قەغەز قوراللار دەۋرى كونا ئىنسانلار جەمئىيە-تىنىڭ ئاخىرقى دەۋرى بولۇپ، قەغەز كەلتۈرۈپ چىقارغان بىر مەيدان ئاپەت كونا ئىنسانلارنى يەر شارىدىن يوق قىلغاندىن كېيىن، بىز يېڭى ئىنسانلار پەيدا بولغان، دېگەن نۇقتىئىنەزەر ئوتتۇرىغا قويۇلدى.

لەن شۇ قەلىمىدىكى بۇ فېلىيەتون ئەسلىي «ياشلار ماقالىلىرىدىن تال-لانما» ژۇرنىلىنىڭ 2005 - يىل 16 - يانۋار سانىدىن «فېلىيەتونلاردىن تال-لانما» ژۇرنىلىنىڭ 2005 - يىل ئۆكتەبىر سانىنىڭ ئالدىنقى يېرىم ئايلىق سانىغا كۆچۈرۈپ بېسىلغان. ئابلىز ساقى پەزىلەتشاھ تەرجىمىسى (تەرجىمان: جىمان: ج ك پ قاراقاش ناھىيە ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ خادىمى)

تەرەققىياتنىڭ سارام تۇغۇنلىرى

(جاتما فېلىيەتون)

ت. ئى. تايماس

ئادەمنىڭ بىرلا خىل ئۇسۇلغا تايىنىۋېلىشى نەتىجىسىدە مۇھىت بۇلا-غىنىپ، مۇشۇك، كەپتەر، پاختەك، پاقا، ھۆبۈپ، قۇشقاچ... قاتارلىق پايدىلىق جانئورلار ئۆلۈپ، بەزىلىرىنىڭ ھەتتا نەسلى قۇرۇشقا يۈز-لەندى. بۇ ئەمەلىيەت ئالدىدا نىيەت قانچە ئۇلۇغ بولسىمۇ، چارە - ئۇسۇل توغرا بولمىسا، نەتىجىنىڭ كۆڭۈلدە كۈتكەننىڭ ئەكسىچە بو-لۇپ چىقىدىغانلىقىنى چوڭقۇر چۈشىنىپ، چاشقان يوقىتىشىمۇ يەنىلا ئەلمىساقىتىن داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان تەبىئىي ئۇسۇلغا، يەنى مۇشۇك-لەرگە تايىنىش ئۈچۈن ئاسلاندىن بىر جۈپ سېتىۋالدۇق.

ئاسلانلار تېخى كىچىك بولغاچقا، چاشقان تۇتالمايتتى. شۇڭا تاختا مۇشۇكتىنمۇ بىر نەچچىنى ئېلىپ بۆلۈك - پۇچقاقلارغا قۇرۇپ قويد-دۇق. بۇنىڭ بىلەن بىر تەرەپتىن ھەددىدىن ئاشقان ئوغرى چاشقان-لارنىڭ ۋاقىتلىق بولسىمۇ ئەدىپىنى بەرگىلى بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئاسلانلارغا ئۆزىنىڭ ئەڭ ئامراق ئوزۇقلۇقىنى يەتكۈزۈپ بەرگىلى بولاتتى.

ئارىدىن تۆت - بەش ئاي ئۆتۈپ، ئاسلانلارمۇ خېلى چوڭ بوپ-قالدى. ئەمدى ئۇلارنىڭ ئۆزى بىۋاسىتە چاشقان تۇتۇپ يەيدىغان ۋاقتى كەلگەنىدى. بىر كۈنى بىر تاختا مۇشۇككە ئادەتتىكىدىن يوغان بىر چاشقان چۈشۈپ قاپتۇ. تاختا مۇشۇك چاشقانىنىڭ قۇيرۇقى بىلەن قوشۇپ بىر پۈتىنى قىسىۋالغاچقا، چاشقان تېخى ئۆلمىگەنىكەن. شۇ كەمگىچە تىرىك چاشقان تۇتۇپ باقمىغان ئاسلانلارغا ئوۋ قىلىشنى ئۆگىنىشنىڭ ياخشى پۇرسىتى كەپتۇ، دەپ ئويلاپ ھېلىقى چاشقانىنى

شۈبھىسىزكى، تەرەققىيات بىر مەڭگۈلۈك تۇغۇم تېما. تۇغۇم بو-لۇش ئۈچۈن ئەلۋەتتە ئەركەك - چىشى بولۇش كېرەك. بولمىسا ئەۋلاد قالدۇرالمىدۇ - دە، مەڭگۈلۈك دېگىنى قۇرۇق گەپكە ئايلىنىپ قالدۇ. بۇنىڭدىن تەبىئىيلا كۆرۈنۈپ تۇرىدۇكى، گەرچە تەرەققىيات بۈگۈنكى دۇنيادىكى ئەڭ كۆپ تىلغا ئېلىنىدىغان كاتتا سۆز - ئىبارد-لەرنىڭ ئالدىنقىسى بولۇش شەرىپىگە لايىق بولسىمۇ، ئەمما ئەمەل-يەتتە يەنىلا ئەركەك - چىشلىقتىن خالىي ئەمەس. ئەركەك - چىشىدىن ئىبارەت ئىككى خىل جىنس مەۋجۇد يەردە چوقۇم تۇغۇمنىڭمۇ بىللە مەۋجۇد بولۇشى، شۇنداقلا تۇغۇم مەۋجۇد يەردە بەزى تۇغۇندىلار-نىڭ ئەركەك، بەزىلىرىنىڭ چىشى تۇغۇلۇشى، ھەتتا بەزى تۇغۇندى-لارنىڭ ھارامدىن تۇغۇلۇپ قېلىشى ئەلمىساقىتىن بۇيان داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان تەبىئىي بىر ئىش.

ئەمدى قۇرۇق گەپنى قويۇپ، ئاشۇ تەرەققىياتنىڭ بۈگۈنكى باسقۇچتىكى بەزى ھارام تۇغۇندىلىرىغا بىر - بىرلەپ قاراپ باقايلى:

1

ئۆيىمىزدە كۈندىن - كۈنگە كۆپىيىپ كېتىۋاتقان چاشقانلارنى يو-قىتىش ئۈچۈن بىر نەچچە يىلدىن بۇيان چاشقان دورىسىغا تايىنىپ كەلگەندۇق. ئەپسۇسكى، «ھاپىتىغا شاپىتى، توغرىلىققا مەرەزدار» ياراشقانغا ئوخشاش، مەينەت ئوغرى چاشقانلارغا زەھەرلىك دورا يا-راشتىمۇ، ئەيتاۋۇر دورىنى قانچە كۆپ ئىشلەتكەنسىمۇ چاشقانلارمۇ شۇنچە كۆپىيىپ كەتتى. بۇنىڭ ئەكسىچە، چاشقان يوقىتىشتا ھەممە

بولدۇ. ئانا ئۇنىڭغا ئاق سۈت بېرىش بىلەن بىرگە بەزىدە قۇچقىدا، بەزىدە زاكىدا ۋە بەزىدە بۆشۈكتە ئەللىي ئېتىپ ئۇخلىتىدۇ. بۇ ئەل-مىساقىتىن بۇيان داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان تەبىئىي ئادەت. ئەمما يېقىندا بىر تۇغقىنىمىزنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ئەل-مىساقىتىن داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان بۇ تەبىئىي ئادەتكە جەڭ ئېلان قىلغان بىر ئەقىللىق بوۋاقنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ ھەيران قالدۇم. بوۋاق گەرچە ئانىسىنىڭ قۇچقىدا قىدا بولسىمۇ، ئانا سۈتىنى ئەمەس، سۈت پاراشوكىغا قايناقسۇ قۇيۇپ تەڭشەلگەن سۈنئىي سۈتنى ئېمىپ بولغاندىن كېيىن، بىر خىل رىتىمدا خىرتىلداپ زادىلا ياتقىلى ئۈنمىدى. ئۇنىڭ ئادىتىنى ئوبدان بىلىدىغان ئانا: «ئەمدى بۆشۈككە كىرىمەن، دەيدۇ» دېگىنىچە بېرىپ، بوۋاقنى بۆشۈككە تاغدى. ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدىغىنى شۇكى، بوۋاق بۆشۈككە كىرىپلا ئۆزىنى ئۆزى ئەللىي ئېتىشكە باشلىدى. گەرچە ئۇنىڭ بۇ ئەللىيىنى تەجرىبىلىك ئانىلار ئېيتقان ئەللىي ناخ-شىسى بىلەن ئەسلا سېلىشتۇرغىلى بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئانا ئېيتقان ئەللىي ناخشىسىنىڭ بىر ئۆزلەشتۈرۈلمىسى ئىكەنلىكىدە شەك يوق ئىدى.

ئانىلارنىڭ بوۋاقلارنى ئەللىيلىشىگە سېلىشتۇرغاندا، بوۋاقلارنىڭ ئۆز-ئۆزى ئەللىي ئېتىشى نۆۋەتتىكى يەنە بىر «كاتتا تەرەققىيات» بولۇپ، بۇ خىل «تەرەققىيات» ھېچبولمىغاندا ئانىلارنىڭ ئالغىشىغا ئېرىشىدۇ. چۈنكى ئۆزى ئەللىي ئېتىپ ئۇخلايدىغان بوۋاقلار قانچە كۆپەيگەنسېرى ئانىلارنىڭ ئاۋازچىلىقى شۇنچە ئازىيىدۇ. بۇ بەلكىم ئۆز بوۋاقلارنى كالا سۈتىدە ئىشلەنگەن پاراشوكلار بىلەن باقىدىغان ئانىلارنىڭ نېمە ئۈچۈن كۆپىيىپ كېتىۋاتقانلىقىنى مەلۇم دەرىجىدە چۈشەندۈرۈپ بېرەلسە كېرەك.

3

ئەمدى بوۋاقلق يېشىدىن ھالقىپ، بالىلىق يېشىنى ياشاۋاتقان بىر بالىنىڭ ۋۇجۇدىدا ئەكس ئەتكەن «تەرەققىيات» قا قاراپ باقايلى: بىر كۈنى ئۇزاقتىن بۇيان دىدار كۆرۈشمىگەن چوڭ شەھەردىكى بىر تۇغقىنىمىز خوتۇن - بالىلىرىنى باشلاپ ئۆيىمىزگە كەپتۇ. بالىلارنىڭ ئارىسىدا بەش ياشلار چامىسىدىكى بىر ئوغۇل بالىمۇ بولۇپ، زامانغا لايىق چىرايلىق كىيىندۈرۈلگەن ۋە گەپ - سۆزلىرى شۇنچە تاغىسقا بۇ بالا كۆرگەنلا ئادەمنىڭ ئامراقلىقىنى كەلتۈرەتتى. مېنىڭمۇ ئىچىم كۆيۈپ، داستىخاندىن ئۇنىڭغا گۈلە - قاق دېگەندەك نەرسە-لەرنى ئېلىپ بەردىم. ئەمما كۆپلىگەن بالىدا بولىدىغان داستىخاندا نېمە بولمىسا شۇنىڭ غەلۋىسىنى قىلىدىغان ئادەت بۇ بالىدىمۇ بول-ماچقا، داستىخانغا تىزىلغان نازۇ - نېمەتلەرگە بىر قۇر قاراپ چىققان-دىن كېيىن: «چىلان يەيمەن، چىلان!» دەپ تۇرۇۋالدى.

ھويلىمىزدا ئەمدىلەتن مېۋىگە كىرگەن ئىككى تۈپ چىلان كۆ-چىتى بولۇپ، بۇ يىل بەك بولغان بولسىمۇ، لېكىن چىلانلار تېخى ئەمدىلەتن چالاقوس بولغانىدى. شۇنىڭدىن ئۈزۈپ ئەكىرىپ بېرەي دەپ سىرتقا ماڭسام، بالىمۇ ئەگىشىپ بىللە چىقتى ۋە: «ئۆزۈم ئۈزۈپ يەيمەن...» دەپ تۇرۇۋالدى. مېھماننىڭ بالىسىغا قاتتىق گەپ قىل-غىلى بولمىغاچقا، ئامالسىز ئۇنى ئۆز رايىغا قويۇۋېتىپ، مېھمانلارنىڭ يېنىغا يېنىپ كىردىم. ئۇ خېلى بىر ۋاقىتقىچە ئۆيگە كىرىپ - چىقىپ

تاختا مۈشۈك بىلەنلا ئاسلانلارنىڭ ئالدىغا تاشلاپ بەرگەندىم، بىر ئاسلان يۈگۈرۈپ كېلىپ ئالدى پۈتلىرى بىلەن چاشقانىنى باسقاند-دى. بىراق مۈشۈكنى كۆرسە بەدەر قاچىدىغان ئەجدادلىرىغا قارىغاندا، يۈرىكى ئالاھىدە يوغىناپ، مۈشۈكلەرگە ھۇجۇم قىلىش دەرىجىسىگە بېرىپ يەتكەن بۇ چاشقان بىر چىرقىراپلا ئاسلاننىڭ پۈتىنى چىشلە-ۋالدى. بەلكىم ئاسلاننىڭ پۈتى چىدىغۇسىز ئاغرىپ كەتكەندۇ ياكى بۇنداق بولارنى بىلىمگەچكە ھودۇقۇپ قالغاندۇ، ئىشقىلىپ بىچارە ئاسلان چاشقانىنى تاشلاپ قاچتى. بۇنى كۆرۈپ ئىككىنچى ئاسلان ئېتىلىپ كەلدى - دە، چاشقانغا تاشلاندى. ئەمما ھايال ئۆتمەيلا ئۇمۇ چاشقاننىڭ ئالدىغا چۈشۈپ قاچتى. چاشقان گەرچە غەلبىسىگە تەنتەنە قىلىپ ئاسلانلارنى قوغلىماقچى بولسىمۇ، لېكىن بىر پۈتى بىلەن قۇيرۇقىنى قىسۋالغان تاختا مۈشۈك ئىمكان بەرمىگەچكە، ئامالسىز توختاپ قالدى.

مانا بۇ بۈگۈنكى تەرەققىياتنىڭ بىر ھارام تۇغۇندىسى. گەرچە گېزىت - ژۇرنال، رادىئو - تېلېۋىزىيىلەردە چاشقانلارنىڭ مۈشۈك-لەرنى قوغلىشىدىن ئىبارەت بۇ خىل مىسلى كۆرۈلمىگەن «تەرەققى-يات» تېخى تەشۋىق قىلىنىپ باقمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ نۆۋەتتە ھەممە ئادەمگە ئايان بولغان ئەمەلىيەتكە ئايلىنىپ بولدى. تېخىمۇ مەسخىرىلىك يېرى شۇكى، ناۋادا كۈنلەرنىڭ بىرىدە چاشقانلارنىڭ مۈشۈكلەرنى سۈر - توقاي قىلىشىدىن ئىبارەت بۇ خىل «تەرەققى-يات» قا قانداق قارايسىز، دېگەن مەسىلە ئاۋازغا قويۇلۇپ قالسا، «-تەبىئەت دۇنياسىدا كۈچلۈكلەر تاللىنىدۇ، ئاجىزلار شاللىنىدۇ» دېگەن قانۇنىيەتكە نوقۇل رىقابەت نۇقتىسىدىن قارايدىغانلاردىن (مەسئۇل مۇھەررىردىن تولۇقلىما) چاشقانلارنى قوللايدىغانلارنىڭ مۇتلەق ئۈستۈنلۈكىنى ئىگىلىشىدە گەپ يوق. چۈنكى نۆۋەتتىكى رېئاللىقتا مۈشۈكلەرنىڭ نەسلى قۇرۇشقا يۈزلەنگەننىڭ ئەكسىچە، چاشقانلارنىڭ بارغانچە كۆپىيىپ كېتىۋاتقانلىقى ھېچكىمگە سىر ئەمەس.

چاشقانلارنىڭ تەرەققىي قىلىپ مۈشۈكلەرنى قورقۇتۇش دەرىجى-سىگە بېرىپ يېتىشى گەرچە ھەقىقەتەن مىسلى كۆرۈلمىگەن «تەرەققى-يات» ھېسابلىنىمۇ، ئەمما ئۇ ئۆزىدىن باشقا ھېچقانداق مەخلۇ-قاتنى كۆزگە ئېلىپمۇ قويمايدىغان ۋە ھەتتا ئۆز - ئۆزىدىنمۇ بارغانچە يىراقلاپ كېتىۋاتقان بۈگۈنكى ئىنسانلارنىڭ «تەرەققىيات» ى ئالدىدا تېخى ھېچگەپ ئەمەس. شۇڭلاشقا ئەمدى ئىنسانلار ئارىسىدىكى «تەرەققىيات» قا قاراپ باقايلى.

2

ئىنسانلار ئارىسىدىكى تەرەققىيات شۇ قەدەر كۆپ ۋە شۇ قەدەر مەسلىسىزكى، ئۇنىڭ ھەممىسىنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ تۈگىتىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، ئىنسانلار تارىخىنى تەرەققىيات تارىخى دېيىشكىمۇ بولىدۇ. ئەمما بىز ئۇنى تارىخچىلار بىلەن سىياسىيونلارغا قالدۇرۇپ، زانىر چەكلىمىسىگە ئۇچرايدىغان بۇ ئىخچام يازمىمىزدا پەقەت «تەرەققىيات» نىڭ نۆۋەتتىكى ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە بىر نەچچە ۋارىيانتتىنلا مىسال قىلىپ ئۆتۈشكە مەجبۇرمىز: ئىنسان بوۋاق بولۇپ تۇغۇلغاندىن كېيىن، ئانا مېھرىگە موھتاج

سۇن، ھەممىسىنىڭ ئورتاق خۇسۇسىيىتى - مەڭگۈ قانائەت قىلماسلىق، ئۈزلۈكسىز شەكىل ئۆزگەرتىش، ئۈزلۈكسىز يېڭىلىنىپ تۇرۇشتىن ئىبارەت بولۇپ، بۇنى يەنە شۇ تەرەققىيات ئۆزىنىڭ ھالال ۋە ھارام تۇغۇندىلىرى بىلەن ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ: تېنىنى، جۈملىدىن ئىپپەت - نومۇسىنى سېتىشنىڭ دەسلەپكى «تەرەققىيات مېۋىلىرى» سۆزىدەك، سىڭىش قاتارلىقلار بولغان بولسا، كېيىنرەك ئۇ ئىدىيىگە تەرەققىي قىلدى. ئىدىيە جەھەتتىن ئېيتقاندا، ئىپپەت - نومۇسىنى سېتىش دەس - لەپتە ئەخلاقىيلىق، پەسكەشلىك دەپ قارالغان بولسىمۇ، كېيىنرەك خۇسۇسىي ئىش دەپ قاراشقا؛ بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە بولسا خۇد - دى زېمىن بايلىقى، كان بايلىقى دېگەنگە ئوخشاپ كېتىدىغان «قىز بايلىقى» دېگەن چىرايلىق ئاتالغۇ بىلەن ئاتىلىپ، ئىلگىرىكى ھەر كىم ئۆز ئالدىغا قىلىدىغان پارچە تىجارەتتىن ئەمەلىيەتكە كەسىپلەشكەن، كۆلەملىك تىجارەتتە تەرەققىي قىلدى. «تەرەققىي تاپقان دۆلەت» دەپ ئاتىلىۋاتقان دۆلەتلەردە شۇ ئىسىمغا يارىشا تېخىمۇ ئالاھىدە «تەرەققىيات» لار رويپاچا چىقىپ، ئەر بىلەن ئەر، ئايال بىلەن ئايال مۇھەببەتلىشىدىغان «ھەمجانلار مۇھەببىتى» قانۇنلەشش دەرىجىسىگە بېرىپ يەتتى.

ئەمما بۇ تېخى «تەرەققىيات» نىڭ ئاخىرقى چېكى ئەمەس. تا - رىختىن مەلۇمكى، تەرەققىياتنىڭ مەڭگۈ چېكى بولمايدۇ. مۇشۇ مەنىدە دىن ئېيتقاندا، تەرەققىي تاپقان دۆلەتلەردىكى بۈگۈنكى ئالاھىدە «تەرەققىيات» نىڭ مەھسۇلى بولغان «ھەمجانلار مۇھەببىتى» ئەتە كونا نەرسىگە ئايلىنىپ، ئۇنىڭ ئورنىنى يەنە باشقا «كاتتا تەرەققىيات» لار ئىگىلىشى مۇمكىن. بىر ھېسابتا ئاشۇ «كاتتا تەرەققىيات» لار ئۈچۈن ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا ئاساس يارىلىپ بولدى. گېزىت - ژۇرنال - لاردا پات - پات خەۋەر قىلىنىپ قالىدىغان بىر ئادەمدە ھەم ئەرلىك، ھەم ئاياللىق جىنىسنىڭ تەڭ مەۋجۇد بولۇش ھادىسىسى بۇ نۇقتىنى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ. ھازىرقى بىر جىنىسلىق ئادەملەرگە سېلىشتۇرغاندا، مۇقەررەركى، ئىككى جىنىسلىق ئادەملەرنىڭ پەيدا بولۇشىنى بىر خىل «يېڭى تەرەققىيات» دېمەي ئامال يوق. تېخىمۇ مۇھىمى، بۇ خىل «يېڭى تەرەققىيات» ئانچە ئۇزاققا بارمايلا يەنە بىر يېڭى تەرەققىياتنى تۇغۇشى مۇمكىن. ئەلەسقاقتىن تارتىپ يات جىنىسلار ئوتتۇرىدا سىدىلا مەۋجۇد بولۇپ كېلىۋاتقان مۇھەببەت، بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە ھەمجانلار ئوتتۇرىسىدىمۇ مەۋجۇد بولۇشقا تەرەققىي قىلغان يەردە، ئەتە - ئۆگۈنگىچە يەنە قانداق كارامەتلەرنىڭ چىقىشىنى تەسەۋۋۇر قىلماق تەس ئەمەس!

5

مەلۇم نۇقتىدىن ئېيتقاندا، تەرەققىيات بىر مەۋھۇم ئۇقۇم. 24 سائەتتىن تەركىب تاپقان بىر سوتكا، گەرچە ئۇقۇم جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا ئوخشاشلا ۋاقىتتىن تەركىب تاپقان بولسىمۇ، لېكىن ماھىيەتتە ئۇنىڭ يېرىمى كۈندۈز، يېرىمى كېچە بولغىنىغا ئوخشاش، تەرەققىيات دېگەن بۇ مەۋھۇم ئۇقۇمنىڭ مەزمۇنىمۇ كونكرېت ئەھۋاللارغا قاراپ ئوخشاش بولمايدۇ. مىسال ئۈچۈن ئىپتىساق، بىر بوۋاق تۇغۇلۇپ ئىككى يىلدا ئۆملىسە، تۆت يىلدا ماڭسا ۋە ئالتە يىلدا تىلى چىقسا، بۇ ئۇنىڭ ئۆزى ئۈچۈن ئېيتقاندا بىر خىل تەرەققىيات ھېسابلىنىشىمۇ، ئەمما تۇغۇلۇپ ئالتە ئايدا ئۆملىگەن، بىر يىلدا ماڭغان ۋە ئىككى يىلدا تىلى چىققان يەنە بىر بوۋاق بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ئالدىنقىسىنى

ئويىنىدى. ھەر قېتىم كىرگەندە بىر سىقىم چىلانى كۆتۈرۈپ كىرەتتى ۋە چاشقان غاجىغاندەك ھەر قېتىم چىلانلارنىڭ ئۈيەر - بۇيىرىنى چالا - پۇلا غاجاپ تاشلاپ قويۇپلا يەنە چىقىپ كېتەتتى. ئاتا - ئانىسى ھاي دېمىگەچكە، بىزنىڭ گەپ قىلىشىمىز مۇ ئەپسىز ئىدى. شۇڭا «- ھەر قانچە بۇزسا بىر نەچچە كىلوگرام چىلاننى بۇزار...» دەپ كارىمىز بولمىدى.

بىراق بىر ئىش بىلەن ھويلىغا چىقىپ، ھېلىقى بالىنىڭ كەكە كۆ - تۇرۇۋالغانلىقىغا كۆزۈم چۈشۈپ قالدى. يېڭىدىن چاقىلانغان كەكە بەك ئىتتىك ئىدى. بىرەر يېرىنى كېسۋالمىسۇن دەپ يېنىغا بېرىپ: «بالام، كەكەنى ماڭا بېرىڭ، پۈتۈڭنى كېسۋالسۇن» دېسەم، «ياق، پۈتۈمنى كەسمەيمەن، ماۋۇ چىلاننى كېسەن!» دېدى. چىلاننى نېمىشقا كېسە - دىغانلىقىنى سوراپ بىلىدىمكى، بويى يېتىدىغان شاختىكى چىلانلارنى پۇتاپ تۈگەتكەندىن كېيىن، ئېگىزىرەك شاخلارغا بويى يەتمەپتۇ. شۇ - نىڭ بىلەن چىلان كۆچتىنى كېسىپ يىقىتىپ، ئاندىن چىلانلارنى پۇ - تاش ئەقىلگە كەپتۇ.

كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، ئالدىنقى بىر ئەۋلاد بىلەن سېلىشتۇرغاندا بۇنى بىر «كاتتا تەرەققىيات» دېمەي ئامال يوق. چۈنكى ئەنئەنىۋى ئەخلاق تەربىيىسى مۇھىتدا چوڭ بولغان ئالدىنقى ئەۋلادلاردا مېۋىگە بويى يەتمەسە كۆچەتنى كېسىپ يىقىتىپ مېۋىسىنى پۇتاش تۈگۈل، ھەتتا داستىخانغا تىزىلغان تەييار مېۋىلەرنىمۇ ئاتا - ئانىسىنىڭ رۇخ - ستىسىز يېمەيدىغان ئادەت بار ئىدى. ناۋادا بۇ خىل ئادەت، بۇ خىل ئەخلاققا جەڭ ئېلان قىلىشنى «تەرەققىيات» دەپ تونۇيدىغان ئەۋ - لادلار داۋاملىق كۆپەيسە، ھايات - ماماتلىققا مۇناسىۋەتلىك مۇھىم تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى ۋاقىتنىچە تىلغا ئالمىغاندىمۇ، كې - يىنكى ئەۋلادلارنىڭ بۈگۈن بىز ئىستېمال قىلىۋاتقان مېۋىلەرنى تېتىپ بېقىش بەختىدىن مەھرۇم بولۇپ، پەقەت سۈرەتتىلا تاشقى كۆرۈنۈ - شنى كۆرەلشى مۇقەررەرلىشىپ قالدۇ، خالاس.

4

بوۋاقلار ۋە بالىلاردىكى «تەرەققىيات» يۇقىرىقىدەك تېز بولۇ - ۋاتقان يەردە، چوڭلارنىڭمۇ ئارقىدا قالغۇسى كەلمەيدۇ، ئەلۋەتتە. ئەمما باشتىلا تىلغا ئېلىپ ئۆتكىنىمىزدەك، ئىنسانلار ئۈچۈن مەڭگۈ - لۈك تېما بولغان تەرەققىياتنىڭ ئادەملەر ئارىسىدىكى ۋارىيانتلىرى ھەققىدە تولۇق توختىلىپ ئۆتۈش فېلىيەتون زانىرى ئارقىلىق ئورۇند - دىغىلى بولىدىغان ئىش ئەمەس. پەقەت شۇنى قەيت قىلىش مۇمكىنكى، ئىنسانلارنىڭ ئۇچىسىغا كىيىم كىيىشنى بىلگىنىدىن باشلاپ، ئىپپەت - نومۇسىنى سېتىش پەيدا بولغىچە بولغان ئارىلىقتىكى «تەرەققىيات» ى «بىر گەز ئۆرلىسە جاھالەت، ئون گەز ئۆرلەر ئادالەت» دېگەن ھېكمەتكە ئوڭ تاناسىپ ھالدا داۋام ئەتكەن بولسا، ياراتقۇچى تەرد - پىدىن ھەر بىر ئىنساننىڭ ئۆزىگە خاس ئەۋلاد قالدۇرۇشى، شۇنداقلا بۇ دۇنيادىكى باشقا ھەرقانداق لەززەت ئورنىنى باسالمايدىغان ئەڭ كاتتا لەززەتنىڭ ھۇزۇرىنى سۈرۈش ئۈچۈن يارىتىلغان تېنىنى پۇل تېپىشنىڭ دەسھامىسى قىلىۋالغاندىن باشلاپ، «تەرەققىيات» نىڭ ما - ھىيەت يۆنىلىشىدىمۇ ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، «بىر گەز ئۆرلىسە ئا - دالەت، ئون گەز ئۆرلەر جاھالەت» دېگەن تەتۈر تاناسىپلىققا بەلگىلىك ئورۇن بېرىلگىلى تۇردى.

مەيلى ئوڭ تاناسىپتىكى ياكى تەتۈر تاناسىپتىكى تەرەققىيات بول -

كى خەن سۇلالىسىدىن باشلاپ ھازىرغىچە بولغان ئارىلىقتىكى مەدەنىيەت سەپدارلارنىڭ تەرەققىياتىنى بەش قولىدەك ئېنىق چۈشىنىۋالالايدۇ. تەرەققىيات باشتلا تىلغا ئېلىپ ئۆتكىنىمىزدەك مەڭگۈلۈك تېما بو- لۇش بىلەن بىرگە، ئادەتتىكى بىر مەھەللىۋى گۇرۇپپىدىن تارتىپ تاكى ب د ت غىچە بولغان بارلىق تەشكىلىي ئاپپاراتلارنىڭ ھەممىسىدە دائىم دېگۈدەك تىلغا ئېلىنىپ تۇرىدىغان ۋە بىر بىنانىڭ پۈتۈپ چىقى- شىدىن تارتىپ تاكى ئالەم كېمىسىنىڭ ئالەم بوشلۇقىغا چىقىشىغىچە بولغان بارلىق چوڭ - كىچىك ئىشلارنىڭ ھەممىسىدە ئەكس ئېتىدىغان ئومۇمىي تېما بولغاچقا، ئۇنىڭ بارلىق ۋارىيانتلىرى توغرىلىق تولۇق توختىلىپ ئۆتۈش بەسى مۇشكۈل. ئەمما شۇنداق بىر نۇقتا ناھايىتى ئېنىقكى، بىنلار ئاسمانغا قاراپ تەرەققىي قىلىپ قانچە ئېگىزلىگەنسېرى، ئادىمىيلىك تۆۋەنگە قاراپ تەرەققىي قىلىپ شۇنچە پەسىيىپ ماڭدى؛ كىيىم - كېچەك، ھۆسن - چىرايىلار قانچە گۈزەللەشكەنسېرى، قەلبىلەر شۇنچە كىرىلىشىپ كەتتى؛ تىل - يېزىق تەرەققىي قىلىپ «بۇغداي سۆز» قانچە كۆپەيگەنسېرى ئەمەلىيەتتە «بۇغداي نان» شۇنچە ئازىيىپ كەت- تى؛ مېدىتسىنا تېخنىكىسى قانچە تەرەققىي قىلغانسېرى، داۋاسى تېپىل- مايدىغان يېڭى كېسەللىكلەر شۇنچە ئايرىدە بولۇشقا باشلىدى؛ قاتناش ۋە ئۇچۇر ئالاقىسى قانچە راۋان بولغانسېرى، كىشىلەرنىڭ ئارىلىقى شۇنچە يىراقلاپ كەتتى؛ ئاۋات شەھەرلەر قانچە كۆپەيگەنسېرى، ئارقا كۆچىلەردىكى ئەخلەت تاغلىرىمۇ شۇنچە كۆپەيدى؛ ئادەملەر قانچە بې- يىغانسېرى، تەبىئەت ئانا شۇنچە نامراتلىشىپ كەتتى.

بۇلارنىڭ ھەممىسى تەرەققىياتنىڭ ھارام تۇغۇندىلىرى بولۇپ، ئۇنى بىر جۈملە سۆزگە يىغىنچاقلىغاندا، ئىنسانلار قانچە تەرەققىي قىلغانسېرى ئۆزىدىن شۇنچە يىراقلاپ كەتتى، دېيىش مۇمكىن. بۇ جەرياندا گەرچە ئۆزىنى ئىزدەش سادالىرىمۇ پات - پات ئاڭلىنىپ تۇرغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنى تەرەققىياتنىڭ ئومۇمىي خورغا ئايلانغان بىر تەرەپلىمە ساداسى بېسىپ كەتتى.

بىر ئادەم ئېيتقان ناخشا قانچە يېقىملىق، قانچە مۇڭلۇق بولسىمۇ، ئومۇمىي خور ئورۇندىلىۋاتقان سەھنىدە ئۇنىڭ ئەھمىيىتى بولماي قالىدۇ. مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، تەرەققىياتتا ھالال - ھارامنى ئايد- رىش - «ئىلمىي تەرەققىيات قارشى»، پاكىز ئەقىدە - ئېتىقاد، سە- گەك كاللا، ئومۇمىي ئېقىمغا قارىغۇلارچە ئەگەشمەيدىغان پىكىرنى مۇستەقىللىققا باغلىق (مەسئۇل مۇھەررىردىن تولۇقلىما).

ئاپتور: مەكتەپ ناھىيىلىك كۈتۈپخانىنىڭ پېنسىيونېرى

تەرەققىيات دېگىلى بولماي قالدۇ، ئەلۋەتتە. بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىش مۇمكىنكى، سېلىشتۇرۇش - تەرەققىياتنىڭ ئىرىكەك - چىشىنى ئايد- رىيدىغان مۇھىم ئۆلچەملەرنىڭ بىرى.

تەرەققىيات دېگەن بۇ ئىبارە «ئۇچقاندەك» دېگەن سۆز بىلەن سۈپەتلىنىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، سېلىشتۇرۇشۇمۇ ئاجايىپ يېڭى تە- رەققىياتلارغا ئېرىشتى. يەنە مىسال ئۈچۈن ئېيتساق، بىر بالا مەكتەپ- تىن قايتىپ كېلىپ ئاتا - ئانىسىغا: «مەن مەكتەپتىكى يۈگۈرۈش مۇ- سابىقىسىدا ئىككىنچى بولدۇم» دېسە، ئاتا - ئانىسى بالىمىز مەكتەپ بويىچە ئىككىنچى بوپتۇ، دەپ خۇشال بوپكېتىدۇ، ئەلۋەتتە. بىراق، ناۋادا ئۇ بالا ئۆزىدىن باشقا پەقەت بىر بالا بىلەن مۇسابىقىغا چۈشكەن بولسا، ئەمەلىيەتتە ئۇ دەرىجىگە ئېرىشىشنىڭ ئەكسىچە ئۆتۈرۈپ قويغان بولىدۇ. بۇ يەردە نەتىجىنىڭ خاراكتېرىنى بەلگە- لەيدىغان سان يوشۇرۇلغان بولۇپ، بالىلار بۇ خىل ئۇسۇلدىن پايد- دىلىنىشى بىلگەن يەردە، چوڭلارنىڭ تېخىمۇ يېڭى ۋە تېخىمۇ قالتىس ئۇسۇللارنى بىلىشىدە شەك يوق. بۇنى تېخىمۇ كۈنكىرتىلاشتۇرغاندا، تەرەققىياتنىڭ ماھىيىتىنى سۈپەت بەلگىلەيدىغان چاغدا سان بىلەن سېلىشتۇرۇش؛ ئەكسىچە، سان بەلگىلەيدىغان چاغدا سۈپەت بىلەن سېلىشتۇرۇش؛ ۋاقىتنى سۈرئەت بىلەن، ئەكسىچە، سۈرئەتنى بولسا يەنە باشقا نەرسىلەر بىلەن سېلىشتۇرۇش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بو- لۇپ، بۇنى بۈگۈنكى زاماننىڭ يۈكسەك دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان ستېرېئولۇق سېلىشتۇرۇش ئۇسۇلى دېيىش مۇمكىن.

ستېرېئولۇق سېلىشتۇرۇش ئادەمگە زامانىۋى سېلىشتۇرۇشتەك تۇيغۇ بەرسىمۇ، لېكىن ئەمەلىيەتتە ئۇ سېزىملارنى ئېزىقتۇرىدىغان مۇرەككەپ سېلىشتۇرۇش بولغاچقا، دەل ۋە توغرا سېلىشتۇرۇش دې- گىلى بولمايدۇ. دەل ۋە توغرا سېلىشتۇرۇش قىلچە پەردازلانمىغان بولۇشى، ئۆزئارا سېلىشتۇرۇلدىغان ئىككى تەرەپ بىر - بىرىگە ماس كېلىشى شەرت. بۇ يەردە بىر ئەمەلىي مىسالنى كۆرۈپ بېقىشقا ئەر- زيدۇ: «خەن دەۋرىدە 7945 پۇقراغا بىر مەنسەپدار، تاڭ دەۋرىدە 3927 پۇقراغا بىر مەنسەپدار، چىڭ دەۋرىدە 911 پۇقراغا بىر مەنسەپ- دار توغرا كەلگەن بولسا، ھازىر 30 پۇقراغا بىر مەنسەپدار توغرا كەلگەن» («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1998 - يىل 4 - سان 59 - بەت، «ئابدۇقادىر جالالىدىن ماقالىلىرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2000 - يىل ئۆكتەبىر نەشرى). مانا بۇنى دەل ۋە توغرا سېلىشتۇرۇش دېسە بولىدۇ. چۈنكى قىلچە پەردازلانمىغان بۇ سېلىش- تۇرۇشنى كۆرگەن ھەر قانداق بىر ساۋاتلىق ئادەم جۇڭگو تارىخىدا-

مۇشتەرىلەر سەمگە

ژۇرنىلىمىزغا مەملىكىتىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى پوچتىخانىلاردا ھەر كۈنى - قەرەل- سىز مۇشتەرى قوبۇل قىلىنىدۇ. ئۆزىڭىز تۇرۇشلۇق جايدىكى پوچتىخانىغا ژۇرنىلىمىزنىڭ پوچتا ۋاكالىت نومۇرى 22 - 58 نى ئېيتىپ بەرسىڭىزلا ئىنتايىن ئاسان مۇشتەرى بولالايسىز. شۇنىمۇ ئالاھىدە ئەسكەرتىمەكچىمىزكى، تەھرىر بۆلۈمىمىز بىۋاسىتە مۇشتەرى قوبۇل قىلمايدۇ. شۇڭا ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ پوچتىخانا ئارقىلىق مۇشتەرى بولۇشىنى سورايمىز.

- كامالىي ئېھتىرام بىلەن: «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىراتى

شەھەرلىكلەرگە يېتىشەلمىگۈدەكمىز

(فېلىەتون)

مەھتەمىن ئابلىز

ئاغزىنى سۈرتىدىغان بولۇۋاپتۇ.

بىز بۇرۇن ئۆيلىرىمىزنىڭ ئارىلىقىنى يىراق قىلىپ سېلىپ ئولتۇرغاندا شەھەرلىكلەر قوشنا ئۆيلەردە ئولتۇراتتى. بىز ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىگە قاراپ «تام قوشنا ئولتۇرسا قوشنىدارچىلىق مېھرى قانچە كۈچلۈك بولىدىغاندۇ» دەپ قالاتتۇق. ئەمدى بىز ئۆيلىرىمىزنى قوشنا قىلىپ رەتلىك سېلىپ ئولتۇرۇپ، ئىناق قوشنىدارچىلىقنى ۋايىغا يەتكۈزگەندە، شەھەرلىكلەر ئۆينى يانداش سېلىشتىن ھالقىپ، چاقماق قەندەك تۆپى - تۆپىلەپ سالىدىغان، ئەمما قوشنىلىرى بىلەن بۇرۇد - قەندەك قويۇق مۇناسىۋەت قىلمايدىغان ھەتتا تونۇشمايدىغان بولۇۋاپتۇ.

بۇرۇن بىزنىڭ ئۆي ۋە يېزا ئورگانلىرىمىزنىڭ ھويلىسىدىن شور توپا ئۆرلەپ قاقاس تۇرغاندا، شەھەردىكى ئورگانلارنىڭ ھويلىلىرىغا خىش ياتقۇزۇلۇپ، چۆرىسىدە رەتلىك سۇۋادان، تال باراڭلار سايە تاشلاپ، باغچىدەك چىرايلىق تۇراتتى. ئەمدى بىز ھويلىلىرىمىزغا خىش بېسىپ، مېۋىلىك دەرەخ قويۇپ، تال باراڭلىق قورۇلارنى بەرپا قىلغاندا، شەھەردىكى ئورگانلار ھويلىلىرىدىكى دەل - دەرەخلەرنى قومۇرۇپ تاشلاپ، تۇپراق يۈزىگە قەلەن - قاتتىق سىمونت ياتقۇزۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە يەردە ئۆسىدىغان گۈللەرنى سۇلياۋ قاچىغا سولاپ، ئاپتاپقا قاق سېلىپ تىزىپ قويىدىغان بولۇۋاپتۇ. بەزى ئورگانلار ھويلىلىرىنىڭ يېرىمىغا بۇرۇنقى ئەتىر گۈللەرنى قومۇرۇۋېتىپ، چەت ئەللەرنىڭ ئوت -

تەكلىماكاننىڭ گىرۋەكلىرىدە چوڭ بولغان بىزدەك قارا سەھرا - لىقلار ھەرقانچە باي بولساقمۇ شەھەرلىكلەرگە يېتىشەلمىگۈدەكمىز. بىز نامراتلىقتا ئىشتىمىز تىزدىن ئاشماي يۈرگەن چاغلاردا شەھەرلىكلەر پۈتۈن كىيىنىپ، ھەممە يېرىنى دېگۈدەك يېپىپ يۈرەتتى. ئەمدى بىز پۈتۈن كىيىنىپ، ھەممە يېرىمىز يېپىلغاندەك ھالغا يەت - كەندە شەھەرلىك خانىم - قىزلار تىزدىن ئاشمايدىغان تار ئىشتان، يوتسىدىن ئاشمايدىغان تار يوپكا ۋە ياقىسى يوق چالا - بۇجۇق كۆڭلەكلەرنى كىيىپ، ئامالنىڭ بارىچە بەدىنىنى ئوچۇق قويۇشقا تىرد - شىدىغان بولۇۋاپتۇ.

بۇرۇن بىز زاغرا ناندىن قۇتۇلالماي چىرايمىز تاتىرىپ يۈرگەندە شەھەرلىكلەر ئاق نان يەپ، چىرايىنى پارقىرىتىپ يۈرەتتى. ئەمدى بىز ئاق نان يەيدىغان بولغاندا، شەھەرلىكلەر ئاق ناندىن قېچىپ، زاغرىغا ئىنتىلىدىغان بولۇۋاپتۇ.

بىز بۇرۇن ئۆيلىرىمىزنى كاكۇل سۇۋاق قىلىپ ئولتۇرغاندا شەھەرلىكلەر ئۆيلىرىنى ھاكلاپ ئاقارتىپ، ئىشىك - دېرىزىلىرىنى سىر - لاپ ئولتۇراتتى. ئەمدى بىز ئۇلارغا يېتىشكىلى تۇرغاندا شەھەرلىك خانىم - قىزلار يۈز - كۆزلىرىنى ھەم تىرنىقىدىن چېچىنىڭ ئۇچىغىچە زاماسكىلاپ، ھاكلاپ، سىرلاپ يۈرىدىغان بولۇۋاپتۇ.

بىز بۇرۇن ھاجەتتىن كېيىن ئەۋرىتىمىزنى چالمىدا سۈرتكەندە شەھەرلىكلەر قەغەز بىلەن سۈرتىدىغان ئىشنى تاپتى. بىز ئۇلارنىڭ بۇ ئادىتىنى ئۆگىنىپ ئاران كۆنگەندە، ئۇلار ئەمدى شۇ قەغەز بىلەن

ھاتتىن كېيىن بىزمۇ بالىلىرىمىزنى كېچىسى باغرىمىزدىن ئايرىمايدىغان بولغاندا، شەھەرلىكلەر رېستوران دولقۇنىدا ئالدىراش بوپكىتىپ، تەشكىل زورلىمىسىمۇ قۇچاقتىكى بالىلىرىنى كېچە - كېچىلەپ بالا باققۇچىلارغا تاشلاپ بېرىدىغان بولۇۋاپتۇ.

بىز بۇرۇن ئۆيدە ئوماچ، يوبداندىن يېڭى قۇتۇلۇپ، سۇيۇق-ئاش، لەڭمەنگە تويغۇدەك بولغاندا شەھەرلىكلەر بازارنىڭ ئاشخا-نىلىرىدا مەغرۇر ئولتۇرۇپ پولۇ - كاۋاپ يېيشكە يۈزلەندى. ئەمدى بىزمۇ ھاللىنىپ، ھەپتىدە بىر ۋاق بازاردا پولۇ - كاۋاپ يەپ، روھلۇق يۈرىدىغان بولغاندا، شەھەرلىكلەر رېستوران دەپ ئۆگزىدەك بىر يەرگە چىقىپ، قىزىق سەي دەپ سىلوسقا ئوخشايدىغان، سوغۇق سەي دەپ ھەلەپكە ئوخشايدىغان بىر نېمىلەرنى «ھەلەق» (ھاراق) بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، تۆمۈرچى بازغان سوق-قاندەك غەلتە ئاۋازلارغا تەڭكەش قىلىپ يېرىم كېچىگىچە يەپ، تۆت - بەش تاغار بۇغداينىڭ پۇلىنى تاشلىۋېتىپ چىقىپ، يەنە ئاتتەك روھلۇق چىقماي، لەڭپۇڭدەك ساقىپ، لىڭتاسما بولۇپ چىقىپ، نەچچە كېچە - كۈندۈز كارغا كەلمەي، كېسەل توخۇدەك مۇگدەپ يۈرىدىغان بولۇۋاپتۇ. بىز بۇرۇن ساپال چىراغ يېقىپ، قاپاقتا سۇ ئىچكەندە، شەھەرلىكلەر توك چىراغ يېقىپ، چىلەكتە سۇ ئىچەتتى. ئەمدى بىز توك چىراغ يېقىپ، تۇرپا سۈيى ئىچىدە دىغان بولغاندا، شەھەرلىكلەر قاپاقتا چاي ساقلاپ ئىچىدىغان، ھەتتا بىز تاشلىۋەتكەن ساپال چىراغ، كوزا، ياغاچ ھارۋىنىڭ چا-قى، كونا چەكمەن قاتارلىقلارنى يۇقىرى باھادا سېتىۋېلىپ، يادى-كارلىق دەپ ئەتىۋارلاپ ساقلايدىغان بولۇۋاپتۇ. زادى بىزدەك سەھرالىق تومپايىلار شەھەرلىكلەرگە يېتىشەلمىگەننىڭ ئۈستىگە، بەزى ئىشلىرىنى توغراچۇشنىلەمگەندەكەمىز.

ئاپتور: يېڭىشەھەر ناھىيە خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ ئىجرا خادىمى

چۆپلىرىنى تېرىپ، چارۋىسى يوق يايلاق ياساۋاپتۇ. قالغان يەرنى «قاتتىقلاشتۇرۇلغان قاقاسلىق» دېسە بولغۇدەككەن.

بىز بۇرۇن كوممۇنا ۋاقتىدا كىچىلىرى ئۇخلىماي كەتمەن چېپىپ، بىر تېرە - بىر سۆڭەك بولۇپ يۈرگەندە شەھەرلىكلەر كېچىسى ئۆي-لىرىدە ئۇخلاپ، بوتلاقتەك سېمىز يۈرەتتى. ئەمدى بىز كېچىسى ئىشلەيدىغان ئوچىچە ئەمگەكتىن قۇتۇلۇپ بەدىنىمىزگە ئەت قونغاندا، شەھەرلىكلەر تەشكىل ھەيدىمىسىمۇ ئورۇقلايمىز دەپ كېچىدە قوپۇپ كوچىدا يۈگرەيدىغان، ھەتتا نەچچە قوينىڭ پۇلىغا ئورۇقلىتىش دو-رىسى ئېلىپ يەيدىغان بولۇۋاپتۇ.

بىز بۇرۇن ئۆيلىرىمىزنىڭ تاملىرىغا گۈللۈك رەسىملەرنى چاپلاپ بېزىگەندە شەھەرلىكلەر ئىشخانا - زالىرىنى پورەك - پورەك ئېچىل-غان ھەقىقىي گۈللەر بىلەن بېزەيتتى. ئەمدى بىز تەشتەكتە گۈل پەر-ۋىش قىلىپ ئۆي بېزەشنى ئۆگەنگەندە شەھەرلىكلەر ئىشخانا - زال-لىرىغا پەرۋىش كەتمەيدىغان سۇلياۋ گۈللەرنى تىزىپ، ئۆز مۇھىتىنى ئۆز قولى بىلەن ئالداپ بېزەيدىغان بولۇۋاپتۇ.

بۇرۇن بىزنىڭ بالىلىرىمىز تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ دېھقان بولغاندا شەھەرلىكلەرنىڭ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن بالىلىرى شەھەرگە كادىر بولدى. بىزمۇ ئەمدى ئويغىنىپ پۇل تېپىپ، شەھەردە ئوقۇسا كادىر بولىدىغان ئوخشايدۇ، دەپ بالىلىرىمىزنى شەھەردىكى ئالىي مەكتەپلەردە نەچچە ئون مىڭ يۈەنلىك ئوقۇتۇپ، ئۆزىمىزگە كادىر بوپكەلسۇن دېسەك، ئوننىڭ بىرسى بولالدىمىكەن، قالغانلىرى تاۋى نازۇك دېھقان بوپكېلىپ، ئۇلارنىڭ شەھەرلىك سا-ۋاقداشلىرى بىزگە كادىر بوپكېلىدىغان بولۇۋالدى.

بىز بۇرۇن كوممۇنىدىكى «دولقۇن» ۋاقتىدا قۇچاقتىكى بالىلە-رىمىزنى نائىلاج ئەترەت بەلگىلىگەن بالا باققۇچىغا تاشلاپ بېرىپ، يېرىم كېچە بولغاندا ئاران كۆرەتتۇق. بۇ چاغدا شەھەرلىكلەرنىڭ با-لىلىرى ئانىلىرىنىڭ باغرىدىن ئايرىلماي تاتلىق ئۇخلايتتى. ئىسلا-

دېھقانلارنىڭ شەھەرلىكلەرگە بولغان «ئاچچىقى»

لەندىڭلار. بىز ئەمدى كىنو خانىلاردا ئۇچرىشىشنى ئۆگەنسەك، سىلەر توردا مۇھەببەتلىشىشكە باشلىدىڭلار. بىزنىڭ ئەمدى قورسىقىمىز توق، كىيىمىمىز پۈتۈن بولسا، سىلەر ئورۇقلاشقا، كىندىكىڭلارنى ئېچىپ قويۇشقا باشلىدىڭلار. ساجىدە ئابىلەت تەرجىمىسى

بىز ئەمدى گۆش يېيشكە باشلىساق، سىلەر كۆكتات يېيشكە قايتىدىن يۈزلەندىڭلار. بىز ئەمدى توي قىلالساق، سىلەر تەنھالىق شوئارنى توۋلاشقا باشلىدىڭلار. بىز ئەمدى قەنت چىشلىسەك، سىلەر قەنت سىيشكە باشلىدىڭلار. بىز ئەمدى ئارام ئېلىپ، تەلىرىمىزنى سۈرتسەك، سىلەر چېنىقىش ئۆيى ۋە ھورداقخانغا بېرىپ، تەرىلىشىشكە باشلىدىڭلار. بىز ئەمدى تېلېفون ئورناتساق، سىلەر توردا سۆزلىشىشكە يۈز-

«ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى» نىڭ 2006 - يىلى 6 - يانۋار سانىدىن

ئاپتورلار ئۆز ئەسەرلىرىنىڭ ژۇرنالغا بېرىلگەن ياكى بېرىلمىگەنلىكىنى ژۇرنالدىن كۆرۈۋالسا بولىدۇ، تېلېفون بېرىپ سۈرۈشتۈرۈش ھاجەت ئەمەس. زۆرۈر تاپسا تەھرىراتىمىز ئاپتورلار بىلەن ئۆزى ئالاقىلىشىدۇ. — «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىراتى

ئىتىسپ قىل «ئاق خالاتلىق» پەرىشتە»

—دورا باھاسى يۇقىرى بولۇشنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشى
توغرىسىدا ئويلىغانلىرىم

ئوسمانجان ئۆمەر

دىن 100 مېتىر يىراقلىقتىكى دورا ماگىزىنىغا كىرىپ قارىسا، شۇ دورا بىلەن زاۋۇت ئادىپىسى، مىقدارى ئوخشاش دورىنىڭ باھاسى 6.60 يۈەن ئىكەنلىكىنى كۆرگەن. ئىككى ئورۇندىكى باھا پەرقى 9.10 يۈەن بولغان.

بىر نەچچە كۈندىن كېيىن مۇخبىر ئۈچىنچى A دەرىجىلىك بىر چوڭ دوختۇرخانىغا يەنە شۇ ئاغرىقنى كۆرسەتكەن. دوختۇر ئوخ- شاشلا شۇ دورىنى يازغان. لېكىن باھاسى 12 يۈەن بولغان. مۇخبىر بۇ ئۈچ خىل باھا پەرقىدىن گۇمانلىنىپ، دورىنىڭ چۈشەندۈرۈشىدىكى ئادىپىس بويىچە دورا زاۋۇتىغا تېلېفون قىلىپ ئېرىشكەن زاۋۇت باھا- سى 3.50 يۈەن ئىكەنلىكىنى ئۇققان.

مۇشۇ كەسىپ بىلەن شۇغۇللانغۇچىلاردىن ئىگىلىنىشىچە، دورا- لارنىڭ سېتىلىش جەريانىدىكى باھاسى تۆۋەندىكى فورمۇلا بويىچە بولىدىكەن:

دورا باھاسى = دورا تەننەرخى + ئېلان چىقىمى + تونۇشتۇرغۇ- چىلارنىڭ چىقىمى + دوختۇرخانىنىڭ شېرىنكەنسى + دوختۇرخانىنىڭ قوشقان باھاسى.

دورلارنىڭ سېتىلىش جەريانى:

1. دورا زاۋۇتى ← دورا ۋاكالىتچىسى ← دوختۇرخانا ← دوختۇر كېسەل.
2. دورا زاۋۇتى ← دورا سودىگىرى ← ئوتتۇرىدىكى سودىگەر

مەن بۇ تېمىنى يېزىشتا كۆپ قىيىنلىقىم. چۈنكى ئۆزۈمگە بىر دوختۇر. يەنى ئېيتىلىۋاتقان «ئاق خالاتلىق پەرىشتە» نىڭ بىرسى. لېكىن شۇ ئاتالمىش بەزى «پەرىشتىلەر» نىڭ پەرىشتىلەرگە خاس بولمىغان ئىشلىرىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ، قۇلۇقىم بىلەن ئاڭلاپ ھەم جاپاكەش دېھقانلىرىمنىڭ شۇ «پەرىشتىلەر» نىڭ ئالدىغا زور ئۈمىد بىلەن كىرىپ، قاقسەنەم بولۇپ چىقىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ۋىجدانم ئازابلاندى. ئاخىرى قولۇمغا قەلەم ئالدىم.

بەزى دوختۇرخانىلارنىڭ يېزىپ بەرگەن رېتسېپىدىكى دورىلارنىڭ تولىسى يۇقىرى باھالىق دورىلار

يېقىندا بىر مۇخبىر يېنىك دەرىجىدىكى كۆز ئاغرىقىغا گىرىپتار بوپقىلىپ، بىر كىچىك دوختۇرخانىغا بارغان. دوختۇر يېزىپ بەرگەن كۆزگە تېمىتىدىغان دورىنىڭ دوختۇرخانىدىكى باھاسى 15.70 يۈەن بولغان. مۇخبىر ئۆزىنىڭ كەسپى قىزىقىشى تۈپەيلىدىن دوختۇرخانى-

ئاگاڭ ۋە دادا بولۇڭ

دورخانغا كېسىل.

دورا تەننەرخى: ئون ھەسسەلەنگەندىن

كېيىن ئاندىن باھا بېكىتىلىش

مۇبادا سىز 100 يۈەن خەجلىپ سېتىۋالغان بىر قۇتا دورا بەزىدە ئون يۈەن ياكى بەش يۈەن بولۇشى مۇمكىن. ئەمەلىيەتتە دۆلەت ئىچىدىكى بەزى يېڭى دورىلارنىڭ باھاسىنى بېكىتىشتە مۇشۇ ھەسسە مەۋجۇد. مەسالەن، باشتا ئېيتىلغان كۆز دورىسىنى ماسالغا ئالسا، زاۋۇتتىن چىقىش باھاسى 3.50 يۈەن بولغان بىر دورىنىڭ باھاسى تۆت ھەسسە ئۆرلەپ 15.70 يۈەن بولغان. بەزى يېڭى دورىلارنىڭ باھاسى ئۆرلەپ ھەتتا ئون ھەسسە ئېشىپ كېتىشى مۇمكىن. بىر دورا شىركەتنىڭ دىرېكتورى چۈشەندۈرۈپ: ھازىر سېتىۋاتقان بەزى دورىلارنىڭ تەننەرخى ئەمەلىيەتتە سېتىۋاتقان باھاسىنىڭ ئوندىن بىرىگە توغرا كېلىدىغانلىقىنى ئېيتقان.

ئەمەلىيەتتە دورىلارنىڭ باھاسى بويىچە يۇقىرى بولغان بىلەن دورا زاۋۇتلىرى ئانچە كۆپ پايدا ئېلىپ كېتەلمەيدۇ. چۈنكى دورىلارنىڭ زاۋۇتتىن چىقىش باھاسى ئادەتتە يۇقىرى بولمايدۇ. يۇقىرى بولىدىغىنى بەزى دوختۇرخانىلارنىڭ كېسەللەرگە سېتىپ بېرىدىغان پارچە باھاسىدۇر. بۇنىڭدا ئاساسلىق رول ئويناۋاتقنى دورىلارنىڭ شېرىنكانسى بولۇپ، دورىلارنىڭ باھاسى قانچە يۇقىرى بولسا، ئېرىشىدىغان شېرىنكانە شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ.

ھازىر دورا زاۋۇتلىرىنىڭ رىقابىتى ئىنتايىن كەسكىن بولۇپ، چەرىكلەشكەن بەزى دوختۇرخانىلارغا كۆپ شېرىنكانە بەرمەسە دورىلارنى ساتالمايدۇ. شۇڭا دورا باھاسىنى يۇقىرى قويىمسا دوختۇرخا بېرىدىغان پۇل نەدىن كېلىدۇ؟

ئەگەر دۆلىتىمىزنىڭ باھا تارماقلىرى بېكىتكەن قائىدە - تۈزۈم بويىچە بولسا دورىلارنىڭ توپ ۋە پارچە سېتىلىش باھا پەرقى % 30 تىن ئېشىپ كەتمەسلىكى كېرەك. مۇنداقچە ئېيتقاندا، توپ سېتىلىش باھاسى بەش يۈەنلىك دورىنىڭ پارچە سېتىلىش باھاسى 6.50 يۈەندىن ئېشىپ كەتمەسلىكى كېرەك.

لېكىن شۇنچە يۇقىرى باھالىق دورىلار قانداقچە باھا تارماقلىرىنىڭ تەستىقىدىن ئۆتۈپ كېتىدۇ؟ بۇ نېمە ئۈچۈن؟

كەسپىي كىشىلەرنىڭ ئاشكارىلىشىچە، خېلى كۆپ دورا زاۋۇتى دورىلارنىڭ تەننەرخى، ئېلان چىقىمى ۋە سېتىلىش چىقىملىرىنى يۇقىرى ھېسابلاپ يۇقىرىغا يوللايدۇ. دورىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىلىشى جەريانى مۇرەككەپ، تېخنىكىلىق كۈچلۈك بولغاچقا، ھۆكۈمەت باھا تارماقلىرى ھەرخىل دورىلارنىڭ ھەقىقىي تەننەرخىنى بەزى ھاللاردا ئاسانلىقچە توغرا ئىگىلىيەلمەيدۇ. شۇنداق قىلىپ بەزى دورا زاۋۇتلىرىنىڭ چىقىرىپ بەرگەن يالغان باھاسى باھا تارماقلىرىدىن ئوڭۇشلۇق ئۆتۈپ كېتىدۇ. شۇنداق قىلىپ تەننەرخى بىر نەچچە يۈەنلىك دورىنىڭ پارچە سېتىلىش باھاسى نەچچە ئون يۈەن قىلىپ بېكىتىلىپ قالىدۇ.

دورا ئېلانى: پۇلنى قانچە كۆپ خەجلىسە

سېتىلىشى شۇنچە كۆپ بولىدۇ

ئەمەلىيەتتە دورا باھاسىنى بېكىتىشتە بەزى دورا زاۋۇتلىرىنىڭ دورا ئېلانلىرى خېلى زور سالماقنى ئىگىلەيدۇ.

مەلۇم دورا زاۋۇتى 1996 - يىلى يېڭى ئىشلەپچىقارغان دورىغا ئېلان بەرمەي زىيان تارتقان. 1997 - يىلى 10 مىليون يۈەن خەجلىپ

دورنى ئېلان قىلدۇرغاندىن كېيىن دورىنىڭ سېتىلىشى شىددەتلىك ئۆرلەپ 100 مىليون يۈەنگە يەتكەن.

1998 - يىلىغا كەلگەندە بۇ دورا زاۋۇتى يۈرەكلىك ھالدا 20 مىلىيون يۈەن خەجلىپ دورىسىنى ئېلان قىلدۇرغان. دورىنىڭ سېتىلىشىمۇ 220 مىليون يۈەنگە يەتكەن. 1999 - يىلىغا كەلگەندە زاۋۇتنىڭ يۈردىكى تېخىمۇ يوغىناپ 200 مىليون يۈەن خەجلىپ مەملىكەتنىڭ ھەر بىر بۆلۈكى - پۇشقاقلرىغىچە ئېلان بەرگەن. دورىنىڭ سېتىلىشىمۇ مۇنا - سىپ ھالدا 860 مىليون يۈەنگە يەتكەن. شۇنىڭدەك، سېتىلىش قانچە يۇقىرى بولغانسىمۇ ئېرىشكەن ساپ پايدىمۇ شۇنچە يۇقىرى بولغان. بۇ پۇللار نەگە كېتىدۇ؟ جاۋابى ناھايىتى ئاددىي بولۇپ، ھەممەسى سېتىلىش ھالقىلىرىغا سەرپ قىلىنىدۇ. سېتىلىش كىرىمى يۇقىرى بولسا شېرىنكانىمۇ مۇناسىپ يۇقىرى بولىدۇ. بۇ ئېلان چىقىملىرىنى دورا باھاسىغا قوشماي نەگە قوشىدۇ؟ ئاخىرىدا دەردنى تارتىدىغىنى، شۇ چىقىملارنى كۆتۈرىدىغىنى يەنىلا كېسەللەر بولىدۇ.

دورا ۋاكالىتچىسى: دوختۇرنى

توغرىلاشنىڭ يەتتە قەدىمى

دورا زاۋۇتلىرىنىڭ ئېلان ھەققى بىلەن سېلىشتۇرغاندا دورىلارنىڭ سېتىلىش جەريانىدىكى باھا قوشۇش ئەڭ چوڭ قاراڭغۇ ئۆلچەم بولىدۇ. بۇ جەرياندا دورا ۋاكالىتچىلىرى ئالاھىدە رول ئوينايدۇ. دورا ۋاكالىتچىلىرى دېگىنىمىز دورا زاۋۇتى ئۆزىنىڭ دورىلىرىنى سېتىش ئۈچۈن ياللىۋالغان دورا تەشۋىقاتچىلىرى بولۇپ، زاۋۇت بىلەن دوختۇرخانا ئوتتۇرىسىدىكى ۋاستىچىلەردۇر.

دورا ۋاكالىتچىلىرىنىڭ رولى چەت ئەللەردىكى دورا زاۋۇتلىرىغا ئوخشاش دورىنىڭ ئۈنۈمىنى تونۇشتۇرۇش بىلەن توختاپ قالماي بەلكى ئاساسلىق خىزمىتى دوختۇرخانا ۋە دوختۇر بىلەن بولغان مۇناسىۋەتكە كۈچەيدۇ. بۇ خىل «مۇناسىۋەت خىزمىتى» تەرتىپى ئومۇمەن يەتتە قەدەم بويىچە ئېلىپ بېرىلىدۇ.

1. دوختۇرخانا دورا بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بىلەن تونۇشۇپ، شاكىشى ئارقىلىق دورىنى كلىنىكا دوختۇرلىرى سىناق قىلىپ ئىشلىتىشكە كۆرسەتمە بەرگۈزۈش، بۇ ئوتتۇرىدا ئەلۋەتتە دورا بۆلۈمى باشلىقىغا نەپ تېگىدۇ.

2. دورا ئىشلەتكەن كلىنىكا بۆلۈم باشلىقى بىلەن مۇناسىۋەتنى ياخشىلاپ، بۆلۈم باشلىقىغا شېرىنكانە بېرىش ئارقىلىق بۆلۈم باشلىقى ياكى دوختۇر بىر پارچە شۇ خىل دورىنى ئىشلىتىش ئىلتىھاسىنى يېزىپ، دوختۇرخانا دورا كىرگۈزۈش كومىتېتىغا يوللاشقۇزۇش.

3. دورا كىرگۈزۈش كومىتېتى يىغىن ئېچىپ تەستىقلاشتىن ئاۋۋال چوقۇم ئاساسلىق مەسئۇل دوختۇرخانا باشلىقى، كومىتېتتىكى مۇھىم ئەزالارنى، دورا بۆلۈمى باشلىقىنى ۋە مۇناسىۋەتلىك دوختۇرلارنى سېتىۋېلىشى كېرەك.

4. دوختۇرخانىنىڭ مال سېتىۋالغۇچىسى، ئىسكىلاتچىسى، ھالىيە خادىملىرىغا ئازراق نەپ بېرىپ قويۇش كېرەك. شۇنىڭدا دوختۇرخانا دورىنى تېزىرەك سېتىۋالىدۇ.

5. دورا كىرگەندىن كېيىن ئوڭۇشلۇق ھېساب بوغۇش ئۈچۈن بەزى ھالقىلارنى راۋانلاشتۇرۇش كېرەك.

6. ئاندىن ھەر بىر رېتسىپ يېزىش ھوقۇقى بار دوختۇر بىلەن مۇناسىۋەت باغلاپ، دوختۇر ئارقىلىق كېسەللەرگە شۇ دورىنى ئىشلەتكۈزۈش. بۇ ھالقىدا دوختۇرخانا چوقۇم دورا شېرىنكانىسى بېرىش

ئاخىرقى سۆز

خۇلاسە كالا، يۇقىرىقىدەك دورا باھاسى يۇقىرى بولۇشنىڭ ئەڭ ئاخىرقى مۇھىم ھالقىسى يەنىلا «ئاق خالاتلىق پەرىشتە» ئاتالغان، كەسپى ئەخلاق بۇرچىنى ئۇنتۇغان بەزى ئىنساپسىز دوختۇرلار ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشىدۇ. ئەگەر شۇ «ئاق خالاتلىق پەرىشتە» لەر ئىنسانىي پەزىلىتى بىلەن ياشىسا، تېببىي ئەخلاققا ھۆرمەت قىلسا، ئۆز پۇقرالىرىنىڭ نامرات دېھقانلىرىنىڭ جاپالىرىنى چۈشەنسە، ئىنساپى بولسا، شۇ خىل باھاسى ئەشۇنداق ھەددىدىن زىيادە يۇقىرى دورىلارنى ھەرگىز كېسەل-لەرگە تونۇشتۇرماستىن ھەم رېتسېپ قىلىپ يازماس ئىدى. بەلكى رولى شۇنىڭغا ئوخشايدىغان، شۇ كېسەلنى داۋالىيالايدىغان ئەرزان باھالىق دورىنى (دوختۇر بولۇش سۈپىتىم شۇكى بىلەن ئەسكەرتىپ قويماي، بەزى زىبىر ئېغىر كېسەللەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا، شۇ ئەرزان دورىلار بىلەن نۇرغۇن كېسەلنى داۋالاپ ساقايتقىلى بولىدۇ) يېزىپ داۋالار ئىدى. شۇ «ئاق خالاتلىق پەرىشتەلەر» گە مۇراجىتىم: ئىنساپ قىلىڭلار. ھازىرقى ئېلىۋاتقان ھالال مائاشىڭلار بىلەنمۇ گۈلدەك تۇرمۇش كەچۈرەلەيسىلەر. بولمىسا جاپاكەش، نىمجان دېھقانلىرىمىزنىڭ، ئىش ئورنىدىن قالغان ئىشچىلىرىمىزنىڭ تۇرمۇشىغا قاراپ بېقىڭلار. شۇلارمۇ ئازغىنە كىرىم بىلەن ياشاپ كېتىۋاتىدۇ. بىزدە ئاتا-بوۋىمىزدىن قالغان ماقال بار: «كىشىنىڭ ھەقىقىي يېسەك ھامان بىر كۈنى كانىيىڭدىن بوغدۇ.» شۇ ئىنساپ قىلىپ، ئۆزىمىزنىڭ خەلق قەلبىدىكى «ئاق خالاتلىق پەرىشتە» دېگەن ئالىجاناب ئوبرازىغا داغ تەڭگۈزەيلى.

پايدىلانغان ماتېرىيال: جۇڭگو توقۇمىچىلىق نەشرىياتى نەشر قىلغان «ئاۋام كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان توققۇز چوڭ قىزىق پاراڭ» دېگەن كىتابچە. ئاپتور: ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى تېخنىكا ئىشچىلار مەكتىپى دوختۇرخانىسىنىڭ دوختۇرى

2005 - يىل 3 - مارت، شەھىرى غۇلجا

كېرەك. بېرىلىدىغان شېرىنكانە قانچە يۇقىرى بولسا، دوختۇر بۇ دورىنى كېسەلگە شۇنچە كۆپ ئىشلىتىدۇ.

7. دوختۇرنىڭ ئالدىدىن شېرىنكانىسىنى ھېسابلاش ئۈچۈن چوقۇم رېتسېپنى ستاتىستىكا قىلىش كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن دورىخانىدەكى مۇناسىۋەتلىك رېتسېپ ساقلىغۇچىلارغا نەچچە مۇچەن رېتسېپ ستاتىستىكا ھەققى تاپشۇرۇش كېرەك.

بۇ يەتتە قەدەم ئۈچۈن دورا زاۋۇتى نەچچە ئون مىڭ يۈەنلەپ پۇل خەجلەيدۇ. دورا شېرىنكانىسىنى بېرىش يوللىرى ھەرخىل بولۇپ، بەزىلىرى نەق پۇلنى بىۋاسىتە دوختۇرغا بېرىدۇ. بەزىلىرى بۆلۈم باشلىقىغا بېرىپ، بۆلۈم باشلىقى دوختۇرلارنىڭ يازغان دورىسىنىڭ ئاز - كۆپلىكىگە قاراپ ئۆلەشتۈرۈپ بېرىدۇ. ئەلۋەتتە، بۆلۈم باشلىقى ئۆزى كۆپ قىسمىنى قايرىۋالىدۇ. يەنە بەزىلىرى دوختۇرلارنىڭ ئۆگىنىشكە قاتنىشىش ھەققى، ساياھەت - كۆڭۈل ئېچىش ھەققى، تېلېفون ھەققى قاتارلىقلارنى كۆتۈرۈۋېتىش قاتارلىق شەكىللەردە بولىدۇ.

مۇشۇنداق پايدىنىڭ قىزىقتۇرۇشىدا بەزى دوختۇرلار ئۆزىنىڭ كەسپى ئەخلاقىنى ئۇنتۇپ، ئاۋام پۇقرانى قاغىمىز قاقشاتماقتا. ھازىر بەزى دوختۇرخانىلاردا دوختۇرلارنىڭ باشقۇرىدىغان كېسەل كارىۋىتى قانچە كۆپ بولسا ئېرىشىدىغان كىرىمىمۇ شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ. شۇڭا دوختۇرخانىدا دوختۇرلارنىڭ ئۆزئارا كېسەل تالاشىش ئەھۋالى ئېغىر. بۇ ھەرگىز شۇ دوختۇرنىڭ جاپاغا چىداپ ئىشلەپ، كۆپرەك كېسەل كۆرۈپ ئۆز كەسپى بىلىمىنى ئاشۇرۇش مەقسەت قىلىنغان بولماستىن، ئېرىشىدىغان پايدىنى كۆپەيتىش مەقسەت قىلغانلىقىدىندۇر.

ھېلىقى مەركىزىي شەھەردىكى بەزى چوڭ دوختۇرخانىلاردا ئىش-ئەۋاتقان بەزى ساۋاقداشلىرىمىزنىڭ ئايدا ئالدىدىن شېرىنكانىسى نەچچە مىڭ يۈەندىن ئون مىڭ يۈەنگىچە يېتىپ بارىدۇ. كىچىك شەھەرلەر-دىكىلەرنىڭمۇ مىڭ يۈەندىن كەم ئەمەس.

مۇلاھىزىگە قوشۇمچە:

«ئاق خالاتلىق پەرىشتە» لەر قانداق چۈشكۈنلەشتى؟

— ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ داۋالاش ساھەسىدىكى ئەڭ چوڭ پارا بېرىش دېلوسىنىڭ پاش قىلىنىشى تۈڭ ۋېينىن، شۇ جېي

لىق»، يەنى دورىغا شېرىنكانە ئالماسلىق؛ داۋالاش ئۈس-كۈنلىرى ۋە داۋالاشقا ئىشلىتىدىغان خورايدىغان ماتېرىياللارنى سېتىۋېلىش - سېتىشتا شېرىنكانە ئالماسلىق؛ كېسەللەر ۋە ئۇلارنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بەرگەن قىزىل بولاق (بۇيۇم) نى ئالماسلىق، مېھماندارچىلىقنى قوبۇل قىلماسلىق؛ رېتسېپتىن تاپان ھەققى ئالماسلىق، چوڭ رېتسېپ يازماسلىق، قالايمىقان تەكشۈرمەسلىك؛ كېسەل تونۇشتۇرۇشنى باھانە قىلىپ تونۇشتۇرۇش ھەققى، چاي پۇلى ئالماسلىق؛ رېتسېپقا دورا قوشۇۋالماستىن، كېسەللەرگە دورا ياكى باشقا بۇيۇملارنى ساتماستىن، دېگەن سۆزلەر يېزىلغان.

بۇ دوختۇرخانا نېمە ئۈچۈن بۇنداق قىلىدۇ؟ بۇنىڭغا 2005 - يىلى سېنتەبىر، ئۈرۈمچى شەھىرى يېڭىشەھەر رايونى خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ بۇ دوختۇرخانىنىڭ ئىنتىزام تەكشۈرۈش تارمىقىغا بەرگەن

ئىچكىرى ئۆلكىدىكى مەلۇم دورا زاۋۇتىنىڭ بىر دورا ۋاكالىتچىسى بىر يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت ئىچىدە، دورىلارغا شېرىنكانە بېرىش ئارقىلىق شىنجاڭدىكى مەلۇم بىر دوختۇرخانىنىڭ 119 نەپەر دوختۇرىنى «ئەسەر» قىلىۋالغان. بۇ دوختۇرلارنىڭ ئالغان شېرىنكانىسى 540 مىڭ يۈەنگە يەتكەن...

دوختۇرلار يانچۇقىغا ئاگاھلاندىرۇش كارتىسى سېلىپ ئىشقا چىقىدىغان بولدى.

2005 - يىلى ئۆكتەبىردىن باشلاپ شىنجاڭدىكى مەلۇم دوختۇرخانىنىڭ دوختۇرلىرى ئىشقا چىققاندا سېرىق رەڭلىك كارتا سېلىۋالدىغان بولدى. كارتىنىڭ ئالدى تەرىپىگە «تېببىي خادىملارنىڭ ھەرىكەت ئۆلچىمى بويىچە ئاگاھلاندىرۇش كارتىسى» دەپ؛ ئارقىسىغا «ئالتىن قىلما»

تەكلىپى سەۋەب بولغان.

بىر پورتمان ئارقىلىق پارا بەرگۈچى لاشكارىلانىدى

2004 - يىلى نوپابىردا، ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئولتۇرۇشلۇق بىر موماي مەلۇم دوختۇرخانىغا كېسىل كۆرسەتكىلى كەلدى. ئۇ، ئادەم- لەرنىڭ كۆپلۈكىنى كۆرۈپ، بىر ئورۇندۇقتا ئولتۇرغاچ نومۇر ئېلىش نۆۋىتىنى كۈتتى. ئۇ موماي ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ يېنىدىكى ئورۇد- دۇقتىن قارا رەڭلىك بىر پورتماننى تېپىۋالدى ھەم بۇ پورتماننى دوختۇرخانىنىڭ سېستراسىغا تاپشۇرۇپ بەردى. سېسترا پورتماننى ئېچىپ بىر تۇتام قەغەزنى كۆردى، ئۇلارغا شىنجاڭدىكى مەلۇم دوخ- تۇرخانىدىكى بىر قىسىم دوختۇرخانىلارنىڭ قايسى ۋاقىتتا كېسىلەرگە قانداق دورا ۋە ئۇنى قانچە قۇتا يېزىپ بەرگەنلىكى قاتارلىق ئەھ- ۋاللار خاتىرىلەنگەنىدى. پورتماندا يەنە بانكا كارتىسى بىلەن ئىسىم كارتۇشكىسى بار ئىدى. سېسترا بۇ قەغەزلەرگە نېمىلەرنىڭ يېزىلغان- لىقىنى چۈشىنىپ، پورتماننى دەرھال دوختۇرخانىنىڭ ئىنتىزام تەكشۈ- رۈش تارمىقىغا تاپشۇرۇپ بەردى.

بىر نەچچە سائەتتىن كېيىن، بۇ پورتمان شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتىنىڭ ئىنتىزام تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسىغا يەت- كۈزۈپ بېرىلدى. تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسىدىكى خادىملار پورتماندىن ئىچكىرى ئۆلكىدىكى مەلۇم دورا زاۋۇتىنىڭ مۇدىرى ساۋ جياڭنىڭ ئىسىم كارتۇشكىسىنى تاپتى. ئۇلار باشقۇرۇش تەۋەلىكى مەسلىسىنى ئويلاشقاندىن كېيىن، دەرھال ئۈرۈمچى شەھىرى يېڭىشەھەر رايونى خەلق تەپتىش مەھكىمىسىگە تېلېفون بەردى.

ساۋ جياڭ دورىگەرلىك ساھەسىدىكى كونا مال ساتقۇچى بولۇپ، شىنجاڭدىكى چوڭ دوختۇرخانىلاردىكى دوختۇرخانىلارنىڭ ئەھۋالىنى بەش قولىدەك بىلەتتى. ئىككى ئورۇن مەسلىھەتلەشكەندىن كېيىن، تەپتىش مەھكىمىسى ساۋ جياڭنى بۆسۈش ئېغىزى قىلىپ تەكشۈرۈشنى قارار قىلدى.

ئىككى كۈندىن كېيىن، تەپتىشلەر ئاخىر ساۋ جياڭ ۋە ئۇنىڭ خوتۇنى ۋاڭ سىخەننى «قارماق» قانۇن بويىچە ئۇلارنىڭ تۇرالغۇسىنى سوراق قىلغاندا ئەر - خوتۇن ئىككىلەن دورىغا شېرىنكانە بەرگەنلە- كنى قەتئىي ئېتىراپ قىلمىدى. ساۋ جياڭ يەنە دوختۇرخانىلار بىلەن بى- ۋاستە ئۇچراشمايدىغانلىقىنى، ئادەتتە ئايالىنىڭ ئالاقىسىدىغانلىقىنى، ئۆزىنىڭ ھېچنېمىنى بىلمەيدىغانلىقىنى ئېيتتى. تەپتىش مەھكىمىسى يېتەرلىك ئىسپات تېپىش ئۈچۈن، قانۇن بويىچە ئۇلارنىڭ تۇرالغۇسىنى ئاقتۇرۇپ، قارا تاشلىق ئۈچ خاتىرە دەپتەرنى تاپتى. خاتىرە دەپتەر- لەرگە شىنجاڭدىكى مەلۇم دوختۇرخانىدىكى دوختۇرخانىلارنىڭ دورىغا شېرىنكانە ئالغانلىقىغا دائىر كونكرېت ئەھۋاللار: دوختۇرخانىلارنىڭ ئىس- مى، بۆلۈمى، بەرگەن دورىسى، قانچىلىك شېرىنكانە ئالغانلىقى ناھا- يىتى ئېنىق خاتىرىلەنگەنىدى. بۇ دوختۇرخانىلارنىڭ ئىچىدە يەنە بىر قە- سىم پېشقەدەم مۇتەخەسسسلەر مۇ بار ئىكەن.

پاكت ئالدىدا ۋاڭ سىخەن ئۆزىنىڭ پارا بېرىش جەريانىنى ئەينەن

تاپشۇردى.

119 نەپەر دوختۇرخانىدا 540 مىڭ يۈەن پارا ئالدى

ۋاڭ سىخەن ئىچكىرى ئۆلكىدىكى بىر دورا زاۋۇتىنىڭ دورا ۋا- كالىتچىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن، دورىسىنى قانداق تەشۋىق قىلىشنى بىلەتتى. دورىغا خېرىدار چاقىرىشقا قاتنىشىش ئارقىلىق، ئۇ شىنجاڭ- دىكى دۆلەت ئىلكىدىكى بىر نەچچە دوختۇرخانىدىكى دوختۇرخانىلارنىڭ ئاساسىي ئەھۋالىنى ئىگىلىدى. ئاندىن ئۇ نەزەرىنى ئۈرۈمچىدىكى دۆلەت ئىلكىدىكى دوختۇرخانىلاردىكى دوختۇرخانىلارغا قاراتتى.

2003 - يىلى ئاپرىلدىن باشلاپ ۋاڭ سىخەن شىنجاڭدىكى مەلۇم دوختۇرخانىغا دائىم قاتراپ، دوختۇرخانىلارغا رېتسىپ يازغاندا ئۆزىنىڭ زاۋۇتىنىڭ دورىسىنى يېزىپ بەرسە، كۆڭلىنى بىلدۈرىدىغانلىقى توغ- رىسىدا ۋەدە بەردى. دەسلەپتە دوختۇرخانىلار ئۇنىڭغا ئانچە پەرۋا قىلىپ كەتمىدى. ۋاقىتنىڭ ئۆزىدىكى بىلەن بىر قىسىم دوختۇرخانىلار پۇلنىڭ جەلپ قىلىشىغا بەرداشلىق بېرەلمىدى. شۇنىڭ بىلەن دورا ۋاكالەتچە- سى بىلەن دوختۇرخانىلار ئوتتۇرىسىدا ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈشتەك رەزىل «ئويۇن» ئوتتۇرىغا چىقتى. ئۇ مۇناسىۋەت ئارقىلىق بۇ دوختۇرخانىنىڭ دورىخانىسىدىكى خىزمەتچى خادىملارنى سېتىۋالدى ھەم دورىخانىدىكى خىزمەتچى خادىملار ئارقىلىق دوختۇرخانىلار يازغان رېتسىپنى ستاتىستىكا قىلدى. ۋاڭ سىخەن ئۇلارنى خاتىرىلەپ، ئاندىن دوختۇرخانىلارغا «رەھمەت» ئېيتتى. 2004 - يىلىغىچە بولغان بىر يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت ئىچىدە، بۇ دوختۇرخانىدىكى 119 نەپەر دوخ- تۇر ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، ۋاڭ سىخەن بەرگەن دورا شېرىنكانە- سىنى ئوخشىمىغان دەرىجىدە ئالدى. ئۇلار ئالغان شېرىنكانەنىڭ ئو- مۇمى سوممىسى 540 مىڭ يۈەندىن ئاشتى.

تەپتىش ئورگىنى ۋاڭ سىخەن ئارقىلىق ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ تېببىي دورا ئوبوروت ساھەسىنى تىترەتكەن بۇ چوڭ دېلونى پاش قىلدى. بۇ دېلوغا چېتىشلىق دوختۇرخانىلارنىڭ كۆپلۈكى كىشىنى ھەققە- تەن چۆچۈتىدۇ. تەپتىش ئورگىنى بۇ دېلونى بېجىرىش جەريانىدا، بۇ دوختۇرخانىنىڭ بەزى تۈزۈملىرىدە يوقۇق بارلىقىنى بايقاپ، بۇ دوختۇرخانىغا تەپتىش تەكلىپى بەردى. شۇ سەۋەبلىك بۇ دوختۇرخا- نىدىكى دوختۇرخانىلار يانچۇقغا ئاگاھلاندىرۇش كارتىسى ئېلىپ ئىشقا چىقىدىغان بولدى.

نۆۋەتتە بۇ دوختۇرخانىدىكى 119 نەپەر دوختۇر تەپتىش ئورگە- نىنىڭ تەربىيىسىدە، دورا شېرىنكانەسى ئالغانلىق مەسلىسىنى ئېتىراپ قىلدى ھەم ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئالغان پۇلنى تەپتىش ئورگىنىغا تاپ- شۇرۇپ بەردى. دوختۇرخانا تەپتىش ئورگىنىنىڭ تەكلىپى بويىچە مۇناسىۋەتلىك تۈزۈش ۋە جازالاش تەدبىرلىرىنى تۈزدى، ۋاڭ سى- خەنمۇ قانۇننىڭ جازاسىغا تارتىلدى.

(ماقالىدىكى كىشى ئىسىملىرى ئۆزگەرتىلگەن)

«شىنجاڭ گېزىتى» 2005 - يىلى 23 - نوپابىر سانىدىن

تەھرىراتىمىزنىڭ ئالاھىدە ئۇقتۇرۇشى

پوچتىدىن قەلەم ھەققى سېلىشتا قۇلايلىق بولۇشنى كۆزدە تۇتۇپ، ئاپتورلار تەھرىراتىمىزغا ئەسەر ئەۋەت- كەندە كىملىكىنىڭ كۆپەيتىلگەن نۇسخىسىنى ئۆز يازمىسىغا چاپلاپ يوللىشىنى سورايمىز.

— «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىراتى

تۈگۈنلۈك ① تۈگۈنلۈك ئېسىل يىللىرى پىزىلەتتۇر

ليۇبەيۈ ئەمەلىيەتتە 21 - ئەسىرنىڭ بېشىدا، يېشى 80 دىن ئاشقان بىر ۋاقىتتا ئۆزىنىڭ ئۆتمۈشتە سادىر قىلغان بەزى خاتالىق - نا- ھەقىقەتلىرىدىن قاتتىق بىئارام بولغان، ھەسرەت - نادامەت قىلغان ھەتتا ئاشكارا ئۆزرە سورىغانىدى. ئۇنىڭ شۇ سەمىيىتى ۋە غەيرەت- تىمۇ ھەممىزنى چوڭقۇر تەسىرلەندۈرگەن. گەپ، «سەددىچىن» زۇرۇنلىنىڭ 2001 - يىلى 1 - ساندىكى 30 مىڭ سۆزلۈك «تۈنۈگۈن كېچىدە سوققان كۈز شامىلى غازاڭ قىلدى يايپىشىل كۆكۈرۈپ تۇرغان دەل - دەرەخنى» سەرلەۋھىلىك نەسرې ماقالىدىن باشلاندى. شۇ- گۇاڭخۇي يۈرەك قېنى بىلەن يازغان بۇ ئەسلىمدە «ئوڭچىلارغا قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى» ئارقا كۆرۈنۈش قىلىنىپ، ئۆزىنىڭ ئارمىيە ئىچىدىكى «ئوڭچى» قىلىپ قويۇلغانلىقى، ھەتتا باۋدىڭ ناھىيىسى- دىكى بىر دېھقانچىلىق مەيدانىغا ئۆزگەرتىشكە ماڭدۇرۇلغانلىقى، بۇ- لار پۈتكۈل جەريانى بىلەن بايان قىلىنغان. ئەسلىمە بېسىلىپ چىققان- دىن كېيىن، ليۇبەيۈ شۇ يىلى 29 - مارتتا شۇگۇاڭخۇيغا خەت يېزىپ: بۇ ماقالىدىكى «گەپ - سۆزلەر تاراملاپ تۆكۈلگەن كۆز يېشىغا

مەشھۇر يازغۇچى ليۇبەيۈ كېسەل بىلەن 2005 - يىلى 24 - ئاۋ- غۇستتا 89 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتتى. ئۇ ئېلىمىزدە مەشھۇر يازغۇچى بو- لۇپ، ئۆز ئۆمرىدە ناھايىتى كۆپ ئەسەر يازغان. ئۇنىڭ ئۆمرىنىڭ ئا- خىرقى يىللىرىدا ھەممىدىن ئۇزاق ۋاقىت سەرپ قىلىپ، ھەممىدىن كۆپ ئەجر قىلىپ ۋە ھەممىدىن كۆپ ئېتىبار بىلەن يازغان ئەسىرى «قەلب سەرگۈزەشتىسى» بولدى. بۇ سەرگۈزەشت روماندا ۋىجدان بايانلىرى بار، ئوتتەك قىزغىن مۇھەببەتمۇ بار، چەكسىز دوستلۇق مېھرىمۇ بار، ئۆزىگە قارىتىلغان رەھىمسىز لەنەت - نەپرەتمۇ بار ②، ئاجايىپ زور خۇشھاللىقمۇ، چوڭ دەرد - ھەسرەتمۇ بار (خەنزۇچە: «جۇڭگو ياشل- رى» گېزىتىنىڭ 2005 - يىلى 29 - ئاۋغۇست سانىغا قاراڭ).

«تۈگۈنلۈك ئېسىل يىللىرى» تۈگۈنلۈك

ئوخشايدۇ. ھەق گەپلەر يۈرىكىمنى ئەزدى» دېگەن ۋە «سىزنىڭ شۇ جەرياندا تارتقان دەرد - ئەلەملەر ئىكەنلىكىڭىزگە مەن زامەن بولىدۇم. يولداش شۇگۇاڭخۇي، ئالدىڭىزدا مەن يۈزۈمنى كۆتۈرەلمەيمەن، يۈرىكىم ئۆرتەلمىدۇ. سىزدىن ئەپۇ سوراڭىزدا يۈزۈم چىدىمايدۇ» دەپ ئۆزىنى ئەيىبلەگەن ۋە شۇنىڭ ئۈچۈن «يىراق يەردە بولساممۇ سىزگە چوڭقۇر ئۆزىڭىزغا ھەق بىلدۈرىمەن، قىلمىشىم ئۈچۈن كەچۈرۈم سورايمەن» دېگەن (خەنزۇچە: «ئىشچىلار گېزىتى» نىڭ 2001 - يىلى ئۆكتەبىر سانىغا قاراڭ).

ياشىنىپ قالغان ليۇبەيىنىڭ بۇ نادامەتلىرى ③ يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر قېتىدىن چىققان چىن سۆز. شۇنىڭ ئۈچۈن ۋەزىنى تولىمۇ ئېغىر. شۇگۇاڭخۇي بۇ ھەقتە يازغان جاۋاب خېتىدە: «ئۆتۈپ كەتكەن دەرد - ئەلەملەر ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئاداۋەتلەردىن پەيدا بولغان ئەمەس، بەلكى دەۋرنىڭ، تۈزۈمنىڭ خاتالىقىدىن بولغان: بۇ - نىڭدا شەخسنىڭ مەلۇم جاۋابكارلىقى بولسىمۇ، ئاساسىي ۋە ئومۇمىي جاۋابكارلىقى يوق» دېگەن بولسىمۇ، لېكىن قىلمىشلىرىنى ئۆز بېشىدىن بىۋاسىتە ئۆتكۈزگەن، ئۆزى قول سېلىپ ئىشلىگەن ئادەمنىڭ قانداقلا بولمىسۇن تارىخ ئالدىدا جاۋابكار بولۇشى شەرت، تۈزۈمنى قالغان قىلمىشلىرىنى يارىمايدۇ. دېمەك، جاۋابكارلىقى باتۇرلۇق بىلەن ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ، زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان ئادەملەرگە ئۆزىدىن خاھلىق ئېيتىش قىممەتلىك مەسئۇلىيەتچانلىقنىڭ ئىپادىسى. كىشىلەر ئۆتۈپ كەتكەن شۇ تارىخنى ئۇنتۇپ كېتىۋاتقان ھازىرقى شارائىتتا ئەنە شۇنداق يۈرەكنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىن چىققان، ئۆزىنىڭ قىلمىشلىرىغا ئۈزلۈكسىز پۇشايمان يەپ ئۆتكۈزۈش تولىمۇ قەدىرلىك پەزىلەت.

ئەيىبىسىز ئادەم بولمايدۇ. «ئادەم خاتالىشىۋاتقان ئەۋلىيا ئەمەس». خاتالىشىۋاتقان بەزى ئادەملەر ئۆزىنى ئۇچۇر - بۇجۇرگىچە تەكشۈرىدۇ، ۋىجدانەن سوئال - سوراقتا تارتىدۇ. مەسالەن: لۇشۈن، روسو ④. ئون يىل يېغا ⑤ بولغان «بەتئىيەت ئىنقىلابى» شەخسلەرنىڭ پاجىئەسى ئەمەس، ئەلۋەتتە. يۈز بەرگەن خاتالىقلارنى پارتىيە جاسارەت بىلەن ئۆز ئۈستىگە ئالدى، مانا بۇ پارتىيەنىڭ يۈزىنىڭ يورۇق ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەپ بېرىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ شەخسىي جاۋابكارلىقتىن خالىي بولۇش مۇمكىن ئەمەس. چۈنكى پار-تىيە ئۆزىنىڭ مىليونلىغان ئەزاسىدىن تەركىب تاپىدۇ. بىر مەزگىللىك تارىخىمۇ شۇ مەزگىلدىكى تارىختا ياشىغان ئادەملەر ئۆز قولى بىلەن يازغان بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھېچكىم تۈرمۈش تارىخىدىن خالىي، «مۇستەسنا» بولالمايدۇ. خاتالىق تۈزۈمدە بولغان تەقدىردىمۇ، شۇ «بەتئىيەت ئىنقىلابى» يېغىلىقىدا ھەقىقەتەن بىر مۇنچە ئادەم ئۆزىنىڭ شانۇ - شەۋكىتىنى ⑥ كۆزلەپ، ئۆلەكنىڭ ئۈستىگە تەپەكك قىلىپ، ياخشى ئادەملەرنى ئوتقا تىقتى، ئۆزىنىڭ يارۇ - بۇرادەرلىرىگە خاتالىق قىلدى، ۋىجدانسىزلىق قىلدى.

لېكىن ئارقىمىزغا يېنىپ قاراپ باقايلى. ئۆتكەن ئىش ئۆتتى، بولغۇلۇق بولدى. مۇشۇنداق بىر چاغدا ئۆزىنىڭ ناھەق قىلمىشلىرىغا پۇشايمان يەپ، ئاشكارا ئۆزىڭىزغا ھەق سورايدىغان ئادەم قانچە؟
(ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ سابىق باش شۇجىسى) خۇياۋباڭ - نىڭ ئېيتىشىچە، ئۇ ئۆز ئۆمرىدە ئۆزىنى ئۆزى كەچۈرەلمەيدىغان مۇنداق ئىككى ئىشنى قىلغان: بىرى - 1959 - يىلى باش قوماندان، مارشال پېڭ

دېخۇەيگە تەئزىر ⑦ بېرىلىۋاتقان بىر چاغدا پېڭ دېخۇەينىڭ توغرا ئىكەنلىكىنى بىلىپ، كۆڭلىدە ئارىسالدى بويىچىلىق بولسىمۇ، مەركەزگە ئىشىنىپ قول كۆتۈرگەن: يەنە بىرى - 1968 - يىلى نازارەت ئاستىدىن ئازاد قىلىنغاندىن كېيىن دەرھاللا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئومۇمىي يىغىنىغا قاتناشتۇرۇلغان. شۇ چاغدا (دۆلەت رەئىسى) ليۇشاۋچىنى «ئىچكى خاتىن» ئىكەن دەيدىغان ماتېرىياللارنى كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ سىياسىي تەجرىبىسى بويىچە قاراپ، ئۇنداق بولۇشى مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلگەن بولسىمۇ، مەن بۇنىڭغا نېمە دەيتتىم، دەپ ئائىلا ج قول كۆتۈرگەن (2000 - يىلى 24 - يانۋار نەشرىدىن چىققان «گېزىت - زۇر - نالاردىن تەرمىلەر» گە قاراڭ). خۇاڭجۇنۇ ⑧ نىڭمۇ «ئوڭچى» لارغا تۈزۈلۈش بىلەن قارشى تۇرغان ۋاقىتتا ناھەق ئۇۋال قىلىنغان خۇ - فېڭ قاتارلىق بەزى يولداشلارغا ھەجۈمى رەسىم بىلەن دەككە بەرگەن. لىكى، ئۆزىنىڭ ئاكتىپلىقى - ئىلغارلىقىنى بىلدۈرۈشتىن باشقا نەرسە ئەمەس؛ بۇنداق ئەھۋاللار ئىنساپسىزلىق، قارىماققا ناھايىتى زېرەكلىكتەك كۆرۈنگىنى بىلەن ئەھەلىيەتتە ئەخمەقلىق (2000 - يىلى 22 - يانۋاردىكى «خەلق گېزىتى» گە قاراڭ).

قىلمىشلىرىغا ئاڭلىق رەۋىشتە ئۆتكۈزۈش، ئۆز - ئۆزىنى تەكشۈرۈش، سەۋەنلىكلەرنى ياپماسلىق، ناھەقچىلىقلارنى پەردازلىماسلىق كېرەك، ئەنە شۇنداق قىلغاندىلا كىشىلەر خاتالىقنى ئازايتالايدۇ، مىللەت چىغىر يولىنى ئاز بېسىپ، پاجىئەلەرنىڭ تەكرارلىنىشىدىن ساقلىنىپ قالالايدۇ، داۋاملىق قۇدرەت - كامالغا يېتەلەيدۇ. مانا مۇشۇنداق جاسارەتكە تولۇش ئۈچۈن ئىلىم - بىلىم، ئەقىل - ئىدراك كېرەك، قارىنى - كۆكىنى كەڭ بولۇش كېرەك، ئۆزىنىڭ قەدىر - قىممىتىنى بىلىش كېرەك. ھېلىقى بىر مەزگىلدىكى تارىخىمىز پۇشايمان قىلمىشىمىزغا تېگىشلىك يەرلىرى ناھايىتى كۆپ - تولا؛ لېكىن تەكرارلىماسلىق ئۈچۈن باغلىغان نىيەتلەر رېمىز، قىلغان توۋبىلىرىمىز ناھايىتى ئاز. ۋېي جۇنىيى ⑨ نىڭ «دەرد. نامە» ناملىق ئەسىرى تولىمۇ نېپىز كىتاب ئىكەن. ئۇنىڭ كەچۈرمىشلىرى ۋە ئىدىيىسىدىن قارىغاندا، يەنە نۇرغۇن نەرسىنى يازمىغاندەك ياكى يازغان بولسىمۇ نەشر قىلىش ۋاقتىدا ئۆچۈرۈپ - چىقىرىپ تاشلانغاندەك قىلىدۇ. باجىن ئەپەندى جۇڭگونىڭ «مەدەنىيەت ئىنقىلابى ئەدەبىيات مۇزېيىنى ئاچساق بولاتتى» دەپ كۈچىگەندى، ھازىر بىر قانچە يىل ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭ ئۈنۈمى تولىمۇ ئاز. «جەنۇب شەنبىلىكى» گېزىتى «يېڭى توۋنامە» دەيدىغان مەخسۇس سەھىپە ئېچىپ، ئۇ - رۇپ - چېقىپ، بۇلاپ، ئوقۇتقۇچىلارغا زىيانكەشلىك قىلغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ توۋنامىلىرىنى، ئۆزىڭىزغا ھەق بىر قانچە قېتىم ئېلان قىلغانىدى. كېيىن شۇ سەھىپە ئۇزۇلۇپ قالدى، ماقالە ئۆكسۈپ قالغانلىقىدىن شۇنداق بولغان بولسا كېرەك.

بۇ ئەھۋاللار 1970 - يىلى دېكابىردا ۋارشاۋادىكى شېھىتلەر ⑩ ئا - بىدىسى ⑪ ئالدىدا يۈز بەرگەن ئەھۋالنى ئەسلىتىدۇ: «قارا قىش كۈنلىرى، برانت مۇزدەك سوغۇق مەرمەر تاش ئۈستىدە گۈس قىلىپ تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، مۇشۇنداق سەجدە قىلىش پەرز بولغان. ۋە لېكىن مۇشۇنداق قىلمىغان ئادەملەرگە تەن قىلىپ، تارتىشىپ تۇرغان قوللەر بىلەن ياقىسىنى تۈتۈپ، كۆڭلىدە دۇئا ئوقىغان. ئۇنىڭ شۇ ھالىتى گويا پەرۋەردىگار ئالدىدا سوراقتا تارتىلىۋاتقانداك». - مانا بۇ

«گۇناھغا ئۆكۈنىشى ۋە دېلو ئاغدۇرۇش» ناملىق كىتابتىن كەلتۈرۈلگەن نەقىل. 2 - دۇنيا ئۇرۇشى تاماملانغاندىن بۇيان گېرمانلار زىمىنىگە ئېلىشقا تېگىشلىك جاۋابكارلىقلارنى خېلى خالسى ۋە خېلى ئېنىق تونۇپ يەتكەن. ئۇلار ئەۋلادلىرىغا تەربىيە بېرىش يۈزىدىن، ناتىستلارنىڭ بىر نەچچە يەردىكى كونا جازا لاگېردىكى ھۆكۈمەت نامىدىن خاتىرە سارىيىغا ئۆزگەرتكەن؛ مەكتەپ دەرسلىكلىرىدە فاشىزم جىنايەتلىرىنى پاش قىلىدىغان مەزمۇنلارنى كۆپەيتكەن ۋە ناتىستلارنىڭ قايتا باش كۆتۈرۈشىنى توسىدىغان قانۇنلارنى تۈزگەن. ئۇرۇش چىقىملىرىنى تۆلەش پوزىتسىيىسىمۇ خېلىلا ئېنىق بولۇپ، ئاۋۋال پولشا، سابىق سوۋېتلەر ئىتتىپاقى، چېخوسلوۋاكىيە قاتارلىق دەرد تارتقان دۆلەتلەرگە، بولۇپمۇ يەھۇدىي مىللىتىگە 110 مىليارد مارك - 55 مىليارد ئامېرىكا دوللىرى ھېسابدا تۆلەم بەرگەن. دېمەك، تارىخى خاتالىق ئالدىدا ئۆزىنى ئاقلاشقا جۈرئەت قىلغان مىللەت ئەقىللىق مىللەتتۇر. مۇشۇنداق مىللەت دۇنيا خەلقىنىڭ، شۇ جۈملىدىن شىكەستە ⑫ يېگەن مىللەت-لەرنىڭ ئەپۇسىغا ئېرىشەلەيدۇ. بۇمۇ گېرمانىيىنىڭ ئۇرۇشتىن كېيىنكى نەچچە ئون يىلدىن بۇيان تىنچلىقپەرۋەرلىك روھىنى يېتىلدۈرۈشىگە ئىگە.

دۇرۇشدىكى، غەيرەت - جاسارەت بىلەن ئىگىلىكنى گۈللەندۈرۈش شىدىكى ئاساسىي سەۋەبلەرنىڭ بىرىدۇر، ئەلۋەتتە. بىز ياپونىيىنىڭ تاجاۋۇزچىلىق تارىخىغا تاكى ھازىرغىچە توۋا قىلمايۋاتقانلىقىنى، ئۆكۈنمەيۋاتقانلىقىنى ھەتتا شۇ تەتۈرلۈكلىرى ۋە ئەكسىيەتچىلىكلەرنى تارىخ دەرسلىكلىرى تۈزۈش يولى بىلەن پەردىلەپ كېلىۋاتقانلىقىنى ئېسىمىزدىن چىقىرىۋېتەلمەيمىز. بۇ سەلبىي ئۆلگىدىن شۇنى چۈشىنىمىزكى، جاسارەت بىلەن زىمىنىگە ئېلىش، غەيرەت بىلەن ئۆكۈنىش تولمۇ ئېسىل مەلىي پەزىلەتتۇر.

«مال - دۇنيايىمىنى يوقاتساڭ - ئازغىنە ۋەسلىك يوقالغىنى، شان - شۆھرىتىمىنى يوقاتساڭ - جىقراق ۋەسلىك يوقالغىنى، غەيرىتىمىنى يوقاتساڭ - بار - يوقۇڭنىڭ قولىدىن كەتكىنى» دەپ، ماقالەمنى گىۋىتنىڭ شېئىرى بىلەن تۈگەتتىم.

ليۇشياۋرېن قەلىمىدىكى بۇ مۇلاھىزە ج ك پ خېيىي ئۆلكىلىك كومىتېتىنىڭ ئورگان گېزىتى «خېيىي گېزىتى» نىڭ رىياسەتچىلىكىدە چىقىرىلىۋاتقان «فېلىيەتونلار» گېزىتىنىڭ 2005 - يىل 23 - سېنتەبىر سانىغا بېسىلغان. توختى باقى ئارتىشى تەرجىمىسى.

ئىزاھلار

- ① ئۆكۈنمەك - ئەرەبچە سۆز. پۇشايمان قىلماق، ئەپسۇسلانماق، ئېچىنماق، نادامەت چەكمەك، ۋىجدانى ئازاب چەكمەك.
- ② لەنەت - نەپرەت - ئەرەبچە سۆز. ناچار - يارىماس قىلمىشلار، بىر ھەرىكەت ۋە قىلىقلار، كەچۈرگۈسىز گۇناھ ئۈچۈن بىلدۈرگەن ارغىش، مەنئى ھاقارەت، غەزەپ.
- ③ نادامەت - ئەرەبچە سۆز. ئۆز قىلمىشى، ئوساللىقى ۋە پەس-كەشلىكى ئۈچۈن پۇشايمان قىلماق، روھى ئازاب چەكمەك.
- ④ روسو - يان. ياكۇئى روسو (1778 - 1712)، فرانسۇز، مۇتە-پەككۈر، پەيلاسوپ، مائارىپچى، ئەدىب. ئۇنىڭ تەرجىمىھال سۈپەتلىك مەشھۇر «توۋىنامە» ناملىق ئەسىرى بار.
- ⑤ يېغا - يېغىلىق، بالايىشاپەت، قوزغىلاڭ، ئۇرۇش.
- ⑥ شانۇ - شەۋكەت - ئەرەبچە سۆز. ئىززەت - ھۆرمەت، شان - شەرەپ، نام - ئابروي.
- ⑦ نەئىزىر - ئەرەبچە سۆز. بىراۋنىڭ خاتالىقى ياكى گۇناھى ئۈچۈن بېرىلگەن دەككە، دەشنام، تەنبىھ، ئەيىبى ياكى خاتالىقىنى ئېيتىپ ئەيىبلەمەك، قىزارتماق، ئۇيالدۇرماق، ئەدەپنى بەرمەك. بۇ خەنزۇتىلىدىكى ⑩ دېگەن ئاتالغۇنىڭ دەل توغرا تەرجىمىسى. ئەپسۇسكى، بۇ مەنىدىكى ئاتالغۇنى ⑫ دېگەن ئاتالغۇ بىلەن ئوخشاشلا «تەنقىد» دەپ تەرجىمە قىلىپ، تەرجىمە سەۋەنلىكىگە ئىگە.

- يول قويۇپ كەلدۇق. بۇ سەۋەنلىككە يول قويمايلى. چۈنكى ⑪
- دېگەن ئاتالغۇدا تەئىزىر، ئەيىبلەش دېگەن مەنە يوق؛ ئۇنىڭدا «نەھ-لىل قىلىش»، «باھالاش» دېگەن ئۇقۇملاردىكى مەنىلەر بار. بىرەر ئىش، ھەرىكەت، پائالىيەت، ئەسەر ياكى تەلىمات، نەزەرىيە، كۆزقاراشلارنىڭ ئىجابىي تەرەپلىرى ۋە ياكى سەلبىي، ئۇتۇق ۋە ياكى كەمچىلىك تەرەپلىرىگە بىرەر نۇقتىئىنەزەر بىلەن قاراپ چىقىشنى، تەھلىل قىلىشنى ۋە باھالاشنى ⑫ ئاتالغۇسىغا توغرىلاپ تەرجىمە قىلىش دورۇس بولمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يەردە مەنىنى روشەن-لەشتۈرۈش ئۈچۈن ⑫ دېگەن ئاتالغۇ «تەئىزىر» بەرمەك دەپ قول-لىنىلدى. «تەنقىد» لىمەك دېگەن ئاتالغۇ ⑬ غا قالدۇرۇلدى.
- ⑧ خۇاجۇنۇۋۇ - 20 - ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا دەۋر سۈرگەن مەشھۇر كارىكاتورىچى يەنى ھەجۋىي رەسام.
- ⑨ ۋېي جۈنىيى - مەشھۇر ئەدىب، تەرجىمان، ئەدەبىي پائالىيەت تەشكىلاتچىسى.
- ⑩ شېھىت - ئەرەبچە سۆز. بىرەر مەسلىك ياكى ئەقىدە يولدا ھالاك بولغان شەخس.
- ⑪ ئابىدە - ئەرەبچە سۆز. مەڭگۈ تاش، مەڭگۈلۈك خاتىرە تېشى.
- ⑫ شىكەستە - پارىسچە سۆز. زىيان - زەخمەت.

بۇ ساننىڭ مەسئۇل كوررېكتورى: قۇربان مامۇت

پۇل تۈزۈتۈش مخپىلار

يۈسۈپجان سەمەت ئەفەندى

ئېھتىياجلارنى قامداپ كەلگەندى.
ئىنسانلار تەبىئىتىدىكى بايلىق ۋە بايلىق يارىتىشقا بولغان ھې-
رىسمەنلىك كېيىنچە بازار، شەھەر، مەدەنىيەت گۈللىنىشى ۋە ئالم-
شىشى، ئۇرۇش، ئىتتىپاقلىق... قاتارلىقلارنى شەكىللەندۈردى. بايلىق-
قا - يېڭى ھاياتى كۈچكە ئىنتىلىشچان كارۋانلار قەدىمكى زامانلاردا
ئات، خېچىر، تۆگىلەرگە يۈك ئارتىپ، يىراق قىتئە - قىتئەلەرنى مەد-
پەئەت ۋە مەدەنىيەت رىشتىلىرى بىلەن باغلاپ تۇردى. جۈملىدىن
بىزنىڭ بۈيۈك ئەجدادلىرىمىز دەل سودا يوللىرى ئارقىلىق جاھانغا
مەشھۇر «كارۋان بۈيۈك» - «يىپەك يولى» نى ئاچقاندى. غەرب-
لىكلەرمۇ ئاشۇ خىل بايلىق ۋە سۈەسسەدە دېڭىز يوللىرىنى بويسۇن-
دۇردى. گاھدا كارۋانلارنىڭ، سودىگەرلەرنىڭ رىيازەتلىك سەپەرلىرى
جەڭ لەشكەرلىرىنىڭ يۈرۈشلىرىدىنمۇ قېلىشمىدى.
تارىخقا قارايدىغان بولساق، قانداقلا بىر مەدەنىيەت گۈللىنىشىنىڭ
ئالدىنقى شەرتى، شۇ مەدەنىيەت ئىقتىسادىنىڭ گۈللەنگەن دەۋرى بولۇپتۇ.
ئىقتىسادنىڭ گۈللىنىشى مەدەنىيەتنىڭ گۈللىنىشىگە ئوڭ تاناسىپلىق

پۇل باشلىق ئىقتىسادى بولغانلىقى ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى، ھەق-
قەتگە باردىمى بولغانلىقى ئۈچۈنمۇ مۇھىمدۇر.

- خاتىرەمدىن

1

قەدىمدىن تارتىپلا ئىقتىساد ئىنسانلار جەمئىيىتىگە غايەت زور
تەسىر كۆرسىتىپ كەلدى. تا ئۆكۈز بىلەن يەر ئاغدۇرۇلدىغان دەۋر-
دىن باشلاپ، بۈگۈنكى پەن - تېخنىكا ئىختىراىغا بىر قەدەر تو-
يۇنغان دەۋرگىچىلىك ئىقتىسادنىڭ قىممىتى ئۆزگىچە ئىپادىلەندى.
ئىلگىرىكى زامانلاردا كىشىلەر ئىپتىدائىي ئوۋچىلىق، چارۋىچىلىق،
دېھقانچىلىق، ئىپتىدائىي ئالماشتۇرۇش ئۇسۇلى ئارقىلىق جان بېقىش

تەبىئىيەتنىڭ تەبىئىيەتلىرى

ۋەيران بولۇۋاتقان تەبىئەت، ئوقۇشسۇز نادان قېلىۋاتقان بالىلار... دەل ئىقتىسادقا بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەردۇر.

تارىختا ئىقتىسادىي ئويۇنلار كۆپ ئوينالغان. ئىقتىسادنىڭ تەسىرى گاھدا ئۇرۇشنىڭ تەسىرىدىن ھالقىپ كەتكەن. ئامېرىكا ئالىياسكا شتاتىنى قانداقتۇر قورال كۈچى بىلەن بېسىۋالغان ئەمەس، بەلكى كۆپكۆك دول-لارغا سېتىۋالغان. خوجىنىياز ھاجى زامانىسىدىكى «80 قويغا بىر مەل-تىق» مۇ ئاجايىپ كاتتا سودىدۇر. شۇنى تەكىتلەش كېرەككى، گاھى ئۇ-رۇشلاردا بىر تەرەپ غەلبە قىلىشمۇ، ئىقتىسادىي چىقىمى كۆپ بويىكەت-كەنلىكى تۈپەيلىدىن، ئەمەلىيەتتە «مەغلۇب» بولغان.

ئىلگىرىكى ئىقتىساد ئەھۋاللىرىغا كۆرە، جۇڭگونىڭ 1980 - يىل-لارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىكى ۋە 1990 - يىللارنىڭ باشلىرىدىكى ئىقتىسا-دىي ئىسلاھاتى ۋە ئۇنىڭ كېيىنكى تەمكىن تەرەققىيات ھالىتى دۇنيا-نىڭ دىققىتىنى ئالاھىدە تارتىدۇ. «شەرقىي ئاسىيا ئىقتىسادىنىڭ تە-رەققىياتى 20 - ئەسىرنىڭ ئاخىرقى يېرىمىدىكى دۇنيادىكى ئەڭ مۇھىم تەرەققىياتلارنىڭ بىرى» دەيدۇ سەيمپىل خانىگتون (سەيمپىل خانىگ-تون: «مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى ۋە دۇنياۋى تەرتىپنىڭ قايتا ئورنىتى-لىشى»، 163 - بەت). نېمە ئۈچۈن جۇڭگو قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ئىقتى-سادىنى يۈكسەلدۈرەلەيدۇ؟ مېنىڭچە:

1. تۈزۈلمىدىكى ئەۋزەللىك ۋە ئىسلاھات روھى مەدەت بولغان؛
2. پەن - تېخنىكا كىرگۈزۈشكە، ئۆگىنىشكە، ئەمەلىيەتكە تەتبىق-لاشقا ئەھمىيەت بېرىلگەن؛
3. زاۋۇت - كارخانىلار كۆلەملەشكەن، ئىززان ئادەم كۈچى، تەييار-خام ئەشيا ماددىي ئاساس بىلەن تەمىنلىگەن. كۆلەملەشكەندە كارخا-نىلار يۈرۈشىدۇ ۋە رىقابەتلىشىدۇ؛
4. مەھسۇلاتلارنى بازارغا يۈزلەندۈرۈشكە، سېتىشقا، تەشۋىقاتقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بەرگەن. نەتىجىدە دۇنيانىڭ ھەممە يېرىدە جۇڭگو ماللىرىنى ئۇچراتقىلى بولىدۇ.

پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى يېڭى كىرىزىسلارنى ئەكەلدى. كاپىتال ئىزىغا - قانۇنىيىتىگە كىرىپ بولدى. زامانىۋى ئىختىرالار تاۋارنىڭ رايونلار ئارىسىدىكى قىممەت پەرقىنى كىچىكلىتىۋەتتى. يىراق قىتئە-لەردىكى مەھسۇلات بىلەن كۆز ئالدىڭىزدىكى مەھسۇلاتنىڭ باھا-پەرقى كۆپ پەرق قىلمايدۇ. 6000 كىلومېتىر مۇساپىنى بېسىپ چىققان، جۇڭگودىن قىرغىزىستانغا ئاپىرىلىدىغان رەختلەرنىڭ مېتىرىدا ئون تىيىن پايدا قىلىدۇ. بۇنداق شارائىتتا، ئىقتىسادىي ئىگىلىك - كاپىتال بىر مەسىلىگە ئايلىنىدۇ. ھازىر ياشاش بىر مەسىلىگە ئايلاندى. قانداق ياشاش تېخىمۇ بىر مەسىلىگە ئايلاندى. مانا بۇ خىل كىرىزىس بىزنىڭ كىشىلىرىمىزگە، تۈزۈلمىمىزگە، مائارىپىمىزغا، جۇغراپىيىۋى مۇھىت-مىزغا، ئىجتىمائىيىتىمىزگە يېڭى - يېڭى سوئاللارنى قويماقتا.

ئۆزىنى «سودىگەر مىللەت» دەپ ئاتايدىغان ئۇيغۇرلار كاپىتالغا قانچىلىك كۆڭۈل بۆلىدۇ؟ ئۇلاردا ئىقتىسادىي ئالڭ، ئىگىلىك يارىتىش روھى قانچىلىك؟ ئىگىلىك يارىتىدىغان قابىلىيەت، ئىقتىدار قانچە-لىك؟!... جەمئىيىتىمىزدە ئىقتىسادىي ئالڭنى تولۇق چۈشىنىپ يەتمە-گەن، بۈگۈنكى زامانچە توغرا ئىقتىسادىي ئالڭغا ئىگە بولمىغان، دۇنيا ھەققىدە تېخى تولۇق چۈشەنچىگە ئىگە بولمىغان، ئۆزىدە مەلۇم دە-رىجىدە پىراگماتىستىك - پايدىئەت مەنپەئەت روھىنى يېتىلدۈرمىگەن، قۇدۇقتىكى پاقىدەك ياشاۋاتقان كىشىلەر ساماندىك. شۇڭلاشقا بىزدە نامراتلار، ئوقۇيالماي نادان قېلىۋاتقانلار، داۋالسىناي ئۆلۈۋاتقانلار، ئىسراپ بولۇۋاتقان دۆۋە - دۆۋە تالانتلار، توپىمايۋاتقان قورساقلار،

تەسىر كۆرسىتىپتۇ. مەدەنىيەت ئىقتىسادنى ئۆزىنىڭ ماددىي ئاساسى قىپتۇ. ئىقتىساد بۈگۈنكى دەۋرىمىزدە ئەڭ مۇھىم ۋە جەلپكار تېمىلار-نىڭ بىرىدۇر. ھەرقايسى مەدەنىيەت، مىللەت، دۆلەت كىشىلىرى زور ئىجتىھاتنى ئىقتىسادىي ئىگىلىك تەرەققىياتقا سەرپ قىلماقتا. مۇ-سۇلمان ئالىملىرى ئىقتىسادنىڭ مۇھىملىقىنى ئەڭ ئاۋۋال تەكىتلەيدۇ. ئۇلار ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ دېھقان، نوھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ياغاچچى، ئىدرىس ئەلەيھىسسالامنىڭ تىكىمچى، مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ پادىچى، داۋۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ تۆمۈرچى، ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ تېبۇپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سودىگەر ئىكەنلىكىنى، نوھنىڭ غايەت زور كېمە (ئاۋىئاتىكا) ياسىغانلىقىنى، داۋۇدنىڭ يېڭى قوراللارنى كەشىپ قىلغانلىقىنى، سۇلايماننىڭ كاتتا قەسىر سالغانلىقىنى، زۇلقەرنەينىنىڭ چوڭ توسما بەرپا قىلغانلىقىنى دەلىل قىلىدۇ. غەززالىي دۇنيا تىرىك-چىلىكىگە زۆرۈر بولغان بىلىملەردىن ماتېماتىكا، تېبابەت، ئاسترونومىيە، گېئولوگىيە... قاتارلىقلارنى پەرز كۇپايە، دەپ بېكىتىدۇ. ئۇلارنىڭ بە-زىلىرى: دېھقانچىلىق ئەڭ پاكىز، ھالال كەسىپ، دەپ قارىسا، بەزىلىرى: ھۈنەر - سەنئەت، دەيدۇ. يەنە بەزىلىرى: تىجارەت، دېسە، بەزىلىرى: جەمئىيەت نېمىگە ئەڭ ئېھتىياجلىق بولسا، شۇ، دەيدۇ.

بۇنىڭغا مۇتابىق ھالدا غەرب ۋە باشقا ئەللەرنىڭ ئىقتىسادقا بولغان پوزىتسىيىسى تېخىمۇ قىزغىن ھەم مۇپەسسەلدۇر. ئۇلارنىڭ مەخسۇس ئۇنىۋېرسىتېتلىرى، سىستېمىلاشقان كىتابلىرى، ئىقتىساد تەتقىقاتى ئو-رۇنلىرى، چىچى قالمىغان ئۇستاز - پروفېسسورلىرى بار. ھەرقايسى دۆلەت، مىللەت، قوۋمنىڭ ئىقتىساد ھەققىدىكى پىلان، پروگرامما، بەل-گىلىملىرى بار. «ئىقتىسادىي بازىس ئۈستۈرۈلمىنى بەلگىلەيدۇ» دەيدۇ كارل ماركس. ئۇ كۆپىنچە ئىقتىسادنى سىنىپىي مۇناسىۋەتلەرگە تەتبىقلايدۇ: «بىر كىشىنىڭ 100 مىڭ ئاكر يېرى بولسا، يەنە شۇنچە فوندىستېرلىك پۇلى، شۇنچە چارۋا مېلى بولسا ئىدى، ئىشچىسى بولمىغان باي كىشىنىڭ ئۆزى ئىشچى بولماي كىم بولاتتى؟ كىشىلەرنى بېيىتىدىغان ئىشچىلار بولغانلىقىدىن، ئىشچىلار قانچە كۆپ بولسا، بايلارمۇ شۇنچە كۆپ بولىدۇ... كەمبەغەلنىڭ ئەمگىكى - باينىڭ كانىدۇر» (كارل ماركس: «كاپىتال» I توم 2 - كىتاب 400 - بەت، تاشكەنت «شەرق ھەقىقىتى» نەشرىياتىنىڭ 1958 - يىل نەشرى). سەيمپىل خانىگتون تۆ-ۋەندىكىدەك قارايدۇ: «بايلىق خۇددى كۈچكە ئوخشاش، ئارتۇقچە-لىقنىڭ دەلىلى، ئەخلاق ۋە ھەزارەت ئەۋزەللىكىنىڭ ئىپادىلىنىشى دەپ قارىلىدۇ» (سەيمپىل خانىگتون: «مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى ۋە دۇنياۋى تەرتىپنىڭ قايتا ئورنىتىلىشى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2003 - يىل نەشرى، 166 - بەت). ئىقتىساد نەزەرىيىچىسى ئادام سىمىت بولسا: «يەر - قىممەتنىڭ مۇھىم مەنبەسى دەپ قارايدىغان يېزا ئىقتىسادى ئە-لاچىلىقنى رەت قىلغان» (مىخائېل خارت: «100 مەشھۇر شەخس»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشرى، 204 - بەت).

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىككى بالىسى (ئىسھاق بىلەن ئىس-مائىل ئەلەيھىسسالاملار) نىڭ بۈگۈنكى ئەۋلادلىرى بولمىش يەھۇدىي ۋە ئەرەبلەر دەل سودىگەر مىللەتلەردۇر. يەھۇدىيلارنىڭ ئىقتىسادىي تەسىرى دۇنياغا مەشھۇردۇر. ئەرەبلەرنىڭ سودىگەر قوۋم ئىكەنلىكى «قۇرەيش» سۈرىسىدە زىكىر قىلىنغان.

دۇنيا پەن - تېخنىكىسى، ئالەم قاتنىشى، ئۇچۇر تورى، دۆلەت ھالقىغان دەرىجىدىن تاشقىرى كارخانىلار، پۈتۈل مۇسابىقىسى ۋە ئۇنىڭغا تىكىلىۋاتقان پۇللار، كۇلۇبلار، كىنو كۆرىكى... قاتارلىقلار؛ شۇنداقلا، قۇتقۇزۇش ياردەم پۇلى، ئاچ - يالىڭاچ قېلىۋاتقان ئاۋام،

مەھشەر ئاخىرەتتە روھىيەتنى جىڭلايدىغان ئورۇن بولسا، بازار بۇ دۇنيادا ئىقتىدار - قابىلىيەتنى سىنايدىغان سورۇندۇر (بۇ يەردىكى «بازار» كۆز ئالدىمىزدىكى بازاردىن ھالقىغان بازارنى كۆرسىتىدۇ). بىز پۇل، يەر ھەققىي بايلىق دېگەن قارىشىمىزدىنمۇ بىر بالداق يۇ-قىرى كۆتۈرۈلۈشىمىز كېرەك.

بىزنىڭ كۆپچىلىك خەلقىمىز، دېھقانمىز، چارۋىچىمىز ئەلۋەتتە ئىقتىسادقا ۋە توغرا ئىقتىسادىي ئاڭغا موھتاج. ئۇلار رەھبەرلەردىن، زىيالىيلاردىن، ئۆلمىمىز كىراملاردىن، كاپىتالىستلاردىن ئۆز ئىقتىسادىي دىي تەرەققىياتىغا تەسىر كۆرسىتىشنى ئۈمىد قىلىدۇ. چەت يېزا - قىشلاقلاردىكى، ناھىيە بازارلىرىدىكى تۆۋەن ئىستېمال، نامراتلىق، قالاقلق ھالەتلىرى سۇغا تەشنا تەكلىماكان توغراقلىرىدەك ئۇن - تىنىز كىشىلىرىمىزگە سوئال تاشلايدۇ:

كەلگۈسىمىز قانداق بولىدۇ؟ بالىلىرىمىز نېمە كۈنلەرنى كۆرىدۇ؟ دۇنيا بىزگە نېمىلەرنى بېرىۋاتىدۇ، بىز نېمىلەرنى بېرىۋاتىمىز؟ رېئال دۇنيادىكى ھاياتلىق رىقابىتى ۋە باشقا دۆلەت، قوۋملار بىلەن بولغان ئىجتىمائىي ئالاقە بىزگە قانداق مەنپەئەت ۋە خىرىس ئەكىلىدۇ؟ بىزگە ئەڭ زۆرۈر بىر نەرسە نېمە؟...

ھەي... ي! ئاشۇ قوۋم چىملىق مەيدانلاردا گولفى توپ ئوينىمى-سىمۇ، قىپىزىل (100 يۈەنلىك) پۇللارنىلا ئەمەس، كۆپكۆك (دوللار) پۇللارنى خەجلىسە ئىدى - ھە؟!...
پۇل! پۇل!! پۇل!!!...

2

تۆت ئەتراپىنى تاغلار قورشاپ تۇرىدىغان تاشلىق ئاتۇش زېمىنى بىر قارىماققا مەككە ئويمانلىقىدەك كۆرۈنىدۇ. قۇياش ھەركۈنى ئالتۇن نۇرلىرىنى بۇ ئاتەشلىك زېمىنغا سېپىپ، كەچقۇرۇنلۇقى قىپىزىل پېتىپ كېتىدۇ. بوستانلىقلارنى ئانا ماكان قىلغان ئاتۇش خەلقى ھۈنەر - سەنئەت، سودىگەرچىلىك، دېھقانچىلىق، قوشۇمچە چارۋىچىلىق تە-رىكچىلىكىدىن باشقا باغۋەنچىلىك - ئۈزۈمچىلىك تىرىكچىلىكىنىمۇ تۇتۇپ كەلمەكتە. قايسىبىر يىلى ئۈزۈمنىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمىنىڭ ياخشى بولۇشى بىلەن كىشىلەر باغلىرىدىن باشقا مېۋىلەرنى قومۇرۇپ تاشلاپ، دېھقانچىلىق ئېتىزلىرىغىمۇ ئۈزۈم قويۇشتى. ئاتۇش ئاق مۇناقى ئۈزۈمنىڭ بىر قانچە يىللىق كىرىم ئەكىلىشى ئاتۇشنى غايەت زور ئۈزۈم ئامبىرىغا ئايلاندۇردى.

كىشىلەر باش ئەتىيازدا ئۈزۈم تاللىرىنى ئېچىپ، ئۇنىڭ تەييار-لىقلىرىغا چۈشۈپ كېتىدۇ: يىراق - يىراقلاردىن ياغاچ ئەكىلىپ باراك ياسىشىدۇ. ئاچىلىرىنى سېمونتتىن قويۇشىدۇ. قىرغىز يايلاقلاردىن ئوغۇت (قىغ) يۆتكەپ كېلىدۇ. چۈنكى ئۆز ئوغۇتى باغلارغا يېتىش-مەيدۇ. باراڭنىڭ ياسىلىشىغىمۇ خېلى كۆپ پۇل سەرپ ئېتىلىدۇ. تاللىرى ئاستا - ئاستا كۆكرىپ ساپاق چىقىرىشقا باشلايدۇ. ئۇنى قەرەللىك سۇغىرىپ تۇرىدۇ. ئۈزۈم ساپاقلرىنىڭ ئارىلىققا قىسىلىپ قالغانلىرىنى تۆۋەنگە ساڭگىلىتىدۇ. ئۇنداق قىلمىغاندا، كۈزدە كەسكەندە كۆپ ئىسراپچىلىق يۈز بېرىدۇ. ئۈزۈم يوغىنىغاندىن كېيىن سېسىقلىرىنى ئا-دالاش، غازاك - شاخلىرىنى پۇتاش ئىشلىرىنى قىلىدۇ. شۇڭلاشقا «ئۈزۈم يوپۇرماقتىن كۆپ» (ئابلەت ئابدۇللا: «دېھقاندا ئەيىب يوقمۇ؟»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى ژۇرنىلى» 2004 - يىل 5 - سان 6 - بەت) كۆرۈنىدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، كۈن نۇرى تولۇق چۈشكەندە ئۈزۈم ياخشى پىشىدۇ. ھەر دائىم تال ئاياغلىرىنى يۇمش-تىپ، پەرۋىش قىلىپ تۇرىدۇ. كۈندەش ھايۋان - ھاشارلاردىن

ئىللىمايۋاتقان بەدەنلەر، تۈزۈك پۇلنى سىقىمداپ تۇتۇپ باقمىغان قوللار، غەمدىن قۇتۇلالماي ساڭگىلاپ كەتكەن باشلار بار؛ دۇنيا بۇزۇقچىلىقىنى دۇنيا تىرىكچىلىكى قىلىۋالغان ئىقتىدارسىز كىشىلىرىمىز بار. تەكلىماكاننىڭ ئىچكىرىسىدىكى، چەت يېزا - قىشلاقلاردىكى ئاشۇ قوۋمدا قانچىلىك ئىقتىسادىي ئاڭ بار دەيسىز؟ ئۇلار كۆپلەپ پۇل تېپىپ، چىغراق دەسسەشنى ئۈمىد قىلامدۇ ياكى قورسىقىنىڭ تويۇپ، ئۈستۈنۈشنىڭ پۈتۈن بولۇشىنىمۇ؟

ھالبۇكى، ئىقتىساد بىزگە قانداق زۆرۈر بولۇۋاتقان، ھاياتىمىزغا، ھاياتىمىزغا، ئىجتىمائىيىتىمىزگە بىۋاسىتە تەسىر كۆرسىتىۋاتقان شا-رائىتتا ئەينى دەۋردىكى بۇددىزمنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان زاھىدلارچە قاراشلارنى مەتبۇئاتلىرىمىزدىنمۇ ئۇچرىتىپ كېلىۋاتىمىز. پۇلغا باغلا-نغان بەزى كىشىلەرنىڭ بۇزۇقچىلىقى، يامان ئىللەتلىرى پۇل - ئىقتى-ساد توغرىسىدىكى ناتوغرا بايانلارغا سەۋەب بوپقالماقتا. بۇ، كىشىلە-رىمىزنىڭ توغرا ئىقتىساد ئېڭىغا يامان تەسىر كۆرسەتمەكتە. «پۇل - بارچە يامانلىقنىڭ مەنبەسى» دەپ يازىدۇ براۋلار. يەنە قايسى سە-ھىپىنى ۋاراقلايمىز؟

ئەينى دەۋردە ھىندىستان بۇددالىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان بىر قىسىم سوپى - ئىشانلار راھىبلارچە تەركىيدۇنيا بوپكەتكەندى. ھەتتا پادىشاھ ئىبراھىم بىننى ئەدھەم پادىشاھلىقنى تاشلاپ، چۆللەردە سەرسان بولغانىدى.

بىزدە باشقا ساھەلەرگە قارىغاندا پۇل تېپىش، پۇلغا بولغان قىز-غىنلىق بىر قەدەر يۇقىرى ئورۇندا تۇرىدۇ. شۇنداق تۇرۇقلۇق، ئىق-تىساد ھەققىدە مۇپەسسەل بايانلار، سىستېمىلىق نەزەرىيىلەر كىتاب قىلىپ پۈتۈلمىدى.

دۇنيا تىرىكچىلىكىنىڭ ۋاسىتىلىرى ھەققىدە تەن كۆپ. ئۇيغۇرلار كۆپىنچە سودىگەرچىلىك، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، باغۋەنچىلىك، يەنە بۆلسەك ئاشخانا ئېچىش، ساتراشلىق... دېگەندەك كەسىپلەرنى ئۆز تۇرمۇش ۋاسىتىسى قىلىپ تاللىغان. مانا بۇ كەسىپلەر ئۇلارغا مەڭگۈ ئەسقاتامدۇ؟ بىز بۇ يەردە شۇنى تەكىتلەيمىزكى، بىز توغرا تىرىكچىلىك ۋاسىتىسىنى تېپىش بىلەن بىللە، ئۇنىڭ يىلتىزلىق، ئىس-تىقباللىق كەسىپ بولۇشىنى ئۈمىد قىلىمىز. ئۇنداق بولمىغاندا ھەر-قايسى جەھەتتىن ئىسراپچىلىقلار يۈز بېرىدۇ. ئىستىقباللىق كەسىپ دېگەن نېمە؟ ئەلۋەتتە ھاياتتا مۇتلەق ئىستىقباللىق كەسىپ بولمايدۇ. كۆزدە تۇتۇۋاتقىنىمىز، كىشىلىرىمىزنىڭ ئۆز كەسىپلىرىنى پۇختا ئىك-مەپ بازار ئېچىشى، ئېھتىياج شەكىللەندۈرۈشى، قىممەت ۋە يېڭىلىق يارىتىشى، ئارىزىي (قوشۇمچە) نەرسىلەرگە قارىغاندا ئىنسانغا مەڭگۈ ياكى بىر قەدەر ئۇزاق ئەسقاتىدىغان يىلتىزلىق ئىشلارنى تاللاش ئوبىيكتى قىلىشىنى كۆرسىتىدۇ. لەيلىمە تۇرمۇش ۋاسىتىسى، لەيلىمە تىجارەت بىزنى ھالاكەتكە باشلايدۇ. ھالاكەتكە باشلىمىسىمۇ، رولىمىز، ياراتقان قىممىتىمىز كۆپ بولمايدۇ. ھەر بىر كىشىنىڭ چوقۇم مەلۇم كەسىپ بولۇشى كېرەك. ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ دېھقان، ئاخىرقى پەيغەمبەرنىڭ سودىگەر بولۇشى ۋە باشقا ئىشلارنىمۇ قىلىشى، بىزنى يېڭى پىكرىي بوشلۇقلارغا ئەكىرسە كېرەك.

دۇنيانىڭ، جۈملىدىن ئىقتىساد، تىرىكچىلىك، سودا - سېتىقنىڭ ئۆز قانۇنىيىتى بولىدۇ. قانۇنىيەت - تەقدىر دېمەكلىكتۇر! بىز دەل قانۇ-نىيەتنى بىلىشىمىز، شۇ بويىچە ئىش قىلىشىمىز، ئەمەلىيەتنى چىقىش قىلىشىمىز كېرەك. «كاجىنى بازار ئوڭشايدۇ» دېگەندەك، بازار ئىن-سانلار جەمئىيىتىنى مەلۇم دەرىجىدە تەڭشەپ تۇرىدۇ.

قەرەللىك مۇھاپىزەت قىلىپ تۇرىدۇ...

قىسقىسى، ئاتۇش خەلقىنىڭ ئەتىيازىدىن بېرىقى ھاياتىنى ئۈزۈم ھەققىدىكى ھايات دېيىشكەمۇ بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئېغىزىدا كىمىنىڭ قانداق ئۈزۈم ساتقانلىقى، قانچە پۇل كىرىم قىلغانلىقى، كىمىنىڭ زىيان تارتقانلىقى، كىمىنىڭ ئۈزۈمى ئەڭ سورتلۇق بولۇپ، باھالاشتا بىرىنچى بولغانلىقى، ئۇنى سېتىشتا قانداق ئامال - چارىلەرنى قىلغانلىقى، قوشنىلار ئارىسىدىكى رىقابەت، ئۈزۈم ئۆستۈرۈش، باراڭ ياساش، ئۇنى پەرۋىش قىلىش، ئوغۇتلاش، سۇغىرىش، پۇتاش، چاناش توغرىسىدا ئۇزاقتىن ئۇزاق پاراڭ بولىدۇ. ئۈزۈم ئاتۇشتا دىققەت مەركەزىدىكى چوڭ بىر تېمىدۇر. ئاتۇش خەلقىنىڭ خۇشھاللىقى ۋە قايغۇسى ئۈزۈم بىلەن باغلانغان بولىدۇ.

كۆز ئايلىرى كېلىشكە باشلاپ، ئۈزۈم سۈپۈزۈك ئاقىرىپ پىشىدۇ. يېزا يوللىرىدا، دوقمۇشلاردا نۇرغۇن يەشك يۈكلەنگەن يۈك ماشىنىلىرى پەيدا بولىدۇ. كىشىلەر ئۈزۈملىرىنى سېتىش جەريانىدا ھەرخىل روھىي ھالەتتە بولىدۇ: ھودۇقىدۇ، تەۋەككۈل قىلىدۇ، قورقۇدۇ، خۇشھال بولىدۇ... گاھدا سارغىيدۇ... ئۈزۈم سېتىۋالغۇچىلارنىڭ كېسىشى بىلەن مەرۋايىتتەك سۈزۈك ئۈزۈم غۇجۇملىرىنى ئىسراپ قىلىۋەتمەسلىكى ئۈچۈن نەچچە باغ ئۈزۈمنى باشتىن - ئاياغ ئۆز قولى بىلەن كېسىپ يەرگە قويۇشىدۇ. ئۇرۇق - تۇغقانلار بۇ كۈندە خۇددى كاتتا توي بولغاندەك بىر - بىرىنىڭكىگە بېرىپ يار - دەملىشىدۇ. ئۇلار بۇ كۈندە خۇددى بىر يىللىق جاپا - مۇشەققەتنى تارتمىغاندەك، پۈتۈن بىر كۈن ياكى بىرنەچچە كۈن ئىشلەيدۇ. ئىشلار تۈگەپ، ئالاقىلىرىدا قىپقىزىل پۇللارنى كۆرگەندە بارچە جاپا - مۇشەققەتنى ئۇنتۇيدۇ. ئاندىن يېڭى تۇغۇلغاندەك بولىدۇ.

ئەنە شۇ پۇللارغا ئۇلارنىڭ نۇرغۇن ئارزۇ - ئارمىنى مۇجەسسەملەنگەندۇر. شۇ پۇلنى ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇۋاتقان بالىلىرىغا ئەۋەتىشى كېرەك، ئۇنىڭغا توي قىلىشى ياكى ئۆي يېڭىلىشى كېرەك، ئېلىم - بېرىملىرىنى ئادا قىلىشى، كەم - كۈتلىرىنى تولۇقلىشى كېرەك، كەلگۈسى پىلانلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشى كېرەك... ئىشقىلىپ شۇ پۇللاردا تۈمەننىڭ خىل ئارزۇ - ئارمان قايىنايدۇ.

ئاتۇشتا يەر ھەققەتەن ئىنتايىن قىس. ئاتۇش خەلقى يەردىن ئەڭ ئۈنۈملۈك پايدىلىنىشقا ئۇرۇندى. ئۈزۈمدىن مەلۇم قىممەت ياراتتى. لېكىن ئاخىرىغىچىلىك ئۈزۈم بىردىنبىر چىقىش، تىرىكچىلىك يولى بولالامدۇ؟ كىشىلەر: «ئۈزۈمنىڭ كىلوسى ئىككى يۈەن بولغاندەمۇ، بۇغداي تېرىغاندىن كۆپ ياخشى، قىممىتى زور» دېيىشىدۇ (ئادەتتە ئۈزۈمنى 3.3 يۈەندىن 2.5 يۈەنگىچىلىك سېتىشەتتى). لېكىن شۇنى ئېتىراپ قىلماي بولمايدۇكى، ئۈزۈمنىڭ باھاسى (ئاز نىسبەتتە بولسا سىمۇ) يىلدىن يىلغا تۆۋەنلىمەكتە (بىزنىڭ ئۆيدىكىلەر بۇ يىل 2.4 يۈەندىن سېتىپتۇ). يىلدىن يىلغا ئۈزۈم سېتىش تەس بولماقتا. دېھقانلىرىمىزنىڭ، كىشىلىرىمىزنىڭ باشلىرى قاتماقتا (تاغاملار بۇ يىل ساتالماي، توڭلىتىش ئىسكىلاتىغا قويۇپتۇ). گاھدا ئۇششۇك تېگىپ كېتىشتەك تەبىئىي ئاپەتلەرمۇ ئۇنى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىتىپ تۇرىدۇ. شۇنچە كۆپ ئۈزۈم سېتىلىش ئويىڭىنى تاپالمىسا، قانچىلىك ئىقتىسادىي زىيان بولىدۇ؟ «ئاتۇش خەلقى باشقا يۇرت خەلقىگە قارىغاندا بىر قەدەر ھاللىق، ئۇلارنىڭ دېھقانلىرى ئەڭ ئاز دېگەندەمۇ ئۈزۈمدىن 7000 - 10 مىڭ يۈەنگىچىلىك كىرىم قىلىدۇ» دېيىلىدۇ. ئەگەر سىز ئاۋام خەلقىنىڭ ھال - ئەھۋالىنى بىلەي دېسىڭىز، يەكشەنبە كۈنىدە «دېھقانلار بازىرى» نى يېرىم كۈن ئايلاڭسىڭىزلا كۇپايە!

باشقا سودا ساراي، بازارلىرىدىمۇ بىر خىل بۇرۇقتۇرمىلىق ھۆكۈم سۈرىدۇ. بىر مەھسۇلەنىڭ بېشىدىن تۈتۈن چىقارغۇچە مېڭىسىدىن تۈتۈن چىقىپ كېتىدىغان نامراتلارمۇ كۆپ.

ئۇنداقتا قانداق قىلىش كېرەك؟

1. ئاتۇش خەلقى ئۆزئارا ئىتتىپاقلىشىپ بازار ئېچىشى، ئۈزۈم با - زىرىنى كەڭ كۆلەملىك تەشۋىق قىلىپ كېڭەيتىشى، ئىچكىرى ئۆلكىلەر (بۇ قىلىندى) ۋە چەت ئەللەرگە كەڭ كۆلەمدە يۈزلىنىشى كېرەك؛
 2. ئۈزۈم يېتىشتۈرۈش تېخنىكىسى بىر قەدەر ياخشى بولسىمۇ، ئۇ بەربىر ئىپتىدائىي ئىگىلىك ھېسابلىنىدۇ. شۇڭلاشقا ئۇنىڭ تەبىئىي ھالىتىگە قارىماستىن، پىششىقلاپ ئىشلەيدىغان زاۋۇت قۇرۇشى ۋە بازار ئېچىپ كېڭەيتىشى كېرەك؛
 3. ھاسىل بولغان كىرىمگە ئاساسەن باشقا تىرىكچىلىك يوللىرىغا نە - زەر ئاغدۇرۇشى، يەنى بالىلىرىنى ئوقۇتۇشى، مائارىپقا، پەن - تېخنىكىغا، ھۈنەر - ماھارەتكە ۋە باشقا پايدىلىق ئەقىللىرىغا مەبلەغ سېلىشى كېرەك؛
 4. ئۈزۈم ۋە شۇنىڭغا ئوخشىغان ئىپتىدائىي ياكى غەيرىي ئىپتىدائىي ئىگىلىكنى مەڭگۈلۈك ئىگىلىك - بايلىق دەپ قارىماستىن، ئۆزىنىڭ سۈبېيىكتىپ بايلىقلىرىنىمۇ قېزىپ چىقىرىشى، بىلىم بايلىقىدىن، مېڭە بايلىقىدىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىشى كېرەك. چۈنكى، بۇنىڭدىن كېيىنكى دۇنيادا ئۇلارغا غايەت زور ئۈزۈم ئامبىرىغا قارىغاندا، مېڭە ئامبىرىدىكى قىممەت بەكرەك ئەسقاتىدۇ. ئۈزۈمنىڭ - بىر تۈپ دە - رەخنىڭ مەلۇم ئۆمرى، ۋاقتى بولىدۇ. شۇنداقلا كىشىلەر ئۈزۈمنى ئا - ساسلىق يېمەكلىك دەپ ئەمەس، بەلكى قوشۇمچە مېۋە دەپ بىلىدۇ. ئەمما ئىنسان مېڭىسى، ئۇنىڭدىكى يوشۇرۇن ئىقتىدار ۋە قابىلىيەت ئۇنىڭغا مەڭگۈلۈك قىممەت ۋە بەرىكەت ئانا قىلالايدۇ!...
- باشقا شەھەرلىرىمىزدىكى ئىگىلىكمۇ مۇشۇنىڭغا ئوخشاپ كەتسە كېرەك.

* * *

چاڭشۇ چاڭجياڭ دەرياسى بويىغا جايلاشقان كىچىك بىر شەھەر بولۇپ، يۈشەن تېغى باغرىدىكى تۈزلەڭلىكتە سونايلنىپ ياتىدۇ. يۈشەن تېغى تولمۇ گۈزەل بولۇپ، ئورمانلار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇ باغچا شەكلىگە كىرگۈزۈلگەندۇر. تاغ تۆپىسىدە ئۈزۈمغا سوزۇلغان يول، ئۇ - نىڭدا چىراغلار يېنىپ تۇرىدۇ. مانا بۇ يولدىن ئەتراپقا چۈشكىلى بول - دىغان چىغىر يوللار بار... ئۈستىگە چىققاندا پۈتكۈل چاڭشۇ شەھىرىنى تولۇق كۆرگىلى بولىدۇ. شەرق تەرەپكە قارايدىغان بولساق، يوپۇرۇق يېنىپ تۇرغان چىراغلىق ئالىي تاشيول بىلەن شاڭخەيگە، جەنۇبتىن سۇجۇغا، غەربىي شىمالدىن چاڭجياڭغا چىقىدىغان يوللار ئۆزئارا گىرەلىشىپ كېتىدۇ. ئارقا تەرەپىدە گۈزەل شياڭخۇ كۆلى يېنىك تىنىپ، جىلۋىلىنىپ تۇرىدۇ. تاغ باغرى ۋە كۆل ئەتراپىغا بايلارنىڭ داچىلىرى، مېھمانسارايىلار ئورۇنلاشتۇرۇلغان. ھەممە يەر ياپيېشىل بولۇپ، تاش يوللارنىڭ ئىككى قاسنىقىدىكى دەرەخلەر ۋە يېشىللىق تولمۇ گۈزەل كۆرۈنىدۇ، گۈللەرگە پۈركىنىپ تۇرىدۇ.

كۆپىنچە ياز ئاخشاملىرى يۈشەن تېغى تالاي ئادەمنى كۈتۈۋالىدۇ. بىزمۇ ئارام ئېلىش ئۈچۈن بىر - ئىككىيلەن بولۇپ ئايلىنىمىز. ئەتراپ ياپيېشىل چىملىق بولۇپ، ئارىلىق قالدۇرۇلۇپ يەر يۈزىگە ياغراتقۇلار قويۇلغان. ئۇنىڭدىن پەيدەك يەڭگىل مۇزىكىلار چىقىپ، كېچە ئاسمىنى ھاۋاسىغا زىننەت بېغىشلايدۇ. بۇ يەردىن چاڭشۇنىڭ كېچىلىك مەنزىرىسىنى كۆرۈش تولمۇ ئارامبەخش. تۈپتۈز - كەڭ ئاسفالت يوللاردا ماشىنىلار ئۈزۈلمەي مېڭىپ تۇرىدۇ. چاڭشۇنىڭ بىنالىرى ئۈنچە ئېگىز

بولمايدۇ. شەھەر ئوتتۇرىسىدا شاڭخەينىڭ مەركىزىي كوچىسى - نەزى-
 جىڭ كوچىسىغا تەقلىد قىلىپ ياسالغان بەش يۈلتۈزلۈك كوچا بولۇپ،
 ئىككى تەرىپى ئەڭ ئاۋات رەستورانت، چوڭ مەيداندا ئىككى قەۋەت
 ئېگىزلىكتىكى تېلېۋىزور كىشىلەر مەنۇيىتىگە تەسىر كۆرسىتىپ تۇردى.
 ئەتراپىدا مەرمەر بىناكار قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. ھەر خىل كۈلۈبلەر،
 ئاشخانىلار، كىتابخانا - كۈتۈپخانىلار، كىنوخانا، سودا سارايلار بار. ماڭا
 نىسبەتەن بۇ شەھەرنىڭ بىردىنبىر يېڭىلىق بەلگىسى سۈپىتىدە قەدىمكى
 رىكشىنىڭ ئورنىدا، ۋېلىسپىتىلىك پەيتۇن خاتىرە مەدە ساقلىنىپ قالدى.
 «مۇشۇ ئەتراپتىكى ئىقتىساد بىزنىڭ ئاتۇشتايوق» دەيدۇ، شەھەر
 كۆرگەن چوڭ كاپىتالىستلار ئايلاڭچا (بەلكىم بۇ ئېشىپ كەتكەن
 بولۇشى مۇمكىن). ئۇنداقتا بۇ ئىقتىساد قەيەردىن كەلگەن؟
 بۇ يەرگە دەسلەپ كەلگەن مەدە ھېس قىلغىنىم شۇكى، ئادەملەر
 كۆپ ۋە ئالدىراش ئىدى. قەيەرگە قارىسا ئاۋات. شۇنداقلا ھەممە
 يەردە شىركەتلەرنى كۆرگىلى بولاتتى. چاڭشۇدا دۆلەت ھالقىغان چوڭ
 شىركەتلەر بار. بوسىدىڭ شىركىتىنىڭ باش ئورنى دەل چاڭشۇددۇر.
 چاڭشۇ شەھىرىنىڭ جەنۇبىغا ئورۇنلاشقان جاۋشاڭچىڭ (دەرىجە-
 دىن تاشقىرى توپ تارقىتىش مەركىزى) نىڭ سودىسى ئىنتايىن قايناق
 بولۇپ، چۈشكۈچىلىك چوڭ سودىلار بۇنىڭ ئىچىدە تاماملىنىدۇ.
 پۇللار سۈدەك ئۆتۈشۈپ تۇرىدۇ. قەيەرگە قارىسا كىشىلەرنىڭ تە-
 كىش ماشىنىسى بىلەن ئىستان - چاپان تىكۋاتقانلىقىنى كۆرگىلى بو-
 لىدۇ. بىز كىيىۋاتقان ۋە سېتىۋېلىۋاتقان ئىستان - چاپانلاردىن بىرەر
 يۈزىنى بىر ئائىلە كىشىلىرى بىر ئاشخانىدا تىكىپ، پۈتتۈرۈپ بولىدۇ.
 جۇڭگودا جياڭنەننىڭ توقۇمىچىلىق سانائىتى تەرەققىي قىلغان.
 جۈملىدىن چاڭشۇ شەھىرى رەخت توقۇش، سېتىش مەركەزلىرىنىڭ
 بىرىدۇر. شەھەر ۋە شەھەر ئەتراپىنى يىپ ئىگىرىش، يىپ سېتىش،
 رەخت توقۇش، مويىنى قىرغىش، بوياش، مويىنى ئۆرە قىلىش... زا-
 ۋۇت - ئورۇنلىرى ئوراپ تۇرىدۇ. توقۇش، يىپ ئىگىرىش زاۋۇتلىرى
 شەھەر ئىچىدە بولسا، بوياش، رەڭ بېرىش، نۇسخىلاش زاۋۇتلىرى
 شەھەر سىرتىدىكى يېزىلار ۋە چەترەك ئورۇنلاردا بولىدۇ. چاڭشۇ
 شەھىرىدە بىر نەچچە تەرەققىيات رايونى بولۇپ، ئۇلارنىڭ سانائەت،
 ئىقتىسادىي تەرەققىياتى پىلانلىق رەۋىشتە ئورۇنلاشتۇرۇلغان. زا-
 ۋۇت - كارخانىلارنىڭ شۇنچە كۆپ بولۇشىغا قارىماي، بۇ شەھەرنىڭ
 ھاۋاسى بىر قەدەر ساپ ۋە تازا. بەلكىم بۇ توقۇمىچىلىق سانائىتىنىڭ
 مۇھىتى ئانچە بۇلغىمايدىغانلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولسا كېرەك.
 ھەر ئائىلىدە دېگۈدەك بىردىن ياكى بىر نەچچىدىن ئىلغار توقۇش
 ماشىنىسى بولىدۇ. مەيلى دۆلەت ھالقىغان شىركەتلەر بولسۇن، مەيلى
 ئائىلىدە رەخت توقۇيدىغانلار بولسۇن بىر قەدەر يۈرۈشلەشكەن،
 كۆلەملەشكەن، مەلۇم قانۇنىيەتكە كىرگەن. يىپ (ئاق مال) نىڭ باھاسى
 نېفىتنىڭ باھاسىغا ئوڭ تاناسىپ: ئۆرلىسە ئۆرلەيدۇ، چۈشسە چۈشىدۇ.
 مېنىڭ ھەر كۈنى كۆرىدىغىنىم ئالدىراش كىشىلەر، رىقابەتلىك تۈر-
 مۇش، تىكىلىپ توشۇلۇۋاتقان كىيىم - كېچەكلەر، توقۇلۇپ يۆتكىل-
 ۋاتقان، چوڭ يۈك ماشىنىلىرىغا يېسىلغان خىلمۇخىل رەختلەر... ئوت-
 تۇرا ئاسىيا خەلقى، ئىرانلىقلارمۇ ناماز ئوقۇيدۇ، جايىنامازلار بۇ يەردە
 ئىشلىنىدۇ. توقۇش ماشىنىلىرى ئوخشاش بولسىمۇ، توقۇلۇپ چىققان
 مالدا مەلۇم پەرق بار. خۇددى باشقا تونۇر نانلىرى بىر - بىرىگە
 ئوخشىمىغاندەك، بوياش زاۋۇتلىرىنىڭ رەڭلىرىدىمۇ (ئاز نىسبەتەن)
 (ئوخشاش رەڭدە دېمەكچى) پەرق بار. رەڭ بىر تىلىملىق سىردۇر.
 ئاساسلىق رەڭ 12 بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن بىز ساننى بىلگىلى بولمايدۇ.

خان دەرىجىدە كۆپ خىل رەڭنى شەكىللەندۈرگىلى بولىدۇ.
 شىركەتلەر ئاساسەن ئېچىۋېتىلگەن، كىرىپ - چىقىش، زىيارەت
 قىلىش، ئىش بېجىرىش ئىنتايىن ئوڭاي. ئۇلار مەخسۇس پىلانلانغان
 پروگرامما بويىچە ئىش بېجىرىدۇ، مۇئامىلىدە ياخشى. مەخسۇس
 تەتقىقات خادىملىرى، باشقۇرغۇچىلىرى، بازار ئاچقۇچىلىرى بولىدۇ،
 خېرىدار كۆپەيتىشكە، جەلپ قىلىشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدۇ.
 قىلىش ۋە قۇرۇش باشقا گەپ، يۈرۈشتۈرۈش يەنە باشقا گەپ.
 چاڭشۇدا «دارىنغا» دەپ ئاتىلىدىغان چوڭ بىر تاللا بازىرى بولۇپ،
 كۆلىمى ئۈرۈمچىدىكى «كاررىفور» دىن سەللا كىچىك، ئەمما سودىسى
 «كاررىفور» نىڭكىدىن نەچچە ھەسسە ئۈستۈن. ھەر دائىم كىرىشىمىز،
 20 نەچچە پۇل ئېلىش ئورنى بولسىمۇ، ئادەملەرنىڭ ئۆچمەن تۈر-
 غانلىقىنى كۆرىمىز. بەلكىم دېيىلسە: «ئۇ يەردە ئىستېمالچىلار كۆپ»
 دەپ. ئۈرۈمچىدە ئازمۇ؟ كېيىن چاڭشۇدا ئۇنىڭدىنمۇ چوڭ بىر تاللا
 بازىرى قۇرۇلغان بولسىمۇ، كىرىمى دارىنغانىڭكىدەك بولمىدى. نې-
 مىشقا بۇنداق بولىدۇ؟ مەھسۇلاتلار ئوخشاشقۇ؟ بۇ ئامەتمۇ؟
 مەن مۇنداق ئويلىدىم: بۇلار ھەر بىر ئىشنى ئىنتايىن ئىنچىكىلىك
 بىلەن ئورۇنلاشتۇرىدىكەن. ماللارنى قانداق تىزىش، قەيەرگە تىزىش،
 باھاسىنى قانداق قىلغاندا ئەڭ مۇۋاپىق قويۇش... دېگەنلەرنى مەخسۇس
 تەتقىق قىلىدىكەن. ئەڭ مۇھىمى خېرىدارلارنىڭ پىسخىكىسىغا تەسىر
 كۆرسىتىدىكەن. ئۇزاق يىللىق خېرىدارلار ئىشەنچسىز مۇنەزەردىن
 ساقىت قىلىشقا بولمايدۇ. بۇنى شياڭگاڭلىق بىر خەنزۇ ئاچقان بولۇپ،
 باشقا شەھەرلەردە تارماق ئورۇنلىرىمۇ باركەن. بازىرى ئوخشاشلا قايد-
 ناق ئىكەن... بۇ يەردە «ئارمان»، «ئىخلاس» شىركەتلىرىنىڭ بىر مۇ
 مەھسۇلاتىنى ئۇچراتتىم. بەلكىم ئۇلار ھەقىقىي تۈردە بازار ئېچىشقا
 يۈزلەنمىگەن، ئۆز شەرت - شارائىتى بىلەن كۇپايىلەنگەن بولسا كېرەك.
 چاڭشۇ شەھىرى ئاھالىسى باشقا يۇرت كىشىلىرىگە قارىغاندا بىر
 قەدەر ھاللىق. ئۇلار مەلۇم ئىقتىسادىي ئاساسقا ئىگە. ئۇلارنىڭ زا-
 ۋۇتلىرىدا ئىشلەيدىغانلار (كۆپىنچە) باشقا يۇرتتىن. ئەنخۇيدىن كۆپ-
 رەك. بۇ يەردە: «ھۆكۈمەت كەمبەغەل، پۇقرالار باي» دېگەن بىر
 گەپ بار. بەلكىم بۇ ئاۋامنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە قارىغاندا
 كۆپرەك تاپاۋەت قىلىدىغانلىقىغا ئىشارە بولسا كېرەك. ئۇلار مەكتەپ-
 لەرنى قايناق، ئاۋات، شاۋقۇنلۇق رايونلارغا ئەمەس، جىمجىت، گۆ-
 زەل چەت رايونلارغا سالدى، مەكتەپ قۇرۇلۇش مۇئەسسەسلىرىگە
 ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدۇ.
 بەلكىم ئوقۇرمەنلەر بۇ قۇرلارنى ئوقۇۋېتىپ، ھەممىلا كىشى باي
 بولۇشى ناتايىن، دېيىشى مۇمكىن. دەرھەقىقەت، باي - نامراتلىق زا-
 مان - ماكاندىن ھالقىپ كەتكەن بىر خىل قانۇنىيەت. ئۇلارنىڭمۇ ئا-
 جايىپ نامراتلىرى بار. مەن ئەخلەت دۆۋىسىنى ۋاقىتلىق كەپە قىلىپ،
 تاشلاندىق سەي - كۆكتاتلاردىن سەي قورۇۋاتقانلارنى كۆرۈپ، دۇ-
 فۇنىڭ بايلار بىلەن نامراتلار ھەققىدىكى قايسىدۇر بىر مەشھۇر نەز-
 مىسىنى ئېسىمگە ئالغانىدىم.
 مانا بۇ خىل مۇھىتتا داڭلىق ماركىلىق پىكاپلىرىنى ھەيدەپ يۈ-
 رىدىغان بىر قىسىم ئۇيغۇر سودىگەرلىرىمىزدىن مۇستەسنا ھالدا دوق-
 مۇشلاردىكى كاۋاپچىلار، يانچۇقچىلار، ئۇلار بىلەن ساقچىلارنىڭ توم
 بىلەن جېۋرىدەك مۆكۈ - مۆكۈلەك ئوينىشى ۋە ئاخىرىدا يەنە بىر-
 لىشىشى، ئانچە - مۇنچە غىل - پال پەيدا بولۇپ يوقاپ كېتىدىغان
 شىنجاڭلىق «نازىن» لار غەلىتە قىستۇرما بولۇپ كۆرۈنىدۇ.
 قىسقىسى، چاڭشۇ شەھىرى جۇڭگونىڭ ئىسلاھات بورنىسىنىڭ

بىر تارىخى ۋە ھادىسىنى ئۇقۇم بولۇپ، ئۇلار ھەققىدە بىر نېمە دېمەك ئۈنچە ئوڭاي ئەمەس. ئەمما مەن كۆرگەن ۋە بىلگەن بىر قىسىم سودىگەرلىرىمىز ھەققىدە ئىككى كەلىمە دېيىش مۇۋاپىق دەپ ئويلايمەن.

چاڭشۇ شەھىرىدە خېلى كۆپ ئۇيغۇر سودىگەر بولۇپ، ئۇلار ھايات دېشۋارچىلىقىدا تاسقىلىپ، بۇ يەرگە توپلانغان. ئۇلارنىڭ سەرگۈزەشتىلىرى تولىمۇ قىزىقارلىق ۋە ئەگرى - توقاي. مانا بۇ ئەگرى - توقايلىق ئۇلارغا نۇرغۇنلىغان خىسلەتنى ئىنئام قىلغان. مەن بىر نەچچە سودىگەرنىڭ نەچچە قېتىم ۋەيران بولۇپ، قايتا باش كۆتۈرگەنلىكىگە ھەيران قالدىم. ئەلۋەتتە قايتا باش كۆتۈرۈپ چىقىش ئىقتىدار ۋە بۇرسەت تەلەپ قىلىدىغان ئىشتۇر. ئۇلارنىڭ بىر جۈپ ھېرىسمەن كۆزى بولدى. كاللىسى جىم تۇرمايدۇ. مەن سودىگەرلەر بىلەن بىللە يۈرۈش جەريانىدا، نېمە ئۈچۈن پروفېسسورلىرىمىزغا قارىغاندا سودىگەرلىرىمىزنىڭ چېچىنىڭ بەكرەك چۈشۈپ كېتىدىغانلىقىنى بىلىۋالدىم. ئۇلار يېڭىلىق يارىتىش ۋە تەۋەككۈلچىلىك روھىغا باي - تىنىم تاپمايدۇ. كۆپىنچە ئەمەلىي ئىشقا ئىشىنىدۇ. نەزەرىيەگە ئانچە قىزىقمايدۇ. ئۇلارچە: «نەزەرىيە زادى قانچىلىك ئىش قىلىدى؟!» بۇ قاراشنى پۈتۈنلەي توغرا دەپ كېتەلمەيمەن، توغرىلىق ۋە ئەمەلىيەتتىن ئايرىلغان نەزەرىيەنىڭ كارغا كەلمەيدىغانلىقى ئايان ھەقىقەتتۇر. كىشىلەر بۈگۈنكى دەۋرنى «بىلىم ئىگىلىكى دەۋرى» دېيىشىدۇ. «بىلىم» نەزەرىيەنى كۆرسەتسە، «ئىگىلىك» دەل ئەمەل - يەتنى كۆرسەتتى. روھقا ۋە مەنەئەتكە ئايلىنىدىغان بىلىم ھەقىقىي بىلىم بولالمايتتى. ئەنە شۇ سودىگەرلەر بۈگۈن چاڭشۇدا بولسا، ئەنە تىسى سۇجۇدا، چېچىڭنىڭ خەينىڭ، كېچىياۋ شەھەرلىرىدە، خاڭجۇدا ياكى نەنجىڭدا بولدى. بۇ يەردىكى ئۇيغۇر سودىگەرلىرىنىڭ ئاساسەن دېڭىز - گۈدەك «BMW»، «Nissan»، «Bora»، «Toyota» «BUICK»... دېگەندەك پىكاپلىرى بولۇپ، ئۆز يۇرتلىقلىرىنىڭ باشقا يۇرتلاردىكى سابىتى كىشىگە ئىپتىخارلىق تۇيغۇسىنى ئاتا قىلىدۇ. ئاز بىر قىسىم سودىگەرلەر نوقۇل قىرغىزىستانغا ئەمەس، قازاقىستانغا، تاجىكىستانغا، ئۆزبېكىستانغا، رۇمىنىيىگە، لاتۋىيىگە، رۇسسىيىگە ۋاڭگون - ۋاڭگونلاپ مال تارتىدۇ. ئەنە شۇ بازارلارنى ئۇيغۇر سودىگەرلىرى ئاچقان. مۇنداقچە ئېيتقاندا، دەسلەپ مال تارتىپ ئېيىتىپ تىياج شەكىللەندۈرگەن. ئوتتۇرا ئاسىياغا تارتىلىدىغان ماللار پويىز بىلەن، موسكۋا، رۇمىنىيىگە تارتىلىدىغان ماللار پاراخوت، ئاندىن پويىز بىلەن يەتكۈزۈلدى. شاڭخەي پىرىستانىدا تۈمەنلىگەن ۋاڭگون مال قاتارىدا ئۇيغۇر ماللىرى پاراخوتقا بېسىلىپ، پاراخوت بىلەن تەڭ ئۇيۇققا سىڭىپ كېتىدۇ... شۇ ماللاردا تۈمەنلىك ئارزۇ قايىنىدۇ...

ئۇلارنىڭ ئارىسىدا سودىنى ئىنتايىن رەتلىك، پاكىز، ھالال قىلىدىغان كىشىلەر بار. سودىدىكى رەتلىكلىك ۋە پىلان بويىچە ئىش قىلىش يېرىم غەلبىدۇر. بۇ، مۇناسىۋەت ئىگىلىرىنىڭ ئىشەنچسىزلىكىنى ئاشۇرىدۇ. ئىشەنچ - ئىشەنچلىك تاۋار ماركىسى ۋە پۇل كارتىسىدۇر. مەن بىلەن بىر ياتاقتا تۇرىدىغان بىر ئۇيغۇر كاپىتالىست گۇاڭجۇغا ئاتايتەن بېرىپ ئون نەچچە يىللىق مۇئامىلىسىنى ئۇزۇپ كەلدى. (100 نەچچە مىڭ يۈەن ئەتراپىدا). بۇنى پۇل ئىگىسى بولمىش خەنزۇمۇ ئۇنتۇپ كەتكەنىدى. بۇ، نېمىدېگەن ئېسىل - پەزىلەتلىك روھ - ھە! باشقا سودىگەرلىرىمىز مۇ بۇ خىل روھتىن ئوزۇق ئالسا ئىدى، كاشكى!

يېڭىلىق يارىتىش روھى دېگەندە شۇنى نەزەرگە ئالمىزكى، كۆزىمىزنىڭ توقۇمىچىلىق سانائىتى ئىنتايىن تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ئەڭ ئېسىل رەخت ۋە نۇسخىلار شۇ يەردە مەيدانغا كېلىدۇ. (كىنو -

تەسىردىن خېلىلا ئۈنۈملۈك پايدىلانغان. ئاڭلىشىمچە (پېشىقەدەم سودىگەرلەردىن سورىشىمچە)، بۇ شەھەر تۆت - بەش يىلنىڭ ئالدىدا ئۈنچە ئەمەسكەن. ئەتراپىنى سازلىقلار قورشاپ تۇرىدىكەن... ئەمما ھازىرقى شەھەر قىياپىتى ئۇ تەسۋىرلەردىن كۆپ ئۈستۈن ئىدى.

يەنە بىر ھېس قىلغىنىم شۇكى، ھەر بىر كىشى ئۆز كەسپىگە ئەس - تايىدىل مۇئامىلە قىلاتتى. خەۋەر، ئىقتىسادىي ئۇچۇرلارغا كۆڭۈل بۆلەتتى (ئۈچ چاقىلىق ۋېبسىپت ھەيدەيدىغانلار ئىش كۈتكەچ، تىنماي گېزىت ئوقۇيدۇ). كۆپىنچە كىشىلەر ئاددىي - ساددىلىقنى تۇرمۇش يولى قىلغان بولۇپ (ئاز ساندىكىلەر ئۇنداق ئەمەس)، كۈننىڭ ئاددىي - ساددىلىق ھەققىدىكى بايانلىرى قۇلۇقىدا تۇرغان بولسا كېرەك. چوڭ - چوڭ زاۋۇت ئىگىلىرى ماۋزېدۇك زامانىسىدە - كىدەك تۆت يانچۇقلۇق چاپانلارنى، لاتا خەيلەرنى كىيىۋالاتتى. زا - ۋۇتلىرىدا كورىيىنىڭ زامانىۋى رەخت توقۇش ماشىنىلىرى بىلەن بىرگە، ئەتراپىدا كۈچە ئىسلىرى چىقىپ تۇرىدىغان ئەنبىيا - ئەۋلىيا - لىرى، بۇدساتۋالىرىنىڭ بۇتلىرى بولاتتى.

چاڭشۇ شەھىرى شۇنچە گۈزەل، يېرىم باغچا شەكىللىك بولسىمۇ، يۈشەن تېغى باغرىدىن باشقا يەرلەردە تاماشا قىلىۋاتقان كىشىلەرنى كۆپ كۆرگىلى بولمايدۇ. قارىغاندا ئۇلارنىڭ ئىشلىرى ئالدىراش بولسا كېرەك. يۇرتلاردا بولسا كىشىلىرىمىز بىر سۆگەت ياكى ئۆستەڭ بو - يىنى تېپىۋالسا ئويۇن - تاماشىنىڭ سورۇنى قىلىۋالىدۇ. رايونلار ئارا تەرەققىيات پەرقى بولسىمۇ ئويۇن - تاماشادا كۆپ پەرق بولمىسا كې - رەك. شەھەر قۇرۇلۇشى ۋە ئېكولوگىيىلىك مۇھىتقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىلگەن. دوقمۇشلاردا: «چاڭشۇ شەھىرىنى خەلقئارالىق باغچا شە - ھىرى قىلىپ قۇرۇپ چىقايلى!» دېگەن ئېلانلارنى كۆرگىلى بولىدۇ.

* * *

دەسلەپ شاڭخەي ئايرودرومىغا چۈشكەندە ئۇنىڭ كېچىلىك مەنزىرىسى ماڭا ھاياجانلىق تۇيغۇلارنى ئاتا قىلغانىدى. يېرىم كېچە بولغاچ چاڭشۇ شەھىرىگە يول ئالغانىدىم.

ئارىلىقتا سۇجۇ، شاڭخەي شەھەرلىرىنى زىيارەت قىلدىم. بۇ شە - ھەرلەر چاڭشۇدىن كۆپ ئىلغار ئىدى. شاڭخەي شەھىرىنى زىيارەت قىلغان يېرىم كۈنلۈك ۋاقىت مەندە ئۇنتۇلغۇسىز ئەسلىمىلەرنى قالدۇر - دى. بىنالار تولىمۇ ئېگىز، كۆركەم، چىرايلىق ئىدى. قەۋەت - قەۋەت ئالىي تاشيوللار چىرىمىش كېتەتتى. بىر دوقمۇشتا يەتتە قەۋەت يولىنىڭ ئۆزئارا گىرەلىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆرگەندىم. دىققەت قىلمىسا ئادەم ئاسانلا ئېزىپ قالىدۇ. سودا سارايلارنى ئايلاندىم. كىيىم - كېچەكلەر، تۇرمۇش ئەسلىمىلىرى... تولىمۇ قىممەت، پۇلپەز ئەمما نەپىس ئىدى. ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت پۇرىقى چىقىپ تۇرىدىغان مەھسۇلاتلار بازارلىق ئىدى. سۇجۇدا چىيەنلۇڭ خانىنىڭ ئەينى چاغدا سالدۇرغان يازلىق ئارام - گاھىنى ئايلانغىنىمدا، باغچا خادىملىرى ئۆز مەدەنىيىتىنى گەۋدىلەندۈ - رۈشكە كۈچ چىقارغانىدى. مەدەنىيەت - مەنەپەئەت - پۇل بولۇۋاتاتتى. مەدەنىيەت بازارلىرىنى ئېچىش، ئۇ ئارقىلىق قىممەت يارىتىش ۋە مە - دەنىيەتنى راۋاجلاندۇرۇش زامان تەلپى ئىدى.

بەلكىم شاڭخەي بىلەن ئۈرۈمچىنى، سۇجۇ بىلەن قەشقەرنى سې - لىشتۈرۈپ مۇلاھىزە يۈرگۈزسەك تېخىمۇ ئەھمىيىتى بولۇشى مۇمكىن.

3

ئۇيغۇر سودىگەرلىرى 1980 - يىللاردىن كېيىن قايتا جانلىنىشقا باشلىدى. ئۇلار رىيازەتلىك سەپەرلەرنى قىلىپ، ئۆز رىزىقىنى تىلەپ، يېرىم مۇساپىرچىلىق ھاياتتا قىممەت يارىتىدۇ. ئۇيغۇر سودىگەرلىرى

شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ناھايىتى رەڭلىك كىيىنىدىغانلىقىنى بىلەلەيمىز. ئۇ يەرنىڭ ئۈسكۈنىلىرى ۋە يېڭى ئۆرنەك نۇسخا گۈللىرى كىرىپ تۇرىدۇ. ئۇيغۇر سودىگەرلىرى بۇ پۇرسەتنى غەنىيەت بىلىپ، شۇ خىل ئۆرنەكنى بۇ يەردە - جۇڭگودا ياساپ سىناق قىلماقچى بولىدۇ. ئەلۋەتتە، رەڭنى ھەر خىل ئۆزگەرتىش، گۈللەر ئورنىنى يۆتكەش، گۈل قوشۇش ياكى ئېلىۋېتىش، بىرەر مارجان قىستۇرۇش... دېگەنلەر ناھايىتى ئاددىي ئىش. ئەمما شۇنىڭغا مەبلەغ سېلىش، بازار مۆل-چەرلەش، تەۋەككۈل قىلىش ئازراق ئىجادىيلىق ۋە تەۋەككۈلچىلىك تەلەپ قىلىدىغان ئىشتۇر. بۇنى گەرچە سودىگەرلىرىمىز ياسىسىمۇ، بۇ بىرلەشمە ئىجادىيەت بولالايدۇ، دەپ قارايمەن. نېمەلا دېمەيلى، بۇ ئىسلاھات روھىغا ئىگە كىشىلىرىمىزگە رىغبەت بولۇپ، ئاددىي بولسىمۇ «يېڭىلىق» ھېسابلىنىدۇ.

يېڭىلىق - ئىسلاھات روھى نوقۇل سودىگەرلىرىمىزگىلا ئەمەس، بەلكى بارلىق كىشىلىرىمىزگە، يازغۇچى - شائىرلىرىمىزغا، ئۆلمەيلى كىراھلىرىمىزغا، پروفېسسور - ئۇستازلىرىمىزغا، دېھقان، چارۋىچىلىرىمىزغا، ھەممە، ھەممە كىشىگە تۈزدەك زۆرۈردۇر. بۇ، زامان تەلپىدۇر. يېڭىلىق دېگەن نېمە؟ ئىلگىرىكى ئىلغار مەدەنىيىتىمىزنىڭ بۈگۈنكى قالدۇقلىرىنى بازارغا يۈزلەندۈرۈپ، ئېھتىياج شەكىللەندۈرۈشۈمۇ يېڭىلىق ھېسابلىنىدۇ. ئىلگىرىكى بىر خىل ئۇسۇلنى ئۆزگىچە قىممەتكە ئىگە قىلىش ۋە كېڭەيتىشۈمۇ يېڭىلىق ھېسابلىنىدۇ. دەرەخنىڭ كونا مەزمۇنى يېڭى مېتود بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇشۈمۇ يېڭىلىق ھېسابلىنىدۇ. بىزدە نۇرغۇن ئىلغار نەرسە بار. ئۇ كونا چاپانغا ئورۇلۇپ قالغاچقا با-زارغا يۈزلەنمەيۋاتىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭغا ئىسلاھات روھىدىن رەخت پە-چىپ چاپان كىلدۈرسەك، تەھقىكى، بازار تېپىشىدا گەپ يوق.

يېڭىلىق يارىتىش نوقۇل ئالەمشۇمۇل كەشپىياتلارنى كۆرسەتمەيدۇ. جۇڭگودىكى ئەڭ چوڭ باي، مىليادېر قانداقتۇر باشقا نەرسە ئە-مەس، سىرتما زاۋۇتى قۇرۇپ، ئىگىلىك باشقۇرغان. ئەنە شۇ «ئاد-دىي» سىرتما ئۇنىڭ بۈگۈنكى ئىقتىسادىي مەقامىنى تىكلەگەن. ئاكام دەسلەپ پايپاق سېتىش، چوكا مۇز سېتىش بىلەن ئىش باشلىغان بولۇپ، كىشىلەر ھازىر ئۇ ھەقتە: «ئەركىن چاقماقتەك بالا، سودا ئىشلە-رىغا خېلى پىشتى» دېيىشىدۇ. ئۇ گەرچە باشلانغۇچ مەكتەپتىن يېنىپ چىققان، تۈزۈك ئوقۇمىغان بولسىمۇ، ئۇ ۋە جەمئىيىتىمىزدىكى باشقا ياشلارنىڭ ئېڭىدىكى بوشلۇق مەندە ئەگەشمە خىياللارنى پەيدا قىلىدۇ. ئۇ ئىنتىلىشچان، تەۋەككۈلچى، يېڭىلىق يارىتىش روھىغا باي ئىدى. چەكسە جىرىڭلايدىغانلاردىن ئىدى. گەرچە باشقىلار ماڭا نىسبەتەن مەلۇم ھۆرمەت تۇيغۇسىدا قارىسىمۇ، مەن ئاكامدەك سودا ئىشلىرىغا ماھىر ئە-مەس ئىدىم. مەسىلىلەردە سەل ئىككىلىنىپ قالاتتىم... ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەل فارابىي، ئىبن سىنا، ئەل غەززالىي، مۇھەممەد بىننى ئىسمائىل ئەل بۇخارىيەدەك روھىيەتنىڭ پىنھان چوڭقۇرلۇقىنى كۆزلەيدىغان يېگانە قەلبىم ئوقۇش ۋە سۆھبەتتە خېلىلا تالچىقىپ، ۋۇجۇدۇم لەرزىلىكىدە سىلكىنەتتى. ھەممىدىن كەچمەك ئۈنچە ئوڭاي ئەمەس ئىدى. دۇنيا سە-نىڭ ئارزۇلىرىڭدىن مۇستەسنا ئۆز ئوقىدا چۆرگەلەۋېرەتتى...

نەزمە:
بىر ھېكمەتنى سۇنغاندا زامان،
بىر كەمتۈكۈم بولماقتا ئايان.
ئاشقانسېرى بىلىم بۇلىقىم،
بولماقتىمەن ناداندىن نادان.
مېنى ئويلىنىدۇرىدىغان يەنە بىر مەسىلە شۇكى، بۇ يەر (چاڭ-)

شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ناھايىتى رەڭلىك كىيىنىدىغانلىقىنى بىلەلەيمىز. ئۇ يەرنىڭ ئۈسكۈنىلىرى ۋە يېڭى ئۆرنەك نۇسخا گۈللىرى كىرىپ تۇرىدۇ. ئۇيغۇر سودىگەرلىرى بۇ پۇرسەتنى غەنىيەت بىلىپ، شۇ خىل ئۆرنەكنى بۇ يەردە - جۇڭگودا ياساپ سىناق قىلماقچى بولىدۇ. ئەلۋەتتە، رەڭنى ھەر خىل ئۆزگەرتىش، گۈللەر ئورنىنى يۆتكەش، گۈل قوشۇش ياكى ئېلىۋېتىش، بىرەر مارجان قىستۇرۇش... دېگەنلەر ناھايىتى ئاددىي ئىش. ئەمما شۇنىڭغا مەبلەغ سېلىش، بازار مۆل-چەرلەش، تەۋەككۈل قىلىش ئازراق ئىجادىيلىق ۋە تەۋەككۈلچىلىك تەلەپ قىلىدىغان ئىشتۇر. بۇنى گەرچە سودىگەرلىرىمىز ياسىسىمۇ، بۇ بىرلەشمە ئىجادىيەت بولالايدۇ، دەپ قارايمەن. نېمەلا دېمەيلى، بۇ ئىسلاھات روھىغا ئىگە كىشىلىرىمىزگە رىغبەت بولۇپ، ئاددىي بولسىمۇ «يېڭىلىق» ھېسابلىنىدۇ.

يېڭىلىق - ئىسلاھات روھى نوقۇل سودىگەرلىرىمىزگىلا ئەمەس، بەلكى بارلىق كىشىلىرىمىزگە، يازغۇچى - شائىرلىرىمىزغا، ئۆلمەيلى كىراھلىرىمىزغا، پروفېسسور - ئۇستازلىرىمىزغا، دېھقان، چارۋىچىلىرىمىزغا، ھەممە، ھەممە كىشىگە تۈزدەك زۆرۈردۇر. بۇ، زامان تەلپىدۇر. يېڭىلىق دېگەن نېمە؟ ئىلگىرىكى ئىلغار مەدەنىيىتىمىزنىڭ بۈگۈنكى قالدۇقلىرىنى بازارغا يۈزلەندۈرۈپ، ئېھتىياج شەكىللەندۈرۈشۈمۇ يېڭىلىق ھېسابلىنىدۇ. ئىلگىرىكى بىر خىل ئۇسۇلنى ئۆزگىچە قىممەتكە ئىگە قىلىش ۋە كېڭەيتىشۈمۇ يېڭىلىق ھېسابلىنىدۇ. دەرەخنىڭ كونا مەزمۇنى يېڭى مېتود بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇشۈمۇ يېڭىلىق ھېسابلىنىدۇ. بىزدە نۇرغۇن ئىلغار نەرسە بار. ئۇ كونا چاپانغا ئورۇلۇپ قالغاچقا با-زارغا يۈزلەنمەيۋاتىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭغا ئىسلاھات روھىدىن رەخت پە-چىپ چاپان كىلدۈرسەك، تەھقىكى، بازار تېپىشىدا گەپ يوق.

يېڭىلىق يارىتىش نوقۇل ئالەمشۇمۇل كەشپىياتلارنى كۆرسەتمەيدۇ. جۇڭگودىكى ئەڭ چوڭ باي، مىليادېر قانداقتۇر باشقا نەرسە ئە-مەس، سىرتما زاۋۇتى قۇرۇپ، ئىگىلىك باشقۇرغان. ئەنە شۇ «ئاد-دىي» سىرتما ئۇنىڭ بۈگۈنكى ئىقتىسادىي مەقامىنى تىكلەگەن. ئاكام دەسلەپ پايپاق سېتىش، چوكا مۇز سېتىش بىلەن ئىش باشلىغان بولۇپ، كىشىلەر ھازىر ئۇ ھەقتە: «ئەركىن چاقماقتەك بالا، سودا ئىشلە-رىغا خېلى پىشتى» دېيىشىدۇ. ئۇ گەرچە باشلانغۇچ مەكتەپتىن يېنىپ چىققان، تۈزۈك ئوقۇمىغان بولسىمۇ، ئۇ ۋە جەمئىيىتىمىزدىكى باشقا ياشلارنىڭ ئېڭىدىكى بوشلۇق مەندە ئەگەشمە خىياللارنى پەيدا قىلىدۇ. ئۇ ئىنتىلىشچان، تەۋەككۈلچى، يېڭىلىق يارىتىش روھىغا باي ئىدى. چەكسە جىرىڭلايدىغانلاردىن ئىدى. گەرچە باشقىلار ماڭا نىسبەتەن مەلۇم ھۆرمەت تۇيغۇسىدا قارىسىمۇ، مەن ئاكامدەك سودا ئىشلىرىغا ماھىر ئە-مەس ئىدىم. مەسىلىلەردە سەل ئىككىلىنىپ قالاتتىم... ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەل فارابىي، ئىبن سىنا، ئەل غەززالىي، مۇھەممەد بىننى ئىسمائىل ئەل بۇخارىيەدەك روھىيەتنىڭ پىنھان چوڭقۇرلۇقىنى كۆزلەيدىغان يېگانە قەلبىم ئوقۇش ۋە سۆھبەتتە خېلىلا تالچىقىپ، ۋۇجۇدۇم لەرزىلىكىدە سىلكىنەتتى. ھەممىدىن كەچمەك ئۈنچە ئوڭاي ئەمەس ئىدى. دۇنيا سە-نىڭ ئارزۇلىرىڭدىن مۇستەسنا ئۆز ئوقىدا چۆرگەلەۋېرەتتى...

مەن بىر نەچچە چوڭ ئۇيغۇر كاپىتالىستىن شىنجاڭدا زاۋۇت قۇرۇش ھەققىدە سورىغانىدىم، بىرەيلەن شۇنداق دېدى:

- بىز بىر نەچچە يىل ئاۋۋال زاۋۇت قۇرۇشنى پىلانلىغانىدۇق. ئىقتىسادمۇ يېتەرلىك ئىدى. زاۋۇتنى قۇرۇش باشقا گەپ، يۈرۈشتۈرۈش يەنە باشقا گەپ. يۈرۈشتۈرۈش دېگەنلىك، ئەگەر زاۋۇتىڭىز بۇزۇلۇپ قالسا تېخنىكىلارنى ياكى زاپچاسلارنى ئىچكىرىدىن يۆتە كەشكە توغرا كېلىدۇ. خام ئەشيا مۇ شۇنداق. ئەگەر سىز بۇ جەرياندا لارنى ئورۇندىسىڭىز، مالىنى ئىچكىرىدىكى زاۋۇتلار تەننەرخىدە يۆتە تۈرۈشمۇ بىر گەپ. بوپتۇ، شۇ نەرختە پۈتتى دەيلى، ئۇنى قانچىلىك خېرىدار ئالىدۇ؟ شۇ ئۇيغۇر سودىگەرلىرى ئالارمۇ؟! بازار ئېچىش، كېڭەيتىش، سېتىشمۇ ئۇزاق بىر جەريان. بىز شۇ پۇللارنى بىنا سېلىشقا، يەر - زېمىنغا، مال سېلىشقا... ئىشلەتتۇق...

يەنە بىرەيلەن شۇنداق دېدى:

- زاۋۇت قۇرۇش نۆۋەتتىكى مۇھىم بىر مەسىلە. ئەۋلادلىرىمىز مۇ بىزگە ئوخشاش مال سېلىپ تىرىكچىلىك قىلامدۇ؟! ئۆز مەھسۇلاتىڭ، ئىشلەپ چىقارغان تاۋىرىڭ بولغاندىلا تىجارەتلىك بىر قەدەر يىلتىزلىق بولىدۇ. شىنجاڭغا، ئۇنىڭ نامرات ناھىيىلىرىگە زاۋۇت قۇرۇش پىلانى مېنى كېچە - كېچىلەپ ئارامسىز لاندۇرىدۇ. خىيالىمدا يۈزلەپ ئىشچىنى ئىشلەتكۈم، ئۇلارغا «نان» تېپىپ بەرگۈم كېلىدۇ. مەندىنمۇ ئۇنچىلىك كۆپ ئىقتىساد يوق، ئەمما شۇ خىل روھ بار. بىزدە ئىتتىپاقلىق كەم، ھەتتا ئۇرۇق - تۇغقانلارمۇ تىجارەت ئىقتىسادىنى بۆلۈشۈشكە ئاران تۇرىدۇ، ئىقتىسادنى بىرلەشتۈرۈپ، زاۋۇت قۇرۇپ، ئىگىلىكنى مەلۇم قېلىپقا كىرگۈزۈشنى خالىمايدۇ...

ئويلىنىپ قالدىم. جاھاننىڭ ئىشلىرى تولىمۇ مۇرەككەپ ۋە سىرتقى ئىش ئىدى. ئاتۇشنىڭ ئاشۇ تاقىر سايلىقلىرىغا زاۋۇتلار قۇرۇلۇپ، تاقىلداپ مېڭىپ كەتسە!... تاق - تاق... تاق - تاق!...

نەھايەت، بىر قىسىم ئىلغار پىكىرلىك تىجارەتچىلىرىمىز گەرچە ئاددىي بولسىمۇ، چاڭشۇ شەھىرىنىڭ ئۆزىدە رەختىنىڭ مويىنى ئۆرە قىلىش، پىرىپىلاش، يۆگەش... زاۋۇتلىرىنى ئېچىشقا جۈرئەت قىلغان. ئۇلاردىن ئابدۇۋەلى ھاجى، ھاجى كېرىم، لىۋاھىددىن ھاجى، ئابدۇسەمىي ھاجى، ھاجى تۇرسۇنباقى ۋە ئابلەتجان ئاكىلارنى تىلغا ئالىمىز. ئەمدى بىز شۇلارغا ناھايىتى تونۇشلۇق بولغان بىر خەنزۇ كارخانىچى ھەققىدە گەپ ئېيتىمىز:

چاڭشۇ شەھىرىدە تالايى شىركەت ۋە ئىنسانلىرى قاتارىدا، شەرقىي جەنۇب تەرەققىيات رايونىدا «چاڭشۇ جىشىڭ توقۇمىچىلىق مەھسۇلاتلىرى شىركىتى» دېگەن ئۇيغۇرچە يېزىقتىكى ۋە ئىنسانلىرى كۆرگىلى بولىدۇ. بۇ زاۋۇتنى ۋاڭ خۇڭگاڭ (ئىسمى «ۋاڭ خۇڭجاڭ»، بۇ يەردە كىلەر ۋاڭ خۇڭگاڭ دەپ ئاتايدۇ) دېگەن بىر خەنزۇ قۇرغان. ئۇ 40 ياش، ئەسلىي يۇرتى جېجياڭ خانجۇ بولۇپ، 1992 - يىلى 230 مىڭ يۈەن پۇلى بار ئىكەن. 13 يىللىق تىرىشچانلىق ۋە ئىزدىنىشچانلىق ئۇنى بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە 100 مىليون يۈەندىن كۆپرەك مەبلەغ خوجايەتلىرىغا ئايلاندۇرۇپتۇ. زاۋۇتىنىڭ كۆلىمى 55 مو، 180 ئىشچى ئىشلەيدۇ.

ئۇنىڭ تىرىشچانلىق ۋە ئىزدىنىشچانلىقىدىن سىرت، كەمتەر - خۇش پىئىللىقى ئۇيغۇر سودىگەرلىرىدە مەلۇم تەسىر قالدۇرغان. ئىشلاردا ناھايىتى ئەستايىدىل بولۇپ، خېرىدارلىرىغا ۋە مۇئامىلىگە ئېتىبار بېرىدۇ. ئېرىنىمەي چاي قويىدۇ. «ئەسسالامۇئەلەيكۇم»، «ماقۇل ئەمەس»، «خوش»... دېگەندەك ئۇيغۇر پىسخىكىسىغا تەسىر كۆرسىتىدىغان ئىبارىلەرنى ئۆگىنىۋالغان. ئەمما بىزنىڭ بىر قىسىم سودىگەرلىرىمىز

رىمىز ئىككى - تۆت تال تەڭگە تاپسا ئۆزىنى جاھاندا بىر دەپ ھېسابلاپ، پىرىئەۋىندەك غادىيۋالىدۇ. ئۇ خەنزۇنىڭ ئاتا - ئانىسى شۇنچىلىك ئاددىي - ساددا ياشايدۇكى، ئانىسى زاۋۇت ئەتراپىدىكى نەرسە - كىيىم - كىچىكلەرنى يىغىپ ساتىدۇ. بۇ چوڭ كاپىتالىستنىڭ بارلىق ئىقتىسادىنى دادىسىغا تۇتقۇزۇشىدا تەربىيە ئامىلىنى چەتكە قاققىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭ زاۋۇتى بىر قەدەر كۆلەملەشكەن، يەنى توقۇش، ئىگىرىش، قىرىش، يۆگەش، پىرىپىلاش... مەشغۇلاتلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۆزىگە مۇجەسسەمەلىگەن. ئەڭ يېڭى نۇسخىلارنى ئىشلەپچىقىرىپ خېرىدارلارنى قاچۇرۇپ قويماستىنلا تىرىشىدۇ. ئىشخانىلىرى يۇقىرى دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئىشخانىلىرىدەك پاكىز ۋە رەتلىك. مەن ئۇنىڭدىن:

- ئۇيغۇر سودىگەرلىرى سېنىڭ ماللىرىڭنى ئۇزاقتىن بېرى سېتىپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇلار ساڭا قانچىلىك تەسىر كۆرسەتتى؟ دەپ سورىغانىدىم. ئۇ: - ئۇيغۇر سودىگەرلىرىنىڭ ماڭا كۆرسەتكەن تەسىرى ناھايىتى زور، كۆز يۇمالمىيەن. ئاساسەن (70%) ئىنىم ئىككىمىز تىرىشقان بولساقمۇ، ئۇيغۇرلار بىلەن بىز ئوبدان ھەمكارلاشتۇق... - دېدى.

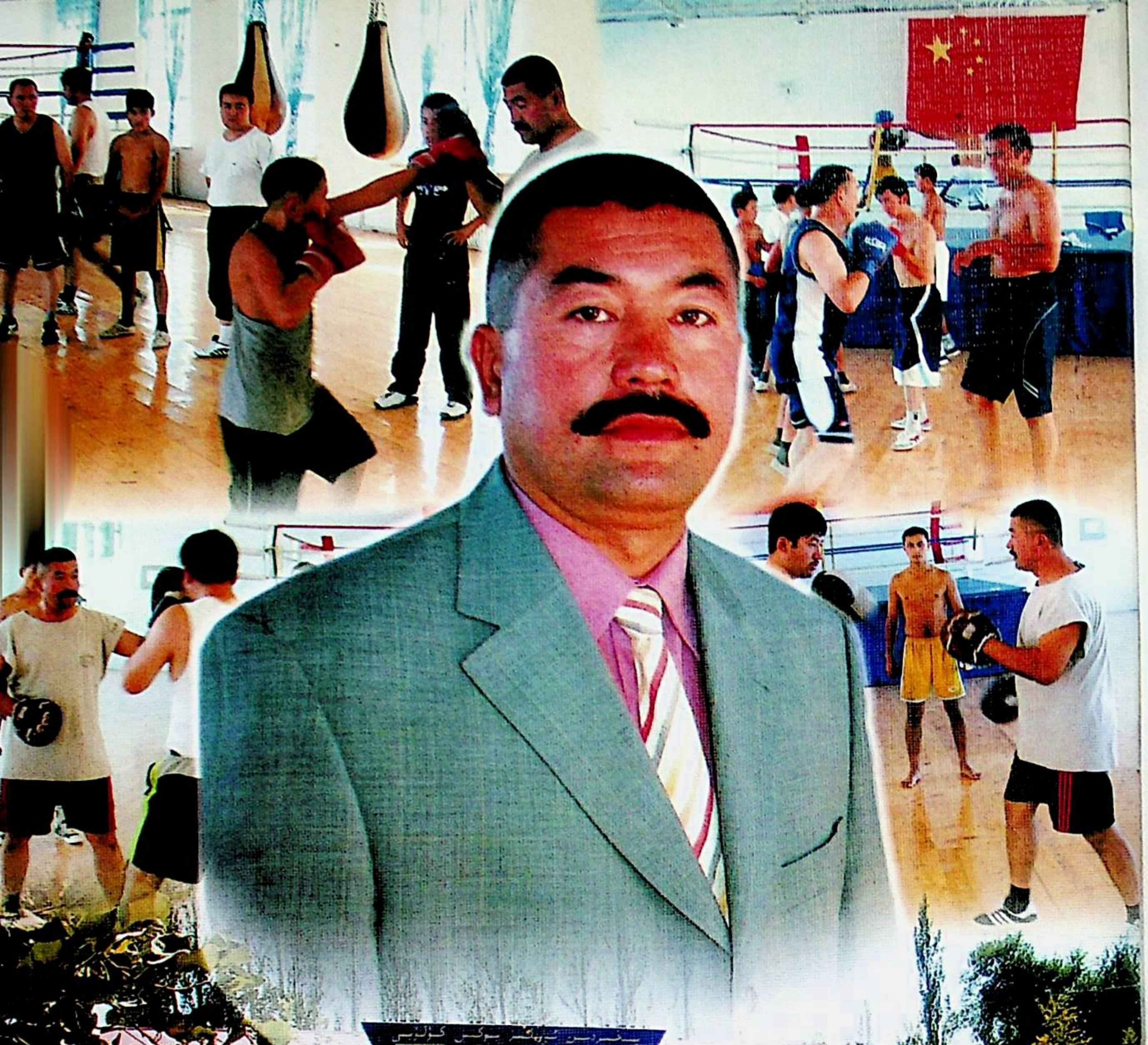
خاتىمە ئورنىدا

پۇلنى ئالدىغا قويۇپ يېيىپ باقتىم. ئۇنىڭ ھەرخىللىرى بار ئىدى. كۆپكۆك دوللار، قىپقىزىل جۇڭگو پۇلى، فوندىستېرلىك، ياۋرۇ... شۇنداقسىمۇ ئۇلارنىڭ قىممىتى ئوخشاش ئەمەس ئىدى. ئەمما ئالتۇن - كۈمۈش تارىختىن بېرى ئۆزىنىڭ ئىقتىسادىي قىممەت ئورنىنى بىر قەدەر تەمكىنلىك بىلەن ساقلاپ قالالىغانىدى. مانا بۇ ئىقتىساد دۇنياغا ئېتە - قاندى، سىياسىي، ھەربىي كۈچلەر قاتارىدا تەسىر كۆرسىتىۋاتاتتى. قانداق قىلغاندا ھاياتلىقنىڭ ئۆزىگە تەۋە نېسۋىلىرىنى يۈلۈۋالغىلى بولىدۇ؟ بۇ، ھەر بىر كىشىمىز ئالدىدىكى سوئال ئىدى. كۆزۈم پۇللاردا، خىيالىم ئاللىقاچاندا پەرۋاز قىلاتتى. شۇ پۇللارنىڭ تەسىرى گامىدا ناخشا - ئۇسسۇلنىڭ تەسىرىدىن كۆپ ئۈستۈن ئىدى. ئەگەر سىز يېتىشەلمىگەن، يوقسۇل بىر قېرىندىشىڭىزنىڭ قولىغا خالىي ئورۇندا ئازراق كۆڭلە - ئىخسۇنى (پۇلنى) تۇتقۇزسىڭىز، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا بېتخوۋىنىڭ مۇزىكىسىدىنمۇ يېقىملىق، لىرىك «مۇزىكا» چېلىنىپ كېتىشى مۇمكىن. ناۋادا ئىنتىلىشچان بىر تالانت ئىگىسى ئوقۇيالمىغان بولسا، ئۇنىڭغا ياردەم قولىڭىزنى سۇنۇپ، ئوقۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلالسىڭىز، تارىخىمىز، سېپىمىز ئۇنىڭ قەلبىگە ھەقىقەت كەبى پۈتۈلگەن بولاتتى. گا - ھىدا ئىقتىسادنىڭ تەسىرى قەغەز ئىسراپچىلىقىدىن باشقا يارىمايدىغان «ئەسەر» - يازمىلاردىن ياخشى ئىدى... ئىقتىسادنىڭ مۇھىملىقى ئالدىنقى قاتاردا تۇراتتى. چۈنكى مەلۇم ماددىي ئاساسقا، ئىقتىسادىي يۆلەنچۈككە ئىگە بولمىغان ھەر بىر ئىش بۈگۈنكى دەۋرىمىزدە ئاخىردە خىجىلىك غەلبىلىك بولالمايتتى.

ئاللا تەبىئەتتىكى چەكسىز كائىناتنى، ئىنسان سۈبېيىكىتىدىكى چەكسىز كائىناتنى ئىنسان ھۆرمىتى ئۈچۈن تارتۇق قىلغانىدى. ئىنسان ئەنە شۇلاردىن مۇۋاپىق رەۋىشتە پايدىلىنىشى كېرەك ئىدى. ھەر بىر ئىنسان ئۆز ۋۇجۇدىدىكى نېسۋىلەرنى بويى بىلەن تەڭ ئالتۇنغا تېگىشمەيتتى. چۈنكى پادىشاھتىن تارتىپ گادايفچە ئۇلارنىڭ قىممىتىنى بىلەتتى. مانا بۇلار - ئەقىل، مېڭە، كۆز، قول - پۇتلار ئىنساننى يۈكسەكلىككە كۆتۈرەلەيتتى. بۈگۈنكى دۇنيادا ھەر بىر ئىنساننىڭ ئېتىقاد - مەيدانى، چىن ئىلىمى، ئۆز تىرىشچانلىقى ۋە تەرى بەدىلىگە كەلگەن پۇلى بولۇشى كېرەك ئىدى.

2005 - يىل 6 - نويابىر، شەھىرى چاڭشۇ

ئاپتور: جياڭسۇ ئۆلكىسى چاڭشۇ شەھىرىدە تىجارەتچى

ئەلنىڭ پەخىرلىك ئوغلى، بوكس ئاشناسى، مەرىپەتپەرۋەر تىجارەتچى، 2مىليون
 500مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ يۇرتى غۇلجا شەھىرىگە خەلقئارا ئۆلچەملىكى «پەخىردىن
 ئابىلىز بوكس كۇلۇبى» قۇرغان ۋە ئۆزى باش مەشقاۋۇللىقنى ئۈستىگە ئېلىپ ھەر مىللەت
 ياشلىرىدىن 600نەپەردىن كۆپرەكىنى تەربىيەلەپ، ئۇلاردىن ئۈچ نەپىرىنى شىنجاڭ ئۇيغۇر
 ئاپتونوم رايونى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن 11- نۆۋەتلىك بوكس مۇسابىقىسىدە ئۈچ ئالتۇن مېدالغا
 ئېرىشتۈرگەن مەردانە — تۆھپىكار دېھقان يىڭىتى پەخىردىن ھاجىم

يالقون ھاپىل ئەسەرلىرىدىن:

تالانتلىق فوتوگرافى يالقون ھاپىل ئەپەندى

— ئۆتكۈر نىجات فوتوسى

- A تىرىكچىلىك
- B سۇھبەت ۋە ئۆسە
- C قۇربانلىق
- D ئالتۇن تارم

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» 2006- يىل 1- سان
 (قوش ئايلىق ئۈنۈمىز سال ئەدەبىي ژۇرنال)
 باشقۇرغۇچى: ش ئۇ ئارقار مەدەنىيەت نازارىتى
 چىقارغۇچى: ش ئۇ ئارقار مەدەنىيەت تەتقىقات ئورنى
 تۈزۈپ نەشر قىلغۇچى: «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى
 خەلقئارالىق نومۇرى: ISSN1008-6498
 مەملىكەتلىك نومۇرى: CN65-1073/I
 چەت ئەللەرگە تارقىتىش ئورنى: جۇڭگو كىتاب
 ئېمپورت- ئېكسپورت (گۇرۇھى)
 باش شىركىتى ئېكسپورت بۆلۈمى
 چەت ئەللەرگە قارىتا ۋاكالىت نومۇرى: 6498BM
 مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەرگە تارقىتىلىدۇ
 ئادرېس: ئۈرۈمچى شەھىرى ئىتتىپاق يولى 72- قورۇ
 پوچتا نومۇرى: 830001 تېلېفون نومۇرى: (0991) 2856942
 باسقۇچى: «شىنجاڭ گېزىتى» باسما مەركىزى
 ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ
 مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى پوچتخانىلار مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ
 پوچتا ۋاكالىت نومۇرى: 58-22 باھاسى: 5 يۈەن

《新疆文化》(维吾尔文)
 综合性文学双月刊
 主管: 新疆维吾尔自治区文化厅
 主办: 新疆维吾尔自治区艺术研究所
 编辑出版: 《新疆文化》杂志编辑部
 国际标准刊号: ISSN1008-6498
 国内统一刊号: CN65-1073/I
 海外发行: 中国图书进出口(集团)总公司出口部
 代理者地址: 中国北京朝阳区工体东路16号
 P.O. BOX 88, 16 Gongti East Road, Beijing 100020, china
 海外发行代号: 6498BM
 发行范围: 国内外发行
 地址: 乌鲁木齐市团结路72号
 邮编: 830001 电话: (0991) 2856942
 印刷: 《新疆日报》印务中心
 发行: 乌鲁木齐市邮局
 订阅: 全国各地邮局
 邮发代号: 58-22 定价: 5元